

POSILÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA JE:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce,
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce,
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci,
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce,
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti,
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce,
- otevřenou, odlišností chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků,
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

POSILÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA JE:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životné problémy lidí prostřednictvím sociální práce,
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizáciu praxe sociální práce,
- přispívat k rozvoji sociální práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociální práci,
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájme dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných odborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenné kritéria kvality sociální práce,
- postoje, které kladou důraz na prepojenie teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a ich reálné možnosti,
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociální práce,
- otvorenú, odlišností chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálních pracovníků,
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidieť samých seba očami jiných.

Sociální práce/Sociální práca

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociální práci

Vydavatel: Asociace vzdělavatelů v sociální práci.

Na vydávání se podílí ZSF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Číslo/ročník: 2/2008

Adresa redakce: ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno
tel.: +420 774 324 983

e-mail: socprace@fss.muni.cz

web: www.socialniprace.cz

Redakce: Bc. Pavel Bajer; Bc. Petra Zoubková;
Mgr. Zdeňka Dohnalová, Bc. Marie Žilavská

Obr. na titulní str: Sigurd Decroos, www.sxc.hu

Grafická úprava: Petr Hrnčíř (pethr@seznam.cz)

Korektura: Vilém Kmuniček

Evidenční číslo MK: MK ČR E 13795

ISSN: 1213-6204

Redakční rada: prof. PhDr. Anna Tokárová, CSc. (předsedkyně/předsedníčka), doc. PhDr. Libor Musil, CSc. (místopředseda/podpředseda), Bc. Pavel Bajer (šéfredaktor), Mgr. Martin Bednář, Ph.D., doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D., PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D., PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D., (výkonná tajemnice ASVSP), PhDr. Libor Novosad, Ph.D., (Společnost sociálních pracovníků), PaedDr. Milan Schavel, PhD, m.prof., doc. PhDr. Anna Žilová, Ph.D.

Předplatné: studentské 99 Kč/ks, občanské 129 Kč/ks, organizační 229 Kč/ks, v knihkupectví 149 Kč/ks, sponzorské 1200/rok

Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením.

Otištěné příspěvky nejsou honorovány. Redakce si vyhrazuje právo upravit nevyžádané příspěvky do publicistické části.

SP SOCIÁLNÍ PRÁCE SOCIÁLNA PRÁCA

ČASOPIS PRO TEORII, PRAXI A VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI

ČASOPIS PRE TEÓRIU, PRAX A VZDELÁVANIE V SOCIÁLNEJ PRÁCI

2/2008

Ročník 8

Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Spoluvydavatelem je Zdravotně sociální fakulta
JU v Českých Budějovicích

Společenská zakázka a naše odpovědnost

**Sociální pracovníci
jsou agenti změny ve společnosti**
(mezinárodní definice sociální práce)

Editorial	1	Fakta, vyhlášky	35	Akademické statě	60	Recenze	140
O čem se mluví	3	Pohledy na věc	40	Školy se představují	131	Akce, zprávy...	144
Anketa	32	Kvalita v sociálních...	49	Inspirace pro praxi	133		

Editorial.....	1
----------------	---

O čem se mluví

MPSV chce posílit kompetenci profesních asociací sociálních pracovníků.....	3
Česká sociální práce obvykle neplní úlohu vyvažujícího elementu mezi člověkem a společností	5
Na formulaci veřejné zakázky má velký vliv místní komunita, shodují se sociální pracovníci	9
Snažím sa naplniť objednávky klientov na služby, hovorí koordinátorka združení Návrat	10
Společnost sociálních pracovníků napomáhá rozvoji oboru	11
Profesní komora chce zvýšit prestiž sociální práce jako etablovaného profesionálního oboru.....	13
Asociácia chce prispievať k rozširovaniu odborných vedomostí a praktických zručností v sociálnej práci	14
V Německu je sociální práce vážený profesní stav.....	15
Činnost, kterou sociální pracovníci vykonávají, není americkou společností oceňována	17
Společenská zakázka a vzdělavatelé v sociální práci	19
V Prešove i Banskej Bystrici motivují studentov k občianskej participácii.....	22
Společenská zakázka terénní sociální práce.....	24
Dlouhá cesta pomáhá rodinám po úmrtí dítěte nalézt cestu zpět do života	26
Pracovní uplatnění sociálního pracovníka – aneb Na co si dát pozor při hledání zaměstnání	28
Hodnota sociálního pracovníka v procesu rozhodování o příspěvku na péči	30

Anketa

Otazníky profesních organizací sociálních pracovníků	32
--	----

Fakta, vyhlášky...

Definice sociální práce, § 109 ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy, Etický kodex sociálních pracovníků ČR, Kompetence v sociální práci	35
Vyšší odborné školy vzdělávající v oboru sociální práce.....	37
Vysoké školy a obory, kterým Akreditační komise ČR udělila akreditaci pro obor sociální práce.....	38

Pohledy na věc

Co si myslí o sociální práci ministr, úředníci, odborníci i klient.....	40
V prvom rade má sociálna práca pomáhať, domnievajú sa úradníčka i sociálna pracovníčka.....	47

Kvalita v sociálních službách

Dokumentace o poskytování sociální služby – souvislosti a problémy jednoho standardu kvality v sociálních službách	49
--	----

Akademické statě

L. Musil: Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“	60
J. Zita: Binární imaginace sociální práce. Sociální práce jako „tichá“ profese, nebo morfogenetická společenská instituce?	80
R. Janebová: Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci?.....	90
Z. Dohnalová, L. Musil: Přínos sdružení Dlouhá cesta pro matky a rodiny vyrovnávající se se ztrátou dítěte.....	106
L. Klimplová: Monitoring a analýza kvalifikačních potřeb ve Švédsku	121

Školy se představují

Vysoká škola Sládkovičovo sa profiluje na reformnú paradigmu sociálnej práce.....	131
---	-----

Inspirace pro praxi

Příprava sociálních pracovníků na terénnu sociální práci s dysfunkčnou rodinou	133
Problémové, nezvladatelné chování klienta	136
Selbsttherapie aneb Jak jsem přestal pomáhat	138

Recenze	140
Akce, zprávy a oznámení	144

Otištěné příspěvky jsou povinnou literaturou pro studenty ZSF JU v Českých Budějovicích.

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

- 1) Editorial
- 2) O čem se mluví
- 3) Anketa
- 4) Fakta, vyhlášky, zákony, dokumenty...
- 5) Pohledy na věc
- 6) Kvalita v sociálních službách
- 7) Akademické statě
- 8) Studentské práce
- 9) Školy se představují
- 10) Inspirace pro praxi
- 11) Recenze knih
- 12) Zprávy, akce, oznámení
- 13) Kontakty

Časopis je zaměřen na publicisticko – praktickou a akademickou část. V částech 7 a 8 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích. V některých rubrikách (viz bod 2 Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik) nabízíme prostor pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné.

- 1) Pokyny autorům akademických textů
Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociálna práca. Může se však jednat i o přepracovaný a doplněný text, který byl již dříve publikován v jiném časopise. Počet příspěvku od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

Nabídka rukopisů a recenzní řízení

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce. Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění, či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje předseda redakční rady. Redakci se prostřednictvím emailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvatele odešle v kompletní verzi.

Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít ji v jiné publikaci lze jen s citací původu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn. V případě potřeby je autor vyzván, aby dodal konečnou verzi práce elektronickou poštou.

Náležitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky nejsou očíslované. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec statí.

1. **Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
2. Český nebo slovenský **abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
3. **Klíčová slova** v češtině (slovenštině). Použijte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.

4. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.
5. **Klíčová slova** v angličtině. Použijte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení
6. **Vlastní text** (rozsah maximálně 5 000 slov)
7. **Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci statě a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.
8. Tabulky a grafy: Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8 – 10.

Při grafech použijte laskavě **výrazně** kontrastní barvy (upozorňuje-me, že časopis je černobílý).

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. **Základy výzkumu.** Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. **Reinkarnace a hlubinná terapie.** In WHITTON, J. L. a FISHER, J. **Život mezi životy.** Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. **Z troské likvidace signál celé Evropy.** *Českomoravský profi*t, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických statí jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2) Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik Inspirace pro praxi, O čem se mluví, případně Pohledy na věc v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 50-150 řádků. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb. Příspěvky zasílejte bez přednastaveného formátování, bez odrážek a mezer mezi řádky ve formátu doc, či rtť, jednoduchém řádkování, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12. Stránky nečísľujte. Použijte co nejméně poznámek pod čarou. Fakta, které považujete za důležité, pište rovnou do textu.

3) Pokyny pro formát knižních recenzí:

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí. Rozsah recenze je stanoven na 60–150 řádků, další náležitosti jsou stejné jako v případě poslání příspěvku do dalších publicistických rubrik. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: Krizová intervence, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

4) Kontaktní údaje:

ASVSP – Sociální práce / Sociálna práca

Joštova 10
602 00 Brno
tel.: +420 549 491 969 (články do publicistické části)
tel.: +420 549 493 586 (články do akademické části)
e-mail: socprace@fss.muni.cz
www: <http://www.socialniprace.cz>

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

rok 2007 kypěl událostmi spojenými se sociální prací: na jaře se velmi veřejně probíral případ týraného chlapce; ještě o něco dříve navrhlo ministerstvo práce a sociálních věcí zřídit nový, centrálně řízený Národní úřad pro zaměstnanost a sociální správu; v létě se probíraly změny sociálního systému zpřísňující podmínky čerpání dávek, zejména pro nezaměstnané; v Praze se zkušebně místo peněžních dávek vydávaly poukázky.

Všechny tyto děje byly v médiích často reflektovány, získaly pozornost veřejnosti a mnoho se o nich diskutovalo. Předseda vlády napsal do novin článek o sociální práci.

Nebyl pochopitelně jediný, k těmto událostem se vyjadřovali i někteří další politici a také odborníci, psychologové, ekonomové a jiní. Jen sociální pracovníci mlčeli. Jak tomu většinou bývá, zachovali mlčení, když se hovořilo o jejich tématech, o jejich způsobech práce, o jejich klientech. O sociální práci mluvil lecdko, jen ne sociální pracovníci.

V těchto okolnostech se na podzim konala konference Hradecké dny sociální práce, kde v jednom z příspěvků zazněla kritika toho, že sociální práce nemá hlas, kterým by hovořila o svých klientech a o sobě, ve prospěch svých klientů a svůj. Také zaznělo, že se nepodílí na diskusi o tom, jaká je její společenská úloha, co od ní společnost očekává a co může sociální práce společnosti nabídnout. „Pojďme k tomu vyvolat diskusi“, vyzval jeden z účastníků konference, místopředseda redakční rady tohoto časopisu. Jedním z posláních časopisu je právě angažovat se ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce a vést otevřenou, odlišnosti chápající, poučnou a věcnou diskusi. A tak čtete číslo věnované tématu společenské zakázky sociální práce a odpovědnosti sociálních pracovníků za ni. Co se očekává, že bude sociální práce dělat? Kdo tato očekávání utváří a vyjadřuje? A jak se na jejich formulaci podílí sami sociální pracovníci?

Toto číslo časopisu představuje pozvání k diskusi o úloze sociální práce v Česku a na Slovensku a vyzývá k tomu, aby sociální pracovníci a pracovnice hledali společný hlas

a naučili se jej projevovat tam, kde to vyžaduje zájem jejich klientů nebo jejich profese.

Do tohoto čísla jsme usilovali zapojit velký počet našich čtenářů – sociálních pracovníků. Obsah časopisu totiž neovlivňují pouze garanti a redakce, ale také vy respondenti, na něž se obracíme s otázkami k různým námětům.

Samotná práce na tomto čísle nás přesvědčila, jak palčivé téma jsme zvolili. Zjistili jsme, že sociální pracovníci stále nejsou zvyklí se ozývat – projevovat a veřejně obhajovat svoje požadavky vycházející z přímé s práce s klientem. Při tříměsíční přípravě tohoto čísla jsme oslovili více než sto osob, ale odpovědi jsme získali od méně než poloviny dotazovaných. Velké poděkování proto patří těm, kteří i přes svou zaneprázdněnost si dokázali najít čas, zamýšleli se nad mnohdy nelehkými otázkami a byli ochotni své názory zveřejnit.

Pojďme se tedy podívat, jaké informace k tématu čísla se nám podařilo získat. Rubriku O čem se mluví otevírají rozhovory s Martinem Žárským, ředitelem odboru sociálních služeb Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, a Milanem Šveřepou, koordinátorem plánování sociálních služeb v Královéhradeckém kraji. K tématu společenské zakázky sociální práce se sice vyjadřují každý z jiné pozice a v odlišných pojmech, ale mezi jejich názory není nesoulad. Dále si můžete přečíst, jak vidí čeští a slovenští sociální pracovníci společenskou zakázku na obor, v němž pracují. Jeden z hlavních nástrojů, jak se může sociální práce projevovat, jsou profesní sdružení. Konkrétně představujeme Společnost sociálních pracovníků, Profesní komoru sociálních pracovníků a Asociaci supervízorů a sociálních poradců. Snažili jsme se získat informace nejen k činnosti českých s slovenských oborových sdružení, a tak se můžete dozvědět, jaké aktivity vyvíjí německé sdružení sociálních pracovníků a jaké je postavení oboru sociální práce v USA. V dalších dvou článcích informují čeští a slovenští vzdělavatelé v oboru sociální práce (tzn. vysoké a vyšší odborné školy), jak připravují své studenty na to, aby jako budoucí sociální pracovníci veřejně hájili zájmy nejen svých klientů, ale také zájmy sociální práce

jako svébytné profese, jež má ve společnosti nezastupitelnou roli.

Za přechzení určitě stojí názory v rubrice Pohledy na věc, kde jsme se zeptali vedoucích sociálních odborů na krajích i ve městech, představitelů místní samosprávy, vzdělavatelů, sociálních pracovníků a klientů a dokonce samotného ministra práce a sociálních věcí Petra Nečase, jak vnímají sociální práci. Vřele doporučujeme především pohledy sociálních pracovníků a starostů Chrudimi, který v nadsázce říká, že sociální práce by měla být pro klienty co nejefektivnější a pro zadavatele co nejlevnější.

V akademické části najdete několik článků dotýkajících se aspoň částečně tématu čísla. Libor Musil se zabývá otázkou, jak mohou čeští sociální pracovníci postupovat, pokud by se rozhodli přesvědčit zadavatele, že sociální práce může občanům nabídnout specifické služby, které neposkytují pracovníci jiných pomáhajících profesí. Stať Josefa Zity reflektuje sociální práci především jako nezbytnou instituci moderní společnosti, kde výpověď o ní je zároveň výpovědí o celé společnosti a jejím sociálním systému. V dalším příspěvku zkoumá Radka Janebová možnosti pro zavedení genderově integrovaného kurikula a praxe sociální práce. Podle jejího názoru jsou vzdělávání v sociální

práci a každodenní praxe stále necitlivé vůči genderovým nerovnostem. Článek Zdeňky Dohnalové a Libora Musila Přínos sdružení Dlouhá cesta pro matky a rodiny vyrovnávající se se ztrátou dítěte vychází z kvalitativního výzkumného šetření zaměřeného na pozůstalé matky, jež se v této organizaci angažují. Studie Josefa Gohoriho, Yoko Hosoe a Jana Sýkory přináší základní výsledky výzkumu zaměřeného na sociální síť japonských seniorů v zařízení sociální péče.

Sociální práce je velmi náročná a málo doceněná profese spojená s množstvím dilemat. Proto se na našich stránkách snažíme věnovat pozornost nejen práci s klienty, ale také přímo vám, sociálním pracovníkům. Naším záměrem je, aby se jedno číslo ročně zabývalo tématem tzv. „dovnitř oboru“. Téma společenská zakázka a naše odpovědnost jsme, jak se zdá, zvolili v příhodnou dobu, v čase dovolených, proto věříme, že najdete příležitost zastavit se a zamyslet se nad tím, co se očekává, že bude sociální práce dělat, kdo tato očekávání utváří a vyjadřuje a jak se na jejich formulaci podílí sami sociální pracovníci. K tomu vám přejeme odpočinutí a načerpání nových inspirací při vašich dovolenkových dnech.

Mgr. Milan Šveřepa, garant čísla
Bc. Pavel Bajer, šéfredaktor

Témata časopisu Sociální práce/Sociálna práca na rok 2008

- 1/2008 Sociální práce s lidmi s duševní nemocí** (garanti MUDr. Ondřej Pěč a MUDr. Josef Hašto), termín vydání: konec března
- 2/2008 Společenská zakázka a naše odpovědnost** (garant Mgr. Milan Šveřepa), termín vydání: konec června
- 3/2008 Podniková sociální práce** (garanti PhDr. Vladimír Frk, CSc., a PhDr. Michaela Tureckiová, CSc.), termín vydání: polovina října
- 4/2008 Duchovní rozměr v sociální práci** (garanti prof. Heinrich Pompey a prof. ThDr. ICDr. Anton Fabián, PhD.), termín vydání: konec prosince

MPSV chce posílit kompetenci profesních asociací sociálních pracovníků

Podle názoru Mgr. **Martina Žárského**, ředitele odboru sociálních služeb Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, kvalitu a dopady působení sociální práce určuje míra poznání ve společenských a individuálních potřebách. Přiznává však, že pokud je společenská zakázka na obor sociální práce formulovaná účelově a ze sociální práce se stává sankční nástroj, tak svou úlohu nenaplní.

Naplnuje podle vás obor sociální práce společenskou zakázku?

Otázku si přeformuluji na: Jaká je společenská zakázka pro obor sociální práce? Podle mého mínění je sociální práce základním a primárním nástrojem sociální soudržnosti společnosti v kontextu solidarity mezigenerační, příjmové, kulturní apod. Sociální práci neurčuje výše dávek nebo třeba stanovisko justice. Kvalitu a dopady působení sociální práce určuje míra poznání ve společenských a individuálních potřebách. Věřím-li, že naše společnost již nebude podléhat scestným ideologiím, potom je základní ideou sociální práce podpora člověka v tom, aby dokázal prosazovat svá práva a oprávněné zájmy v situacích, kdy je tato schopnost z jakéhokoliv důvodu oslabena.

Obor sociální práce tedy z mého pohledu společenskou zakázku naplňuje, ale... Naplňuje ji v případě, že je takto společenská zakázka formulována. Pokud je formulována účelově a sociální práce je použita například jako sankční nástroj, potom je poslání sociální práce deformováno a musím se smutkem uznat, že v mnoha případech tomu tak je.

Jak osobně vnímáte dilema pomoc versus kontrola, které často řeší sociální pracovníci?

Kontrola není nadávka! Jde o to, jak je prováděna. Vyjdu-li z předchozího dotazu, pak je vždy otázkou, za jakým účelem je kontrola prováděna. Jestliže je mým cílem postupovat tak, abych trestal – nejde o dilema. Pokud budu kontrolovat tak, abych identifikoval modely chování, které mohou vést k sociálnímu vyloučení nebo k nějaké společensky uznané negativní sankci, potom mohu použít takové odborné postupy, abych tomu zabránil. Byl bych velmi rád, kdyby „kontrola“ byla kontinuálně

Mgr. Martin Žárský

rozpracovávána jako jedna z metod sociální práce.

Jak vnímáte v kontextu pomoci a kontroly zákon o sociálních službách? Posiluje úlohu pomoci nebo naopak kontroly sociálních pracovníků?

Zákon samotný neurčuje vývoj profese sociální práce. Mohl bych citovat ze zákona – např. z § 2, ale to by bylo asi alibistické. Pokud vám nepřipadne komické, že kontrola je součástí pomoci, přijměte to.

Co přinese podle vás v praxi tzv. reforma sociálního systému připravovaná MPSV, více kontroly, nebo spíše posílí úlohu pomoci?

Naše společnost v této době disponuje takovou mírou zdrojů, že je nezbytné, aby jejich využití bylo účelově vymezeno, což znamená, že pokud je například určeno, že příspěvek na péči

je určen „na péči“, potom je nezbytné, aby byl tento účel dodržován a přiměřeně kontrolován.

Jaký dopad budou mít tyto připravované změny na klienty sociálních pracovníků či na samotnou sociální práci?

Věřím, že oboustranně pozitivní. Dobrá a nezneužívaná sociální práce je ve svých kvalitativních dopadech na život společnosti nebo životní perspektivu jednotlivce nezpochybnitelná. Je jasné, že sociální pracovník vždy reprezentuje instituci, ve které je zaměstnán, a jeho práce tedy může mít jiný základ, ale jeho poslání musí být vždy stejné – pomoci člověku uplatnit svá práva a oprávněné zájmy, které jsou obvyklé ve společnosti.

Může přispět MPSV k tomu, usiluje o to, aby se sociální pracovníci zapojili do diskusí o účelu a podobě sociálního státu, sdělovali své názory na změny sociálního systému, propůjčovali svůj hlas klientům a zprostředkovali jejich zkušenosti a požadavky, jak jim to ukládá oborový etický kodex?

Myslím, že tomu MPSV trvale přispívá, ale nelze očekávat od ministerstva, že je schopno řešit každý jednotlivý problém. Domnívám se, že dobrou cestou je posilování kompetencí profesních asociací a k tomu může MPSV přispět hodně, a to například v rámci podpory rozvoje činnosti asociací z evropských strukturálních fondů.

Připravil Pavel Bajer

Česká sociální práce obvykle neplní úlohu vyvažujícího elementu mezi člověkem a společností

Jak říká garant čísla Mgr. **Milan Šveřepa**, koordinátor plánování sociálních služeb na Krajském úřadě Královéhradeckého kraje, sociální práce se má podílet na formulování veřejné zakázky a poskytovat hlas svým klientům. V rozhovoru, který vychází z přednášky Reforma sociálního systému v kontextu pomoci a kontroly na konferenci Hradecké dny sociální práce 2007, se můžete dozvědět, z jakého důvodu se tak v Česku neděje a co lze učinit pro to, aby sociální pracovníci vyvolali debatu o společenské zakázce sociální práce.

Častým vyjádřením společenské zakázky sociální práce je konflikt pomoci a kontroly. Má sociální práce pomáhat svým klientům, nebo je jménem společnosti ukázňovat? Jaký je historický kontext tohoto vztahu?

Postupně se střídají období, kdy převládá jedno pojetí nad druhým, prolínají se a vzájemně obohacují. Těžko to ale vnímat jako evoluci, souvislý pohyb s vnitřním řádem. Pro sociální pracovnice je to spíše pobyt v odstředivce, jež neustále mění otáčky. Odstředivka jednou přidá, jindy ubere; jednou velí ukázňovat, jindy podporovat. V ní se odehrává sociální práce, vztah mezi klientkami a sociálními pracovníci. Jsou-li otáčky mírné, sociální pracovnice kmitají pomaleji, opisují kratší kruh, mají na svou práci a klientky více času, častěji se s nimi potkají. Přitvrdí-li se, ocitá se sociální pracovnice ve větším a rychlejším kole, s klientkou se potká zřidkakdy a jen tak kolem ní proletí. Pedál odstředivky ovládá společnost, v níž sociální práce působí.

Jak z tohoto pohledu vypadá česká sociální práce? Prevládá ukázňování, nebo podpora?

Rozvoj české sociální práce po roce 1989 provází nárůst zájmu o téma pomoci a kontroly. Od poloviny 90. let minulého století je sociální práce kritizována za zastaralý, ukáznující, ne příliš přátelský přístup. Vycházejí knihy, které ukazují nové, více otevřené možnosti vztahu mezi klientkou a sociální pracovnící. Tématu se věnují univerzitní přednášky a semináře, desítky a stovky závěrečných prací. Z prací Kopřivovy, Úlehlovy či van der Laa-

novy se stává povinná četba každé sociální pracovnice.

Přelom tisíciletí sleduje přenos těchto idejí z univerzitních pracovišť a stránek knih do praxe. Vznikají a rozvíjejí se nové formy sociální práce, které vycházejí z konceptu pomáhání: nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, probační a mediační služba, terénní sociální práce či komunitní centra.

Pomáhání se rovněž promítá do systému sociální pomoci, stává se oficiálním dogmatem. Vychází *Bílá kniha v sociálních službách* a *Standardy kvality sociálních služeb*. Rozvíjí se komunitní plánování sociálních služeb. Všechno směřuje k posílení role klientů, k jejich většímu zapojení do řešení vlastní situace, k jejich uschopnění.

Tento proces završuje zákon o sociálních službách účinný od ledna 2007. Ze standardů kvality činí zákonnou podmínku, již musí naplnit poskytovatel sociálních služeb. Krajům ukládá povinnost plánovat sociální služby, v podstatě komunitním způsobem. A hlavně, vymezuje zásady sociálních služeb: jejich pomoc musí zachovávat lidskou důstojnost, musí vycházet z individuálních potřeb, musí podporovat rozvoj člověka a jeho samostatnost.

Jak tedy vnímáte zákon o sociálních službách, který vymezuje také úlohu sociální práce?

V této oblasti se skrývá úskalí. Zatímco pro sociální služby odstředivka zpomaluje, pro sociální pracovnice v úřadech otáčky rostou. Zákon o sociálních službách staví sociální pracovnice městských úřadů do role posuzovatelů životní situace klientek, rozhodujících

o přiznání, či nepřiznání dávky, kontrolují její využití.

Úlohu sociálních pracovníků ještě ztěžuje nepoměr mezi množstvím peněz, které lidé obdrží ve formě příspěvku na péči, a množstvím peněz, které na nákup péče skutečně použijí. Do sociálních služeb jde pouze malá část vyplacených miliard, stát je musí dále dotovat a sociální pracovníci jsou ty, co to mají zachránit – zvýšenou kontrolou, na co klientky peníze užívají.

Jaké může mít tato situace pro sociální práci důsledky?

Sociální pracovníci nemají prostor a čas na individuální práci s klientkou: posoudí ji podle předem stanoveného formuláře a tím jejich aktivita končí. Někde s jednou klientkou pracují jakoby dvě pracovníci – jedna obstarává písemnosti, druhá vyjíždí na terénní šetření, aby jich stihla co nejvíce. Je to absurdní, se sociální prací to nemá mnoho společného.

Důležité také je, že sociální práce se dostává do role, kdy stojí mezi člověkem a penězi, příspěvkem na péči. Teď má navíc ještě posílit svou kontrolní úlohu, sociální pracovníci mají více dbát na to, aby člověk příspěvek použil na nákup sociálních služeb. Jenže tento postup není v pořádku. Příspěvek na péči není k tomu, aby se vracel do nějakého systému, a už vůbec ne do sociálních služeb. Příspěvek na péči má pomoci lidem zajistit si takovou podporu, jakou ve své situaci potřebují. Jestli to bude prostřednictvím rodiny nebo institucionalizované sociální služby, to je úplně jedno. Podstatné je, že člověk má zajištěnu pomoc tam, kde mu vlastní síly nestačí.

Jaké navrhuje změny?

Posílit individuální sociální práci. Nikoli ale v tom směru, jak zamýšlí ministerstvo práce v novele zákona o sociálních službách, k důkladnější kontrole čerpání příspěvku. S návrhem novely jsem byl seznámen přímo na MPSV. Podle návrhu se chystá MPSV posílit právě kontrolní úlohu – více kontrolovat příjemce příspěvku, na co jej užívají. Dá proto obcím více peněz na sociální pracovníce, které budou kontrolu vykonávat, což samo o sobě není špatné, ale lidé opět nedávají příspěvek sociálním službám.

Je třeba pracovat individuálně s každou příjemkyní příspěvku na péči. Důkladně posuzovat její životní situaci, zvažovat s ní možné způsoby pomoci a navrhopvat vhodné řešení: v čem může pomoci rodina a v čem sociální služba, jakým způsobem přistupovat k pomoci, jak kombinovat pomoc rodiny a sociální služby, jak nakládat s přiznanou dávkou. A také zvolené řešení sledovat, nakolik je účinné a klientce vyhovuje a pomáhá, a pokud je třeba, tak ho změnit, upravit.

Nemůžeme přece člověku dát dva tisíce, nebo čtyři nebo víc a starej se – bez vysvětlení, bez podpory. Na jedné straně mu dáme peníze, na druhé před něj postavíme nový, několika násobně dražší ceník služeb. Očekáváme, že se zachová podle naší představy, která obnáší nejen zajištění potřebné pomoci za svěřené peníze, ale také že si zajistí pomoc nejlépe u institucionalizovaných služeb, abychom je už nemuseli platit z dotací. Jenže on tuto naši představu nezná, těžko ji tedy může naplnit. A my jsme na něj naštvaní a peníze mu proto sebereme, nebo alespoň ztížíme možnost s nimi nakládat. Je to myslím další selhávání české sociální práce.

To jsou docela silná slova. Můžete svůj názor blíže vysvětlit?

Sociální práce je postavena na vyvažování vztahu člověka se společností. Vzpomeňme na školní schéma, kdy na jedné straně je klientka, na druhé společnost a mezi nimi sociální pracovníci přenášející z obou stran požadavky a očekávání. Sociální pracovníci má pracovat jak s klientkou, tak se společností. Pokud situace vyžaduje nějakou změnu, týká se obou stran.

Česká sociální práce tuto úlohu obvykle neplní. Věnuje se pouze klientce, zabývá se její situací, jejím chováním, prožíváním a zkoumá, jak je může změnit. Stává se jednosměrným nástrojem ukáznění. Je přitom ochotna udělat, cokoli si společnost usmyslí.

Skutečně vidíte stav české sociální práce tak negativně?

V roce 2007 dostaly, zjednodušeně řečeno, sociální pracovníci pokyn: Posuzujte žadatele o příspěvek na péči. A tak posuzují. Teď dostá-

Konzultace sociálního pracovníka a klienta ve službě sociální rehabilitace sdružení Práh. Foto: archiv sdružení Práh

vají pokyn: Kontrolujte je a hlavně zařídte, ať dávají peníze do sociálních služeb. A tak kontrolují a přesvědčují. Zanedlouho přijde pokyn příspěvky krátit a ještě více kontrolovat, a ony opět poslechnou.

Nevěnují se však tomu, jestli je to pro jejich klientky dobré, nebo špatné. Nezkoumají jejich situaci, potřeby a názory. Nesdělují je dál. Nesnaží se ovlivňovat sociální politiku a zákony tak, aby přinášely jejich klientkám prospěch. Prostě vykonávají.

Projevuje se podobný přístup i jinde než u příspěvku na péči?

V mnoha oblastech. Podívejme se například na politiku zaměstnanosti. Když se bavíte s lidmi z úřadů práce, alespoň v našem kraji, dozvíte se, že nezaměstnanost vlastně není, že není kde brát. Ti, kdo zůstávají v evidenci pracovních úřadů, jsou lidé, kteří jen tak práci neseženou, a když, dlouho ji neudrží. Jde o málo kvalifikované mladistvé, zejména ženy staršího věku, lidi s nedostatečnými pracovními návyky, obyvatele malých sídel, odkud

je obtížné a nákladné dojíždět. Jestliže jim nikdo práci nedá, k čemu jsou tvrdé postupy vůči nezaměstnaným? Ti lidé potřebují individuální podporu, nikoli uvrhnout do chudoby a nálepkovat jako příživníci a nemakačkové. Slyšíte ale od sociálních pracovníků podobné názory?

Nebo poukázky místo peněžitých dávek. Copak jsou všechny příjemkyně sociálních dávek hlupačky a podvodnice, abychom jim nemohli svěřit korunu? A jak na poukázky reagují, jak se jim daří s nimi zacházet, k jakým změnám vedou v jejich sociální situaci? Vnímají sociální pracovníci jejich názory a hovoří o tom, nebo opět jen vykonávají, co jim bylo nařízeno?

Je zde sociální práce od toho, aby vykonávala zadání společnosti, která ji platí?

Sociální práce jistě má vykonávat zadání toho, kdo ji platí, tedy společnosti. Součástí této zakázky je ale i to, že se bude na její formulaci aktivně podílet, že nebude jen trpně poslouchat a vykonávat vše, co se jí řekne.

Společnost od sociální práce očekává aktivní spolupráci, diskusi a hlavně obhajobu zájmů těch, jejichž hlas není běžně slyšet. Proto si tuto instituci vytvořila. Ne proto, aby byla přísná na chudé – to si mohla pořídít víc drábů.

Jenže sociální práce tuto svou úlohu neplní. Napadá mne, a berme to prosím jako metaforu, že je to takový zmetek – účel neplní, průbojná a nápaditá taky není a udělá, cokoliv si vzpomenete. Není divu, že si ji nikdo moc neváží, kloudně ji neplatí, a když má chuť, občas si i kopne.

Opravdu vidíte roli sociální práce takto negativně?

Je vcelku jedno, jak tomu chceme říkat. Podstatné je, že to je zásadní úloha sociální práce – vystupovat v zájmu a ve prospěch svých klientek. Vnášet do veřejného prostoru jejich potřeby a požadavky, bojovat s nespravedlností a s předsudky okolí. Pokud toto nedělá, neplní dobře svou úlohu. Totéž platí i pro sociální práci jako profesi. Ona by se měla umět ozvat i ve svém vlastním zájmu, formulovat své postoje a potřeby a snažit se je prosazovat. Nikoli naříkat, jak ji společnost nemá ráda a špatně ji platí. Jestliže neumíme vystoupit a jasně pojmenovat svou úlohu a přínos společnosti, proč by nás měl někdo brát vážně?

Co je tedy možné dělat pro to, aby se situace změnila a sociální práce nebyla trpná vykonavatelka příkazů, aby se zapojila do diskuse o své podobě a aby skutečně zastupovala zájmy klientů?

Ozvat se. Za sebe i za klientky. Nejde o to, mít na všechno stejný názor a shodnout se, že pokázky nebo snižování dávek je špatné, nebo dobré. Podstatné je se tím zabývat, mluvit o tom. Co to přinese klientkám, co to pro ně znamená, jaké to pro ně má dopady? Co by potřebovaly jiného, dalšího, aby lépe zvládaly svou situaci? S těmito věcmi bychom měli

vstupovat do veřejné diskuse. Od koho jiného se to má společnost dozvědět než od sociálních pracovníků?

Myslím, že je potřeba opustit kanceláře, fyzicky i duševně. Měli bychom vstoupit do veřejného prostoru a nahlas promluvit: o svých klientkách, o jejich potřebách a o práci, kterou pro ně děláme.

Můžete uvést příklady, jak mohou sociální pracovníci vstoupit do veřejného prostoru?

Psát do novin, reagovat na témata, která se sociální práce týkají a o nichž nyní mluví všichni možní, jen ne sociální práce. Psát do novin o tom, co různé návrhy a opatření mohou udělat se životem našich klientek. O tom, co je potřeba změnit, aby se klientkám žilo lépe.

Účastnit se odborné debaty, číst oborové časopisy a psát do nich. Jen tak může sociální práce nalézt svůj hlas.

Nebo se zapojit do připomínkování zákonů, do činnosti politických stran, do pracovních skupin a vnášet sem témata a podněty týkající se sociální práce. Možností je spousta. Třeba vstupovat do profesních organizací. A chtít po nich, aby byly tím místem, kde se mohou sociální pracovníci potkávat a odkud mohou vést svou diskusi se společností. Rovněž mohou hledat společná témata a zájmy sociální práce, prosazovat je, vytvářet lepší podmínky pro činnost sociálních pracovníků.

Nebo se ptát, jestli s podobně aktivním přístupem počítá české vzdělávání sociálních pracovníků a jestli na něj připravuje. Učí se sociální pracovníci formulovat jasně a srozumitelně potřeby svých klientek a své profese a vystupovat s nimi na veřejnosti? Jsou vedeny k aktivnímu přístupu vůči společnosti, ke zkoumání opatření sociální politiky a jejich dopadů na klientky?

Možností je skutečně spousta. Důležité je chtít a umět je využít.

Připravil Pavel Bajer

Na formulaci veřejné zakázky má velký vliv místní komunita, shodují se sociální pracovníci

Činnost sociálních pracovníků určují v první řadě zákonná ustanovení. Nejdůležitějšími jsou podle oslovených sociálních pracovníků Listina základních práv a svobod a dále zákony vztahující se k profesi – zákon o sociálních službách, či podle zaměření organizace například zákon o sociálně-právní ochraně dětí nebo zákon o pomoci v hmotné nouzi.

Podle ředitelky Občanské poradny v Nymburce **Veroniky Pačesové** zákon o sociálních službách přesně definuje fungování konkrétních sociálních služeb včetně podmínek jejich poskytování a dalších pravidel. „*Kromě různých zákonů, vyhlášek a metodických pokynů k zákonům jsou to také vyhlášky měst a obcí a koordinátoři na úřadech jednotlivých krajů, kteří mi určují, co mám ve své pozici dělat,*“ říká **Milan Žalud**, kurátor pro dospělě při magistrátu v Hradci Králové.

Ředitelka občanské poradny rovněž připomíná, že roli sociálního pracovníka mohou ovlivňovat zástupci státní správy a samosprávy, veřejnost a místní komunita, které svými představami a připomínkami či náměty přispívají ke konkrétní podobě aktivit. Tyto představy následně srovnávají s vlastním systémem fungování služeb, vyhodnocují je a rozhodují se, zda a jakým způsobem se fungování služeb dále změní.

Sociální pracovnice **Edita Kremláčková**, která má zkušenosti ze dvou brněnských neziskových organizací, se kromě zákonů řídí standardy kvality sociální práce, popisem práce na svém pracovišti a také etickým kodexem sociálních pracovníků. Tyto normy považuje za základní formální rámce své role sociálního pracovníka. Pačesová rovněž upozorňuje na nezastupitelnou pozici uživatelů služeb-klientů a zájemců o službu-potenciálních klientů, kteří svými připomínkami modifikují podobu a charakter fungování služeb. „*Kromě jasně vymezených předpisů jsou důležité i jemnější okolnosti, které nikde přesně popsány nejsou,*“ domnívá se Kremláčková. Proto se řídí svými zkušenostmi získanými ze studia. Značně ji také ovlivňují zkušenosti z psychologického výcviku a supervize. Za důležitý považuje i svůj osobnostní profil, třeba otázku svědomí. „*Vlastně si myslím, že moji činnost ovlivňují nadřazení jen v základu, ostatní je věc formálních předpisů a osobnostních kvalit a zkušeností,*“ dodává.

Jak se konkrétně podílejí sociální pracovníci ve svých organizacích na určení veřejné zakázky? Brněnská sociální pracovnice si myslí, že nabídka služeb zároveň utváří prostor pro poptávku, což může být někde ošemetné. „*Kde je nabídka, nejspíš se najde někdo, kdo ji začne využívat, aniž by před tím něco takového chtěl. Sociální práce vytváří sebe samu, omezuje a přebírá kompetence za vlastní zodpovědnost klientů,*“ rozvíjí své úvahy Kremláčková, která žádá a využívá zpětnou vazbu od klientů. „*Svou činností se snažím reagovat na jejich požadavky. Někdy ovšem víme nejlépe, co naši klienti potřebují,*“ říká s lehkou ironií v hlase.

V nymburské poradně reagují na požadavky státní správy, samosprávy a zejména místní komunity, která má na formulaci veřejné zakázky velký vliv. Žalud podotýká, že na určení veřejné zakázky má právo se podílet každý občan, on konkrétně se účastní vymezení veřejné zakázky vztahující se například k azylovým domům, domům na půl cesty a dalším zařízením souvisejícím s jeho pozicí sociálního kurátora. S jeho názorem koresponduje i postřeh Kremláčkové, která veřejnou zakázkou rozumí i komunitní plán. Komunitního plánování v městě Brně se zúčastnila zprostředkovaně, konkrétně podáváním podnětů přes své nadřazené.

Všichni tři sociální pracovníci se shodují, že existuje zadání, které by nepřijali. Konkrétně zmiňují především zadání, které není v souladu s etickými principy, dobrými mravy, existujícími právními předpisy. V poradně by neakceptovali ani zakázku ocitající se v rozporu s posláním jejich organizace a poskytovaných služeb.

Kurátor by nepřijal ani zakázku, z níž by mohl mít prospěch v podobě korupčního jednání. Stejně jako brněnská sociální pracovnice by odmítl zakázku neshodující se s jejich přesvědčením o prospěšnosti zakázky pro klienta.

Pavel Bajer

Snažím sa naplniť objednávky klientov na služby, hovorí koordinátorka združení Návrat

Koordinátorka Centra Návrat v Banskej Bystrici Mgr. **Dana Žilínčiková** je spojená s týmto občianskym združením, ktoré sa zaoberá sociálno-právnu ochranou detí, už viac ako jedenásť rokov. Dva roky pracovala v tejto organizácii ako dobrovoľník. Od roku 1999 pracuje v Návrate profesionálne. Deväť rokov pracovala ako terénna sociálna pracovníčka a sociálna poradkyňa pre náhradné rodiny a v aktívnej advokácii opusteného dieťaťa, štyri roky sa zaoberá budovaním a poskytovaním dostupných a citlivých služieb pre rodiny v sociálnom riziku. Stejnú dobu sa venuje aj podpore rozvoja sociálnych pracovníkov a aktívnej supervízii. Venuje sa aj pedagogickej a publikačnej činnosti.

Kdo vám určuje, čo máte ve své roli dělat?

Časť môjho smerovania je podmienená misiou organizácie, v ktorej pracujem, respektíve jej víziou. A samozrejme mojím postavením v organizácii. Ďalšia časť smerovania vychádza z toho, ako rozumiem tomu, s čím prichádzajú klienti, ako si ich témy konfrontujem sama so sebou, s mojimi kolegami a ako toto všetko komunikujem navonok. V tomto rozmere to, čo mám robiť, je často aj o tom, čo smiem, viem robiť, na čo si trúfam (moje skúsenosti, zručnosti, schopnosti, vedomosti a samozrejme kompetencie). A nepochybne časť môjho smerovania je určená legislatívou a politikou (európskou, národnou i komunálnou) a samozrejme stavom „občianskej spoločnosti“ – či a ako je akceptovaný hlas nešťátnych poskytovateľov služieb. Myslím však, že za týmto všetkým, čo som vymenovala, je moje vnútorné presvedčenie, že toto je moja úloha, toto je potrebné urobiť. Ale možno je to aj inak, iba ja tomu tak rozumiem.

Podíliť se na určení veřejné zakázky?

Áno. V istých situáciách sa ocitám v roli zástupcu klientov: ich potrieb, ich „objednávk“. Ak je príležitosť, a to je relatívne často, snažím sa pretlmočiť tieto potreby, tieto „objednávky“, respektíve služby, ktoré by mohli

tieto objednávky naplniť. Je to veľká zodpovednosť. Zdá sa mi preto dôležité neustále si konfrontovať to, ako rozumiem tomu, čo potrebujú a chcú klienti, a to ako si to interpretujem a čo s tým robím. Pracujem v oblasti, kde je veľmi vážnych problémov, veľa tápania, hľadania, smutného a stereotypov a predsudkov v premýšľaní a poskytovaní pomoci. Existuje tu relatívne málo služieb, respektíve nie sú služby dostatočne vybudované alebo nie sú dostatočne dostupné. Keďže téma, v ktorej pracujem, sa týka rodín a detí, zdá sa mi podstatné podporovať dialóg vedúci k verejnej zákazke aj týmto smerom. A keďže sa to niekde darí a „objednávk“ je každým rokom viac, som motivovaná podporovať tento dialóg aj inde a inak.

Existuje zadání, které už byste nepřijala?

Áno. Nemôžem robiť niečo, v čo neverím, alebo niečo, kde cítim „nekalé“ veci (predovšetkým v manažmente či financovaní). Rovnako mám svoje vlastné odborné stop: veci, kde nie som doma, etické stop a stop z hľadiska kapacít. A, áno, ešte ma napadlo, že by som neprijala robiť veci, ak nemôžem zabezpečiť kvalitu svojej práce prostriedkami a spôsobom, ktorý je pre mňa štandardom.

Pripravil Pavel Bajer

Společnost sociálních pracovníků napomáhá rozvoji oboru

Při představování profesních sdružení sociálních pracovníků jsme nemohli opominout Společnost sociálních pracovníků České republiky (SSP ČR), která byla ustanovena už v roce 1921. Od svého znovuoživení v roce 1990 pořádá odborné konference a pracovní dny, kde se probírají aktuální celospolečenská témata týkající se sociální práce. Blížší informace k činnosti sdružení poskytla její místopředsedkyně Marie Scheibová.

Kdy vzniklo vaše sdružení a jaké je jeho poslání?

V roce 1911 založila Dr. Alice Masaryková při Svazu vysokoškolského studentstva Sociologickou sekci, kde přednášela. Vedla spolu s doc. Dr. E. Benešem v posluchárně Filozofické fakulty Karlovy univerzity praktické semináře. Na seminářích společně se studenty diskutovali o případech zanedbaných dětí a nalezenců. Dr. Masaryková učila studenty sociálnímu citění i kritickému posuzování sociální situace. V roce 1918 byla v Praze založena Vyšší škola sociální a její první absolventi začali pracovat jako sociální pracovníci v roce 1920.

Společnost sociálních pracovníků vznikla v roce 1921, avšak během druhé světové války byla nucena svoji činnost ukončit. Po osvobození svoji činnost obnovila, ale v roce 1950 byla její činnost, v důsledku politickým změn, ukončena až do ledna 1968. V roce 1970 došlo opět v návaznosti na politickou situaci ke zrušení SSP jako nežádoucí a elitářské. Díky velkému úsilí Dr. Marie Macháčové se podařilo členskou základnu převést alespoň do sekce sociálních pracovníků v rámci České společnosti sester.

Koncem roku 1989 vzniklo občanské fórum sociálních pracovníků. 9. února 1990 se sešli v Praze v aule Nemocnice Motol sociální pracovnice z různých institucí. Následně se 2. června 1990 konala ustavující schůze Společnosti sociálních pracovníků ČR.

Hlavním posláním tohoto občanského sdružení je napomáhat rozvoji sociální práce a zvyšování odborné úrovně sociální práce v praxi.

Jaké konkrétní aktivity vyvíjíte?

Společnost sociálních pracovníků pořádá především pracovní dny, na kterých je řešena

aktuální celospolečenská problematika týkající se sociální práce. Například v letošním roce jsme realizovali pracovní den v Praze na téma *Změny legislativy v příspěvku na péči, metodika posudkových lékařů a požadavky na záznamy ze sociálního šetření*, účast přijalo 260 sociálních pracovníků. V květnu se konal pracovní den v Ostravě na téma *Znalecké posudky v sociálně-právní ochraně dětí a soudní praxi*. Pro velký zájem bude toto téma i na pracovním dnu 23. října v Pardubicích. Ve dnech 3.–5. prosince 2008 uspořádáme ve spolupráci s MPSV ČR již XIX. odbornou konferenci s názvem: *Domácí násilí na dětech, partnerech a seniorech*.

V roce 2007 jsme získali akreditaci MPSV ČR jako vzdělávací instituce a máme akreditovaný vzdělávací program s názvem *Vzdělaný poskytovatel domácích sociálních služeb*. Další informace o našich aktivitách naleznete na www.sspcr.unas.cz.

Kolik máte členů? Kdo se může stát členem vašeho sdružení? Uvítali byste více členů?

Společnost sociálních pracovníků ČR má v současné době kolem 300 členů. Členství je podle našich stanov řádné nebo mimořádné. Řádnými členy jsou sociální pracovníci, kteří splňují pro tuto profesi kvalifikační předpoklady. Mimořádnými členy jsou sociální pracovníci, kteří vzdělání v tomto oboru neabsolvovali.

Samozřejmě, že bychom uvítali více členů. Myslím, že počet naší členské základny negativně ovlivňuje právě rozdělení členství na řádné a mimořádné. Uvažovali jsme o změně stanov a odstranění podmínky vzdělání, avšak nyní, po přijetí zákona o sociálních službách, tato změna ztrácí smysl, protože všichni sociální pracovníci musí splnit kvalifikační předpoklady.

Zapojují se řadoví členové do činnosti sdružení? Jak?

Zapojují se především při organizaci pracovních dnů a konferencí s ohledem na místo jejich konání.

Zastupujete zájmy sociálních pracovníků a jejich klientů ve vztahu ke společnosti, jak to ukládá etický kodex sociálních pracovníků (bod 2.5. Pravidla etického chování sociálního pracovníka ve vztahu ke společnosti)?

Samozřejmě. Například v roce 2007 přijal ministr práce a sociálních věcí Petr Nečas naše zástupce. Na tomto setkání se hovořilo o spolupráci Společnosti sociálních pracovníků ČR

s MPSV ČR v koncepčních a legislativních záležitostech. Pan ministr zaujal velmi vstřícný postoj k řešení diskriminace sociálních pracovníků, kteří v minulosti absolvovali dvouleté nástavbové studium. Toto téma bylo zařazeno do diskuse právě na základě požadavků některých sociálních pracovníků, kteří vznášeli oprávněné připomínky. Potřebná změna se následně promítla do novely zákona o sociálních službách. Témata pracovních dnů i konferencí jsou rovněž názorným dokladem o tom, že se Společnost sociálních pracovníků zabývá aktuálními problémy. Výstupy těchto odborných jednání vždy předáváme na příslušné odbory MPSV ČR.

Připravil Pavel Bajer

Profesní komora chce zvýšit prestiž sociální práce jako etablovaného profesionálního oboru

Další asociací, která sdružuje sociální pracovníky, je Profesní komora sociálních pracovníků (PKSP). Nejen k její činnosti se vyjadřuje Bc. Šárka Hofmannová.

Kdy vzniklo vaše sdružení a jaké je jeho poslání?

Profesní komora sociálních pracovníků vznikla v roce 1997 především pro podporu rozvoje sociální práce a jejích metod a zvyšování prestiže sociální práce jako etablovaného profesionálního oboru.

Jaké konkrétní aktivity vyvíjíte?

PKSP se v současné době zaměřuje na pořádání kursů, které zvyšují úroveň vzdělání pomáhajících profesionálů. Další aktivitou je komunikace se sociálními pracovníky, kteří se sdružují v rámci databáze, kterou o. s. PKSP vede. V neposlední řadě je to účast Profesní komory sociálních pracovníků v orgánech rozhodujících o sociálních službách na nejvyšší úrovni, tedy Komisi pro rozvoj sociálních služeb jako orgánu MPSV a v jejích pracovních skupinách.

Kolik máte členů? Kdo se může stát členem vašeho sdružení? Uvítali byste více členů?

V databázi sociálních pracovníků je v současné době 185 sociálních pracovníků, databáze má především informační charakter.

PKSP má nyní šest členů činných v orgánech sdružení. Množství členů je dáno především historickým vývojem organizace a jejím převážně finančně neoceneným charakterem. Členství je otevřeno všem osobám, které by chtěly být činné ve sdružení, mají kapacitu se účastnit oficiálních setkání a jsou činné v oblasti sociální práce.

Zapojují se řadoví členové do činnosti sdružení? Jak?

Členové jsou účastní především konference, která rozhoduje o další činnosti o. s. PKSP, dohlížíjí na činnost výkonné ředitelky a dodávají činnosti o. s. PKSP nové impulsy a vize.

Konference má především schvalovací a kontrolní funkci.

Účast v databázi sociálních pracovníků není automaticky členstvím, směřuje především k přetváření kontaktů mezi sociálními pracovníky a vytvoření sítě v oboru sociální práce po celé ČR.

Zastupujete zájmy sociálních pracovníků a jejich klientů ve vztahu ke společnosti, jak to ukládá etický kodex sociálních pracovníků?

Profesní komora zastřešuje chování v oboru jako celku, proto se účastní jednání komisí pro jednotlivé oblasti v rámci ministerstva práce a sociálních věcí v oblastech sociální práce a sociálních služeb. Další činností je podpora sociální práce jako etablovaného oboru a informování o jejích metodách směrem k veřejnosti.

Jak vidíte postavení oboru sociální práce v České republice?

Sociální práce byla ještě v devadesátých letech jakousi popelkou mezi ostatními obory pomáhajících profesionálů, avšak již v průběhu devadesátých let minulého století a intenzivně na začátku tohoto století se sociální práce etablovala a sociální pracovníci jsou bráni jako rovnoprávní, odpovědní a dostatečně vzdělaní partneři.

Sociální služby se vzhledem k demografickému a sociokulturnímu vývoji České republiky dostávají do popředí zájmu. Je sledována nejen kvalita poskytované služby, ale i odbornost a profesionalita pracovníka. Sociální služby, které jsou poskytovány neziskovým sektorem, hojně využívaly možností různých veřejných fondů k zahraničním stážím a partnerstvím se zahraničními organizacemi, a tak mnoho nových a užitečných trendů bylo přeneseno dříve, nežli společnost reagovala poptávkou a legislativní změnou.

V současné době se obor sociální práce srovnává především s přípravou kvalitních studijních programů pro studenty sociální práce ve formálním studiu a jejich správnou kombinací s formou celoživotního studia.

Připravil Pavel Bajer

Asociácia chce prispievať k rozširovaniu odborných vedomostí a praktických zručností v sociálnej práci

Naším cieľom bolo predstaviť i slovenskou organizáciu sdružujúcu a zastupujúcu sociálni pracovníky. Po delším zvažovaní sme sa rozhodli uviesť Asociáciu supervízorů a sociálnych poradců, i keď nezastupuje celé spektrum sociálnych pracovníkov. Činnosť asociácie predstavuje jej výkonná riaditeľka PhDr. **Eva Mydlíková**, PhD. Konkrétne aktivity asociácie ukazuje článok Príprava sociálnych pracovníkov na terénnu sociálnu prácu s dysfunkčnou rodinou v rubrike Inspirácie pro praxi.

Kdy vzniklo vaše sdružení a jaké je jeho poslání?

Asociácia supervízorů a sociálnych poradců bola 15. júna 2000 zaregistrovaná na Ministerstvo vnútra ako občianske združenie. Poslaním ASSP je prispievať k rozširovaniu odborných vedomostí a praktických zručností v sociálnej práci prostredníctvom vzdelávania, výcvikov, štáží a ďalších aktivít pre členov svojho združenia a iných záujemcov.

Jaké konkrétní aktivity vyvíjíte?

V podstate fungujeme ako servisná mimovládna organizácia. Podľa potrieb sociálneho terénu vytvárame pilotné inovatívne sociálne projekty, v ktorých riešime konkrétne sociálne problémy, výnimočne pracujeme aj priamo so sociálnymi klientmi. Po odskúšaní nami navrhovanej metodiky práce so skupinou klientov navrhujeme kurz pre pomáhajúcich odborníkov a ten si potom necháme akreditovať. Takmer súčasne s kurzom vydávame odbornú publikáciu, ktorá s kurzom korešponduje tematicky aj metodologicky. V posledných troch rokoch sa intenzívne venujeme práci s dysfunkčnou rodinou a tvorbe efektívnej metodiky sociálnej práce s ňou. Okrem sociálneho poradenstva vykonávame aj sanáciu rodín. V rámci konkrétnych projektov spolupracujeme s domácimi aj zahraničnými partnermi. Pracujeme tiež nad odbornými formuláciami niektorých legislatívnych noriem (zákony, záväzné nariadenia a štandardy).

Kolik máte členů? Kdo se může stát členem sdružení? Uvítali byste více členů? Máme aktuálne registrovaných a aktívnych 108 členov, takmer všetko sú absolventi alebo

študenti vysokoškolského štúdia pomáhajúcich profesií, ktorí pracujú, resp. budú pracovať v sociálnej oblasti. Členovia sú zo všetkých regiónov Slovenska. Nemáme ambície byť veľkokapacitnou organizáciou, našim poslaním oslovujeme skôr špecialistov.

Zapojují se řadoví členové do činnosti sdružení? Jak?

Radoví členovia majú vytvorené neformálne regionálne skupinky (najmä Prešov a Košice, Nitra, Banská Bystrica a Žilina), zoskupené predovšetkým okolo supervízorů. Pri organizovaní školiacich aktivít sú ako lektori uprednostňovaní naši členovia, v rámci projektov títo pracujú väčšinou ako koordinátori, pripomienkujú jednotlivé odborné materiály a sú spoluautormi publikácií. Tým, že naši členovia sú v regiónoch a naše sídlo je v Bratislave, úplne nevyhnutne sa navzájom potrebujeme.

Zastupujete zájmy sociálních pracovníků a jejich klientů ve vztahu ke společnosti?

Vytvorili sme Štandardy kvality sociálneho poradenstva, participovali sme na tvorbe Štandardov kvality práce resocializačných zariadení, podieľali sme sa na formulácii pripravovaného zákona o sociálnych službách (časť poradenstvo). V rámci materiálov, ktoré sú pripravované verejnými organizáciami (úrad práce, sociálnych vecí a rodiny a tiež vyššie územné celky) sa snažíme o premietnutie štandardov kvality sociálneho poradenstva do znenia všeobecne záväzných nariadení a do pravidiel na vyhlasovanie Verejného obstarávania na sanáciu dysfunkčnej rodiny.

Připravil Pavel Bajer

V Německu je sociální práce vážený profesní stav

Do tohoto čísla jsme se snažili získat informace o činnosti profesních sdružení sociálních pracovníků v dalších evropských zemích. Podařilo se nám však získat jen odpovědi od německého sdružení sociálních pracovníků Deutsche Verband für Soziale Arbeit (DBSH), které představil prof. Dr. Günter Friesenhahn. Více se můžete dozvědět na www.dbsh.de.

Kdy byla organizace sociálních pracovníků založena a co bylo důvodem?

Německé sdružení pro sociální práci (DBSH, registrované sdružení) bylo v dnešní formě založeno roku 1993. Profesioní svaz vznikl ze sloučení dvou dalších svazů – BSH a DBS. Oba tyto svazy vznikly již v polovině šedesátých let. Již v roce 1900 existovaly spolky sociálních pracovníků a sociálních pedagogů. Důvodem spojení do profesního svazu bylo vytvoření jednoho velkého zástupce pro všechny sociální profese v Německu. DBSH je dnes zplnomocněným zástupcem odborů a jako takové zastupuje pracovní právní a mzdové zájmy svých členů. Pracuje politicky profesionálně, nadstranicky, odborně a společensky, a není spojeno s žádným světovým proudem...

Jakými aktivitami se zabývá profesní sdružení?

Jak ve stanovách, tak v základním programu profesního svazu jsou obsaženy základní náležitosti: při změně hodnot ve společnosti, zodpovědnost za spravedlnost, sebeurčení, vyrovnání, preventivní a důsledná sociální politika, podpora toho, aby člověk dokázal pomoci sám sobě, humanizace, blízkost občanům, zajištění profesionalizace a prohloubení výzkumu v sociální práci. Tyto aspekty charakterizují aktivitu dnešního profesního sdružení.

Kolik členů má profesní svaz? Kdo se může stát členem? Jak se mohou členové podílet na aktivitách profesního svazu?

Profesioní svaz má dnes na celém území SRN zhruba šest tisíc členů. Uvítali bychom, kdyby naše organizace měla mnohem více členů. Stále velmi usilujeme o rozšíření počtu členů, abychom také měli výrazné a silné zastoupení pro sociální práci v Německu.

Členem může být každý, kdo je činný v sociální práci, získal diplom sociálního pedagoga/pedagožky, zdravotního pedagoga/pedagožky, nebo vychovatele/vychovatelky. Stejně tak všichni bakaláři a magistři sociální práce. Také ostatní organizace se mohou stát korporativními (stavovskými) členy.

Členové se mohou na jedné straně účastnit pracovních skupin zaměřených podle jednotlivých oborů, nebo se mohou angažovat v politických otázkách vyjednáváním o výši platů. Možnosti jejich angažmá jsou organizovány na jednotlivých rovinách, buď na regionální úrovni v okresních (místních) kompetencích, nebo na úrovni zemských svazů, resp. na úrovni celého Německa. V současnosti klademe mimo jiné velký důraz na pomoc dětem a mládeži, zdravotnickou pomoc a pomoc ve stáří. Se zvláštním zřetelem se také zabýváme prací sociálních kurátorů.

Jaká je vnitrosociální lobbistická práce profesního svazu pro svůj profesní stav a pro své klienty? Jak naplňujete mezinárodní etický kodex?

DBSH je mnoho let členem různých zastupujících organizací, ať už odborných, nebo odborářských. Na základě svého jasného pohledu na nejrůznější zásadní otázky se po organizaci žádá, aby se podílela na velkých odborných akcích, jako např. na dni pomoci dětem a mládeži, na Kongresu ASD, na dni péče o mládež apod. Účast je nejen na národní úrovni, ale také na úrovni mezinárodní. Mezinárodní účast je nejvíce zastoupena v oborech pomoci dětem a mládeži, avšak i v ostatních tematických oborech máme mezinárodní zastoupení. Je ku prospěchu, že DBSH je již od začátku členem Mezinárodní federace sociálních pracovníků a přenáší do této federace své pozice, které vycházejí z německého

národního hlediska. A naopak mezinárodní zásady ovlivňují národní zájmy a politiku. Základem všech těchto jednání je etický kodex, který především vyžaduje v nejrůznějších ohledech sociální spravedlnost.

Jaký status (postavení) mají v zemi sociální pracovníci/pracovnice?

Sociální práce je v národním kontextu vážený profesní stav, silně ovlivněný altruistickými představami. Tento profesní stav získává stále větší význam na základě vzdělání na Fachhochschule (obdoba našich VOŠ), výzkumu

a prohloubení profesionalizace v oboru sociální práce. V mnoha podkladech k zákonům je již dnes tento profesní stav charakterizován jako velmi výkonný. Nicméně zbývá ještě mnoho práce na další profesionalizaci tohoto profesního stavu. Profesní sdružení se politicky zasadilo o zavedení profesního registru, který již předtím existoval a byl závazný pro sociální práci v ostatních evropských zemích. Profesní registr je dnes nepovinnou nabídkou pro sociální pracovníky.

**Připravil Pavel Bajer
Přeložil Jiří Vander**

Činnost, kterou sociální pracovníci vykonávají, není americkou společností oceňována

Thomas Chalmers McLaughlin, docent sociální práce na University of New England v Portlandu, Maine, vyučuje kurzy zaměřené na sociální výzkum, výzkumné metody, sociální politiku a praxi. Magisterské vzdělání v sociální práci získal na University of New England a doktorát (Ph.D.) v oblasti sociální politiky na Union Institute and University v Cincinnati, Ohio. Jeho výzkumné aktivity se soustřeďují na systémy sociální práce se zaměřením na dopad finančních struktur v těchto systémech. Na jaře 2008 získal na základě Fulbrightova stipendia možnost vyučovat a provádět výzkum na brněnské katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.

Co žádá společnost od sociálních pracovníků v USA?

To je obtížná otázka. V uplynulých deseti letech došlo v naší profesi ke změnám. Požadavky na služby sociální práce se posunuly od case managementu pracujícího se sociálními problémy klientů a jejich aktivit v sociálních záležitostech k více klinicky zaměřeným službám. Tento jev zdá se byl primárně řízen pojišťovnami a vládou, kteří kontrolují financování těchto služeb. „Typický“ klient, který přijímá sociální službu, pochází obvykle z nejnižší so-

cioekonomické vrstvy americké společnosti. Je obvyklé, že služby, jež klienti přijímají, souvisejí s problematikou duševního zdraví, závislostí, se zdravotními problémy, bezdomovectvím a odborným výcvikem.

Sociální politika se změnila takovým způsobem, že většina těchto služeb je nyní poskytována klientům zavrženíhodným způsobem. Sociální pracovníci nemají přizpůsobivost, se kterou kdysi museli pracovat s klienty v záležitostech chudoby a sociální integrace, protože stát a pojišťovny za tyto služby nebudou

Podle statistiky amerického úřadu práce, která sleduje většinu povolání a profesí v USA, v roce 2006 vykonávalo praxi přibližně 595 000 sociálních pracovníků. Asi pět z deseti pracovalo ve zdravotnických zařízeních a v agenturách sociální pomoci a tři z deseti byli zaměstnání ve státěm zřízených organizacích, zejména pak na odděleních zdravotních a sociálních služeb. Statistiky úřadu práce ukazují, že se počet zaměstnaných sociálních pracovníků zvýší o 22 procent v příštích deseti letech, což je mnohem rychlejší nárůst než průměr všech povolání v USA. Rychlý růst v této oblasti je přisuzován stárnutí americké populace, a tedy zvýšenému počtu sociálních pracovníků v gerontologii. Všichni sociální pracovníci, kteří vykonávají přímou práci s jednotlivci, jsou povinni složit licenční zkoušku, která je opravňuje k výkonu této profese. Každý z 50 amerických států má rozdílné požadavky ohledně praxe u licenčních zkoušek, z tohoto důvodu tedy nedochází k velkému pohybu sociálních pracovníků mezi jednotlivými státy. Licence je zpravidla vydána na základě úrovně dokončeného vzdělání. Bakalářský titul v sociální práci umožňuje vykonávat praxi na bakalářské úrovni, což zahrnuje zejména case management a podpůrné aktivity. Sociální pracovník s magisterským titulem se nazývá Master of Social Work neboli MSW. Tento titul opravňuje držitele vykonávat praxi na magisterské úrovni, což znamená, že mohou poskytovat plný rozsah sociálních služeb, zahrnující vedle case managementu, podpůrných aktivit také klinické poradenství, krizové poradenství a jiné psychodynamické způsoby pomoci. Velká rozdílnost je dána tím, že sociální pracovník s magisterským titulem může pracovat nezávisle. Mohou tedy pracovat sami na sebe a účtují pojišťovně nebo státu své služby. Značný počet sociálních pracovníků s magisterským titulem má vlastní privátní praxi, kde vídají klienty podobně jako třeba psychologové.

platit. Myslím, že společnost je v zásadě znechucená mnoha problémy, se kterými se sociální pracovníci potýkají, které jsou na denním pořádku. Problémy spojené s chudobou a utlačováním jsou jedním z mnoha, které mnoho Američanů nemá zájem řešit. Tyto případy pak vytvářejí napětí mezi hodnotami sociální práce, jimiž je bojováno proti útisku a chudobě, a systémy, které v praxi zajišťují financování.

Jaké je postavení sociálních pracovníků v USA?

Myslím si, že dobrý způsob, jak odpovědět na tuto otázku, je podívat se na mzdy profesí ve Spojených státech, které souvisejí se sociální prací. Podle americké vlády byl ke květnu 2006 průměrný roční příjem sociálního pracovníka 37 480 dolarů. V průměru vydělali mezi 29 250 a 49 060 dolarů. Spodních deset procent sociálních pracovníků vydělalo méně než 24 480 dolarů a vrchních deset procent vydělalo více než 60 530 dolarů. Sociální pracovníci jsou nejméně placení pracovníci poskytující zdravotnickou péči, kde je průměrný příjem 41 350 dolarů. Činnost, kterou sociální pracovníci vykonávají, není společností oceňována. Povolání sociálního pracovníka je vnímáno jako práce s obtížnými lidmi a oblast, kde jsou malé odměny za práci, kterou vykonávají.

Naplnují sociální pracovníci potřeby americké společnosti?

Řekl bych, že největší část sociálních pracovníků poskytuje levnější alternativy pomoci vzhledem k mnohem dražším možnostem kli-

nické (ústavní) zdravotní péče, jakou je např. psychologie. Jenže ani další potřeby americké společnosti, např. potřeba poskytovat pomoc každému, bez ohledu na jeho schopnost za tuto pomoc (službu) zaplatit, není naplňována. V 60. a 70. letech 20. století bylo ze strany vlády a společnosti vynaloženo značné úsilí na řešení těchto problémů. Sociální pracovníci skutečně vytvářeli programy a systémy, které napomáhaly lidem vymanit se z chudoby, ale většina těchto programů byla přerušena. Potřeby americké společnosti pustit se do opravdového řešení těchto problémů a také rostoucí rozdíly mezd bohatých a chudých se stávají závažnými skutečnostmi a potřebují být směřovány na sociální práci. Obávám se však, že tím, jak se pozornost obrací stále více na úhradu výdajů za poskytované sociální služby, tato skutečná potřeba zůstane nenaplněna.

Znáte situaci oboru sociální práce v ČR?

Z mého vyučování a prezentování vím, že v ČR se zdá být síť sociálních služeb široká. Rozdíl mezi našimi zeměmi se zdají být zakotveny zejména v odlišnostech spojených s financováním sociálních služeb a zdravotní péče. V USA neexistuje „záchranná síť“ pro chudé či osoby bojující s psychickým onemocněním nebo uživatele návykových látek. Následkem toho téměř deset procent obyvatelů Ameriky nemá oprávnění přijmout určitý způsob sociální pomoci, jako jídlo, oblečení, nocleh. Podle toho, co jsem se dozvěděl zde, toto není případ České republiky.

Připravil Pavel Bajer

Přeložil Pavel Bajer a Renáta Talašová

Společenská zakázka a vzdělavatelé v sociální práci

Ke zjištění, zda vysoké a vyšší odborné školy připravují ve vzdělávání k tomu, aby studenti jako budoucí sociální pracovníci veřejně vystupovali a brali se za práva klientů, jsme se rozhodli realizovat sondu mezi školami sdruženými v Asociaci vzdělavatelů v sociální práci. Školy mohly prezentovat profil svých vzdělávacích programů a uvést, jak studenti vedou k plnění této úlohy sociální práce. Do sondy se zapojilo těchto 16 škol: katedra sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, katedra sociálních studií a speciální pedagogiky Technické univerzity Liberec, katedra psychosociálních věd a etiky Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy, Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, katedra sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, katedra sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, katedra sociální práce Fakulty sociálně ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, katedra sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého a vyšší odborné školy v Ostravě, Dorkas v Olomouci, v Brně, v Jihlavě, v Prachaticích, v Dubí a Evangelické akademie v Praze a v Brně.

Jakým způsobem ve výuce pracujete s tématem společenské zakázky sociální práce?

Na první otázku většinou školy odpovídají, v jakých předmětech se zabývají tématem společenské zakázky. Na pražské katedře sociální práce zdůrazňují dobrý kontakt s profesionály, kteří jsou tutory praxí pro jejich studenty. Během prázdnin opakovaně realizovali celostátní šetření týkající se stavu sociálních služeb a jejich potřebnosti, kdy studenti byli tazateli. Vazbu na praxi mají také příručky Sociální práce v praxi a Vzdělávání studentů sociální práce v terénu. V Liberci pracují s tématem společenské zakázky prostřednictvím porozumění historickému vývoji sociální práce jako sociální instituce a jistého společenského normativu pomocí odborných statí a textů, zejména z časopisu Sociální práce/Sociální práce, na jejichž základě studenti mohou lépe porozumět provázanosti sociální práce a společnosti, ve které funguje. V Hradci Králové vnímají společenskou zakázku jako měnící se role sociální práce ve společnosti. Ve výuce reflektují vývoj moderny a postmoderní podoby společnosti a hledání role sociální práce v těchto měnících se společenských podmínkách. Jde o hledání legitimacy sociální práce jako jedné ze základních společenských institucí, jde o diskusi na téma etických dilemat sociální práce – téma pomoci a kontroly.

V Ústí se studenti seznamují se společenskou zakázkou při přednáškách, seminářích

a cvičeních různých předmětů. Konkrétně stojí za zmínku Komunitní plánování, kde se učí, co to je společenská zakázka, kdo ji formuluje, jakým způsobem se zpracovává, co může být jejím obsahem a jakými prostředky k jejímu naplňování sociální práce jako profese disponuje. Na husitské teologické fakultě je téma společenské zakázky v aplikované podobě součástí výuky předmětů Metody sociální práce a Management sociální práce a NNO I a II. V Českých Budějovicích využívají video-nahrávky, prezentující způsoby intervence sociálně patologických jevů. Šířeji chápou společenskou zakázku na brněnské katedře sociální práce.

Sociální pracovník by jako profesionál měl vědět, kde si stojí společnost, v síti jakých společenských zakázek se pohybuje.

V Jihlavě se setkávají studenti s problematikou společenské zakázky přímo v praxi, kde sledují, jak jsou jednotlivé sociální případy řešeny a jaká by byla potřeba je řešit. Každý student má od druhého semestru svého klienta (většinou dítě) buď zdravotně, nebo sociálně znevýhodněného, se kterým pracuje po celé tři roky. Prakticky realizují společenskou zakázku i v Dubí, které se nachází v sociálně vyloučené lokalitě, formou komunitní sociální práce. Navíc spolupracují s městem a zaměstnavateli.

Na brněnské Evangelické akademii jsou studenti seznamováni s tím, jak se společenská zakázka sociální práce měnila v průběhu

posledních asi 150 let v závislosti na jednotlivých sociálních, politických, ekonomických a kulturních podmínkách a jak byla reflektována v různých sociálně filozofických a ideologických kontextech.

Jak připravujete studenty k veřejnému vystupování, k prezentaci sociální práce, k hájení zájmů klientů?

Školy připravují studenty k veřejnému vystupování v řadě různých předmětů, např. v supervizích odborné praxe, různých kurzech komunikace a prezentačních dovedností.

Na pražské katedře sociální práce i v Českých Budějovicích vtahují studenty do svých konferenčních aktivit jako účastníky i organizátory. V druhém případě se studenti zúčastňují celé řada grantových aktivit zaměřených na sociální práci. V Hradci Králové nabízejí studentům předmět Didaktika sociální práce, jenž má za cíl zvýšení schopnosti studentů aktivně prezentovat sociální práci jako obor, nejen v případné budoucí vlastní pedagogické činnosti. Učí zde i předmět Sociální práce, média, veřejnost, kde studenty vedou ke schopnosti analyzovat mediální výstupy týkající se sociální práce. Studenti by měli být dále schopni určit vhodné komunikační strategie pro zapojování veřejnosti a budování veřejného obrazu sociální práce.

Na hájení zájmů klientů se v Ústí studenti připravují formou hraní rolí reagujících na simulační situace, zpracovávají modelové komunitní plány, simulují legislativní proces, hrají argumentační hry zaměřené na obhájení určité strategie v rámci praktického výkonu sociální práce. V Brně na katedře sociální práce studenti prezentují své práce a projekty, které obhájí před svými kolegy. Učí se argumentovat a prosazovat svoji práci za využití odborné terminologie. V Olomouci nastolují toto téma v kasuistických seminářích a při odborné supervidované praxi.

Představitelé vyšších odborných škol mluví o pořádání konferencí, seminářů a workshopů. Vícekrát uvádějí, že hájit zájmy klientů se učí studenti při mediaci, např. EA Brno má 18 hodinový kurs mediace. V Ostravě jsou vedeni studenti v předmětu Kultura osobního projevu k nácviku prezentace a sebeprezenta-

ce. Výstup studentů před studijní skupinou je zaměřen na zpracování vybraného sociálního tématu. Výstupy se natáčejí videokamerou. Některé projekty studentů se realizují v praxi, např. Hry seniorů 2007, nebo jsou absolventské práce prezentovány na Gerontologických dnech. Studenty rovněž vzdělávají v antio-presivních přístupech, aby dokázali rozeznat klienta v situaci sociálního znevýhodnění a aby znevýhodnění neposilovali. Na olomoucké Dorkas se studenti učí argumentaci formou řízené i neřízené diskuse, kdy sdělují své názory a podkládají je svými argumenty, napříč celou skupinou. Podobně je tomu na brněnské VOŠ, kde si student připraví příspěvek na vybrané sociální téma, odprezentuje ho před skupinou a následně vyslechne zpětnou vazbu oponenta příspěvku, studijní skupiny i pedagoga. Studenti jihlavské školy realizují samostatné sociální projekty, včetně dokumentace, rozpočtu a konstrukce návrhu na granty. Konkrétně: Paralympiáda, různé fundraisingové akce, dále celý systém volnočasových aktivit pro znevýhodněné děti, včetně víkendových pobytů, vedení kluboven v romském komunitním centru. Ve třetím ročníku zařazuje škola certifikované výcviky – systemická práce s klientem, výcvik v sebeochraně při práci s klientem. V Prachaticích se v supervizních seminářích provádí nácvik požadovaných dovedností, zejména za pomoci modelování a hraní rolí.

Podle zástupce pražské Evangelické akademie je hájení zájmů klientů záležitost nejenom dovednostní, ale hlavně postojoivá. Studenti této školy se aktivně zúčastnili pracovní skupiny Asociace vzdělavatelů v sociální práci, která vytváří nové znění minimálního standardu Odborná praxe, kde hájili zájmy studujících sociální práci. Na obdobné škole v Brně hovoří o hájení zájmu klientů a dilematech s ním spojených – rozpor mezi zájmem klienta a společností, případně zaměstnavatele sociálního pracovníka. Učitele zajímá názor studentů, způsob prezentace, snaží se, aby studenti nahlíželi diskutovanou věc i z jiných úhlů pohledu.

Zapojujete se do diskusí o sociálních otázkách? Vedete k tomu studenty? Jak?

Školy se zapojují formou projektů, besed, publikování, vystupování na seminářích,

dobrovolnických akcích, konferencích a kongresech či členstvím některých vyučujících ve Společnosti sociálních pracovníků, jako je tomu na ostravské VOŠ.

ZSF JU pořádá pro studenty diskusní setkání zvané Kulaté stoly. Na pražské katedře konají disputace, např. s ministrem Nečasem a profesorem Tomešem. Hradečtí přirozeně zmiňují Hradecké dny sociální práce. Každý ročník je věnován některému z hojně diskutovaných témat v sociálních otázkách. V Ústí diskutují nad sociálními otázkami při přednáškách a cvičeních, na témata Význam současné rodiny, Problematika bezdomovectví, Domácí násilí, Postavení seniorů ve společnosti, Podmínky ovlivňující praktický výkon sociální práce, Systém sociálního zabezpečení ČR.

Co se týká VOŠ, v Dubí mimo jiné spolupracují s pobočkou organizace Člověk v tísni a účastní se se studenty besed na různá témata, například sociální exkluze. Na brněnské

akademii i olomoucké Dorkas mají studenti za úkol sledovat dění v oblasti sociální práce v médiích, o kterém pak diskutují. Na druhé jmenované škole jsou studenti povzbuzováni k otevřenosti a také k tomu, aby si uvědomili, že nesouhlasit a mít jiný názor je přirozené. Diskuse umožňuje poznat nejen jeden druhého, ale i sebe sama. Na brněnské VOŠ studenti zpracovávají seminární práce na aktuální sociální témata/otázky, které pak také prezentují a diskutují o nich. V Prachaticích pořádají četné besedy spojené s diskusí na vybraná sociální témata, ale také své studenty zapojují do veřejných diskusí pořádaných městem a spolupracujícími organizacemi. Škola vtahuje studenty i do komunitního plánování na úrovni obce i regionu. Učitelé a studenti školy rovněž participují na sociálních výzkumech. V Jihlavě se snaží vést se studenty diskusí, ale přiznávají, že jde o značný problém kvůli systému výuky na středních školách.

Připravil Pavel Bajer

V Prešove i Banskej Bystrici motivujú študentov k občianskej participácii

Jak pracuji s tématem společenské zakázky na slovenských katedrách sociální práce, odpovídají PaedDr. **Tatiana Matulayová**, PhD., vedoucí katedry sociální práce Filozofické fakulty Prešovské univerzity v Prešově a doc. PaedDr. **Anna Hudecová**, PhD., vedoucí katedry sociální práce Pedagogické fakulty Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici.

Jakým způsobem ve výuce pracujete s tématem společenské zakázky sociální práce?

TM (Tatiana Matulayová): Vďaka dlhoročnému pôsobeniu prof. Anny Tokárovej majú študenti a študentky možnosť bližšie sa oboznámiť s feministickou perspektívou sociálnej práce. Je našou trvalou snahou zaraďovať do študijného programu aktuálne otázky diskurzu sociálnej práce. Usilujeme sa zapájať do výučby aj externých spolupracovníkov, ktorí dokážu pre študentov atraktívnym spôsobom preniesť podnety a potreby praxe do vyučovacieho procesu.

AH (Anna Hudecová): Vo výučbe reflektujeme aktuálne potreby a trendy praxe sociálnej práce v rámci predmetov súvisiacich so širšími sociálnymi a politickými východiskami sociálnej práce a sociálnej práce so špecifickými cieľovými skupinami, napr.: legislatívne trendy v jednotlivých oblastiach sociálnej politiky, zaraďovanie nových predmetov a inovácia programu o témy, ktoré si vyžaduje prax. Týmto témami sú sociálna práca s užívateľmi drog – harm reduction prístup, penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť, probačná a mediačná služba, mimovládne organizácie, Európska únia a sociálne problémy, rodová problematika, dobrovoľníctvo v sociálnych službách, tvorba projektov v sociálnej práci.

Jak pripravujete studenty k veřejnému vystupování, k prezentaci sociální práce, k hájení zájmů klientů?

TM: Najlepším priestorom pre tréning sociálnych zručností sú semináre, osobitne tie, ktoré sú realizované v rámci takých kurzov, ako je napr. Empatická a asertívna komunikácia, Sociálne poradenstvo, Supervízia, Sociálna poli-

tika, Rodinná politika. Mimoriadnej obľube sa tešia sociálno-psychologické výcviky, či semináre k odbornej praxi.

AH: K verejným vystúpeniam a obhajobe záujmov klientov sú študenti pripravovaní teoreticky na viacerých predmetoch. Napríklad na predmete „občianska participácia“ nadobúdajú istotu v tom, že demokratická spoločnosť je založená na moci, ktorá prichádza od občana. Organizujeme takisto workshopy s aktívnou účasťou ľudí z praxe a zapájaním sa študentov, diskusné kluby na konkrétne témy, aktívne prezentovanie aktuálnych tém v oblasti sociálnej práce, obhajoby esejí, vystúpenia na študentských konferenciách. Sami študenti a študentky organizujú dobrovoľnícku kampaň a sú aktívnymi účastníkmi/čkami dobrovoľníckych aktivít v praxi sociálnej práce (projekt výmeny ihliel a striekačiek, projekt Opri sa o mňa). Tréningy sociálnych zručností, sebapoznávacie tréningy sú príležitosťou pre rozvoj uvedených zručností.

Napriek tomu, že sa študenti vyššie uvedení aktivít zúčastňujú, vieme si vzhľadom ku aktuálnosti problematiky a expanzii sociálnych problémov na KSP PF UMB predstaviť aj väčší záujem študentov o takéto aktivity a tým aj zvýšenie ich participácie na prezentácii sociálnej práce na verejnosti. Perspektívu vidíme napríklad aj vo zvýšení záujmu študentov o ŠVOUČ v študijnom odbore sociálna práca.

Zapojujete se do diskusí o sociálních otázkách, vedete k tomu studenty, jak?

TM: Viacerí členovia katedry patria k angažovaným občanom a myslím, že celkom prirodzene tak motivujú študentov k občianskej participácii. Zároveň sú pravidelne oslovovaní s ponukou spolupracovať v rôznych projektových

a odborných tímoch, zaoberajúcich sa aktuálnymi otázkami sociálnej práce a sociálnej politiky, a to nielen na lokálnej, či regionálnej, ale aj štátnej úrovni. Významným komunikačným médiom je katedrová webová stránka, kde sa objavujú rôznorodé výzvy pre študentky a študentov. Katedra podporuje dobrovoľnícke aktivity študentov aj spoluorganizovaním pravidelného náboru študentov pre dobrovoľnícku prácu v sociálnych službách (Trh dobrovoľníckych príležitostí), či rôznych iných akcií.

Ukazuje sa, že sa viaceré študentky a študenti zameriavajú vo svojich dobrovoľníckych aktivitách napr. na otázky domáceho násillia, rovnosť príležitostí, problematiku drogovej závislosti, bezdomovectva apod. Časť študentov participuje na zbere dát v rámci realizácie rôznych výskumov na základe objednávky rôznych verejných aj mimovládnych organizácií. Od minulého akademického roku organizujeme odborné podujatia s cieľom spájať úsilie vzdelávateľov a poskytovateľov sociálnych služieb k vybraným otázkam (napr. Projektova-

nie v sociálnej práci, Európska dimenzia dobrovoľníctva, Skvalitnenie praktickej prípravy študentov sociálnej práce a pod.).

AH: Aktívne sa zapájame do diskusií o sociálnych otázkach v rámci mesta a v rámci vyššieho územného celku. Sme členmi/kami pracovných skupín, ktoré vytvárajú koncepčné materiály v oblasti sociálnej práce a samosprávnej politiky. Na základe dohody o spolupráci UMB a mesta Banská Bystrica vedíme bakalárske a diplomové práce vyplývajúce z aktuálnych potrieb mesta. Zastrešujeme a organizujeme workshopy k aktuálnym témam zo sociálnej oblasti (napr. sieťovanie služieb na území mesta Banská Bystrica, pravidelné workshopy k odborným praxiam). Sme partnermi viacerých projektov v oblasti sociálnej práce Vzdelávanie sociálnych pracovníkov/čok v rámci Sektorového operačného programu Ľudské zdroje pod názvom Zvýšenie kvalifikácie a adaptability sociálnych pracovníkov.

Připravil Pavel Bajer

Společenská zakázka terénní sociální práce

Sociální práce se v průběhu svého vývoje inspirovala celou řadou teoretických přístupů, ze kterých vychází různé metody práce s klienty, principy pro posuzování toho, zda daný jedinec je či není klientem, diagnostika klientovy situace a další okruhy, které jsou podstatné pro tuto pomáhající profesi. Konkrétní tvář sociální práce pak není dána pouze odborným diskursem, ale i tím, jak její účel a užitečnost vnímá veřejnost.

Atraktivita klientů

Obecně platí, že míra solidarity společnosti vůči jednotlivým cílovým skupinám pomáhajících profesí je různorodá. Shovívavě a solidárně přistupuje k těm skupinám lidí, u kterých se jeví jako jednoznačné, že nemožnost plnohodnotného uplatnění ve společnosti není dána jejich vlastní vinou. Patří sem především osoby se zdravotním postižením, děti v krizové situaci, osoby stížené hromadným neštěstím, oběti trestné činnosti. Ambivalentní, respektive odmítavý postoj pak společnost zaujímá k lidem, u nichž stav neschopnosti uspokojovat vlastní potřeby nevychází z jednoznačné vnější příčiny, ale je dán celou řadou činitelů, jejichž podstata spočívá v raném dětství člověka a systému rodiny. Pro upřesnění se pak jedná především o uživatele návykových látek, osoby s rizikovým sexuální chováním a rizikovým životním stylem, lidi bez přístřeší a samozřejmě osoby ohrožené sociálním vyloučením. Nemožnost jednoduše určit, proč tito lidé nefungují ve společnosti tak jako ostatní, pak běžně nevyvolává potřebu hlubší reflexe problematiky, ale naopak touhu nalézt další jiný jednoznačný etiologický závěr. Tím se pak stane vlastní vina, v lepším případě chyba těchto klientů. Logicky jim tedy není třeba nijak významně pomáhat a už vůbec ne za peníze z veřejných rozpočtů.

Terénní sociální práce – metoda, která aktivně vytipovává a kontaktuje klienty, pracuje s cílovými skupinami, pro které je charakteristické, že samy nevyhledávají pomoc. Většinou se jedná o typ klientů, pro společnost nepříliš atraktivní. Jsou to právě výše zmiňované skupiny osob, u nichž nemůžeme nalézt jednu hmatatelnou příčinu, která způsobila jejich ztížené uplatnění ve společnosti a která zároveň nevyplývá z jejich vlastního selhání. Společenskou zakázku sociální práce bychom zjednodušeně mohli interpretovat jako potřebu společnosti pomáhat lidem, kteří se nezaslouženě ocitají v tíživé životní

situaci. Vezmeme-li v potaz, že terénní sociální práce je určena lidem, u nichž nezaslouženost tíživé situace není pro společnost jednoznačná, tak můžeme tvrdit, že tato disciplína není v souladu se společenskou zakázkou.

Systémový přístup

Osvětovou činností a publicitou tohoto tématu se ovšem daří zjemňovat postoj veřejnosti k těmto typům služeb. Samotná existence služeb pak dokazuje, že společenskou zakázku lze objektivně vyložit jako přání pomáhat těmto kategoriím klientů, ale pouze do té míry, aby byla zachována rentabilita. Medializace této tematiky a podrobné vysvětlování, v čem spočívá síla sekundární a terciární prevence, však mohly způsobit nereálné očekávání veřejnosti. Došlo totiž k nedostatečnému zdůraznění toho, že dané služby musí fungovat dlouhodobě a bez propojení s veřejným sektorem, samosprávami, potřebnými legislativními úpravami nejsou příliš efektivní. Neuplatňováním systémového přístupu se pak můžeme vystavit riziku, že tyto služby budou skutečně shledány nerentabilními, dojde k radikalizaci společenské zakázky a tím ke skutečné nekonzistenci. Program terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách, kterou od roku 1998 realizuje obecně prospěšná společnost Člověk v tísni, se s přehnanými očekáváními veřejnosti od tohoto typu služby a s podceňováním systémového přístupu k dané problematice setkává. Novodobá ghetta a chudinské enklávy, stále vznikající v celé řadě měst a obcí, kam jsou sestěhovávány rodiny s kumulovanými problémy – zadluženost, nízký stupeň ukončeného vzdělání, nedostatečné sociální kompetence, nezaměstnanost, rizikový životní styl a jiné, jsou toho důkazem.

Lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách jsou stíženi mnohočetnou deprivací. Strádají především z ekonomických důvodů, jejich příjmy se pohybují za hranicí životního minima,

bydlí v nevyhovujících podmínkách a vzhledem k romské národnosti jsou často stíženi diskriminačním jednáním. Prostředí sociálně vyloučených lokalit pak tyto diskriminační faktory umocňuje, neboť v jejich obyvatelích vyvolává pocity odevzdanosti, zvýrazněné odmítavým postojem okolního světa na integrační snahy sociálně vyloučených. Dochází zde také ke kumulaci sociálně patologických jevů, a to zejména prostituce, užívání návykových látek, gamblérství a objevuje se organizovaný zločin – lichva, dealerství drog, obchod s lidmi.

Poskytování sociálních a jiných služeb těmto klientům je bezzubým řešením v případě, že aktivity neprovází zároveň změna infrastruktury měst a obcí. Nemají-li sociálně vyloučení reálnou možnost zlepšit svoji tíživou životní situaci ani v případě, že o to skutečně usilují a jsou motivováni k pozitivní životní změně, pak drahé poskytované služby pouze zmírňují rizika tohoto životního stylu.

Systémový přístup v této oblasti představuje smysluplnou spolupráci lokálních samospráv, úřadů, vzdělávacích institucí a neziskových organizací. Čím je propojování činnosti zmíněných subjektů větší a čím jsou opatření, která společně vytvářejí, koncepčnější a zrcadlíci skutečné potřeby klientů, tím více dochází ke snižování počtu sociálně vyloučených osob. Státní i nestátní instituce, které se zabývají poskytováním služeb, mohou ovlivnit uplatnění těchto klientů na trhu práce a minimalizovat jejich závislost na dávkách sociální pomoci. Vzdělávací instituce mohou citlivým přístupem změnit do této chvíle společností determinovanou školní neúspěšnost romských žáků. Veřejná správa pak může ovlivňovat sociální politiku, potlačovat organizovaný zločin, změnit bytovou politiku, tak aby nedocházelo k diskriminaci na trhu s bydlením, a vzdělávat své pracovníky, aby bylo minimalizováno diskriminační jednání.

Společnost, klienti a sociální pracovníci

Terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách je schopna přispět k naplnění společenské zakázky, tedy aktivizovat klienty, vymanit je ze závislosti na dávkách sociální pomoci a učinit plnohodnotnými ekonomicky aktivními občany. K tomu však potřebuje i podporu širší veřejnosti a existenci skutečně funkční koncepce, jak da-

nou problematiku komplexně řešit. Za naplnění společenské zakázky pak tedy nejsou odpovědní samotní poskytovatelé sociálních služeb, ale i další subjekty, mající rozhodovací pravomoc a jejichž akční rádius odpovídá té které konkrétní problematice. Pozice širší veřejnosti v tomto procesu je také v ochotě se finančně podílet na rozvoji pomáhajících profesí. Podfinancovanost daného sektoru způsobuje vysokou fluktuaci zaměstnanců v oboru a celkovou personální poddimenzovanost, což se samozřejmě projevuje na kvalitě odvedené práce. Terénní sociální práce patří mezi pomáhající profese, které kladou veliké nároky na vzdělání, osobnostní zralost a konkrétní sociální a komunikační dovednosti pracovníků. Přesto však tato profese nemá téměř žádnou společenskou prestiž, dokonce je velmi často devalvována na neodbornou aktivistickou činnost. K naplnění cílů terénní sociální práce může společnost přispět tím, že jí dodá potřebnou váhu a bude mít důvěru v její přínos.

I přes všechna další potřebná opatření bude existovat jistý počet klientů z různých neatraktivních cílových skupin, popřípadě celé skupiny potřebných osob, které propadnou síti poskytovaných služeb a budou žít na úplném okraji společnosti. Propojování všech typů služeb a veškerých činností veřejného sektoru, profesionalizace sociální práce a zvyšování kvality poskytovaných služeb a připravených koncepcí nezpůsobí pozitivní životní změnu u těchto klientů a neposílí jejich schopnost podílet se na naplňování ekonomických parametrů. I tito lidé však stále zůstávají klienty pomáhajících profesí, které by měly usilovat o minimalizaci rizik spojených s tímto životním stylem tak, aby nedocházelo ke zhoršování jejich situace. Pomáhající profese musí i nadále podporovat zvýšení šancí klientů na zlepšení životních podmínek, přestože zapojení širší veřejnosti a hledání opory pro klienty bude ještě složitější. Sociální práce má vždy pružně reagovat na měnící se sociální realitu a neustále evaluovat dosažené cíle, aby tak došlo k naprostému snížení počtu případů, kdy se klienti dostávají mimo spektrum služeb na základě pochybení pomáhajícího profesionála.

Petra Klingerová,
zástupce ředitele Programů sociální
integrace Člověk v tísni, o. p. s.

Dlouhá cesta pomáhá rodinám po úmrtí dítěte nalézt cestu zpět do života

Občanské sdružení Dlouhá cesta vzniklo počátkem roku 2005 s posláním pomáhat rodinám vyrovnávajícím se s úmrtím dítěte. U zrodu stály dvě maminky, které spolu prožívaly nemoc a následně také smrt svých dětí v motolské nemocnici. Jednou z nich je **Martina Hráská**, předsedkyně Dlouhé cesty. V současnosti pracují všichni členové pro sdružení dobrovolně, ve svém volném čase. Proto mezi jejich nejdůležitější cíle patří profesionalizace sdružení, tj. její zařazení do sítě poskytovatelů sociálních služeb. S tímto plánem souvisí další úkol: zřízení stálých regionálních středisek pomoci rodičům zesnulých dětí.

Kdy vás poprvé napadla myšlenka založit sdružení pro rodiny vyrovnávající se se ztrátou dítěte?

Úplně poprvé to bylo ve chvíli, kdy jsem seděla u počítače a pročítala jsem stránky podobného sdružení fungujícího v zahraničí. Byla to doba, kdy jsem se srovnávala se smrtí syna, měla jsem potřebu kontaktu s lidmi, kteří prožili totéž, a hledala jsem k nim cestu.

Jakou pomoc rodinám po ztrátě dítěte nabízíte?

Sdružení nabízí možnost vzájemné komunikace mezi rodiči, buď písemnou formou, anebo v rámci osobních setkání v menších či větších skupinách. V květnu se uskutečnil i první rekondiční víkend pro rodiče. Pro sourozence zemřelých dětí máme připraven projekt Barevný anděl, přeměna pokojíčku, který sourozenci sdíleli společně. Letos začínáme s budováním sítě rodičů po celé České republice, kteří jsou schopni a ochotni skrze svou zkušenost pomáhat dalším rodinám v roli průvodce v tomto těžkém období. Na podzim se uskuteční proškolení první vybrané skupiny. Do tohoto projektu bychom rádi začlenili psychology a sociální pracovníky, kteří se o tuto oblast zajímají. Od samého začátku spolupracujeme s psychologkou, která se účastní všech našich setkání, a rodiče mají možnost domluvit si s ní i individuální sezení. V budoucnu bychom se rádi věnovali i vzpomínkovým akcím na děti – pořádali výstavy, vzpomínkové pochody atd. Zatím máme za sebou první pokusy.

O jaké služby Dlouhé cesty projevují rodiče největší zájem?

Největší zájem je o skupinová půldenní setkání. Rodiče přicházejí, aby se setkali s lidmi,

Martina Hráská

kterí prožili stejnou bolest. Chtějí se podělit o své prožitky, vypovídat se, poznat, že nejsou ve svém zármutku sami. Najdou u nás to, co nenacházejí ve svých rodinách ani ve svém nejbližším okolí. Možnost otevřeně a volně mluvit o všem, co prožívají. Nejsou to vždy jen smutné rozhovory. Do našich setkání patří i vzpomínání na naše děti v duchu radosti, že jsme s nimi prožili kus života. Rodiče spontánně vzpomínají, co veselého a krásného s dětmi stačili zažít, přinášejí fotky, zápisky, obrázky. V mnoha rodinách je téma vzpomínek velmi těžké otevřít. Na našich setkáních je to naprosto přirozené.

S jakými odborníky (např. psychology, sociálními pracovníky, pedagogy) v současnosti spolupracujete?

Jak už jsem zmínila dříve, od začátku sdruženi s námi spolupracuje a na všech setkáních je přítomna jedna psychologka. Při přednáškách a školeních spolupracujeme s externími pracovníky, domluvenými na konkrétní akci. S přibývajícím počtem rodičů a jejich požadavků začínáme pocítovat potřebu dalších zdrojů pomoci. V poslední době se nám ozvalo několik psychologů a sociálních pracovníků se zájmem o tuto oblast, s nabídkou na spolupráci v rámci rozšíření sítě pomoci pozůstalým rodičům.

Kolik rodičů je v současnosti s Dlouhou cestou v kontaktu a jakým způsobem se o vás dozvídají?

V současnosti máme v databázi kolem 80 rodičů. První větší skupina se o nás dozvěděla z televizního dokumentu Olgy Sommerové Přežili jsme svoje děti, další část tvoří ti, kteří si o nás přečetli v tisku, a v neposlední řadě ti, kteří si nás našli přes internet.

Mohou se na vás obracet pouze pozůstalí rodiče, prarodiče, sourozenci, nebo také přátelé a kamarádi zesnulých dětí, kteří pocítují potřebu pomoci?

Mohou a občas se na nás i obrátí. V současné době však prioritní pomoc patří rodině.

Jedním z vašich cílů je dosáhnout profesionalizace sdružení, usilujete o zařazení do sítě poskytovatelů sociálních služeb. Jaké jsou důvody tohoto kroku?

Ročně u nás zemře kolem 1 000 dětí do 19 let. Přidáme-li k tomu skupinu dospělých dětí, jejichž rodiče tvoří v Dlouhé cestě značnou část, jsou to tisíce nešťastných rodičů, příbuzných

a přátel. Z našich setkání a rozhovorů s rodiči víme, že většina z nich potřebuje nějakou formu pomoci, ale nevědí, kde ji hledat, ani je kolikrát nenapadne, že by jim někdo vůbec nějak pomoci mohl. Dlouhá cesta může v současné době pomoci jen těm, kteří ji náhodně objeví a kontaktují ji. Vybudování jednoho našeho regionálního střediska v Praze a v Brně a zařazení do sítě sociálních služeb by bylo krokem k pomoci pozůstalým rodinám v mnoha směrech. Zároveň by se otevřela cesta k lepší informovanosti společnosti, ke snadnější komunikaci s nemocnicemi, pohřebními službami a dalšími institucemi.

Ve kterých oblastech vidíte největší překážky profesionalizace Dlouhé cesty?

V současné době vidím překážku v časové kapacitě lidí z Dlouhé cesty, kteří mají zájem na vývoji a profesionalizaci organizace. Všichni máme svá občanská zaměstnání, abychom se nějak uživil, a práci ve sdružení děláme ve svém volném čase. Finanční prostředky, které získáváme od dárců a sponzorů, věnujeme na pokrytí výdajů na naše stěžejní projekty. Zatím nejsou v takové výši, abychom mohli zaměstnat alespoň jednoho člověka, který by se plně věnoval práci pro Dlouhou cestu.

Napadají vás oblasti, ve kterých byste mohli navázat bližší spolupráci se sociálními pracovníky?

Jsou to oblasti, kam se rodiče v této situaci obracejí, a zároveň jsou to místa, která tyto události nějakým způsobem zachycují: nemocnice, městské úřady, policie, krizová centra a linky. Mohou to být i další neziskové organizace s podobnými cíli a posláním.

Připravila Zdeňka Dohnalová

Pracovní uplatnění sociálního pracovníka – aneb Na co si dát pozor při hledání zaměstnání

Po absolvování pětiletého magisterského studia v oboru sociální práce jsem jako většina mých mladých kolegů začala hledat pracovní uplatnění v sociální oblasti. O tom, že pracovní podmínky nejsou v této oblasti zrovna ideální, jsem slyšela již v průběhu studia od svých starších kolegů. O kraji, kde žiji a pracuji, je navíc známo, že zde jsou tyto podmínky obzvlášť tvrdé. Tato skutečnost je v nemalé míře dána malou podporou neziskového sektoru ze strany kraje a nízkou vzdělaností managementu organizací poskytujících sociální služby.

První pracovní nabídka přišla poměrně velmi brzy po absolvování školy. Jednalo se o práci sociálního pracovníka v jedné místní neziskové organizaci poskytující úkony pečovatelské služby. Pracovní náplň sociálního pracovníka v této organizaci byla velmi široce vymezena. V podstatě zahrnovala několik profesí dohromady. Sociálního pracovníka, projektového manažera a vedoucího pečovatelské služby. V dobré víře, že získám první praktické zkušenosti z oboru a naučím se něco od zkušenějších kolegů, jsem tuto pracovní smlouvu podepsala. Byla jsem svěřena na starost vedoucí pečovatelské služby. Po nějaké době zaškolení mi paní vedoucí sdělila, že je nutné, abych vykrývala práci pečovatelek, které onemocní. Práce pečovatelek zahrnovala rozličné úkony: přes úklid, vaření, praní, koupání klientů, manipulaci s vývody moči atd. Tyto úkony, které podle zákona spadají do kompetence pracovníka v sociálních službách, jsem odmítla dělat. K tomuto kroku mě vedlo to, že se nejedná o úkony spadající do oblasti sociální práce, a také obava z možného poškození zdraví klienta při neodborném zacházení, jelikož nemám žádné zdravotní vzdělání, které by mě opravňovalo k manipulaci s nepohyblivým člověkem nebo k manipulaci s vývody moči apod. Tuto skutečnost jsem sdělila své nadřízené, kterou mi bylo řečeno, že pokud je pro mě jako pro sociálního pracovníka problém provádět tyto úkony, bude vše sděleno řediteli organizace a ten se rozmyslí, zda si mě v organizaci nadále ponechá.

Degradace profese a odchod ze zaměstnání

Vyjádření pana ředitele bylo takové, že mě nebude zpočátku do těchto úkonů nutit, ale že mi

nemůže zaručit, že mě nepošle zastoupit některou z pečovatelek. Ocítla jsem se tak v nezáviděníhodné situaci, kterou jsem vůbec nechápala. Nedovedla jsem si představit, že je něco takového vůbec možné. Jak může být výkon mé profese a setrvání na pracovišti podmiňováno vykonáváním profese pracovníka v sociálních službách, kterou nejsem ze zákona oprávněna ani povinna vykonávat? Kladla jsem si otázku, jak je vůbec něco takového možné téměř rok po platnosti zákona o sociálních službách. Jak fungují inspekce kvality sociálních služeb? Kdo kontroluje dodržování personálních standardů dané služby? Jak je možné, že po takové době od nabytí účinnosti zákona nikdo nerozlišuje, kdo je sociální pracovník a pracovník v sociálních službách? Je vůbec možné se nějak účinně bránit?

Pod tlakem na mne kladeným jsem nakonec ze zaměstnání odešla. Důvodem mého rozhodnutí byla obava z poškození zdraví klientů, které bych jim mohla neodborným zacházením způsobit, a hlavně skutečnost, že jsem se nechtěla dopustit degradace povolání sociálního pracovníka na pozici uklízeče, kuchařky a ošetřovatele. Hovořím o degradaci, jelikož si také těchto profesí velmi vážím a považuji je za nezastupitelné. Nechtěla jsem ale připustit, aby si kromě pracovníků této organizace mysleli také samotní klienti, že sociální pracovníce je ta paní, co mi donesla nákup, vyluxovala nebo umyla okna. Zaměstnání jsem opustila a jsem ráda, že jsem nikdy na tyto nedůstojné podmínky výkonu své profese nepřistoupila.

Při hledání dalšího zaměstnání jsem byla již obezřetnější a snažila se o přesné vymezení své pracovní náplně tak, aby byla v souladu se zákonem o sociálních službách, který konečně vymezil, kdo je sociální pracovník,

jaké musí splňovat odborné předpoklady a co je náplní jeho práce. Při kontaktu s dalšími organizacemi, které poskytují sociální služby, se mi dokonce stalo, že mi bylo řečeno, že žádání sociálního pracovníka nepotřebují, že nevědí, co by v jejich organizaci dělal, ačkoliv byli registrovanými poskytovateli sociálních služeb.

Kolegové ze studií mají v zaměstnání podobné zkušenosti

Při setkání se svými kolegy ze studií jsem ale zjistila, že jejich zkušenosti s hledáním prvního zaměstnání jsou velmi podobné. Shrnout je lze asi takto: nerozlišování role pracovníka v sociálních službách a sociálního pracovníka, nerespektování kvalifikovaných sociálních pracovníků, špatné pracovní a mzdové podmínky, nadměrné zatěžování, kdy práce na jeden úvazek v sobě nese skrytých několik dalších úvazků atd.

Uvítala bych, aby tato má negativní zkušenost posloužila začínajícím sociálním pracovníkům při hledání jejich prvního zaměstnání a při hájení jejich profesních zájmů. Začínajícím kolegům bych proto doporučovala:

- pečlivé prostudování pracovní náplně sociálního pracovníka a její porovnání s činnostmi sociálního pracovníka vymezenou v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- v případě, že se zaměstnavatel snaží do pracovní náplně sociálního pracovníka zahrnout také účast sociálního pracovníka na přímé péči, je lepší takovou pracovní smlouvu nepodepisovat

Dnes již mám za sebou roční praxi při výkonu profese sociálního pracovníka. Při své praxi však stále narážím na nerespektování odbornosti naší profese a na zcela tristní skutečnost, že mnoha organizacím chybí odborná garance sociální služby, kterou se snaží různým způsobem obcházet. Je to velká škoda, po tak dlouhé době jsme dosáhli toho, že i sociální práce a oblast sociálních služeb dostala poprvé od listopadu 1989 legislativní rámec. Jenže jak se tak dívám kolem sebe, mám pocit, že je před námi ještě dlouhá cesta, na jejímž konci je zavedení tohoto zákona v praxi. Nezbývá než doufat, že se nám jednou podaří tohoto stavu dosáhnout. Zajistí to nejen lepší pracovní podmínky pro nás sociální pracovníky, ale také lepší kvalitu poskytovaných služeb pro samotné klienty.

Velký kus práce je také před samotnými sociálními pracovníky. Myslím si, že by bylo dobré začít si vážit své profese, toho, že jsem sociální pracovník, nositel určité odbornosti a kompetencí, a snažit se vždy a za jakýchkoliv podmínek prosazovat své profesní zájmy. Tlak, který je na nás v praxi kladen, je často příliš velký a ne každý dokáže tvrdé podmínky ustát. Doufejme, že se to podaří jednou změnit a profese sociálního pracovníka si najde své důstojné místo mezi ostatními pomáhajícími profesemi. Jsem si naprosto jistá, že jí toto místo po právu patří.

Hana Novotná

Poznámka:

Jméno autorky příspěvku je na její přání zmíněno, mezititulky jsou redakční.

Hodnota sociálního pracovníka v procesu rozhodování o příspěvku na péči

Sociální práce (a především tedy sociální pracovníci) se snaží o to, aby byla jako společenskovědní disciplína i oblast praktické činnosti uznána za důležitou a potřebnou, aby byla vnímána jako profese. Ačkoli k sociální práci je potřeba čas od času přijmout pomocnou ruku psychologie, práva, lékařské vědy apod., má přesto ona samotná také svoji historii, své metody a je nezbytnou součástí dnešního světa, stejně tak jako ostatní obory.

V běžných rozhovorech dostáváme často otázku: „Co vlastně děláš jako sociální pracovník?“ Ponechme tuto otázku prozatím bez odpovědi.

Právní úprava příspěvku na péči je obsahem zákona č.108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o sociálních službách). Z toho vyplývá, že komplexní sociální situace je (řekněme z padesáti procent) důležitým podkladem pro rozhodování o přiznání této dávky. Vyjádření lékaře je samozřejmě padesáti zbývajících procenty k tomu, aby mohlo být rozhodnuto.

Zákon o sociálních službách stanovuje následující postup: sociální pracovnice obecního úřadu obce s rozšířenou působností provede sociální šetření, a to tak, že zhodnotí celkovou sociální situaci žadatele a posoudí 36 úkonů péče o vlastní osobu a soběstačnosti (počet hodnocených úkonů se odvíjí od věku, 36 úkonů je maximum) ve smyslu toho, zdali je žadatel zvládá, zvládá s dohledem, zvládá s pomocí či nezvládá. Tyto písemné podklady zašle na příslušný úřad práce, který vyhotoví posouzení stupně závislosti osoby. Při posuzování stupně závislosti osoby vychází úřad práce ze zdravotního stavu osoby doloženého nálezem ošetřujícího lékaře, z výsledku sociálního šetření a zjištění potřeb osoby, popřípadě z výsledků funkčních vyšetření a z výsledku vlastního vyšetření posuzujícího lékaře. O příspěvku rozhoduje obecní úřad obce s rozšířenou působností, ovšem jak lze s „čistým svědomím“ rozhodnout, pokud sociální pracovník vyhodnotí žadatele jako osobu, která potřebuje každodenní pomoc nebo dohled při více než 24 úkonech péče o vlastní osobu a soběstačnosti, a byl by mu proto přiznán III. ze čtyř stupňů závislosti. Z lékařského hlediska však bude tatáž osoba z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebovat každodenní pomoc nebo

dohled při více než 12 úkonech péče o vlastní osobu a soběstačnosti, a proto by mu měl být přiznán stupeň závislosti I.

V současné době znamená finanční rozdíl mezi uvedenými stupni šest tisíc měsíčně. Ideální je, pokud mezi lékařem a sociálním pracovníkem fungují dobré vztahy a oba jsou schopni a ochotni obhájit v první řadě svoje hodnocení relevantními argumenty a v druhé řadě uznat argumenty druhé strany a najít kompromis, který především nepoškodí žadatele o dávku.

Bohužel v praxi se ukazuje, že ne vždy je kompromis možný. Někteří lékaři považují sociální pracovníky za „instrumentáře“, kteří o stavu žadatele nerozhodují, pouze „podávají nástroje“ v podobě protokolu o sociálním šetření. Někteří sociální pracovníci zase hodnotí úkony typu vaření, ohřívání jednoduchého jídla jako úkony, které osoba není schopna zvládnout, ač toto může být ovlivněno skutečností, že tato osoba nikdy nevařila, protože to jednoduše vykonával někdo jiný.

Jaká je tedy hodnota sociálního pracovníka v procesu rozhodování o příspěvku na péči a co vlastně sociální pracovník dělá? Z mého pohledu jsou nároky na vzdělání podle zákona o sociálních službách v tomto případě vysoké. Sociální pracovník nemá vzhledem k výše uvedenému motivaci k takovému vzdělání. Rozhodovací činnost je minimální, zkušenosti či odbornost nenacházejí uplatnění, chybí zde prostor pro seberealizaci. Činnost v tomto řízení spočívá v „odškrtání“ úkonů a v následném vydání rozhodnutí, jehož výrok zpravidla obsahuje pouze a jenom posouzení lékaře. Sociální práce je pořád ještě o stupínek níž nežli ostatní prestižní obory. Poskytovat pomoc, podporu, odborně sociálně šetřit, poskytovat sociální poradenství, uplatňovat své znalosti a dovednosti,

být empatický, asertivní, schopen rozhodovat, být emocionálně stabilní, mít odpovídající vzdělání, mít intelektuální rozsah... Nestačí to snad k tomu, aby byla sociální práce UZNÁVANOU společenskovědní disciplínou?

Soňa Chloupková

Použité zdroje:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Otazníky profesních organizací sociálních pracovníků

Anketa tohoto čísla má netradiční rozměr. Nehledáme odpovědi na otázky od občanů-klientů, ale přímo od sociálních pracovníků. Je běžné, že zástupci každé profese se sdružují v profesních organizacích. Zajímalo nás, jak je tomu u sociálních pracovníků. Oslovili jsme proto především sociální pracovníky ve vrcholových pozicích, abychom zjistili, jaká jsou jejich očekávání od profesních organizací. Zajímalo nás jak členství v tzv. zastřešujících sdruženích – Společnost sociálních pracovníků, Profesní komora sociálních pracovníků tak i členství v tzv. oborových sdruženích.

1. Jste člen/ka profesní organizace sociálních pracovníků?
2. Proč ano, proč ne?
3. Co od profesní organizace očekáváte? Případně pokud jste členem, jak se v ní angažujete?

Martina Zimmermannová, ředitelka o. s. Proxima sociale

1. Organizace, ve které pracuji, je členem České asociace streetwork (ČAS) a Asociace občanských poraden.

2. Členství v profesních organizacích vnímáme jako přínosné zejména z toho důvodu, že obě dvě asociace vytvářejí jakousi odbornou platformu, kde dochází k diskutování oborových témat, metodických postupů a dalších věcí. Je to místo pro setkání se s ostatními kolegy v oboru a místo, kde probíhá výměna zkušeností. Dohromady můžeme něco vymyslet, lépe prosadit a realizovat projekty, které jsou zajímavé pro donátory. Členství v asociacích je také pro odbornou a laickou veřejnost zárukou toho, že naše služby jsou poskytovány profesionálně. Díky členství má naše organizace slevy při pořádání vzdělávacích akcí, dostává zdarma některé publikace, letáky, apod. Být členem znamená se někdy lépe dostat k některým penězům (partnerství v evropských projektech, účast na grantových kolech, která jsou otevřená pouze členům dané asociace).

3. Od profesní organizace očekáváme přibližně to, co jsem zmínila výše. Dále pak lobbying pro obor, účast v pracovních skupinách na ministerstvech, jednání s donátory, aby začali např. podporovat určitý typ služby, aktivity PR.

V České asociaci streetwork se naše organizace angažuje především těmito aktivitami:

- pracovníci jsou členy pracovních skupin
- ředitelka organizace je zároveň předsedkyní České asociace streetwork

- organizace poskytuje prostory pro konání seminářů, které ČAS pořádá
- připomínkujeme pracovní materiály
- provádíme PR
- naši pracovníci lektorují některá témata na vzdělávacích kurzech, které ČAS realizuje

V Asociaci občanských poraden:

- účastníme se různých projektů
- účastníme se pracovních skupin
- účastníme se vzdělávání

Mgr. Alžběta Havlová, vedoucí AC dílny, Denní stacionář, Oblastní charita Polička

1. Ne.

2. Hlavním důvodem je to, že jsem ukončila vysokoškolská studia v srpnu 2007 a vzhledem k pracovní vytíženosti a dalšímu vzdělávání jsem se zatím o tuto oblast nezajímala.

3. Od profesní organizace bych očekávala, že poskytne prostor pro vzájemnou výměnu zkušeností, nových informací, trendů apod., buď mezi jednotlivými specializacemi sociální práce, nebo mezi celou širokou společností sociálních pracovníků. Dále bych očekávala možnosti dalšího vzdělávání, společné angažování se v procesu přijímání nové legislativy či její novelizace, prezentaci sociální práce na veřejnosti – něco na způsob oborové organizace, která bude hájit zájmy svých členů, bude pomáhat v rozvoji daného oboru a bude také napomáhat ke zvýšení informovanosti veřejnosti o sociální práci, o možnostech, které jim nabízí.

Ing. Aleš Herzog, vedoucí týmu terénních programů, Sananim

1. Ano, jsem člen České asociace streetwork (ČAS).
2. Věřím ve smysl oborových asociací jako platformy pro diskusi a společnou tvorbu metodiky. Další význam je určitě ve vzdělávání, PR navenek. Role asociace také může být arbitrem v případě odborných sporů. Co se týká ČAS konkrétně, tak je mi na něm sympatické, že to je dlouhodobě transparentní, demokratická odborná společnost, která udělala obrovský kus práce v metodice a PR oblasti a je otevřená i nečlenům. A také se pod její hlavičkou scházejí skvělí, zajímaví a inspirativní lidé.
3. Vyžaduji především kvalitní informační servis, tedy možnost obdržet informace z oborového dění. Také vyžaduji transparentní a demokratické rozhodování, otevřenost. Pro ČAS se nyní angažuji jako dobrovolný neplacený redaktor webového portálu www.streetwork.cz a občas jako lektor.

Jaroslav Kandl, vedoucí odboru sociálních věcí Městského úřadu Vrchlabí

1. Nejsem členem žádné organizace.
2. Doposud jsem ani netušil, že nějaké profesní organizace tohoto typu existují.
3. Od profesní organizace bych očekával aktuální informace o dané profesní problematice, nabídku vzdělávacích aktivit.

Marta Janatová, odbor sociálních věcí a zdravotnictví oddělení prevence, rozvoje a SPO, Krajský úřad Královéhradeckého kraje

1. Ne, nejsem.
2. Z časových důvodů.
3. Nejsem členem.

Mgr. Jana Ženíšková, zástupkyně ředitele, Laxus, o. s.

1. Co se týká individuálního členství, tak jsem v Profesní komoře sociálních pracovníků (PKSP). V minulosti jsem byla člen Mezinárodní federace dětských domovů (FICE), členství jsem ukončila odchodem do jiné profese. Organizace, kde pracuji, je členem České asociace streetwork (ČAS) a Asociace nestátních

organizací zabývajících se prevencí a léčbou drogových závislostí (A.N.O.).

2. VPKSP jsem byla u zrodu, organizaci zakládali spolužáci z vysoké školy, očekávala jsem protiváhu Společnosti sociálních pracovníků, která se mi zdála příliš rigidní.

V ČAS jsem proto, že je to v současné době jediná dobře fungující zastřešující organizace v našem oboru.

Jsem členem A.N.O., protože jsme si mysleli, že se vytvoří společenství, které bude ovlivňovat politiku, finance, bude lobbovat apod., což se nepotvrdilo. V současné době funguji v A.N.O. jednotlivě sekce jako odborná platforma, výše uvedená očekávání se však ani částečně nenaplnila.

3. Částečně jsem už odpověděla výše. Dále očekávám diskusi nad odbornými tématy, možnost vytváření tlaku na orgány státní správy, ovlivňování (resp. připomínkování) vyhlášek a zákonů.

Aktivně se angažuji pouze v A.N.O., kde jsem členem výboru jedné ze sekcí – vyjednávání modelů spolupráce, vzdělávání, spolupráce s radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky. Pro ČAS lektoruji, podílím se na hodnocení kvality zařízení.

Radka Poncová, Bc. Michaela Čadková Švejkovská, sociální pracovnice střediska domácí péče Ezra, Židovská obec Praha

1. Ani jedna nejsme členy nějaké profesní organizace.
2. Nevím o tom, že bych mohla být členem. Nechci být členem, beru to spíše jako administrativní zátěž.
3. Tato otázka se nás netýká, ale obecně zastřešení, podpora v prosazování zákonů, informovanost veřejnosti o náplni práce, zvyšování prestiže, podpora při vzdělávání, zejména v odborných předmětech, podpora supervize, výcviků.

Martina Francuchová, koordinátorka terénní sociální práce ve Středočeském kraji, Člověk v tísni, o. p. s.

1. V současné době nejsem členkou žádné profesní organizace.
2. Zatím jsem se o tuto možnost nezajímala, spíše z nedostatku času. V budoucnu bych se

o členství v profesní organizace ráda zajímala intenzivněji.

3. Domnívám se, že členové profesních organizací mohou participovat na tvorbě zákonů, připomínkovat stávající praxe, podílet se na zvyšování úrovně sociální práce. Jako velkou výhodu vidím možnost sdílení dobrých praxí.

Helena Vostrovská, Centrum sociální pomoci a služeb Hradec Králové

1. Ano, ve Společnosti sociálních pracovníků (SSP).

2. V období, kdy byla SSP zakládána, jsem se aktivně podílela na startu její činnosti jako členka výboru. Takže moje členství v této společnosti je dáno motivací spoluzakládající členky. Domnívám se, že smysl založení společnosti stále odpovídá poslání sociální práce v rovinách definovaných i v etickém kodexu. V neposlední řadě se jedná i o obhajobu existence – respektive nutné a potřebné existence tohoto oboru péče o člověka. Z mého subjektivního pohledu se jedná o potřebu sdílet mechanismy sociální práce v co nejširší rovině její společenské působnosti. Objektivně jde o profesní potřebu podílet se na procesu společenského „užívání“ sociální práce.

3. Od Společnosti očekávám podporu zvyšování prestiže sociální práce, podporu jejího většího využití a realizace v terénní práci, výraznější podíl na tvorbě legislativy s příklonem k tradičnímu pojetí sociální práce.

Bc. Ilona Holková, ředitelka, Dům seniorů Liberec-Františkov, p. o.

1. Ano. Organizace, pro kterou pracuji, je členem Asociace poskytovatelů sociálních služeb.

2. Ano. Organizace, ve které pracuji, je členem Asociace poskytovatelů sociálních služeb.

3. Očekávám:

- informace z oboru
- možnost výměny zkušeností z praxe s ostatními kolegy
- možnost společného hledání řešení pracovních problémů
- možnost ovlivňovat dění v oboru

Angažuji se:

- jsem místopředsdkyní krajské asociace
- v případě potřeby iniciuji setkání krajského zasedání asociace za jedním z výše uvedených účelů
- připomínkuji různé materiály

Antonín Plachý, ředitel Azylového domu

Ostrava

1. Jsme členem Sdružení azylových domů.

2. Členy Sdružení azylových domů jsme z toho důvodu, že toto sdružení sdružuje azylové domy několika organizací a v rámci tohoto sdružení si jednotlivé organizace a projekty předávají zkušenosti a informace, což považujeme za užitečné.

3. Od Sdružení azylových domů očekáváme, že i nadále bude funkční organizací, která bude odrážet a reflektovat aktuální problémy, trendy a potřeby související s problematikou bezdomovectví. Angažujeme se tím, že jsme v této organizaci aktivní, účastníme se společných setkání, při nichž navrhuje změny a plánujeme další spolupráci s jinými organizacemi.

Petra Kutálková, zástupkyně ředitelky La Strada, Praha

1. Ne – dosud nebyla potřeba.

2. Naše organizace (La Strada) je členkou zahraničních odborných organizací a networků, které se zabývají stejným či příbuzným tématem, jako je naše (GAATW, PICUM apod.).

3. V případě členství bych v současné době očekávala zejména právní poradenství vzhledem k zavádění standardů kvality sociálních služeb a aplikaci zákona o sociálních službách, možnosti konzultace problematických momentů a společné lobby za změny.

Mgr. Jana Vinařová, pečovatelka, Centrum sociálních služeb Řepy

1. Ano, jsem členka České asociace pečovatelské služby.

2. Mám větší přehled o dění v profesi, možnost zúčastnit se akcí pořádaných asociací.

3. Zúčastňuji se pracovních dnů a konferencí pořádaných Českou asociací pečovatelské služby.

Připravil Pavel Bajer

Definice sociální práce

Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Využívá teorií lidského chování a sociálních systémů, sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti.

Komentář

Sociální práce se ve svých různých formách zaměřuje na rozmanité, komplexní vztahy mezi lidmi a jejich prostředím. Jejím úkolem je umožnit všem lidem plně rozvinout své možnosti, obohatit jejich životy a předcházet selhání. Odborná sociální práce je zaměřena na zvládání obtíží a navození změny. *Sociální pracovníci jsou agenti změny ve společnosti a v životech osob, rodin a společenství, jimž slouží.* Sociální práce je vzájemně provázaný systém hodnot, teorie a praxe.

Hodnoty

Sociální práce vzešla z humanistických a demokratických idejí a její hodnoty jsou založeny na účtě v rovnost, hodnotu a důstojnost všech lidí. Od svých začátků před více než stoletím se sociální práce zaměřuje na naplnění lidských potřeb a rozvinutí lidských možností. Lidská práva a společenská spravedlnost slouží jako motivace a zdůvodnění činnosti sociální práce. *V solidaritě se znevýhodněnými se sociální práce snaží zmírňovat chudobu a osvobodovat zranitelné a ponížené lidi za účelem posílení jejich společenského zapojení.* Hodnoty sociální práce jsou součástí národních a mezinárodních etických kodexů.

Teorie

Metodologie sociální práce vychází z poznatků získaných výzkumem a vyhodnocováním praxe. Uznává komplexnost vztahů mezi lidmi a jejich prostředím a lidskou schopnost být ovlivněn a zároveň měnit různé vlivy včetně bio-psycho-logických faktorů. Profese sociální práce staví na teoriích lidského rozvoje a chování a teoriích sociálních systémů, aby byla schopna analyzovat komplexní situace a zprostředkovávat osobní, organizační, *sociální nebo kulturní změny.*

Praxe

Sociální práce se zaměřuje na společenské bariéry, nerovnosti a nespravedlnosti. Reaguje na krizi a akutní situace stejně jako na každodenní

osobní a společenské problémy. Sociální práce využívá paletu dovedností, postupů a činností spojených jejím celkovým zaměřením na člověka a jeho prostředí. Způsoby intervence zahrnují primárně na osobu zaměřené psychosociální procesy stejně jako *zapojení do sociální politiky, plánování a rozvoje.* Patří sem poradenství, klinická sociální práce, skupinová práce, sociálně pedagogická práce a rodinná terapie i snaha pomoci lidem získat služby a zdroje v jejich společenství. Způsoby intervence rovněž zahrnují správu institucí, organizování komunit a *zapojení do společenských a politických akcí s dopadem na sociální politiku a ekonomický rozvoj.* Celkové zaměření sociální práce je společné, ovšem priority každodenní praxe se v každé zemi liší v závislosti na kulturních, historických a socio-ekonomických podmínkách.

Poznámka:

Tato mezinárodní definice sociální práce nahrazuje původní, přijatou v roce 1982. Rozumí se, že sociální práce v 21. století je dynamická a neustále se vyvíjí, a proto by žádná definice neměla být považována za vyčerpávající.

Přijato Generálním shromážděním Mezinárodní federace sociálních pracovníků v Montrealu, Kanada, červen 2000. Originál: <http://www.ifsw.org/en/p38000208.html>. Český překlad: <http://socialnirevue.cz/item/definice-socialni-prace>

§ 109 ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace.

Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy

Návrh přijatý valným shromážděním IFSW (Mezinárodní federace sociálních pracovníků), Adelaide, Austrálie, 29. 9.–1. 10. 2004.

4.2 Sociální spravedlnost

Sociální pracovníci mají povinnost podporovat sociální spravedlnost ve vztahu ke společnosti obecně i ve vztahu k lidem, se kterými pracují. To znamená:

1. Čelit negativní diskriminaci – sociální pracovníci mají povinnost čelit negativní diskriminaci na základě takových charakteristik, jako jsou schopnosti, věk, kultura, rod nebo pohlaví, rodinný stav, socio-ekonomický status, politické názory, barva pleti nebo jiné fyzické charakteristiky, sexuální orientace nebo duchovní přesvědčení.
2. Uznat diverzitu – sociální pracovníci rozpoznávají a respektují etnickou a kulturní rozdílnost ve společnostech, kde pracují, berouce při tom v úvahu individuální, rodinné, skupinové a komunitní odlišnosti.
3. Spravedlivě distribuovat zdroje – sociální pracovníci zaručují, že zdroje, které mají k dispozici, jsou rozdělovány spravedlivě ve shodě s potřebami.
4. Čelit nespravedlivé politice a praktikám – sociální pracovníci mají povinnost upozorňovat své zaměstnavatele, tvůrce politik, politiky samotné a veřejnost na situace, kdy lidé žijí v chudobě, když zdroje nejsou adekvátní nebo když rozdělování zdrojů, politika a praxe jsou utlačující, nespravedlivé nebo škodlivé.
5. Pracovat na základě solidarity – sociální pracovníci mají povinnost čelit sociálním podmínkám, které přispívají k sociálnímu vyloučení, stigmatizaci nebo útisku, a pracovat pro sociální inkluzi.

Zdroj: <http://sspcr.unas.cz/?q=node/14>

Etický kodex sociálních pracovníků ČR

2.5. Ve vztahu ke společnosti

2.5.1. Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné or-

gány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.

2.5.2. Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.

2.5.3. Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.

2.5.4. Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.

2.5.5. Sociální pracovník působí na zlepšení podmínek, které zvyšují vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo.

2.5.6. Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákoným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

Zdroj: <http://sspcr.unas.cz/?q=node/13>

Kompetence v sociální práci

Kompetence: Podporovat a pomáhat k soběstačnosti

4. Pomáhat účasti klientů na rozhodování, přejímání odpovědnosti a uplatnění práv.
5. Podporovat získání a šíření informací, dovedností a schopností, které posilují soběstačnost.
6. Přímou vystupovat v zájmu klientů, obhajovat a vysvětlovat jejich oprávněné zájmy.
9. Chápat a respektovat odlišnosti menšin a přispívat k odstraňování diskriminace a útlaču.

Kompetence: Zasahovat a poskytovat služby

7. Aktivně se zapojovat do programů, které snižují sociální riziko a zlepšují sociální podmínky a rozšiřují možnosti důstojného života lidí.

Zdroj: Zuzana Havrdová: Kompetence v praxi sociální práce. Osmium, Praha, 1999.

Vyšší odborná škola	Forma studia	Stand. doba studia	Obor vzdělání
Školy, které jsou členem ASVSP a do data vydání tohoto čísla časopisu získaly akreditaci pro obor sociální práce u Akreditační komise ČR			
OA a VOŠ sociální Brno	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
OA a VOŠ sociální Brno	kombinované	4	Sociální práce a sociální pedagogika
VOŠ Perspektiva Dubí	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
VOŠ Perspektiva Dubí	kombinované	4	Sociální práce a sociální pedagogika
VOŠ sociálně pedagogická a teologická JABOK	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
VOŠ sociálně pedagogická a teologická JABOK	kombinované	3	Sociální práce a sociální pedagogika
Školy, které jsou členem ASVSP a před datem vydání tohoto čísla časopisu neměly povinnost projít akreditaci pro obor sociální práce u Akreditační komise ČR			
VOŠ sociální a teologická – Dorkas, Olomouc	denní	3	Sociální a teologická činnost
VOŠ sociálně právní Praha	denní	3	Sociální práce
VOŠ sociálně právní Praha	kombinované	4	Sociální práce
VOŠ pedagogická a sociální Praha	denní	3	Sociální pedagogika
VOŠ pedagogická a sociální Praha	kombinované	3	Sociální pedagogika
VOŠ sociální Ostrava	denní	3	Sociální práce
VOŠ sociální Ostrava	kombinované	4	Sociální práce
VOŠ sociální Prachatice	denní	3	Sociální práce
VOŠ sociálně právní – Evangelická akademie Brno	denní	3	Sociálně právní činnost
Soukromá VOŠ sociální Jihlava	denní	3	Sociální práce
Soukromá VOŠ sociální Jihlava	kombinované	4	Sociální práce
CARITAS – VOŠ sociální Olomouc	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
CARITAS – VOŠ sociální Olomouc	kombinované	3	Sociální práce a sociální pedagogika
CARITAS – VOŠ sociální Olomouc	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
VOŠ a SOŠ Gustava Habrmána Č. Třebová	denní	3	Sociální práce
Evangelická akademie Praha – Vyšší odborná škola sociální práce	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
Evangelická akademie Praha – Vyšší odborná škola sociální práce	kombinované	4	Sociální práce a sociální pedagogika
VOŠ, SPŠ a OA Most	denní	3	Sociálně právní činnost
VOŠ Pardubice	denní	3	Sociální práce
ETS, VOŠ teologická a sociální Praha	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
ETS, VOŠ teologická a sociální Praha	kombinované	4	Sociální práce a sociální pedagogika
Školy, které nejsou členem ASVSP a do data vydání tohoto čísla časopisu získaly akreditaci pro obor sociální práce u Akreditační komise ČR			
Soukromá vyšší zdravotnická škola Ilony Mauritzové, s. r. o., Plzeň	denní	3	Sociální práce a sociální pedagogika
Soukromá vyšší zdravotnická škola Ilony Mauritzové, s. r. o., Plzeň	kombinované	3	Sociální práce a sociální pedagogika
Poznámka 1: informace o získané akreditaci viz http://www.msmt.cz/vzdelavani/akreditovane-vzdelavaci-programy Poznámka 2: termínem „kombinované“ se označuje dálkové studium			

Vysoká škola	Součást VŠ	Typ SP	Forma studia	St. doba studia	Název studijního oboru
Vysoké školy a obory, kterým Akreditační komise ČR udělila akreditaci pro obor sociální práce					
MU v Brně	Fakulta sociálních studií	bakalářské	prez., komb.	3	Sociální politika a sociální práce (dvoúborové)
MU v Brně	Fakulta sociálních studií	bakalářské	kombinované	3	Sociální politika a sociální práce (jednoúborové)
MU v Brně	Fakulta sociálních studií	navazující magisterské	prez., komb.	2	Sociální politika a sociální práce
MU v Brně	Fakulta sociálních studií	postgraduální	prez., komb.	3	Sociální politika a sociální práce
OU v Ostravě	Filozofická fakulta	bakalářské	prezenční	3	Poradenství v sociální práci
OU v Ostravě	Filozofická fakulta	bakalářské	kombinované	3	Poradenství v sociální práci
OU v Ostravě	Filozofická fakulta	magisterské	prezenční	5	Sociální práce s poradenským zaměřením
OU v Ostravě	Filozofická fakulta	navazující magisterské	prez., komb.	2	Sociální práce s poradenským zaměřením
OU v Ostravě	Filozofická fakulta	postgraduální	prez., komb.	3	Sociální poradenství a management sociálních služeb
OU v Ostravě	Zdravotně sociální fakulta	postgraduální	prez., komb.	3	Social Work
OU v Ostravě	Zdravotně sociální fakulta	postgraduální	prez., komb.	3	Sociální práce
OU v Ostravě	Zdravotně sociální fakulta	magisterské	prezenční	5	Sociální práce se zdravotnickým profilem
PVŠPS Praha		bakalářské	prezenční	3	Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
PVŠPS Praha		navazující magisterské	prez., komb.	2	Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
U Hradec Králové	Pedagogická fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Sociální a charitativní práce
U Hradec Králové	Pedagogická fakulta	bakalářské	kombinované	3	Sociální práce
U Hradec Králové	Pedagogická fakulta	bakalářské	prezenční	3	Sociální práce
U Hradec Králové	Pedagogická fakulta	bakalářské	kombinované	3	Sociální práce ve veřejné správě
U Hradec Králové	Pedagogická fakulta	navazující magisterské	prezenční	2	Sociální práce
U Hradec Králové	Pedagogická fakulta	navazující magisterské	kombinované	2	Sociální práce
UJEP v Ústí n. L.	Fakulta sociálně ekonomická	bakalářské	prez., komb.	3	Sociální práce
UK v Praze	Evangelická teologická fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Pastorační a sociální práce
UK v Praze	Fakulta humanitních studií	navazující magisterské	prez., komb.	2	Řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích

Vysoká škola	Součást VŠ	Typ SP	Forma studia	St. doba studia	Název studijního oboru
UK v Praze	Filozofická fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Sociální práce (jednooborové)
UK v Praze	Filozofická fakulta	magisterské	prezenční	5	Sociální práce
UK v Praze	Filozofická fakulta	magisterské	prezenční	5	Sociální práce (jednooborové)
UK v Praze	Filozofická fakulta	navazující magisterské	prezenční	2	Sociální práce (jednooborové)
UP v Olomouci	Filozofická fakulta	bakalářské	kombinované	3	Sociální práce
UP v Olomouci	Cyrlometodějská teologická fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Charitativní a sociální práce
UP v Olomouci	Cyrlometodějská teologická fakulta	bakalářské	prezenční	3	Sociální a humanitární práce
ZU v Plzni	Fakulta pedagogická	bakalářské	prezenční	3	Sociální práce
ZU v Plzni	Fakulta pedagogická	navazující magisterské	prezenční	2	Sociální práce
JU v Č. Budějovicích	Teologická fakulta	magisterské	prez., komb.	5	Pastoračně sociální asistent
JU v Č. Budějovicích	Teologická fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Sociální a charitativní práce
JU v Č. Budějovicích	Teologická fakulta	navazující magisterské	prez., komb.	2	Etika v sociální práci
JU v Č. Budějovicích	Zdravotně sociální fakulta	bakalářské	prezenční	3	Prevence a rehabilitace sociální patologie
JU v Č. Budějovicích	Zdravotně sociální fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Rehabilitační-psycho sociální péče o postižené děti, dospělé a seniory
JU v Č. Budějovicích	Zdravotně sociální fakulta	navazující magisterské	prez., komb.	2	Rehabilitační – psyhosociální péče o postižené děti, dospělé a staré osoby
JU v Č. Budějovicích	Zdravotně sociální fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Sociální práce ve veřejné správě
JU v Č. Budějovicích	Zdravotně sociální fakulta	postgraduální	prez., komb.	3	Prevence, náprava a terapie zdravotní a sociální problematiky dětí, dospělých a seniorů
SU v Opavě	Filozoficko-přírodovědecká fakulta	bakalářské	prez., komb.	3	Veřejná správa a regionální politika
SU v Opavě	Filozoficko-přírodovědecká fakulta	navazující magisterské	prezenční	2	Veřejná správa a sociální politika
TU v Liberci	Fakulta pedagogická	bakalářské	kombinované	3	Penitenciární péče
TU v Liberci	Fakulta pedagogická	bakalářské	kombinované	3	Sociální pracovník

Poznámka 1: termínem „kombinované“ se označuje dálkové studium

Poznámka 2: Na MU v Brně, Fakultě sociálních studií není otevřené už dvouoborové bakalářské studium, ale absolventi vystudovali obor sociální práce

Poznámka 3: Na MU v Brně, Fakultě sociálních studií jsou při magisterském navazujícím studiu tyto specializace:

Prezenční studium – sociální politika; sociální práce; personální management a organizační rozvoj; trh práce; politika zaměstnanosti a rozvoj lidských zdrojů

Kombinované studium – sociální politika; sociální práce „makro“ – programy služeb v komunitách a organizacích, personální management a organizační rozvoj

Co si myslí o sociální práci ministr, úředníci, odborníci i klient

Tentokrát jsme se rozhodli požádat o vyjádření do rubriky Pohledy na věc co nejširší spektrum lidí, kteří mají co do činění se zakázkou na sociální práci. Oslovili jsme ministra práce a sociálních věcí, vedoucí sociálních odborů na krajských i městských úřadech, starostu města, který se dříve angažoval v České asociaci streetwork, vzdělavatele v sociální práci a přirozeně také sociální pracovníky a klienta. Všechny jsme se zeptali na stejné otázky: Co má sociální práce dělat? Jaká je úloha sociální práce? K čemu je sociální práce? a nechali jim volný prostor k vyjádření.

RNDr. Petr Nečas, místopředseda vlády, ministr práce a sociálních věcí

Úlohou sociální práce je nabízet a poskytovat pomoc především těm, kteří jsou nějakým způsobem handicapováni proti ostatním (zdravotně postižení, nemocní, opuštění, senioři...). Sociální práce je zprostředkovaný projev solidarity občanů s těmi, kdo procházejí složitým životním obdobím, nebo jsou odkázáni na pomoc ostatních. Zároveň je žádoucí podpora handicapovaných lidí při zapojení do života společnosti, jejich aktivního přístupu k životu. I to je úloha sociální práce.

Přijetím zákona o sociálních službách byl učiněn významný krok ke zvýšení kvality sociálních služeb a k individualizaci služeb. Systémem registrací byl vytvořen předpoklad pro lepší dostupnost informací o sociálních službách. Vytvoření systému inspekce sociálních služeb položilo základ modernímu systému kontroly kvality služeb a dodržování lidských práv při jejich poskytování. Dostupnost jednotlivých druhů služeb je zajišťována prostřednictvím komunitního plánování, do kterého jsou zapojeni uživatelé služeb.

PhDr. Martin Scháněl, Ph.D., vedoucí odboru sociálních věcí a zdravotnictví, Krajský úřad Královéhradeckého kraje

Sociální práce je soubor aktivit zaměřených na řešení obtížné životní situace klienta základním poradenstvím počínaje a krizovou intervencí konče. Prioritně by se sociální práce měla zaměřovat na řešení obtížných životních situací – nepříznivých sociálních situací, které klient není schopen řešit sám nebo s pomocí rodiny. Sociální práci se tedy rozumí nepřebírné množství různorodých činností, které se

mohou lišit podle oblastí, ve kterých je sociální práce vykonávána. Nepříznivá sociální situace je řešena nejlépe s aktivním zapojením samotného klienta, kdy za přispění sociálního pracovníka dochází k hledání optimálního řešení problému. Sociální práce je odbornou disciplínou, která vyžaduje odpovídajícím způsobem vzdělaný a připravený personál.

Jednou z úloh sociální práce je hledat takové řešení klientovy nepříznivé situace, které povede k opětovnému sociálnímu fungování, začlenění. V ideálním případě by k takovému cíli měla vést cesta přes zplnomocnění klienta, nikoli přes prosazování vlastních názorů sociálního pracovníka, který ví, „co je pro klienta nejlepší“. Sociální práce zprostředkovává informace, kontakty, motivuje, ale také přesvědčuje. Není potřeba vyřešit daný problém ihned, ale napomáhat ho řešit prostřednictvím zprostředkování pomoci, aktivního zapojení klienta do řešení obtížné situace. To může být také vhodným vzorcem do budoucna, kdy klient takový vzorec použije v obdobných situacích a svůj problém bude schopen vyřešit již bez pomoci sociálního pracovníka. Další úlohou sociální práce je vydefinovat zakázku (odhalit skutečný problém, reálnou obtížnou situaci). Následně hledat vhodný model řešení vyhovující klientovi, ale také sociálním normám. Zde je nutné podotknout, že sociální práce je multidisciplinární a často kontinuální aktivita. Je nutné, aby se na řešení obtížných situací podílelo vícero týmů, které musí spolupracovat a naplnit tak vydefinovaný cíl. Tento se málokdy stanoví a vyřeší při prvním a jediném kontaktu.

Zjednodušeně je úlohou sociální práce:

- společně s klientem vydefinovat problém, který zapříčinil obtížnou sociální situaci,

- společně s klientem nalézt příčiny problému,
- společně s klientem nalézt optimální řešení nepříznivé či obtížné situace,
- podporovat klienta k vlastnímu řešení obtížné situace, zajistit odborný dohled nad řešením nepříznivé situace, poskytnout klientovi oporu, informace a podporu k řešení problému,
- monitorovat zpětně úspěšnost plnění a přenastavování cílů a metod řešení v případě, že již původní byly naplněny, nebo je třeba cíle postupně měnit – kontinuální přístup,
- zprostředkovat multidisciplinární řešení – zajistit přístup vícera aktérů k řešení definovaného problému, tedy cíle klienta (rodiče, škola, sociální pracovník, trenér, a spoluhráči sportovního klubu).

Jako příklad této situace mohu uvést situaci mladého delikventa, který hledá cestu zpět od delikventní dráhy, života v partě delikventních vrstevníků. Bude-li vydefinována obtížná situace jako neschopnost dodržovat základní sociální normy, kdy příčinou tohoto stavu je nevhodný postoj k autoritám (rodiče, škola, obecně dospělí lidé), cílem bude zajištění školní docházky, nalezení vhodného modelu života, vzorů, vztahu k rodičům a dalším autoritám. Za tímto účelem bude nutné zabezpečit dlouhodobou spolupráci všech těchto aktérů, koordinaci jejich přístupů. Základní podmínkou však zůstane, že klient bude chtít danou situaci řešit, sám se bude podílet na hledání optimálního řešení a nastaví si takový cíl, který bude možné zvládnout.

Sociální práce slouží k podpoře, pomoci (ale také kontrole) klienta při řešení jeho nepříznivé situace, případně pokud není možno cíle dosáhnout jinak, k zajištění přímého řešení. Důležitou náležitostí je souhlas klienta, jehož získání je však diskutabilní u klientů např. s Alzheimerovou demencí, těžkým mentálním postižením apod. Zde je více než kde jinde nutné zohlednit též hledisko právní, morální, etické. Tato varianta je typická pro krizové situace, kdy by otálení s hledáním řešení zapříčinilo prohloubení problému. I tak je však následně úlohou sociální práce vše vysvětlit, obeznámit klienta s dopady řešení a pracovat s jeho re-

akcemi na vzniklou situaci. Výsledek by měl, z klientova pohledu, odpovídat „ideálnímu stavu“ dané situace.

Mgr. Danuše Fomiczewová, vedoucí odboru sociálních věcí Pardubického kraje

Nový pohled na praktikování sociální práce

Popsat velmi stručně, co je úkolem sociální práce, jaká je její úloha a k čemu slouží, potažmo jak ji vnímám já, je docela náročný úkol, protože sama sociální práce je velmi náročná. Má svou metodologii, je předmětem výzkumu, má své definice, vymezené hodnoty. Vyučuje se na vyšších odborných a vysokých školách. Vzdělávací centra se předhánějí v akreditovaných i neakreditovaných školeních a rekvalifikačních kurzech. Na internetu lze nalézt pod heslem sociální práce velké množství materiálů a dokumentů různé kvality, je využíván i k diskusnímu fóru pracovníků. Sociální pracovníci mají uzákoněny podmínky pro výkon povolání. Profesní organizace pořádají pracovní dny, workshopy a konference na aktuální témata. Významně se změnila zastaralá legislativa. Sociální pracovníci mají svůj etický kodex. A já se přesto sama sebe ptám: Stačí to? Je to dost pro samotnou sociální práci? Stačí to pro podporu a rozvoj sociálních pracovníků, kteří sociální práci vykonávají?

Z pohledu laika by se mohlo zdát, že výše vymezené se jeví jako dostačující. Z pohledu odborníka tam jistě mnohé chybí.

V roli sociální pracovnice pracuji patnáct let. Od devadesátých let, kdy jsem v sociální oblasti začala působit, se úroveň kvality sociální práce lepší. Nové přístupy reflektovaly potřebu humanizovat a transformovat zařízení sociálních služeb, podporu klientů žít v nezávislém přirozeném prostředí, dohled nad dodržováním lidských práv. Přístup ke klientovi je zaměřen na jeho aktivní zapojení do řešení jeho tíživé situace. Nová legislativa (zejména zákon o sociálních službách) upravuje plánování a financování sociálních služeb, sledování kvality poskytovaných sociálních služeb. Zákon upravuje i další oblasti, já bych se ráda pozastavila u části, která definuje předpoklady pro výkon sociálního pracovníka. Přesto, že nebyl přijat

původně připravovaný profesní zákon pro sociální pracovníky, lze pozitivně hodnotit, že v omezené míře je tato problematika zapracována v zákoně o sociálních službách.

Předpokladem pro výkon sociálního pracovníka není jen dostatečné vzdělání, osobnostní dispozice, ale i schopnost umět teoretické poznatky správně aplikovat do praxe. Dosavadní způsoby poskytování praxe studentů vysokých škol mají různou úroveň kvality. Od pouhého pasivního posedávání v instituci po cílený a promyšlený postup předávání informací a zkušeností. Toto je fakt a myslím si, že tento přístup by se měl změnit. Co způsobuje, že se tak děje, je na další samostatné téma. Sama přemýšlím a snažím se hledat řešení, jak tuto nepříznivou situaci zlepšit. Inspirovala mě např. Anglie, kde existuje od roku 2005 tzv. registrace sociálních pracovníků. Aby mohl sociální pracovník vykonávat své povolání, musí si podat žádost, která je velmi obsažná a prověřuje pracovníkovy předpoklady. Za žádost se platí a registrace je časově omezena. Cílem je zaručit odbornost pracovníků a zvýšit důvěryhodnost a prestiž profese. Není to i náš cíl? Inspirativní může být i systém, který je zaveden v lékařské profesi. Od praktikování při studiu, přes tzv. „kolečko“ všech medicínských oborů, až po závěrečnou specializaci zakončenou atestací.

Na závěr chci říct, co již bylo uvedeno na začátku. Sociální práce je velmi náročná, ale i obohacující pro nás, kteří ji vykonáváme. Jen musíme mít stále na paměti, že je to živý proces, který reaguje na nové životní situace, který se stále vyvíjí a mění tak, jak se postupně mění i naše myšlení. Bez změny myšlení, nazírání na klienta jako na rovnocenného partnera nemůžeme nikdy dělat sociální práci. Pokud toto nezměníme, budeme dělat cokoli, již to nebude sociální práce.

Ing. Rostislav Vodák, vedoucí odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu Jičín

Sociální práce je odborná činnost zaměřená na zajištění pomoci a podpory osobám, rodinám nebo skupinám osob (dále jen klienti) při řešení jejich nepříznivé sociální situace.

Pomoc a podpora při řešení nepříznivé sociální situace klientů zahrnuje:

- a) osobní jednání s klienty zejména v jejich přirozeném prostředí – společné zjištění problémů a hledání možností jejich řešení,
- b) poradenskou činnost – poskytnutí rad,
- c) zprostředkovatelská činnost – zajištění potřebných služeb, které odstraní problémy klientů, zejména zprostředkování sociálních služeb a služeb souvisejících se sociálními službami,
- d) asistenční činnost – doprovázení klientů za účelem zajištění jejich práv a oprávněných zájmů,
- e) podpora při řešení konfliktů mezi klienty a jinými osobami – pomoc při řešení mezilidských vztahů,
- f) zastoupení klientů při ochraně jejich práv a oprávněných zájmů – sjednání nápravy v případech porušení práv klientů.

Úlohou sociální práce je:

1. Zajistit osobám v nepříznivé sociální situaci základní lidská práva a společenskou spravedlnost.
2. Zajistit ochranu společnosti:
 - a) zabránit sociálně-patologickému chování jednotlivců a skupin osob,
 - b) odstraňovat sociálně-patologické chování jednotlivců a skupin osob.

Sociální práce napomáhá k odstraňování společenských bariér, nerovnosti a nespravedlnosti. Je schopna bezprostředně řešit vzniklé krizové a problematické situace osob.

Hlavním cílem sociální práce je sladit potřeby společnosti s potřebami jednotlivce a skupin osob.

PhDr. Jarmila Rollová, zástupkyně ředitelky, Evangelická akademie Praha, koordinátorka Rady pro rozvoj sociální práce

Sociální práci chápu jako aplikovanou disciplínu, která má za cíl pomáhat lidem zlepšit jejich sociální uplatnění. Má se zabývat možnostmi řešení sociálních problémů. Předmětem zájmu sociální práce je jedinec, skupina, rodina, komunita a jejich postavení ve společnosti.

Sociální práce se řídí etickými zásadami, které vycházejí z hodnot představujících vodítka pro rozhodování v dilematech, která přinášá

praxe. Život jedince je v sociální práci považován za nejvyšší hodnotu, takže každý, kdo se narodil člověkem, má právo na důstojnost, na úctu a respekt a na svobodné rozhodování. Sociální pracovníci mají za úkol pomáhat jedincům uplatnit se ve společnosti s využitím jejich kapacit a zdrojů tak, aby ji mohli obohatit a sami mohli být obohaceni. K tomu slouží sociálním pracovníkům princip individuálního přístupu.

Jedinec nemůže být plně člověkem bez druhých lidí, proto je pro sociální práci důležitá společnost. Společnost jako systém, kde jednotlivci ovlivňují celek a celek ovlivňuje jednotlivce. Sociální pracovníci mají působit na celek, aby vytvářel dobré podmínky k životu. To v praxi znamená, že se mají starat, jaké normy ve společnosti platí, jaká je kultura společnosti, zda lidé mají příležitost ve společnosti realizovat své cíle a očekávání, zda mají stejné příležitosti, zda je pěstován respekt k odlišnostem. Mají podporovat mezilidskou solidaritu, projevy dobročinnosti a prosociální chování vůbec. Mají pomáhat jedincům (rodinám, skupinám, komunitám) využívat společenské zdroje v rámci sociální politiky státu. Jedná se o pomoc v širokém spektru od rozšíření informovanosti prostřednictvím osvěty a vzdělávání, přes administrativní a finanční pomoc, sociálně právní ochranu a sociálně právní poradenství k psychosociální pomoci.

S tím úzce souvisí téma společenské objednávky. Co vlastně občané a společnost od sociální práce chtějí a potřebují? I když se nemůžeme shodnout na obecně platné definici sociální práce a zdá se, že společenská objednávka není přesně formulována, domnívám se, že společenské povědomí o sociální práci se vyjasňuje. K tomuto faktu přispěla jasnější potřeba pomoci v situacích, kdy na lidi doléhají (a osobně se jich dotýkají) jasněji popsané a ve společnosti hojně diskutované problémy, jako je týrání dětí, domácí násilí, nezaměstnanost, chudoba, zneužívání drog, patologické stáří atd. Přispívá k tomu dobrá praxe sociálních služeb, kde sociální pracovníci odvádějí dobrou práci – občané zažili účinnou pomoc na vlastní kůži. Přispěl k tomu vznik zákona o sociálních službách, kde se podařilo zpřehlednit systém sociálních služeb, popsat, co

je kvalitní služba a že ji chceme hlídat a měřit, kde jsou (byť nedokonale) stanoveny požadavky společnosti na toho, kdo chce být sociálním pracovníkem.

Zajímavé je, že snahy o konkrétnější charakteristiku nebo popis sociální práce selhávají. Pravděpodobně nejucelenější a u nás nejznámější je koncept Zuzany Havrdové (1998), která se s kolektivem sociálních pracovníků podle britského modelu (Li McDerment) pokusila předložit soustavu kompetencí, které má splňovat sociální pracovník (umět vést účinnou komunikaci, orientovat se a plánovat postup, podporovat klienta k soběstačnosti, zasahovat a poskytovat služby, přispívat k rozvoji organizace a odborně růst). Ukázalo se, že tuto soustavu praktických kompetencí lze dobře využít ve vzdělávání budoucích sociálních pracovníků, takže ji řada škol převzala a používá ji. Zároveň je patrné, že odborná obec ji jako použitelnou pro popis dobré sociální práce nepřijala.

Možná, že skutečně není v současné fázi vývoje sociální práce nutné, abychom se přesně shodli na tom, co sociální práce je a co už není. Je ale potřebné v těchto diskusích pokračovat a dosažené poznatky dále rozvíjet.

Sociální práce je profese obsahově rozmanitá a bohatá, která má ušlechtilé poslání: pomáhat těm lidem, kteří pomoc potřebují, aby mohli žít svobodně a jako lidé ve společnosti s ostatními.

Jan Čechlovský, starosta města Chrudimi, dříve působil v oblasti sociální prevence a sociálních služeb

Odpovědět na několika řádcích na otázku, co má dělat sociální práce a jaká je její úloha, je bez úvodního „ukotvení“ v teorii složitější, ale pro nedostatek prostoru se bez toho nějak obejdu.

Sociální práce je podle mého názoru souhrn aktivit a činností, které by měly směřovat jednak k prevenci sociálních problémů a potom na pomoc jednotlivcům i skupinám řešit konkrétní problémy a sociální situace, v nichž si nejsou schopni pomoci sami.

Nejsem zastáncem silného sociálního státu, takže by podle mého měla sociální práce nastupovat v okamžicích, kdy přestávají fungovat „subsidiární“ systémy, tedy komunity, ba

především rodina, které se to ovšem bohužel v našich podmínkách „dlouhodobého komunického vlivu“ téměř zcela odnaučily.

Sociální práce je v tomto pojetí jedním z nástrojů sociální politiky, která se uskutečňuje prostřednictvím sociálních služeb. Jaká by měla být? Měla by být profesionální, konkrétně definovaná a přesně cílená, s možností, aby ji přiměřeným způsobem reguloval stát. Jednak proto, že se prostřednictvím státu velká část sociálních služeb financuje, a potom proto, aby byla nastavena a kontrolována potřebná odbornost a úroveň služeb.

Myslím, že už dávno měla potřebná profesionalita (daná např. nutným vzděláním sociálních pracovníků nejprve v příslušných oborech a poté „celoživotně“) nahradit „svatě nadšení“ a dobrovolnost, na nichž byla z nedostatku jiných možností postavena sociální práce v letech devadesátých.

Myslím, že by měla sociální práce být organizována z co nejnižších úrovní, tedy obcí a měst, případně krajů. Neznamená to, že by měla být vykonávána prostřednictvím samospráv, ale z úrovně samospráv, které mohou nejpřesněji definovat okruhy sociálních problémů i potřebných skupin. Ty mohou potom realizaci sociální práce a sociálních služeb delegovat na jiné subjekty, nejčastěji asi neziskové organizace, a svoji roli mít vymezenou tím, že poskytují finance a kontrolují kvalitu práce poskytované za přidělené finance.

Sociální práce by měla mít v sociální politice státu takové místo, aby poskytování peněz „potřebným“ nepřevažovalo nad poskytováním sociálních služeb; v našich podmínkách totiž podle mého sociální práce a sociální služby často plní lepší „motivační“ roli při pomoci jedincům a skupinám při řešení jejich problémů a při jejich návratu k „normálnímu“ fungování ve společnosti.

A přesto, že je sociální práce (a sociální služby) financována z veřejných rozpočtů, měl by mít klient(i) sociální práce možnost do určité míry spolurozhodovat o tom, jak neefektivněji peníze použít. Jedním z nejkřiklavějších případů je (především u skupin starších a nemocných), že v řadě případů přetrvává financování ústavů před péčí v terénu a domácím prostředí.

Sociální práce by měla klientům a skupinám poskytovat nejúčinnější druh možné pomoci, ovšem s tím, aby nikdy nevytvářela závislost klientů na poskytované službě.

Sociální práce by v žádném případě neměla suplovat jiné odborné služby (psychologické, zdravotní, právní, atd.), ale určitě by měla fungovat ve spolupráci s jinými odbornými profesemi (např. ošetřovatelkami).

A závěrem v nadsázce shrnuto – sociální práce by měla být pro klienty co nejefektivnější a pro zadavatele co nejlevnější. Jestli se nepletu, ještě nikde se to takto vyladit nepodařilo...

Mgr. Veronika Stříbrná, o. s. Péče o duševní zdraví, vedoucí střediska Hradec Králové

Obecně má sociální práce, respektive sociální pracovník za úkol pracovat, věnovat se lidem, kteří z různých důvodů mají potíže, znevýhodnění s uplatněním v sociálním poli (vztahy, bydlení, práce, sebeobsluha, studium) a kvalita života těchto osob je z toho důvodu výrazně omezena. V konkrétních případech, situacích a příbězích pracovník reformuluje prvotní otázku „jak na ni / na něj“ a zadání typu „něco s ní / s ním udělejte“ na hledání cesty, směru „**jak k němu / k ní**“ „**aby mohl/a udělat...**“.

Typologicky lze rozlišit práci podle zaměření:

1. minimalizace rizik – ochrana před sociálním debaklem a izolací, zachování stávajícího stavu (kvality života),
2. rozvojově orientovaná práce – spolupráce je zaměřena na změnu / zvýšení kvality života.

Oba přístupy mají své opodstatnění, hodnotu, vzájemně se nevylučují. Sociální pracovník by měl vědět, kde se v této škále pohybuje, ideálně o tom s klientem uzavře dohodu a stává se tak spojencem klienta při naplňování společně stanoveného cíle. Pokud je sociální práce používána jako nástroj sociální kontroly, mělo by to být v jasně vymezených případech.

Úlohu sociální práce lze definovat směrem, kam je zacílena:

1. **Směrem ke společnosti** – sociální práce má být připravena „skládat počty“, tzn. jde o uvědomění faktu, že jde o profesionální činnost, jejíž míra užitečnosti/efektivity se

hodnotí. Úlohou sociální práce je tedy i pracovat na definici, popřípadě na zkultivování společenské zakázky. Příklad z praxe: při práci s duševně nemocnými je potřeba velmi uvážlivě rozlišovat mezi společenskou zakázkou (odpovědností vůči společnosti) a projevy stigmatizace této cílové skupiny, např. „*no tyhle lidi by ani neměli mít děti, aby se to jako moc nerozlezlo, ta jejich nemoc*“, „*s takovým kripkem nebudu žít v jednom baráku, uklidte ho někde do ústavu, máte přece taky nějaký povinnosti vůči daňovým poplatníkům*“.

2. Směrem k uživatelům – sociální práce by se měla snažit citlivě vyvažovat polaritu mezi akcentem na zplnomocnění klienta a zachováním angažovanosti a nesklozňout k „laciné srdcařině“. Negativně vymezeno: „já ho přece zplnomocnila“ by nemělo být používáno jako alibi při práci. Tato teze na papíře vypadá dost jednoduše, ale v každodenní realitě se zapomíná lehce. Vždy mě překvapí, jak citlivé antény na to mají klienti samotní, ale chce to se jich ptát. Pro ilustraci uvádím část z hodnocení klientky (30 let, diagnóza paranooidní schizofrenie) po třech letech spolupráce: „*Co pro mě bylo důležité? A neurazíš se? Jako jsi fakt profík, chytrá, vyznáš se a všechno. Ale doopravdy vážně jsem spolupráci začala brát, když jsem poznala, že ti nejsem ukradená, že je aspoň někdo, komu není ukradený, co se mnou bude dál, protože mě už bylo všechno jedno. Já tě taky dost testovala, tak to víš, mám toho dost za sebou, abych jen tak věřila kdekomu. Asi že si dokázala ve mně a moji sílu věřit dřív, než jsem to mohla udělat já. Uvědomila jsem si, kolik toho můžu, i když jsem Ne-mocná. Tak za to jsem byla fakt ráda. A pak si mě taky dost štvala, že jsi mi nechtěla dát jednoznačný návod, jak naložit se životem. No a teď si myslím, že to bylo dobrý, že to bylo jiný než třeba s mámou, ale byly chvíle, kdy mi to lezlo na nervy a měla jsem ti to za zlý.*“

3. Směrem k sobě samé – sociální práce by měla pracovat na pozitivním vymezení sebe sama, vědomé reflexi profesní zodpovědnosti. Pro osvěžení výňatek z týmové diskuse sociálních pracovníků a jednoho sociálního pracovníka: „*No tak pomáhat může i trafikantka, ta to má ale jako bokovku, ale my (sociální pracovníci) jsme za to placení a hlavně bychom měli*

vědět, co děláme a jaký používáme prostředky (nástroje, techniky atd.).“

Použiji motto služeb sdružení k zodpovězení otázky, k čemu je sociální práce. „*Cílem našich služeb je umožnit dospělým duševně nemocným lidem, aby mohli žít v prostředí podle své volby (ve svém), co nejspokojeněji (po svém) a co nejsamostatněji (sami a za své).*“ Myslím, že s větší či menší obměnou je použitelné i pro jiné cílové skupiny v komunitních typech sociálních služeb. A u rezidenčních služeb je úkol sociální práce akcentovat možnost volby a co největší míry samostatnosti a seberealizace ještě více naléhavý. Zkrátka sociální pracovník se má co nejučinněji zasazovat o to, aby lidé, s kterými spolupracuje, zůstávali světybytnými subjekty a nestávaly se z nich jakési bezbarvé objekty (adresáti) péče.

Na otázku, jak může sociální práce prospět společnosti, si dovoluji použít slova ze společného hodnocení spolupráce s rodinou klientky: „*No ze začátku jsme byli všichni takový upnutý na to, aby zmizel ten problém, nemoc, a teď si myslím, že nejdůležitější nakonec pro nás bylo naučit se žít spolu a ne proti sobě. No a taky jak to říct, no asi, že u nás v rodině nemusí mít nemoc poslední slovo. A potřebovali jsme v tom pomoc, abysme se slyšeli a rozuměli si, byli jsme takový zaseknutý, sami bysme se nedomluvili no a teď už jo.*“

Bc. Katarína Klamková, ředitelka sdružení IQ Roma servis, o. s., Brno

Vidět, rozeznávat a poznat minulé, současné a budoucí sociální problémy a potřeby společnosti v jejich praktických dopadech na aktuální a budoucí životy konkrétních potřebných jednotlivců a skupin. Vidět, rozeznávat, poznat a vnímat problémy a potřeby jednotlivců a skupin ve společnosti v jejich praktických projevech a důsledcích. Umět na tyto problémy a potřeby prakticky reagovat a poskytnout účinnou a efektivní prevenci, podporu nebo intervenci, aby tyto problémy, těžkosti a situace nenastávaly, byly zmírněné, zcela nebo podle možností odstraněné. Toto rozeznávání by mělo být lidsky vnímatelné, nezkrácené, pochopené v souvislostech, příčinách, důsledcích. Na jedné straně musí sociální práce rozumět možnostem/nemožnostem, potřebám

a směřování společnosti, na straně druhé potřebám a možnostem/nemožnostem a směřování konkrétních jednotlivců nebo specifických skupin, kteří jsou jejich uživateli nebo se ocitají v riziku, že se jimi mohou v budoucnu stát.

Úloha sociální práce by měla být především praktická a konkrétní prevence, podpora, pomoc, intervence, asistence – tj. služba.

Společenská zakázka sociální práce může být:

- a) *Státem nebo samosprávou řízená zakázka* podle aktuální nebo předvídané oficiálně rozeznávané veřejné potřeby, obvykle pak placená z daní jako smluvní a pravidly vymezený právní vztah: co – za kolik – jak – kdo – s jakými výsledky (např. dotace ESF nebo dotace MPSV pro poskytovatele sociálních služeb podle zákona č. 108/2007 Sb.).
- b) *Skupinou lidí, občanů rozeznávaná potřeba jiného člověka, lidí a vůle ke změně a pomoci.*
- c) *Obvykle dobrovolná iniciativa, tedy „volná a neregulovaná zakázka“, která vzniká přirozeně.*

Poskytovatelé sociální práce, ať už profesionální nebo dobrovolní, jsou podle mého názoru při výkonu své práce povinni kromě realizace zakázky také „analyticky přemýšlet“, zveřejňovat a poskytovat nabyté zkušenosti a expertizu z praxe a každodenní životní reality zpět svým zadavatelům, vládním činitelům, úředníkům veřejné správy, veřejnosti, médiím ad., tedy relevantním subjektům. Tímto postupem se zodpovědně a společně podílejí na průběž-

né formulaci nebo reformulaci společenských problémů, priorit a potřeb a na jejím efektivnějším systémovém řešení.

Sociální práce má sloužit především k udržení základních, všeobecně uznávaných a potřebných mezilidských hodnot a etických principů společnosti. Sociální práce má prakticky podporovat a navracet potřebným lidem jejich důstojnost, respekt, životní samostatnost, ale zároveň udržovat mezi lidmi vzájemnost a souvazečnost, pospolitost a soudržnost.

Jolana Křoková, klientka Domu jistoty Sdružení pěstounských rodin

Sociální pracovníci by měli pomáhat lidem, kteří to potřebují. Dneska máme možnost jít a poprosit o pomoc, když nevíme a neumíme si sami poradit. Myslím si, že by měli pomoci na úřadě, nebo ve škole, a taky co se týče v rodině, to je taky nutný, protože v některých rodinách jsou problémy a sami to nezvládají řešit, ale taky se o tom stydí mluvit.

Je to potřebná práce. V dnešní době je hodně problémů, co se týče vzdělání, bydlení, práce, drog. A tak si myslím, že hodně pomohou řešit společně s rodinami a taky sociální pracovníci by měli dostat důvěru, aby jim lidé věřili. Máme stejné problémy, jestli jsme tmavý nebo bílý. Znáám hodně sociálních pracovníků, a kdykoliv bych šla za nimi, tak vím, že mi poradí a pomůžou. A proto si jich vážím. Nemají to lehké, a proto ji všem za pomoc děkuji.

Připravil Pavel Bajer

V prvom rade má sociálna práca pomáhať, domnievajú sa úradníčka i sociálna pracovníčka

Naším cieľom bylo nabídnout vám čtenářům co největší počet různorodých pohledů na otázku: Co má sociální práce dělat? Jaká je úloha sociální práce? K čemu je sociální práce? i ze Slovenska. Můžete se však seznámit jen se dvěma pohledy na věc, protože další respondenti včetně zástupců ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny neodpověděli. Věřím však, že i tyto dva názory stojí za přečtení.

Ing. Mária Filipová, vedúca odboru starostlivosti o obyvateľa, mestský úrad Banská Bystrica

Čo má sociálna práca robiť?

Sociálnu prácu ako činnosť (profesiu) zaraďujeme medzi „pomáhajúce“ profesie, z čoho vyplýva jednoduchá odpoveď, že sociálna práca má pomáhať. Pomáhať v čom a komu?

Pomáhať – jednotlivcom – klientom (rodine), ktorí sú v kríze alebo v nejakej nepriaznivej životnej situácii. Sociálna práca je aj nástroj, ktorý pomáha v spoločnosti (v meste) eliminovať rôzne sociálno-patologické javy, ktorých riešenie „stojí“ spoločnosť (mesto), a teda nás všetkých nemalé finančné prostriedky. Cieľená a kvalitná sociálna práca napomáha k efektívnemu využívaniu verejných zdrojov, ktoré sa vynakladajú do sociálnej oblasti, a tým napomáha zvyšovaniu verejného blaha.

Ochraňovať – klientov (rodinu), lebo človek nachádzajúci sa v kríze je veľmi ľahko zraniteľný, pričom účinky krízy sú často krát patologénne a práve kvalifikovaná sociálna práca by mala tieto skutočnosti (ohrozenosť, utrápenosť, bezmocnosť, odmietanie spolupráce) zohľadňovať a brať klienta takého, aký je. Cieľená sociálna práca ochraňuje aj spoločnosť pred narastajúcimi sociálnymi problémami a pascami.

Aká je úloha sociálnej práce?

Vzhľadom na to, že sociálna práca je chápaná ako interdisciplinárna a aplikovaná vedná disciplína, jej úlohou je rozpoznávať rôznorodé faktory sociálneho fungovania, jej úlohou je koordinovať a komunikovať s odborníkmi z iných oblastí. Úlohou sociálnej práce je tiež zabezpečiť „dočasnú“ náhradu prirodzených vzťahov, ktoré klientovi alebo rodine chýbajú

v citlivých alebo kritických životných situáciách. Úlohou sociálnej práce je odhaliť a posilniť silné stránky klienta a splnomocniť ho k prevzatíu zodpovednosti za riešenie vzniknutej situácie. Úlohy sociálnej práce spočívajú vo funkčnej závislosti riešenia „sociálnych problémov“. Sociálne problémy sú určujúcim pojmom, ktoré vymedzujú, ohraničujú typológiu sociálnej práce a tým aj jej odlišnosť od ostatných vedných odborov a povolání. Podstatnou úlohou (funkciou) sociálnej práce by mala byť preventívna činnosť.

Na čo je sociálna práca?

Sociálna práca je nástrojom komplexnej sociálnej starostlivosti o človeka, je zameraná na kultúrnu pluralitu a sociálnu identitu ľudí. Sociálna práca hľadá odpovede a postupy na riešenie sociálnych problémov ľudí, ktorí sú na pokraji spoločnosti alebo mimo spoločnosti. Cieľe sociálnej práce vychádzajú zo súladu s funkciami a cieľmi spoločnosti, v ktorej konkrétny klient, skupina či komunita žije. Sociálna práca je nedeliteľnou súčasťou komplexnej sociálnej starostlivosti v súlade s existujúcou legislatívou. Sociálna práca pokrýva jedinca, skupinu, komunitu a celú spoločnosť. V sociálnej práci ide o akceptovanie, tvorivé využívanie a špecifikáciu poznatkov z množstva vedných disciplín do konkrétnych sociálnych činností. Sociálna práca má schopnosť programovo postupovať a aplikovať teóriu v multidimenzionálnej spoločenskej praxi.

Sociálna práca a jej profesionálny výkon má význam na miestnej lokálnej úrovni pri uspokojovaní potrieb občanov. Význam sociálnej práce sa však v praxi často nedeceňuje, či už nevytvorením podmienok, za ktorých sa sociálna práca realizuje (vysoký počet klientov na jedného sociálneho pracovníka),

nedocenenie stresujúcich faktorov a rizík pri výkone sociálnej práce, čím dochádza k „nevyváženosti“ medzi spoločenskou objednávkou a zodpovednosťou.

Mgr. Milada Bohovicová, koordinátorka centra, Centrum Návrat Žilina

Sociálna práca, sociálna pracovníčka – to sú pojmy, ktoré ma sprevádzajú celý môj profesionálny život. Som sociálna pracovníčka. Aj keď niekedy, keď sa takto predstavím, mám pocit, že sa musím súčasne aj obhajovať. A niekedy nemám len pocit, ale skutočne sa musím obhajovať. A niekedy sa ani neobhajujem, pretože to nemá zmysel.

Tie tri otázky, ktoré stoja na začiatku, sú vlastne všetky o tom istom. Odpovedí tuším nekonečné množstvo. Ja na ne viem odpovedať len z môjho hľadiska, z hľadiska sociálnej pracovníčky. Ako vidím sociálnu prácu ja? Alebo, ako by som ju chcela vidieť?

Sociálna práca je súčasť života. Tak ako máme sféry výrobné, podnikateľské, bankovníctvo, vedu a výskum, umenie, zdravotníctvo, školstvo, tak máme aj sociálnu prácu. A tak ako každý z týchto odborov má svoje úlohy a záujmy, aj sociálna práca má svoju úlohu – pomáhať slabším, pomáhať ľuďom v sociálnej núdzi. A teraz nemyslím dať im peniaze. Peniaze pomôžu človeku vo finančnej núdzi. Niekedy ho možno zachrániť aj pred sociálnou núdzou. Ale človeku v sociálnej núdzi môžu peniaze pomôcť od hladu a zimy, ale na to, aby sa vymanil zo sociálnej núdze, potrebuje sociálnu prácu – pomoc, podporu, sprevádzanie, toleranciu.

A o tom je sociálna práca – o akceptovaní inakosti človeka – inakosti jeho kultúry a zvyklostí, životného štýlu, výzoru. O sprevádzaní sociálneho klienta v hľadaní kompromisov, ciest, ako jeho inakosť zosúladiť s konformitou majoritnej skupiny. Tak aby všetky tie menšie aj väčšie skupiny, „normálni“ aj trocha

divní jedinci, ktoré tvoria nás, našu spoločnosť, mohli vedľa seba žiť bez problémov, s menšími problémami, s väčšou toleranciou... A z toho mi vychádza, že objektom sociálnej práce sme každý jeden. Alebo by sme mali byť. Aj keď, pripustíme si, v praxi je to spravidla o snahe prispôsobiť klienta normám okolia.

Moja skúsenosť je o tom, že sociálna núdza, sociálna potrebnosť sa dedí. Patológia prostredia, patológia vzťahov plodí ďalšie generácie sociálne odkázaných ľudí. Možnosti, podmienky a nástroje sociálnej práce v realite našej spoločnosti odstraňujú symptómy, ale nie príčiny sociálnej núdze, a tak sa točíme stále dookola. Vidíme problém, ktorý vznikol a posilňoval sa celé generácie, vidíme nutnosť ho riešiť, nasadíme ľudí, peniaze, programy a očakávame odstránenie problému – najlepšie čo najrýchlejšie. A sme sklamaní. Pretože celá ta veľká akcia nepriniesla vyriešenie problému. A zväčša nevidíme tie drobné krôčiky, ktoré možno niekto urobil. A ktoré sú strašne dôležité. Pretože by mohli byť tými prvými, najťažšími krokmi na ceste. Ak by sme si ich všimli, citlivo ich sprevádzali a dovolili im voľiť smer.

A to je sociálna práca. Veľa malých krokov, nekonečné cesty, veľa únavy a vyčerpania, málo potlesku. Pretože zatiaľ čo vedec báda a dospeje k objavom, možno dostane Nobelovu cenu. Sociálna práca je o tom, že ak sa darí, výsledkom je norma a nič mimoriadne sa nedeje. A ak sa nedarí, tak je to zle.

Úplne na začiatku som chcela napísať, že sociálna práca by mala byť súčasťou životného štýlu každého z nás. Nie som si istá, či je to dobrý názor, aj keď stále sa mi zdá, že áno, ale už vôbec si nie som istá, či je to možné. Mne, ako sociálnej pracovníčke, by pomohlo, ak by okolie malo dostatok porozumenia pre sociálnu prácu.

Pripravil Pavel Bajer

V čísle 1/2007 jsme avizovali novou rubriku věnující se standardům kvality sociálních služeb. Do čísla 2/2007 jsme připravili úvodní dva články věnující se této problematice. V prvním Martin Bednář čtenáře seznamuje obecně s problematikou kvality, ve druhém Jaroslava Sýkorová vysvětluje základní ustanovení standardu č. 1. V třetím čísle se zabírá Jiří Miler standardem č. 2 – dodržování a respektování práv uživatelů služeb. V dalším čísle objasňuje Petr Matuška standard č. 3 – jednání se zájemcem o službu a č. 4 – uzavírání smlouvy. V prvním čísle roku 2008 vysvětlují standard č. 5 – individuální práce s uživatelem Milena Johnová a Antonín Plachý. V tomto čísle komentuje Jan Michalík standard č. 6 – dokumentace o poskytování sociální služby. V dalším představíme standard č. 7 – Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby a standard č. 8 – Návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje.

Věříme, že rubrika umožní nejenom kvalifikovanou diskusi, ale především poskytne poskytovatelům oporu v tom, že standardy kvality sociálních služeb jsou užitečné jak pro jejich uživatele, tak pro ně samotné.

Své reakce, náměty a příspěvky do diskuse posílejte na adresu socprace@fss.muni.cz.

Dokumentace o poskytování sociální služby – souvislosti a problémy jednoho standardu kvality v sociálních službách

Uvedená část standardů sociálních služeb je zajímavá nejen obsahem, ale i zvoleným názvem. Nenajdeme další standard, jenž by označením evokoval problematiku natolik odlišnou od tématu, kterému je ve skutečnosti věnován, jako se tomu stalo u standardu č. 6 zaměřeného na dokumentaci o poskytování sociální služby.

V původním pojetí¹ standardů nesl šestý v pořadí název Osobní údaje a disponoval dokonce šesti kritérii! Nemohu než konstatovat, že poněkud přesněji než současné znění řešil otázky spojené s ochranou osobních údajů při poskytování sociálních služeb.

Zvolený název Dokumentace o poskytování služby je zavádějící. Dokumentaci o poskytování sociální služby tvoří velmi rozsáhlý soubor vnitřních norem, aplikačních aktů, pokynů, zásad, pravidel, metodických postupů, plánů, rozhodnutí, zápisů, hodnocení a řady dalších materiálů nejrůznějších forem a názvů. Všechny tyto interní nástroje obsahují množství informací, které ve svém souhrnu tvoří *skutečnou* dokumentaci o poskytované sociální službě. Není výjimkou, že se jedná až o desítky vnitřních pravidel a obdobných dokumentů². Jestliže tvůrci normy hodlali zaměřit tento segment standardů kvality sociálních služeb opravdu jen na ochranu osobních

údajů a na vybrané činnosti poskytovatele s touto ochranou související, bylo potom vhodnější tento záměr „přiznat“ i v názvu standardu.

1. Východiska ochrany osobních údajů

V současnosti se rozvíjejí **nové formy mezilidské komunikace**, z nichž mnohé (např. elektronické) se svou povahou stávají přístupné či zpřístupnitelné i těm, jimž sdělovaná informace původně určena nebyla. Někdy s trochou nadsázky hovoříme o „informační společnosti“. Vedle pozitivních stránek je v současném období zřejmé, že **rozvoj této stránky moderní společnosti s sebou nese i podstatná rizika** – mj. v podobě možnosti zneužití informací vážících se ke konkrétní osobě.

V roce 1991 jsem na jistou dobu odjel do Holandska a měl možnost navštívit řadu zařízení pro děti a dospělé se zdravotním postižením. Samozřejmě, že jsem si všiml taxíků, kterými byly děti do škol a zařízení sváženy, nemohl

nevidět počty personálu, o kterých se mi tehdy nesnilo (smutně konstatuji setrvalý stav...). To vše jsem ovšem tak trochu očekával. Zažili jsme i následující příhodu. Poté, co lidé z naší skupiny „obligátně“ vytáhli fotoaparáty a zaměřili je do hloučku klientů, okamžitě přispěchal asistent a rukou mával velmi vehementně: rodiče si to nepřejí... Podotýkám, že v té době v České republice nebyl v platnosti ani předchůdce současného zákona na ochranu osobních údajů³.

Samozřejmě, že většina poskytovatelů a jejich pracovníků rozumí potřebě určitého režimu či řádu při nakládání s osobními údaji. V praxi se však setkáváme s tím, že nebývá zcela zřejmé, **proč je nutno osobní data chránit**. Souvisí to s, v minulosti běžným a v současnosti občasným, nízkým stupněm obecného právního vědomí v oblasti tzv. ochrany osobnosti. Právě tento institut tvoří „baldachýn“ obecně více známému zákonu o ochraně osobních údajů⁴.

2. Ochrana osobních údajů v pramenech českého práva

Obecná právní úprava ochrany osobních údajů v ČR vychází z Listiny základních práv a svobod⁵ a dále je obsažena zejména v občanském zákoníku⁶, ale i autorském zákoně⁷, obchodním zákoníku⁸, zákonu o statistické službě⁹, zákoníku práce¹⁰, zákonu o advokacii¹¹, zákonu o přestupcích¹² a v trestním zákoně¹³ a některých dalších.

Listina základních práv a svobod

Základním pramenem právní úpravy ochrany osobních údajů je usnesení předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky č. 2/1993 Sb. (dále jen „Listina“), kde je zakotveno jak právo na informace, tak i právo na ochranu osobních údajů. V souvislosti s tím v **čl. 7 Listina zakotvuje právo** na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, v čl. 10 odst. 3 upravuje právo každého na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě a v čl. 13 stanoví, že nikdo nesmí porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů, ať již uchovávaných v soukromí, nebo zasílaných poštou anebo jiným způsobem, s výjimkou případů a způsobem,

které stanoví zákon; stejně se zaručuje tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným podobným zařízením.

Zákon o péči o zdraví lidu

Zákon¹⁴ stanoví zdravotnickým pracovníkům v § 55 odst. 2 písm. d) mimo další povinnosti též povinnost zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, o nichž se dozvěděli v souvislosti s výkonem svého povolání, s výjimkou případů, kdy skutečnosti sdělují se souhlasem ošetřované osoby nebo kdy byli této povinnosti zproštěni nadřízeným orgánem v důležitém státním zájmu.

Zákon o sociálních službách

V oblasti ochrany osobnosti je nutno zmínit zejména ust. § 100 zákona¹⁵, jenž stanoví **povinnost zaměstnanců obcí a krajů, státu a zaměstnanců poskytovatelů sociálních služeb zachovávat mlčenlivost o údajích týkajících se osob**, kterým jsou poskytovány sociální služby nebo příspěvek, které se při své činnosti dozvědí, není-li dále stanoveno jinak. Tato povinnost trvá i po skončení pracovního vztahu. Povinnosti zachovávat mlčenlivost mohou být osoby uvedené ve větě první zproštěny pouze tím, v jehož zájmu tuto povinnost mají, a to písemně s uvedením rozsahu a účelu. Tato povinnost mlčenlivosti platí i pro fyzické osoby, které jsou poskytovateli sociálních služeb nebo se jako přízvaní odborníci účastní inspekce.

3. Ochrana osobnosti v občanském právu

V občanském právu **hovoříme o tzv. všeobecném osobnostním právu**. Toto právo se týká každého občana a znamená oprávnění občana nakládat svobodně s hodnotami vlastní osobnosti v její fyzické i psychickomorální jednotě. Konkrétní právní úpravu nalezneme v ustanoveních § 11–§ 16 občanského zákoníku. Podle § 11 má „*fyzická osoba právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy*“.

Jedná se zde o výčet demonstrativní, znamenající, že v konkrétních případech může být poskytnuta ochrana i dalším hodnotám lidské osobnosti. Hovoříme o tzv. generální klauzuli, obsahující rámcový výčet chráněných práv.

Odlišně od znění cit. paragrafu je upraven **§ 12 občanského zákoníku, který již v taxativní podobě poskytuje ochranu:**

- písemností osobní povahy,
- podobiznám,
- obrazovým snímkům,
- obrazovým a zvukovým záznamům,
- projevům osobní povahy.¹⁶

Pro poskytovatele sociálních služeb může být složité tato právní ustanovení interpretovat pro vlastní praxi. Uvedu-li např. jen jednu složku – deklarované „právo na soukromí“, vyvstává otázka, kdy a v jakých případech a jakými způsoby je nutno toto právo respektovat – či aktivně naplňovat v praxi poskytovatelů sociálních služeb. Typickým příkladem mohou být otázky: zajištění soukromí a forma ubytování (pokoje o 20 klientech jsou nepochybně narušením soukromí – našel se však u nás někdo, kdo by tuto situaci řešil soudní cestou?), dále soukromí při provádění intimní hygieny uživatelů (vzpomeňme záběry pořízené kamerou při koupání klientů jednoho ústavu sociální péče), nepochybně i ochrana soukromí v souvislosti s naplňováním sexuálního života uživatelů, ochrana soukromí ve vztahu ke kontaktům s dalšími osobami a s tím spojená otázka tzv. „návštěv“ v zařízeních sociálních služeb ad.¹⁷

V praxi znamená **pojem „porušení osobnostních práv“** skutečnost, že ze strany dalšího subjektu (fyzické nebo právnické osoby) dojde (vědomě či nevědomě) k protiprávnímu zásahu do uvedených práv. K základním rysům ochrany osobnostních práv fyzické osoby patří skutečnost, že **zásah do těchto práv se může dít pouze se svolením fyzické osoby**. Tohoto **souhlasu není třeba** případech výslovně stanovených zákonem.

U projevů lidské osobnosti uvedených v tomtéž paragrafu **hovoříme o tzv. zákonných licencích úřední, vědecké nebo umělecké a zpravodajské**. Ve skutečnosti se jedná o zákonné možnosti osobnosti samostatně disponovat s projevy, údaji, výsledky činnosti osobnosti. Např. obrazové snímky a zvukové záznamy lze použít i bez souhlasu dotyčné osoby k účelům úředním – evidence občanů ap.

Zejména v případě licencí vědecké, umělecké či zpravodajské **musí být splněna podmínka přiměřenosti** použití a nesmí nastat rozpor s oprávněnými zájmy občana.

Dojde-li přes uvedené záruky k neoprávněnému zásahu do jednoho nebo více osobnostních práv, má příslušná osoba právo domáhat se řadou prostředků odstranění zásahu či jeho následků. **Poškozená osoba se může domáhat zejména:**

- upuštění od neoprávněných zásahů,
- odstranění následků těchto zásahů,
- přiměřeného zadostiučinění,
- náhrady škody (§ 16 občanského zákoníku).

Příslušným k poskytnutí ochrany osobním právům fyzické osoby je soud, a to zásadně v první instanci místně příslušný krajský soud. Případně **stanovení výše nemajetkové újmy v penězích, jako součást náhrady škody**, je záležitost volného uvážení soudu, limitovaného pouze obecnými měřítky, která se postupně vyvíjejí, a zákony. Soud nemůže přiznat vyšší částku za nemajetkovou újmu, než je v žalobě požadováno, může však přiznat nemajetkovou újmu nižší, než byla navrhována, k čemuž obvykle dochází...¹⁸

Za zvlášť důležité pro poskytovatele sociálních služeb považuji uvedení praxe, která se v oblasti náhrady škody v soudní judikatuře postupně prosazuje v posledních letech. Jedná se o **přiznávání vysokých částek zadostiučinění za tzv. citovou újmu**, k níž soudy přistupují v případech žalob vedených na ochranu osobnosti – ovšem v souvislosti s „původní“ žalobou na náhradu škody způsobenou újmou na zdraví. Toto se může týkat (a v praxi již týká) i poskytovatelů sociálních služeb, kteří mají v některých případech povinnost výkonu tzv. náležitého dohledu podle ust. § 422 občanského zákoníku nad vybranou skupinou uživatelů (osoby s mentální retardací, duševně nemocné, stížené demencí apod.). Pokud dojde v době, v níž byl poskytovatel povinen tento náležitý dohled vykonávat, k újmě na zdraví (patří sem i usmrcení osoby) a poskytovatel neprokáže, že náležitý dohled nezanedbal, bude s největší pravděpodobností povinen hradit náhradu škody – zde na zdraví (tzv. bolestné a ztížení společenského

uplatnění). Jsou známy i případy, kdy náhrada škody z tohoto titulu převýšila i dvacet miliónů korun. Málo se však již ví, že obvyklým „doprovodem“ těchto sporů jsou i žaloby na ochranu osobnosti. Předmětem těchto žalob je požadavek náhrady škody, kterou osoba (např. zákonný zástupce, rodič) utrpěla tím, že k danému poškození zdraví u uživatele služby došlo. Výše náhrady škody v těchto případech bývá přiznávána v řádu desítek či stovek tisíc korun.

Shrnutím uvedené problematiky dospějeme k závěru, že pro poskytovatele sociálních služeb je důležité chápat standard č. 6, nesoucí poněkud nevhodný název „Dokumentace“, zejména v souvislosti s uvedenou tematikou – ochranou osobnosti – zde klientů daného poskytovatele. Tu je nutno prostřednictvím řady činností (viz dále) zajistit. Nikoliv však proto, že to po nás požaduje „nějaký standard“, nýbrž proto, že v moderním právním státě, k němuž ČR pomalu spěje, je téma ochrany „osoby či osobnosti“ naprosto zásadní! Platí rovnice: „Tam, kde není dostatečně chráněna osobnost a potažmo osobní údaje uživatelů, není kvalitní sociální služba.“

4. Ochrana osobních údajů

Přijetí Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 95/46/EC o ochraně jednotlivců v souvislosti se zpracováním osobních údajů a volným pohybem těchto údajů znamenal podstatný impuls, proč byl dne 4. dubna 2000 Poslaneckou sněmovnou přijat **zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů** a o změně některých zákonů.

Zákon se vztahuje na veřejný i soukromý sektor¹⁹. **Nevztahuje se** na zpracování osobních údajů, které provádí fyzická osoba výlučně pro osobní potřebu (adresáře, soubory údajů, které osoba shromáždí v rámci své záliby...). Tyto údaje však nesmějí být předmětem obchodních aktivit a nesmějí být zveřejňovány. Nevztahuje se dále na nahodilé shromažďování osobních údajů, pokud nejsou dále zpracovávány.

Ustanovení § 4 zákona obsahuje **vymezení některých základních pojmů**. Proto hovoříme o tzv. definičním paragrafu.

Jde především o pojem **osobní údaj**, jímž je **každý údaj, který se týká určitého sub-**

jektu, kterým může být výlučně fyzická osoba, k níž se osobní údaje vztahují. K určení subjektu údajů může postačit někdy jeden znak, obvykle je však třeba těchto znaků více, přičemž je třeba, aby jejich prostřednictvím byla osoba určena nebo alespoň určitelná, a to případně i nepřímo. Vždy je osobním údajem spojení jména, příjmení a rodného čísla, protože na jejich základě lze vždy fyzickou osobu identifikovat. K tomu, aby byl údaj označen jako **citlivý osobní údaj**, musí splňovat nejen znaky požadované pro osobní údaje vůbec. *Jde o osobní údaj vypovídající o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, politických postojích, členství v politických stranách či hnutích nebo odborových či zaměstnaneckých organizacích, náboženství a filozofickém přesvědčení, trestné činnosti, zdravotním stavu a sexuální životě subjektu údajů.*

Anonymní údaj nelze vztáhnout k určité osobě, jde např. o osobní údaje, které jsou řazeny do velkých souborů po vypuštění jména a příjmení, případně dalších znaků, na jejichž základě by bylo možno údaj vztáhnout k určitému subjektu.²⁰ Platí, že pro účely statistické a vědecké lze zpracovávat osobní údaje i bez souhlasu subjektu údajů, zde je však třeba, jakmile je to možné, osobní údaje anonymizovat. V praxi poskytovatele sociálních služeb bude existovat několik způsobů a možností, jak a v jakých případech anonymní údaje zpracovávat. Budou se lišit i podle druhu poskytovaných sociálních služeb.

Subjektem údajů může být výlučně fyzická osoba, k níž se osobní údaje vztahují, není rozhodné, zda se jedná o občana ČR nebo cizince, důležitý není její věk, skutečnost, zda má zachování plnou způsobilost k právním úkonům apod. Subjektem údajů zásadně nemůže být právnická osoba, u níž pojmově vůbec nelze o osobních údajích hovořit.

Zpracováním osobních údajů se rozumí jakákoliv operace nebo soustava operací, které správce nebo zpracovatel systematicky provádějí s osobními údaji, a to automatizovaně nebo jinými prostředky. Zpracováním se rozumí zejména shromažďování, ukládání na nosiče informací, zpřístupňování, úprava nebo pozměňování, vyhledávání, používání, předávání, šíření, zveřejňování, uchovávání,

výměna, třídění nebo kombinování, blokování a likvidace. Zákon tak demonstrativně vypočítává typické činnosti představující zpracování, jako je shromažďování, ukládání na nosič, zpřístupňování, vyhledávání, používání, likvidace apod., přičemž některé z nich ještě dále definuje s tím, že v úvahu mohou přicházet i činnosti další. **V rámci působnosti poskytovatelů sociálních služeb dochází nepochybně a prakticky soustavně ke zpracování osobních údajů, vzhledem k tomu, že poskytovatelé tyto údaje shromažďují, vyhledávají, zpřístupňují, předávají, uchovávají, likvidují atd.**

Shromažďování osobních údajů představuje systematický postup nebo soubor postupů, jehož cílem je získání osobních údajů za účelem jejich dalšího uložení na nosič informací pro jejich okamžité nebo pozdější zpracování.

Uchovávání osobních údajů znamená udržování údajů v takové podobě, která je umožňuje dále zpracovávat.

Likvidace osobních údajů znamená trvalé vyloučení z dalšího zpracování, fyzické zničení nosiče, na kterém je údaj zachycen.

Správce je kterýkoli subjekt, který určuje účel a prostředky zpracování osobních údajů, provádí zpracování a odpovídá za něj. Zpracováním údajů může správce zmocnit nebo pověřit zpracovatele, pokud zvláštní zákon nestanoví jinak.

Zpracovatel je každý subjekt, který na základě zvláštního zákona nebo pověření správcem zpracovává osobní údaje podle tohoto zákona.

Zveřejněný osobní údaj je osobní údaj zpřístupněný zejména hromadnými sdělovacími prostředky, jiným veřejným sdělením nebo jako součást veřejného seznamu. Považujeme hromadného sdělovacího prostředku má také internet, byť s ním citovaný zákon výslovně nepočítá jako s periodickým tiskem. Jiným veřejným sdělením může být např. oznámení na veřejné schůzi, publikace na plakátech nebo informace podaná v knize. Pokud se týče veřejných seznamů, nerozlišuje zákon mezi seznamy, které vedou orgány veřejné moci, a těmi, jenž jsou provozovány pro komerční účely.

Práva a povinnosti správců při zpracování osobních údajů

Patří ke klíčovým částem zákona. Povinnosti správce je **stanovit účel, k němuž mají být osobní údaje zpracovány**. Je-li tato povinnost stanovena zákonem, nepřichází logicky v úvahu stanovení jiného účelu, resp. tento účel není třeba vůbec stanovit. I u poskytovatelů sociálních služeb tedy bude nutno stanovit účel dokumentace, kterou jsou povinni vést. Shromažďovat osobní údaje lze pouze ke stanovenému účelu (např. poskytování těchto služeb) a v rozsahu nezbytném k jeho naplnění. Dále musí být stanoveny prostředky a způsob zpracování údajů.

Zpracovávat lze jen pravdivé a přesné osobní údaje získané v souladu s tímto zákonem a správce je povinen ověřovat jejich pravdivost a přesnost. Zjistí-li, že údaje nejsou s ohledem na stanovený účel pravdivé a přesné, zejména pokud tak namítne subjekt údajů, musí je blokovat a bezodkladně opravit, a nemůže-li tak učinit, musí je zlikvidovat.

Uchovávat je možno údaje jen po dobu nezbytnou k účelu jejich zpracování a po jejím uplynutí je lze uchovávat jen pro účely statistické, vědecké a archivnictví, přičemž se při využití pro tyto účely musí dbát na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života subjektu údajů.

Zpracovávat lze osobní údaje jen v souladu s účelem, k němuž byly shromážděny, a k jinému účelu, jen když dal k tomu subjekt údajů souhlas. Shromažďovat je možno údaje pouze otevřeně a vylučuje se činit tak pod záminkou jiného účelu nebo činnosti. Je zřejmé, že součástí „účelu“ shromažďování dat u poskytovatele sociálních služeb bude i **uvvedení okruhu údajů, které ke své činnosti zpracovává**. Zvláště proto, že zákon o sociálních službách (a tím méně další předpis) neuvádí výčtově, jaké údaje má poskytovatel požadovat, resp. potřebuje je k plnění svého účelu. Právě vyhláška MPSV č. 505/2006 Sb., kterou se provádí zákon o sociálních službách (dále jen vyhláška) stanoví v předmětném standardu č. 6 povinnost stanovit v rámci souboru vnitřních pravidel i *rozsah* potřebných osobních údajů. Uvedený okruh si stanoví každý poskytovatel sám, při respektování ustanovení zákona o ochraně osobních údajů.

Jako zásada platí, že správce může **zpracovávat osobní údaje jen se souhlasem subjektu údajů**.²¹ Z hlediska činnosti institucí v sociálních službách je důležité, že z této zásady platí řada výjimek, kdy souhlas ke zpracování není třeba (viz § 5 odst. 2 zákona). Tak je tomu, pokud správce provádí zpracování stanovené zvláštním zákonem nebo nutné pro plnění povinností stanovených zvláštním zákonem.

Důležité! Pro jednodušší pochopení zde uváděných a komentovaných částí zákona je vhodné slovo „správce“ nahradit slovem „poskytovatel“, nebo prostým „my“...

Zvláštní ochrana je poskytována citlivým osobním údajům. Ty lze zpracovávat pouze s výslovným souhlasem subjektu údajů. Tento souhlas je třeba dát písemně. Souhlas totiž musí subjekt údajů podepsat a musí být z něho zřejmé, k jakým údajům je dáván, jakému správci, k jakému účelu, na jaké období a musí být identifikována osoba, která jej dává.

Senzitivní údaje mohou být dále zpracovány v zájmu zachování života nebo zdraví subjektu údajů či jiné osoby nebo odvrácení bezprostředního závažného nebezpečí, které hrozí jejich majetku, nelze-li souhlas získat jinak, zejména z důvodů nezpůsobilosti nebo nezvěstnosti subjektu údajů. **Vždy musí správce ukončit zpracování údajů, jakmile pominou uvedené důvody, a údaje zlikvidovat**, nedá-li subjekt údajů souhlas k jejich dalšímu zpracování.

Konečně je možno tyto údaje zpracovávat, stanoví-li to zvláštní zákon; tuto licenci má např. škola – ust. § 28 školského zákona.²² V něm je explicitně zmíněn mezi údaji vedenými ve školní matrice i údaj o zdravotním stavu žáka. Uvedené ustanovení nalezneme v zákoně o sociálních službách, ovšem v následujícím pojetí: „**Osoba je povinna před uzavřením smlouvy o poskytnutí pobytové služby předložit poskytovateli sociálních služeb posudek registrujícího praktického lékaře o zdravotním stavu...**“ (Odst. 4, § 91.) Je nepochybné, že toto ustanovení nemůže představovat „generální zmocnění“ pro zpracování citlivých osobních údajů.

Dalším explicitním odkazem na povinnost evidovat i citlivé osobní údaje by mohlo být ust.

§ 88 písm. g), které ukládá poskytovatelům **povinnost vést evidenci žadatelů o sociální službu, se kterými nemohl uzavřít smlouvu o poskytnutí sociální služby** z důvodů uvedených v § 91 odst. 3 písm. b). Těmito důvody, jak je obecně známo, je vedle kapacitních důvodů i existence kvalifikovaného zdravotního stavu – v jednom případě takového, kdy žadatel o službu má být umístěn v ústavním zdravotním ošetřování (nemocnice), a druhým je existence závažné duševní poruchy. Ve skutečnosti tak zákon vlastně nařizuje poskytovateli, aby tyto údaje shromažďoval. **Vhodnější – a pro poskytovatele výhodnější by bylo, pokud by zákon o sociálních službách přímo stanovil oprávnění či povinnost takové údaje potřebné pro poskytování služby shromažďovat a zpracovávat – např. v podobě období výše uvedené školní matriky.**

Zákon upravuje i **informační povinnost správce vůči subjektu údajů**. V našem případě poskytovatel musí řádně a včas uživatele informovat o tom, že jsou o něm vůbec údaje shromažďovány, v jakém rozsahu a pro jaký účel atd. Uživatel musí tedy informaci dostat natolik včas a v takové podobě, aby mohl účinně hájit svá práva. V případě poskytování sociálních služeb to bude již ve fázi jednání o uzavření smlouvy, stejně jako v dalších etapách, vždy, bude-li poskytovatel potřebovat vybraná osobní data týkající se uživatele. Dále musí být poučen o tom, je-li podle zákona povinen údaje poskytovat a jaké důsledky nastanou, jestliže tak neučiní. Jednou ročně bezplatně a kdykoli za přiměřenou úplatu musí správce subjektu údajů na jeho žádost poskytnout informace o osobních údajích, které o něm zpracovává, pokud není stanoveno jinak.²³

Další skupina povinností se vztahuje k **zajištění bezpečnosti osobních údajů**. Všichni správci a zpracovatelé musí přijmout opatření, aby nemohlo dojít k neoprávněnému nebo nahodilému přístupu k osobním údajům, jejich změně, zničení, ztrátě, neoprávněným přenosům nebo jinému neoprávněnému zpracování či jinému zneužití. V tomto směru musí správci i zpracovatelé nést odpovědnost i za případné protiprávní jednání zaměstnanců.

Pro oblast ochrany osobních údajů se u nás tímto zákonem zřizuje **Úřad na ochranu osob-**

ních údajů. Každý, kdo hodlá zpracovávat osobní údaje, je povinen písemně oznámit tento záměr před započítím zpracování Úřadu. **Praxe obecně zastává názor, že poskytovatel sociálních služeb nemá povinnost registrace u Úřadu.** K tomu bylo vydáno i zvláštní stanovisko Úřadu²⁴, které však ve své argumentační rovině hovoří neustále o „zdravotnických“ zařízeních a dovozuje, že vzhledem k ustanovení příslušných zákonů (např. zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu) povinnost registrace nevzniká. Připomínáme, že zákon o ochraně osobních údajů v ust. § 18 hovoří, že oznamovací povinnost nevzniká správčům (v našem případě poskytovatelům) tehdy, jestliže „jejich zpracování je správci uloženo zákonem nebo je takových osobních údajů třeba k uplatnění práv a povinností vyplývajících ze zvláštního zákona“. Tento argument lze s výhradou přijmout, soudíme však, že citelně chybí explicitní úprava – zmocnění v rámci zákona (o sociálních službách). **A zastávám i pro někoho neobvyklý názor, že dokud zákon tuto mezeru neodstraní, bylo by vhodnější, pokud by poskytovatel, jenž shromažďuje výše uvedené citlivé osobní údaje, o registraci požádal!**

Zároveň je však nutno odlišit stanovisko týkající se hodnocení platné právní úpravy, která je obsažena v této části textu, a praktickou činnost poskytovatelů vážící se k jejich každodenní činnosti. Jestliže orgán, který je ze zákona oprávněn podávat výklad příslušného zákona – zde Úřad a zákon na ochranu osobních údajů – sám na svých webových stránkách uvádí, že „ústavům sociální péče“ tato povinnost nevzniká – potom poskytovatel sociálních služeb pravděpodobně tohoto oznámení rád využije.

5. Sankce za porušení ochrany osobních údajů

Zákon na ochranu osobních údajů obsahuje sankční ustanovení v § 44 až 46. Za porušení zákona je Úřad na ochranu osobních údajů oprávněn sankcionovat jednotlivé přestupky až do výše pěti miliónů a jiné správní delikty až do výše deseti miliónů korun.

Ke správněprávnímu postihu by v případě porušení povinností při ochraně osobních údajů mohlo dojít na základě § 46 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, který obsahuje

obecně formulovanou skutkovou podstatu. Přestupek spočívá v *porušení jiných povinností, než které jsou uvedeny v § 21 až § 45 zákona o přestupcích, jestliže jsou stanoveny obecně závaznými právními předpisy, včetně obecně závazných vyhlášek obcí, pokud se takovým jednáním ztíží plnění úkolů státní správy.* Za tento přestupek lze uložit pokutu do výše třicet tisíc Kč.

S ochranou osobnosti a potažmo i osobních údajů souvisí i možnost jednání, které naplní **přestupek proti občanskému soužití (§ 49), kterého se dopustí ten, kdo např. „jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch“.** Tento přestupek má i další skutkové podstaty, lze za něj uložit pokutu ve výši tisíc, resp. tři a pět tisíc korun.

Trestněprávní ochrana osobních údajů je uvedena v trestním zákoně a přináší významnou legislativní (a faktickou) podporu ochrany osobních údajů. Od roku 1991 byla zavedena nová skutková podstata § 257a, trestný čin poškození a zneužití záznamu na nosiči informací. A od roku 1993 je v § 178 definován trestný čin neoprávněného nakládání s osobními údaji. Jeho novelizované ustanovení řeší trestní zodpovědnost (byť i nedbalostní!) za neoprávněné nakládání s osobními údaji trestem odnětí svobody až na pět let.

*Pro pracovníky poskytovatele sociálních služeb není bez významu sankce, která jim hrozí ze strany poskytovatele za porušení zásad ochrany osobních údajů definovaných právními předpisy a jeho vnitřními normami. Jedná se o ustanovení **zákoníku práce**, konkrétně o možnost skončení pracovního poměru s takovým zaměstnancem – příslušnou formou podle povahy a závažnosti porušení ochrany osobních údajů.*²⁵

6. Vlastní dokumentace o poskytování sociální služby

V souvislosti s předchozím výkladem musím potvrdit, co jsem konstatoval již v úvodu této stati, že úprava stanovená vyhláškou je velmi kusá. Podle ní platí následující pravidla (tzv. kritéria) určující obsah činnosti poskytovatele v oblasti tzv. dokumentace. Přičemž pouze první kritérium je klasifikováno jako zásadní – s příslušnými dopady na hodnocení činnosti poskytovatele v rámci inspekční činnosti a následných možných dopadů na registraci:

a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro zpracování, vedení a evidenci dokumentace o osobách, kterým je sociální služba poskytována, včetně pravidel pro nahlížení do dokumentace; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

Jedná-li se o zásadní kritérium, musíme konstatovat, že poněkud nedostatečně vymezuje to, co bychom s trochou nadsázky mohli označit za „pravidla pro zpracování vnitřních pravidel“. Jestliže jsme v předchozím výkladu sledovali zásadní význam ochrany osobnosti v tzv. moderní společnosti, bylo by žádoucí, aby právní norma – zde standardy kvality v sociálních službách – explicitněji poskytovatelům vymezila tzv. „mantinely“ jejich přístupu ke zpracovávání osobních údajů. Minimálně by bylo potřeba explicitně přesněji upravit postup (oprávnění a povinnosti) poskytovatele v těchto oblastech:

1. pravidla získávání souhlasu uživatele ke zpracování jeho osobních údajů, včetně postupu při odmítnutí udělení souhlasu,
2. druh zpracováváných osobních údajů, včetně zdůvodnění vazby na poskytovanou sociální službu,
3. zvláštní postupy poskytovatele při zpracování citlivých osobních údajů, včetně kategorického zmocnění tyto údaje zpracovávat bez registrace u Úřadu,
4. oprávnění jednotlivých pracovníků poskytovatele v přístupu k jednotlivým druhům osobních údajů,
5. způsoby a prostředky ochrany před neoprávněným nakládáním s osobními údaji,
6. upřesnění obecných lhůt a termínů pro uchovávání jednotlivých druhů osobních údajů odpovídajících potřebám (a povinností) poskytovatelů sociálních služeb.

b) Poskytovatel vede anonymní evidenci jednotlivých osob v případech, kdy to vyžaduje charakter sociální služby, nebo na žádost osoby.

Jedná se opět o příklad nesprávného pojetí tvorby normativně právního (tedy obecně závazného) textu. Sociální služby nepředstavují tak neřešitelný komplex vztahů, aby nemohlo být explicitně potvrzeno, v kterých případech jsou poskytovatelé povinni (oprávnění) vést pouze anonymní evidenci jednotlivých osob.²⁶

Zcela nesrozumitelné a výkladově nepoužitelné se jeví poslední sousloví tohoto kritéria „...nebo na žádost osoby“. Jestliže přijmeme doslovný výklad tohoto znění normy, potom platí pravidlo „poskytovatel vede anonymní evidenci jednotlivých osob ... na žádost osoby“. Nepochybně nebylo úmyslem tvůrce normy přesunout pravomoc v oblasti určování nutnosti vedení anonymní evidence na dotyčnou osobu. *Ad absurdum* bychom tak dospěli k závěru, že poskytovatel služby domova pro seniory bude vést anonymní evidenci, neboť si to uživatel přeje.

Přikloníme se tedy k výkladu „konformnímu“ a potvrdíme pouze, že poskytovatelé těch sociálních služeb, kde je to možné a vhodné vzhledem k jejich obsahu, mohou tuto anonymní evidenci vést. I pravidla vedení anonymní evidence bude muset poskytovatel stanovit v rámci vnitřní normy (byť to kritérium výslovně neukládá). Dodejme ještě, že je bude muset nejen stanovit, ale i obhájit jejich oprávněnost.

c) Poskytovatel má stanovenou dobu pro uchovávání dokumentace o osobě po ukončení poskytování sociální služby.

Již v komentáři k zásadnímu kritériu tohoto standardu jsme zastávali názor, že uvedené doby by měly být, alespoň rámcově, určeny obecným předpisem. A nemáme zde na mysli speciální normy o archivnictví²⁷. Zastáváme názor, že, pravděpodobně resortní ministerstvo, by mělo upravit doby uchovávání jednotlivých „typů“ dokumentace, jimiž rozumíme údaje sloužící pro ekonomické řízení sociálních služeb, údaje mající charakter osobních záznamů o uživateli služby vázaných na jejich nepříznivou sociální situaci, údaje vážící se ke zdravotnímu stavu uživatelů apod. Požadavek na jednotné „celostátní“ stanovení (byť i přiměřených) termínů má své opodstatnění. Uvědomíme-li si, o jak obrovský soubor informací – údajů se jedná a jak rozsáhlé vypovídací schopnosti mají tyto údaje o velmi senzitivní oblasti veřejné správy u nás, potom je žádoucí, aby (některá) tato data byla uchovávána i pro pozdější využití. Rozlišovat budeme údaje o stávajících klientech a o bývalých uživateli. Bude nutné spolupracovat s místním archívem, a to při výběru archiválií i při tvorbě skartačního řádu, včetně skartačního plánu a podle nich prováděného skartačního řízení.

7. Zásady dobré praxe při vedení dokumentace o uživateli sociálních služeb

Zúžením původního pojetí „dokumentace u poskytovatele sociálních služeb“ na část dokumentace zpracovávanou o uživateli a ve vztahu k němu, a při interpretaci výše uvedeného zákonného rámce pro zpracovávání osobních údajů, je možné stanovit následující metodiku – pravidla, jejichž dodržením by poskytovatel sociálních služeb měl zajistit správné nastavení „parametrů“ vlastní činnosti v této rozsáhlé a složité oblasti.

- Uvedení zákonného zmocnění pro vedení dokumentace o uživateli služby.
- Uvedení faktického důvodu, cílů a obsahu (smyslu) vedení této dokumentace u daného poskytovatele.
- Formy získávání těchto údajů, způsoby poučení subjektu údajů a forem získávání těchto údajů při sjednávání služby a v jejím průběhu.
- Základní zásady vedení dokumentace u poskytovatele. Jedná se o soubor „interpretačních a výkladových“ hodnot, kterými budou poměřovány všechny části souboru zvaného dokumentace o uživateli služby. Těmito zásadami budou zejména zásady:
 - přiměřenosti dokumentace,
 - ochrana a minimalizace zásahu do práv uživatele,
 - efektivnosti a přesnosti a pravdivosti,
 - vymezení úkolů a odpovědnosti jednotlivých subjektů,
 - bezpečnosti a ochrany dokumentace.
- Definice základních pojmů daných zákonem o ochraně osobních údajů pro konkrétního poskytovatele – zejména vymezení souboru citlivých osobních údajů.
- Definice jednotlivých druhů a forem dokumentace řazené do okruhu dokumentace podle standardu č. 6.
- Stanovení pravidel pro zacházení s dokumentací, zejména vymezení způsobů ochrany a vymezení adresné osobní kompetence jednotlivých pracovníků poskytovatele a stanovení míst, na nichž budou dané části dokumentace uchovávány.
- Definice možných rizik střetu zájmů mezi poskytovatelem, pracovníky, uživatelem či jeho zákonnými zástupci. To vše v běžných

situacích i s přihlédnutím k situacím nouzovým, krizovým či havarijním.

- Způsoby vnitřní kontroly dodržování zásad vedení dokumentace a ochrany osobnosti a osobních údajů.
- Stanovení lhůt a termínů pro vedení a uchovávání jednotlivých částí dokumentace – i po skončení služby.
- Způsoby seznámení pracovníků a uživatelů s danými pravidly, včetně jejich úprav a novelizací.

Poskytovatel, který bude při tvorbě vlastní dokumentace postupovat podle všech výše uvedených pravidel, by měl tímto způsobem získat kvalitní vnitřní normy tvořící ve svém souhrnu vlastní „portfolio“ údajů o uživateli služby a zajistit si tak soubor informací, které mu pomohou v jeho úsilí poskytovat kvalitní sociální službu.

8. Závěr

Ochrana osobních údajů v praxi poskytovatelů sociálních služeb – při vedení dokumentace o službě – má významné místo v jejich činnosti. Je však třeba ji chápat ve vztahu ke dvěma předpokladům.

Prvním je vedení dokumentace dodržující pravidla ochrany osobních údajů jako důležité součásti ochrany osobnosti uživatele. Jen při vědomí této odpovědnosti může poskytovatel a zejména jeho pracovníci správně přistupovat k jednotlivým „dílčím“ činnostem souvisejícím se zpracováním osobních údajů uživatelů.

Druhým je úzká souvislost postupů podle standardu č. 6 s dalšími činnostmi poskytovatele stanovenými zákonem o sociálních službách, prováděcí vyhláškou a v jejím rámci zejména dalšími ze standardů kvality. Zde můžeme uvést zejména standardy: 2. Ochrana práv osob, 3. Jednání se zájemcem o službu, 5. Individuální plánování průběhu sociální služby, 9. Personální a organizační zajištění sociální služby, 10. Profesní rozvoj zaměstnanců, 12. Informovanost o poskytované sociální službě, 15. Zvyšování kvality sociální služby.

Jestliže zastávám názor, že tvůrce normy podcenil tuto oblast, nečiním tak se snahou „zalíbit“ se těm poskytovatelům sociálních

služeb, kteří mohou mít s vytvářením a naplňováním vlastních postupů vedení dokumentace a patřičného stupně ochrany osobních údajů problémy. Jde mi zejména o zpřesnění činnosti poskytovatelů ve velmi citlivé a práv uživatele se dotýkající oblasti.

Jestliže v současnosti se za největší problém nového modelu sociálních služeb považuje způsob jejich financování (dotace poskytovatelům a příspěvek na péči) a jsme svědky až horlivé činnosti politického a úředního establishmentu v tomto směru, potom v budoucnosti možná vybuduje prostor i na diskusi o novém pojetí (nejen) tohoto standardu kvality v sociálních službách.

Jan Michalík

Poznámky

- 1 Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe – průvodce poskytovatele. Kol. autorů, MPSV: Praha, 2002. ISBN: 80-86552-45-4.
- 2 Autor stati je zakladatelem celostátního systému poradenství uživatelům sociálních služeb. V rámci tvorby vlastního průvodce standardy nové služby dospěli autoři k počtu 54 interních materiálů, které v souhrnu tvoří dokumentaci dané služby u jednoho poskytovatele. A tento počet (bohužel) nelze považovat za konečný!
- 3 Zákon č. 256/1992, o ochraně dat v informačních systémech.
- 4 Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů.
- 5 Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.
- 6 Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.
- 7 Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů.
- 8 Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník.
- 9 Zákon č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě.
- 10 Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.
- 11 Zákon č. 85/2006 Sb., o advokacii.
- 12 Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích.
- 13 Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.
- 14 Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.
- 15 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.
- 16 Uvedené se týká např. i pořizování podobizen klientů v sociálních službách a zejména jejich následného využití v prezentační či fundraisingové činnosti poskytovatele. V této oblasti existuje v sociálních službách řada nedostatků. Zejména nepovažujeme za správné a možné získat takový souhlas „jednou provždy“ – en block. Potřebné bude, podle našeho názoru, pro zajištění skutečné ochrany osobnosti, zajištění souhlasu před každým konkrétním zveřejněním – uživatel by měl mít právo rozhodnout o zveřejnění příslušné konkrétní matérie – fotografie, videosnímku apod.
- 17 „Právo na soukromí zahrnuje i právo fyzické osoby vytvořit a udržovat vztahy s jinými lidskými bytostmi, zejména v citové oblasti, aby tak fyzická osoba mohla rozvíjet a naplňovat vlastní osobnost. Protiprávní narušení těchto vztahů ze strany jiného představuje neoprávněný zásah do práva na soukromí a rodinný život fyzické osoby.“ Z rozsudku Krajského soudu v Ostravě ze dne 23. 1. 1998, sp. Zn 23 C 52/96. Cit. podle Právní rozhledy č. 5/1998.
- 18 Znovu z judikatury: R 21/1995: Při rozhodování o náhradě nemajetkové újmy ve smyslu ustanovení § 13 odst. 2 o. z. musí mít soud prokázáno, že jsou tu okolnosti dokládající, že v konkrétním případě nestačí zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 1 o. z., a to z hlediska intenzity trvání a rozsahu nepříznivých následků vzniklých žalobci vzhledem na postavení žalobce v rodině a společnosti.
- 19 V zákoně jsou stanovené výjimky, které se vztahují na zpravodajské služby a na některé činnosti prováděné ministerstvy vnitra, financí a Národně bezpečnostním úřadem – § 3.
- 20 Velmi důležité ustanovení! Ne každá anonymizace ve skutečnosti anonymizováním je. Pokud zvolí poskytovatel způsob „šifrování“ údajů, které bude mít jasně stanovená pravidla, jež by zpětně umožnila převedení tohoto anonymního údaje v údaj osobní, nejedná se o údaj anonymní!
- 21 Při poskytování sociálních služeb si lze představit různé důsledky odmítnutí poskytnutí informace uživatelem. V některých případech se může jednat až o odmítnutí poskytnutí služby, resp. odmítnutí uzavření smlouvy o jejím poskytování. Nepůjde ovšem o využití zákonných předpokladů (§ 91 odst. 3 zákona o sociálních službách), nýbrž o vytvoření takové situace, kdy v důsledku odmítnutí poskytnutí těchto

informací se poskytnutí služby stává „objektivně nemožným“. Nelze však tohoto ustanovení nadužívat a zneužívat. V jiných případech (např. služby odborného sociálního poradenství) se v určitých situacích nesdělení informací uživatelem dokonce předpokládá...

- 22 Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
- 23 Mezi informační povinnost poskytovatele sociálních služeb nepochybně patří i sdělení okruhu osob, které budou s osobními údaji uživatele seznámeny. I tato informace by měla být dostatečně konkrétní a určitá. U některých poskytovatelů může dojít k problémům, např. kdy uživatel neposkytne souhlas s poskytováním osobních údajů jiným osobám, než které jsou explicitně zmíněny v zákoně (sociální pracovník, inspekce, pracovníci zřizovatele apod.). V těchto pří-

pádech bude muset poskytovatel stanovisko respektovat. Podle našeho názoru nepostačí „volný“ odkaz např. na standard č. 9 o personálním a organizačním zajištění služby.

- 24 Viz např. i stanovisko úřadu dostupné na <http://www.uoou.cz/index.php?l=cz&m=left&-mid=05:04:02&u1=&u2=&t=>
- 25 V úvahu připadá zejména písemné upozornění na porušení pracovní kázně, výpověď z pracovního poměru a v zvláště závažných situacích i okamžité skončení pracovního poměru.
- 26 V praxi působí až neřešitelné problémy přístup jednotlivých krajských úředníků, ale nakonec i inspektorů kvality ke způsobu „vykazování“ uživatelů služeb odborného poradenství, které je často vedeno v anonymní formě...
- 27 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, a prováděcí vyhláška č. 646/2004 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby.

Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“

Different conceptions, unclear offer and verification of achievement of „social work“

Libor Musil

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc., je vedoucím katedry sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde vyučuje kurzy zaměřené na teorii a organizační kulturu sociální práce a metodické kurzy k psaní závěrečných prací. Zabývá se výzkumem utváření přístupu sociálních pracovníků k práci s klienty v organizacích.

Abstrakt

Autor se zabývá otázkou, jako mohou čeští sociální pracovníci postupovat, pokud by se rozhodli přesvědčit zadavatele o tom, že sociální práce může občanům nabídnout specifické služby, které neposkytují pracovníci jiných pomáhajících oborů. Na základě rozboru současné situace komunity sociálních pracovníků a s využitím teze Lyotarda o možnosti přechodných a proměnlivých dohod navrhuje strategii komunikace o pravidlech praktické spolupráce stoupců různých pojetí sociální práce.

Abstract

The author deals the question: "What can Czech social workers do when they like to persuade their job-givers that they are able to offer specific services that the other helping jobs do not accomplish?" Following the analysis of the current situation of social workers community and using the argument on the temporary and changeable agreements by Lyotard he proposes the strategy of communication on rules that would govern the cooperation of proponents of different concepts of social work in practice.

Se souslovím „sociální práce“ spojují lidé různé představy. Na tom není nic divného. V kulturně pestré společnosti je obraz toho, čemu lidé říkají „sociální práce“, různorodý. „Různorodost“ může ovšem znamenat jak „bohatost“, která skýtá „příležitost k volbě“, tak „rozplizlost“, jejímž důsledkem je „zmatek“ a „neúplnost“. Předpokládám, že v soudobé české společnosti přináší různost představ o sociální práci obojí.

Na jedné straně dnes lidé s označením „sociální práce“ spojují nabídku mnohem pestřejší škály typů pomoci a služeb než třeba v roce 1990. Nad tím se můžeme radovat.

Na druhé straně se domnívám, že tato pestrost je tak bezbřehá, že se v ní sociální práce ztrácí jako v mlze. Málokdo tuší, že by sociální pracovníci¹ mohli v souladu s tradicemi svého oboru společnosti nabídnout něco, čemu

ostatní – psychologové, právníci, ošetřovatelky, organizátoři volného času, ochránci lidských práv atd. – většinou nevěnují pozornost, protože to nepovažují za náplň své práce. Za těchto okolností je za „sociálního pracovníka“ považován každý, kdo pomáhá, a současně nikdo – vždyť přece pomáhají psychologové, právníci, ošetřovatelky, organizátoři volného času, ochránci lidských práv atd. Lidé, kteří sociální práci považují za blíže nespecifikované – a z hlediska nákladů na mzdy tudíž poměrně laciné – „pomáhání“, zpravidla nemají představu, co zvláštního by jim mohli sociální pracovníci nabídnout, a tudíž si o to nemohou říci. To se týká klientů i místních politiků, zaměstnavatelů sociálních pracovníků i tvůrců sociálních zákonů, pracovníků různých pomáhajících oborů i dobrovolníků ... a často i sociálních pracovníků samotných.

Teorie praví, že pokud chtějí pracovníci nějakého oboru zajistit podmínky pro kvalitní výkon své činnosti, musí být schopni přesvědčit společnost, že jí dokážou nabídnout něco, co je užitečné a co „ostatní“ (laici a pracovníci jiných oborů) nedovedou (Howe, 1986: 115). Podle Johnsona stoupají šance pracovníků určitého oboru kontrolovat podmínky² výkonu vlastní práce, pokud ukážou, že umí něco, čemu ti ostatní dobře nerozumějí, a že jsou díky tomu schopni v určitých situacích zmírňovat nejistotu společnosti a bezradnost lidí. Za těchto okolností mají pracovníci oboru více možností vstupovat jako rovnocenní partneři do vztahů se skupinami, které chtějí ve vlastním zájmu podmínky výkonu jejich práce kontrolovat. (Johnson, 1972: 90). Aby se tak stalo, musí být pracovníci oboru – mimo jiné – schopni najít a předložit společnosti odpověď na otázku: „V čem dokážeme lidem pomáhat jinak než ti ostatní?“ a mít vůli a schopnost tuto odpověď společně nabízet a uplatňovat v praxi (Howe, 1986: 120–121).

Myslím, že po letech diskusí a hledání odpovědi na uvedenou otázku (mimo jiné viz Musil, 2004a, 2004b, Navrátil, Musil, 2000) mohu vyslovit dvě hypotézy. Za prvé, odpovědi na otázku, v čem dokážeme³ lidem pomáhat jinak než ti ostatní, existuje mezi českými sociálními pracovníky několik. Za druhé se domnívám, že sociálním pracovníkům v české společnosti chybí vůle domlouvat se a nějakou společnou odpověď klientům, veřejnosti, politikům, zaměstnavatelům a dalšími zájmovým skupinám nabízet. Obě uvedené domněnky se pokusím rozpracovat tak, abych mohl v závěru tohoto článku předložit k diskusi odpověď na otázku: „Jak v současné situaci posílit schopnost českých sociálních pracovníků sdílet české společnosti, v čem mohou sociální pracovníci lidem pomáhat jinak než ostatní obory a skupiny?“

Odpověď začnu hledat tím, že uvedu, co mám na mysli, když říkám, že „by sociální pracovníci měli kontrolovat podmínky výkonu vlastní práce“. Pak položím otázku: „Jaká je současná situace pomyslné komunity českých sociálních pracovníků z hlediska jejich schopnosti společně říci, v čem dokážeme lidem pomáhat jinak než ostatní?“ Různorodost chápání sociální práce, kterou považují za výchozí

bod rozboru situace našeho oboru, nastíním pomocí typologie „administrativního“, „profesionálního“ a „filantropického“ pojetí sociální práce. Při vytváření obrazu dané situace podle mne nelze pominout skutečnost, že sociologie i teorie sociální práce jsou vůči možnosti pracovníků našeho oboru „zformulovat společnou nabídku“ skeptické. Zmíním se proto o důvodech této skepse a zamyslím se nad jejími důsledky pro možnost vyjádřit specifickou nabídku sociální práce. Za klíčovou charakteristiku situace naší oborové komunity považují také vzájemné vztahy mezi stoupenci různých pojetí sociální práce. Hypotetický obraz těchto vztahů naznačím pomocí tzv. „škály pěti KO“. Ta vymezuje pět strategií komunikace („konsensus“, „kooperace“, „koexistence“, „konkurence“ a „konflikt“), které mohou stoupenci různých pojetí sociální práce navzájem uplatňovat. Na základě osobních zkušeností zformuluji hypotézu o tom, kterou z uvedených strategií zastánci odlišných pojetí sociální práce u nás v současnosti uplatňují, a v návaznosti na to se pokusím navrhnout strategii komunikace, kterou bychom mohli zvolit, abychom dokázali najít společnou řeč a společnosti sdílet, v čem sociální pracovníci mohou lidem pomáhat jinak než ostatní obory a skupiny.

Považuji za nutné zdůraznit, že nemám v úmyslu navrhnout pojetí sociální práce, které se mně osobně líbí a které bych chtěl vnucovat ostatním kolegům a kolegyním z oboru. Mým cílem je zdůvodnit a k diskusi předložit strategii vzájemného chování, s jejíž pomocí by se mohli stoupenci různých představ o sociální práci pokusit společně zformulovat nabídku, která by:

- se lišila od nabídky jiných pomáhajících oborů a umožnila s nimi na základě jasněji vymezené dělby práce rovnocenně spolupracovat v rámci týmů nebo při vzájemném předávání klientů,
- umožnila nahradit rozplizlý obraz sociální práce zřetelnou⁴ (i když asi vnitřně diferencovanou) nabídkou,
- ukázala klientům, zákonodárcům a zaměstnavatelům, že sociální pracovníci mohou nabídnout služby, které jsou v ČR dosud využívány jen ojediněle,
- dala sociálním pracovníkům naději na získání „jejich“ specifické zakázky, které se

jim od těch, kteří by jejich služby mohli potřebovat (to je od zadavatelů a klientů⁵), dosud často nedostává.

Kontrola podmínek výkonu vlastní práce

Budu rozlišovat dva pojmy: „kontrola podmínek výkonu sociální práce“ a „kontrola výkonu sociální práce“. První pojem je širší a druhý užší, což ale neznamená, že je méně důležitý.

„Kontrolovat podmínky výkonu sociální práce“ znamená mít vliv na formulaci a uplatňování psaných i nepsaných pravidel, podle nichž se ve společnosti a v organizaci rozhoduje o přidělování zdrojů (např. peněz, informací, pravomocí a oprávnění, pracovních kapacit, poptávky a zakázek atd.), jejichž užívání je předpokladem pro výkon sociální práce. V souladu s tím, co uvádí Howe (1986: 116–118), lze říci, že předpokladem schopnosti kontrolovat různorodé podmínky výkonu sociální práce je „schopnost kontrolovat výkon sociální práce“, což podle tohoto autora znamená určovat „kdo, jak, komu a co (které služby)“ v rámci výkonu sociální práce poskytné.

Otázka zní, kdo by měl kontrolovat výkon a v návaznosti na to i podmínky výkonu sociální práce a z jakých důvodů by o tento typ kontroly případně měli usilovat sociální pracovníci.

Rámec pro odpověď na otázku, „kdo“, nabízí Johnson (1972). V souladu s jeho poznatky lze říci, že výkon sociální práce mohou kontrolovat jednak sami sociální pracovníci a dále vlivní klienti nebo „třetí osoba“. Termínem „sociální pracovníci“ se zde označuje organizované společenství pracovníků tohoto oboru a loajální členové takového společenství. Synonymem pro „vlivného klienta“ je „mecenáš“. „Třetí osobou“ mohou být různé typy zadavatelů – obvykle volení nebo jiným způsobem pověřeni zástupci organizované veřejnosti (zákonodárci a jimi pověřeni státní úředníci, místní zastupitelé a jimi pověřeni zaměstnavatelé sociálních pracovníků, členové občanského sdružení a jimi pověřeni manažeři zařízení služeb sociální práce apod.).

I když si dokážu představit klienta (jedince v obtížné životní situaci), který z pozice mecenáše vytváří podmínky pro práci sociálního

pracovníka a očekává od něj, že bude vycházet vstříc vkusu svého dobrodince, nemyslím, že by tento způsob kontroly výkonu sociální práce byl v české společnosti výrazněji zastoupen. Budu proto předpokládat, že v našich podmínkách zní otázka, „kdo“, následovně: „Mají výkon sociální práce kontrolovat organizovaní sociální pracovníci nebo zadavatelé jejich práce?“ Nabízí se tři možné odpovědi: Buď jedni, nebo druhí nebo obojí současně.

Domnívám se, že v české společnosti lidé zpravidla považují za legitimní, aby výkon toho, co považují za sociální práci, kontrolovali jednostranně zadavatelé – politici a manažeři⁶, a že se tak v praxi také velmi často děje. Tuto hypotézu by bylo nutno ověřit poměrně rozsáhlým výzkumem, který v ČR, pokud vím, dosud nikdo neprovedl. Nicméně se domnívám, že by každý čtenář tohoto článku ve vlastní zkušenosti našel příklad, který by domněnku, že podmínky výkonu sociální práce u nás obvykle kontroloují politici a manažeři, podpořil. Jeden z takových příkladů nabízí případová studie procesu rozhodování o komunitním plánu, kterou jsme uskutečnili v nejmenovaném městě v ČR v roce 2005 (viz Musil, Hubíková, Kubalčíková, Havlíková, 2006).

Naše výzkumná zpráva konstatuje, že v daném městě vznikly obtíže při naplňování příslibu metodik MPSV⁷ z let 2002 a 2004, že v procesu utváření systému sociálních služeb v obci mají mít stejnou váhu cíle a zájmy „zadavatelů“, „poskytovatelů“ a „uživatelů“ sociálních služeb. Z rozhovorů s účastníky komunitního plánování totiž vyplynulo, že „došlo ke sporu mezi zástupci zadavatele a poskytovatelů ohledně míry a způsobu zapojení uživatelů. Zatímco zadavatel údajně považoval za vhodné zapojit uživatele až v pozdější fázi procesu, přičemž spíše pochyboval o jejich možném přínosu pro komunitní plánování, poskytovatelé naopak vnímali zapojení uživatelů do celého procesu, má-li mít úspěch, jako nezbytné. Z rozhovorů vyplývá, že v praxi se prosadilo pojetí zadavatele...“ (Musil, Hubíková, Kubalčíková, Havlíková, 2006: 11.) „...důraz na komunitní prvek byl kladen především v rovině ideové a verbální, v rovině konkrétní činnosti a rozhodování pak převažoval prvek „centrálního plánování““ (Musil, Hubíková,

Kubalčíková, Havlíková, 2006: 14.) Zástupci poskytovatelů ostře odmítali přístup politiků k uživatelům: „*Přihlásil se uživatel: „No já bych tam chtěl napsat tohle ... ‘Stoupne politik: ‘To už ne, to tam nepište’ [...] uživatelé už po druhý nevstali, nic neřekli a po druhý už nepřišli.*“ (Musil, Hubíková, Kubalčíková, Havlíková, 2006: 43.) K úřednici, která byla zadavatelem pověřena koordinací tvorby komunitního plánu, naopak chovali poskytovatelé důvěru a považovali ji za spojení (Musil, Hubíková, Kubalčíková, Havlíková, 2006: 51).

Uvedený příklad sice nemůže sehrát roli vyčerpávajícího důkazu o platnosti výše zmíněné hypotézy, nicméně se domnívám, že v krystalické podobě vyjadřuje logiku pravidel, podle nichž se dnes v české společnosti často rozhoduje o přidělování zdrojů potřebných pro výkon sociální práce. Tato pravidla podle mne zní následovně: „Účast klientů na rozhodování považují politici za nerealistickou a nepotřebnou komplikaci. Poskytovatelé služeb – mezi nimi i sociální pracovníci – bývají přizváni a své zájmy se snaží prosadit mimo jiné tím, že se staví za zájmy klientů. Zástupci poskytovatelů si často (ne ovšem vždy) vcelku dobře rozumí s úředníky, s nimiž bezprostředně spolupracují. Politici však jejich zájmy a jejich expertní stanoviska při vlastním rozhodování neberou na zřetel.“ Osobně jsem tento model rozhodování zažil jako účastník procesu tvorby zákona o sociálních službách.

Určitě nejde o model jediný. Sociální pracovníci z jedné nevládní organizace mně v roce 2003 vyprávěli, že když jim řadové úřednice nechtěly poskytovat pravdivé informace o situaci jejich klientů, museli je „*přeskakovat*“: nevyjednávali s nimi, ale s politickými představiteli obce. Myslím, že takové chování je v našich podmínkách vnímáno spíše jako výjimečné a možná trochu „divoké“. Dotyční sociální pracovníci sami netoužili po tom, aby museli s politiky vyjednávat často. Stačilo jim, že úřednice z příslušného oddělení změnily postoj: „*Už volí slova opatrně, nepouští informace, které nejsou pravda.*“ Titíž sociální pracovníci v jiné souvislosti kritizovali celkovou neutěšenost situace, ve které politici nerespektují ani zájmy jejich klientů, ani doporučení sociálních pracovníků, protože by si tím mohli „*pokazit svoji reputaci*“.

Občas se setkávám s názorem, že model jednostranné kontroly podmínek výkonu sociální práce volenými politickými reprezentanty, který je u nás pravděpodobně nejběžnější, je zcela legitimní, protože odpovídá zásadám zastupitelské demokracie. Tento výklad vychází z představy, že pro zastupitelskou demokracii platí pouze dvě zásady: Za první: „Zvolte,“ a za druhé: „Respektujte rozhodnutí vámi zvolených zástupců.“ Z hlediska tohoto výkladu by snaha sociálních pracovníků o podíl na kontrole podmínek výkonu vlastní práce nebyla v demokratickém politickém systému legitimní. Domnívám se ovšem, že by to nebylo namístě, protože uvedený výklad není úplný. Zastupitelská demokracie totiž uznává ještě třetí zásadu, podle níž „jsou zástupci po svém zvolení povinni hájit veřejné zájmy“. (V případě, že tak nečiní, jsou sesaditelní.) Tato zásada vytváří prostor pro poskytování legitimní zpětné vazby všemi, kdo jsou schopni veřejné zájmy vyjadřovat a přispívat k tomu, aby politická rozhodnutí tyto zájmy podporovala nebo nepoškozovala. Mezi tyto subjekty mohou patřit také sociální pracovníci.

Občas také slyším názor, že se sociální pracovníci mohou pokoušet prosazovat své názory výhradně jako „občané“, nikoliv jako „zaměstnanci“. Platnost tohoto názoru je podle mého názoru rovněž omezena výše zmíněnou zásadou obhajoby veřejných zájmů. Volení zástupci totiž část svých rozhodovacích pravomocí delegují na manažery nebo úředníky, kteří své politické představitele v roli zadavatele služeb sociální práce zastupují, a jsou tudíž povinni ve svém rozhodování respektovat veřejné zájmy stejně jako oni. Z hlediska zastupitelské demokracie tedy považují za legitimní, aby sociální pracovníci poskytovali zpětnou vazbu i těm subjektům (mimo jiné svým nadřízeným), jejichž oprávnění rozhodovat o podmínkách výkonu sociální práce jsou odvozena z pravomocí politiků, kteří je pověřili.

Pokud vyjdeme z výše uvedeného, existuje legitimní politický prostor k tomu, aby se sociální pracovníci podíleli (zejména v obcích a organizacích, ale i v širším rámci) na určování pravidel, podle nichž probíhá alokace předpokladů pro výkon sociální práce, a byli přitom respektováni jako rovnocenní partneři zadavatelů.

V české společnosti to sice není příliš zvykem, důvodů, proč by tento prostor měli sociální pracovníci využívat, může nicméně být celá řada. Pro začátek stojí za úvahu přinejmenším čtyři následující:

- zájem klientů, aby politici a jimi pověřeni manažeři při zadávání zakázek pro sociální pracovníky neopomíjeli ty problémy komunit a potíže klientů, jejichž řešení jiné pomáhající obory nevěnují soustavnou pozornost (viz Musil, 2004a: 16–17),
- zájem klientů vytvořit podmínky pro kvalitní výkon těch činností sociální práce (viz Musil, 2004b: 54–56), které jsou současnými zakázkami politiků a manažerů opomíjeny a kterých se klientům v důsledku toho nedostává,
- zájem klientů i sociálních pracovníků čelit jednostrannému tlaku politiků na posílení úzce chápané kontrolní funkce sociální práce v české společnosti (viz o tom Šveřepa v tomto čísle časopisu Sociální práce/Sociálna práca),
- zájem sociálních pracovníků, aby jejich schopnost odolávat pracovní zátěži byla posílena formulací zakázek, jejichž realizace může sociálním pracovníkům poskytnout příležitost k naplnění jejich „ideálů služby“ (viz Lipsky, 1980: 71–82, 144),

Sociální pracovníci nemohou uvedené (a další) zájmy své i svých klientů účinně prosazovat, pokud nebudou zadavateli své práce respektováni jako rovnocenní partneři. V úvodu tohoto eseje jsem vyslovil přesvědčení, že získat tento respekt mohou, pokud společnost osloví zřetelnou nabídkou a přesvědčí ji, že umí něco, čemu ostatní dobře nerozumějí, a že jsou díky tomu schopni v určitých situacích zmírňovat nejistotu společnosti a bezradnost lidí.

Otázka je, zda je v soudobé společnosti vůbec možné takovou kolektivní nabídku zformulovat. Pokud se rozhodneme o to pokusit, budeme muset překonávat minimálně tři překážky. Za prvé existující různorodost představ členů pomyslné komunity sociálních pracovníků o tom, co to je „sociální práce“. Za druhé všeobecný sklon soudobé společnosti – a v jejím rámci pravděpodobně i sociálních pracovníků – opouštět kolektivní identity a sklon

ke štěpení a vzájemné izolovanosti představ. Za třetí sklon stoupenců různých představ o sociální práci v české společnosti navzájem nespolupracovat. Těmto třem překážkám budu dále věnovat podrobnější pozornost.

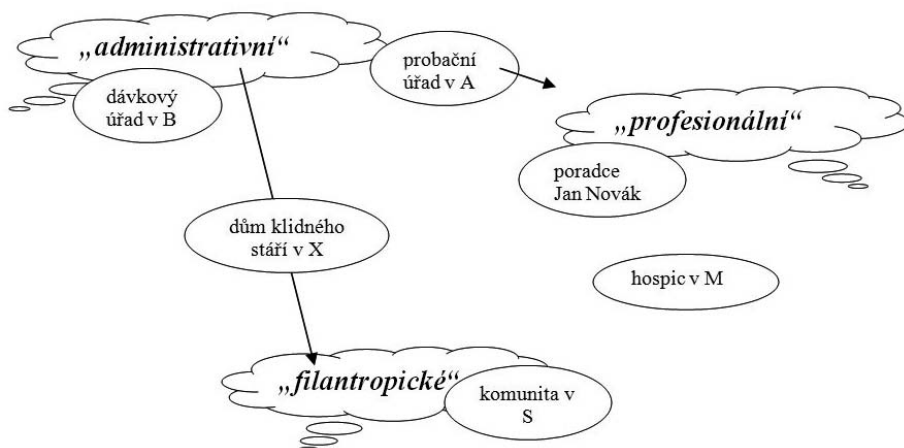
„Administrativní“, „profesionální“ a „filantropické“ pojetí sociální práce

Různé představy jednotlivců, dílčích skupin i personálu celých organizací o sociální práci jsem začal soustavně sledovat zhruba od roku 2000. Všiml jsem si toho, co kolegové a kolegyně o sociální práci říkají na odborných setkáních⁸, promýšlel jsem náměty z osobních rozhovorů⁹, četl jsem definice sociální práce uvedené v odborných textech¹⁰, diskutoval jsem s autory žádostí českých vysokých škol o akreditaci studia oboru sociální práce¹¹, hledal jsem kompromisy s lidmi z pracovní skupiny MPSV, která navrhovala předlohu neuskutečněného zákona o sociální práci¹², a kladl jsem si otázku, jaké představy mají o sociální práci účastníci výzkumů, na kterých jsem se podílel jako výzkumník¹³. Ve změní různých pohledů jsem postupně začal rozpoznávat určité „orientační body“ – typy pojetí sociální práce. Dospěl jsem k hypotéze, že pestrý prostor, ve kterém se v ČR v praxi a při tvorbě politiky sociálních služeb potkávají, střetávají a míjejí různorodé představy o sociální práci, lze ohraničit třemi typy, které budu označovat jako „administrativní“, „profesionální“ a „filantropické“ pojetí.

Nemám v úmyslu tvrdit, že se všechny představy o sociální práci dají jednoznačně rozdělit do tří „škatulek“. Domnívám se, že tři pojetí, která dále popíšu, mohou představovat tři „myšlenkové orientační body“, o něž se s různou intenzitou a různými způsoby „opírají“ představy různých jedinců a skupin. Ti z nich „vybírají“ dílčí myšlenky, propojují je a tímto způsobem vytvářejí různé kombinace. Když porozumíme tomu, jak se lze na sociální práci dívat z perspektivy oněch „orientačních bodů“, můžeme porozumět jak představám zastáncům jejich „čistokrevných“ variant (typů), tak také představám těch, kdo je v praxi různými způsoby propojují.

Když tedy popisuji „typy pojetí sociální práce“, nechci vytvořit „třídící stroj“. Místo toho

Schéma číslo 1: Vymezení pomyslného prostoru, ve kterém se nalézají specifická pojetí různých jedinců a organizací, pomocí tří „čistých“ typů pojetí sociální práce

se snažím krystalicky vyjádřit pozorovatelné tendence uvažování o sociální práci a porozumět jim v naději, že když porozumíme „typům“, budeme také schopni porozumět představám, které jsou smíšené či méně vyhraněné, případně také představám, které jsou v pohybu od jednoho typu ke druhému. Pro názornost si to zjednodušeně představuji tak, jak je uvedeno ve schématu číslo 1.

Oblaka na obrázku představují hypotetické „čisté typy“, které považuji za výsledek mého zúčastněného pozorování. Elipsy znázorňují pozici fiktivních organizací a jedinců¹⁴ v pomyslném prostoru mezi „čistými typy“. Pojetí sociální práce na „dávkovém úřadu v B“, v „komunitě v S“ a u „poradce Jana Nováka“ vykazuje poměrně zřetelné rysy „čistých typů“. „Hospic v M“ je pevně ukotven v představě, která kombinuje prvky „profesionálního“ a „filantropického“ pojetí. Personál „domu klidného stáří v X“ směřuje od původně „administrativního“ pojetí k přístupu „filantropickému“. Na „probačním úřadu v A“ chápou sociální práci „administrativním“ způsobem a někteří pracovníci začínají uplatňovat některé prvky „profesionálního“ pojetí. Uvádím jen několik málo fiktivních příkladů. Domnívám se, že v praxi existuje elipsa, a tedy různých variant pojetí sociální práce mnohem více. Co organizace, to originál. Co jedinec, to větší či menší odchylka z obecného trendu jeho pracoviště.

Předpokládám, že zastánci každého z různorodých, typologicky čistých nebo smíšených pojetí sociální práce považují za nejlepší to „svoje“ pojetí. Proto podle mne nemá smysl některé z nich bez další diskuse považovat za „vhodnější“ nebo „méně vhodné“. K takovému hodnocení by mohli dojít protagonisté různých pohledů, pokud by společně diskutovali různé účely užití různých přístupů v praxi, včetně jejich předností a rizik. Osobně jsem sice stoupencem tzv. „profesionálního“ přístupu, nechci a nemohu však být arbitrem rozhodnutí, která je třeba učinit společně. Nebudu tedy uvedená pojetí sociální práce hodnotit. Budu je porovnávat. Prosím čtenáře, aby se při čtení následujících řádků snažili o totéž. Jsem přesvědčen, že každé pojetí sociální práce nabízí klientům i sociálním pracovníkům něco dobrého a každé pojetí sociální práce přináší v určitých situacích rizika. Domnívám se proto, že nemá smysl diskutovat o tom, které pojetí je „lepší“ nebo „horší“. Za vhodnější považuji otázku: „Co může každé z pojetí nabídnout užitečného a jakým způsobem přínosy jednotlivých pojetí kombinovat ve snaze vyhnout se rizikům jednostranného uplatnění některého z nich?“ Na takto položenou otázku mohou stoupenci různých představ odpovědět společně, protože každý z nás vidí hlavně výhody svého pojetí, zatímco jeho rizik si zpravidla lépe všimnou zastánci těch ostatních, odlišných pohledů na věc.

Představy, které jsou podle mých pozorování typické pro „administrativní“, „profesionální“ a „filantropické“ pojetí sociální práce, nyní popíšu ze dvou hledisek. Z hlediska představ o roli sociálního pracovníka a z hlediska představ o vztahu sociální práce k jiným pomáhajícím oborům. Ke každému ze tří pojetí připojím pro ilustraci příklad jedné z jeho výhod a jednoho z rizik jeho jednostranného uplatnění. Výhodami a riziky se ovšem dále podrobněji zabývat nebudu. Jako stoupenec „profesionálního“ pojetí bych měl určitě sklon přeceňovat jeho výhody a zveličovat nevýhody odlišných pojetí. Bude tedy lépe, když rizika a výhody učiní předmětem společné diskuse stoupenci různých pohledů.

Představy, které považuji za typické pro jednotlivá pojetí sociální práce, uvádí přehledně schéma číslo 2.

Z hlediska „administrativního“ pojetí sociální práce se očekává, že sociální pracovník bude úředníkem, který předem daným postupem vyřizuje ustálený soubor žádostí a rozhodnutí, jejichž existence a obsah je předepsán příslušnými normativními akty – nejčastěji sociálními zákony a k nim přidruženými předpisy. Za součást takto pojaté role sociálního pracovníka se někdy považuje poskytování informací a stanovisek subjektům, které jsou určeny zákonem (např. soudům).

V organizaci, kde zdomácnělo „administrativní“ pojetí, zpravidla nikoho neudivuje, že sociální pracovníci-administrátoři v rámci své organizační jednotky (oddělení, referátu apod.) formulují vlastní výklad norem a předpisů, které vymezují „jejich“ agendu. Tento výklad bývá v organizaci považován za „nezkreslený obsah litery zákona“. Očekává se také, že sociální pracovník má při vyřizování „své“ agendy možnost zvážit, zda konkrétnímu žadateli „nad rámec“ toho, co podle uznávaného výkladu požadují normy, poskytne nebo neposkytne, obsírnější nebo méně obsírné poradenství ve věci jeho zákonných oprávnění, dostupných služeb nebo způsobů úspěšného podávání žádostí.

Za základní předpoklad k výkonu „administrativně“ pojaté role sociálního pracovníka považují stoupenci tohoto pohledu loajalitu a obeznamenost s tou částí legislativy, jejíž

administrace je mu úřadem svěřena. Očekává se rovněž, že sociální pracovník ovládne postup vyřizování svěřené agendy a že je schopen zvládat osobní kontakt s klienty, kteří se nechovají „vyhovujícím“ způsobem. Stoupenci „administrativního“ pojetí sociální práce zpravidla nijak nelpí na tom, aby sociální pracovník získal vzdělání v oboru sociální práce. Bez ohledu na platnost zákona o sociálních službách považuje většina z těch zaměstnavatelů sociálních pracovníků, kteří vycházejí z „administrativního“ pojetí, za vhodné, aby sociální pracovník-úředník absolvoval maturitu. Jen někteří dávali již před schválením zmíněného zákona přednost vyššímu odbornému nebo bakalářskému vzdělání sociálních pracovníků. Z hlediska „administrativního“ pojetí se od sociálního pracovníka obvykle očekává absolvování dalšího vzdělávání, pokud je to závazně stanoveno. Za nástroj zajištění kvality práce se v kontextu tohoto pojetí sociální práce považují zejména instrukce a dohled. Na supervizi proto nebývá kladen velký důraz.

V rámci „profesionálního“ pojetí sociální práce se od sociálního pracovníka očekává, že bude specialistou, který se zaměřuje na komplexní posouzení různorodých a individuálně specifických okolností, které klientovi (jedinci nebo skupině) brání zvládat jeho interakce se sociálním prostředím. Výsledky takového posouzení by sociálnímu pracovníkovi měly umožnit, aby v zájmu posilování schopnosti klienta zvládat obtížnou životní situaci koncipoval, realizoval a vyhodnocoval účinnost dlouhodobě pojaté intervence.

I v případě, že je řadovým pracovníkem, se od sociálního pracovníka-profesionála očekává, že uvedené úkoly a činnosti vykonává samostatně a zprostředkovává přitom spolupráci pracovníků jiných pomáhajících oborů nebo jejich zaměstnavatelských organizací při řešení různorodých nesnází konkrétních klientů.

Z hlediska „profesionálního“ pojetí se od sociálního pracovníka očekává, že je absolventem vyšší odborné, lépe však vysoké školy v oboru sociální práce. Předpokládá se, že specializovaným studiem svého oboru získal schopnost koncipovat a realizovat intervenci, která je přiměřenou reakcí na specifické potíže a osobité rysy životní situace konkrétního klienta. Jako

Schéma číslo 2: Představy o roli sociálního pracovníka a o vztahu sociální práce k jiným pomáhajícím oborům, které jsou typické pro různá pojetí sociální práce			
pojetí SP¹⁵	„administrativní“	„profesionální“	„filantropické“
představy o roli sociálního pracovníka			
ideál role	úředník	specialista	člověk
úkol SP	daným postupem vyřizovat žádosti, volit z daných variant opatření	koncipovat, realizovat a vyhodnocovat dlouhodobě pojatou intervenci	poskytnout potřebnému to, co právě potřebuje, zejména vztah
předmět působení SP	dílčí, zákonem určená a předpisy upřesněná agenda	unikátní a komplexní životní situace konkrétního klienta	akutní biologické, praktické, emoční, duchovní potřeby určitého klienta
v čem má být SP autonomní	ve výkladu norem a v poskytování poradenství nad rámec agendy podle vlastního úsudku	v plném rozsahu úkolu	v empatickém poznávání potřeb a v prožívání vztahu s klientem
kvalifikace, předpoklady výkonu role SP	SŠ, někdy VOŠ, loajalita, zvládání agendy, daných procedur a obtížného kontaktu	VOŠ, lépe VŠ v oboru SP, respekt, schopnost posoudit ŽS ¹⁶ , koncipovat a realizovat přiměřenou intervenci	vůle využít jakoukoliv kvalifikaci při realizaci altruistických hodnot, altruismus, schopnost navázat vztah
supervize	neočekává se, důraz se klade na instrukce a dohled	očekává se „peer supervize“	vzdělávací a manažerská supervize je důležitější než formální kvalifikace
další vzdělávání	v (zákonem) předepsaném rozsahu	odborná specializace a samostudium	kultivace dílčích psycho-sociálních dovedností
představy o vztahu sociální práce k jiným pomáhajícím oborům			
rozišení oborů	vyřizování specifické, sociální agendy se řídí obecnými principy jakékoliv úřední práce	odlišné zaměření oboru je důležité a vyžaduje také odlišné způsoby práce s klienty	důležitá je schopnost navázat vztah s klientem, ne obor
způsob spolupráce	poskytování informací a stanovisek subjektům, které jsou určeny zákonem	zprostředkování služeb pracovníků jiných oborů a jejich koordinace při práci s klientem	manažer koordinuje spontánní spolupráci lidí v organizaci s klientem a jeho blízkými
příklady výhod a rizik			
výhoda	rychlé poskytnutí praktické pomoci aj.	řešení vzájemně se podmiňujících potíží aj.	empatie, vstřícnost, účast aj.
riziko jednostranné aplikace	řešení stále téhož, dílčího problému a opomíjení dalších problémů nebo potíží klientů aj.	řešení problémů, které vyžadují „odborný um“ SP, a opomíjení klientů, jejichž potíže lze zvládat „jednodušeji“ aj.	empatie zužuje pozornost na řešení problémů, k nimž je SP sám citlivý, a vede k opomíjení klientů s jinými problémy aj.

„profesionál“ by také měl být schopen na základě zkušeností z praxe a s pomocí „peer supervize“¹⁷, dalšího vzdělávání a samostudia prohlubovat svoji specializaci pro určitou oblast sociální práce.

Podle „filantropického“ pojetí nemá sociální pracovník být ani úředníkem, ani specialistou. Má být především člověkem, který potřebnému poskytuje právě to, co podle sociálního pracovníka potřebuje. Sociální pracovník tohoto typu má být empatický a vnímavý k široké škále specifických potřeb každého klienta, včetně jeho potřeby zvládat emoční stres a obtíže v osobních vztazích. Spontánní lidský vztah sociálního pracovníka ke klientovi je v rámci tohoto pojetí považován za základní nástroj pomoci. Předpokládá se, že empatické porozumění a navazování vztahu je prostorem, v němž se filantropický sociální pracovník dává vést vlastním úsudkem a svými osobními prožitky.

Za klíčový prvek kvalifikace sociálního pracovníka se proto z hlediska „filantropického“ pojetí považuje jeho altruismus a praktická láska k bližnímu¹⁸, empatie a ochota využít právě tu (libovolnou) kvalifikaci, kterou má k dispozici, při uskutečňování těchto hodnot. Důraz se někdy klade na vzdělávací nebo manažerskou¹⁹ supervizi, která v rámci tohoto přístupu bývá – spolu se spíše krátkodobým školením ve specifických psycho-sociálních dovednostech – považována za důležitější než formální kvalifikace v sociální práci.

Při poskytování „filantropicky“ chápané pomoci má sociální pracovník spontánně spolupracovat jak s lidmi v organizaci a dalšími kolegy, tak s klientem a jeho blízkými. Důsledně vzato, všichni tito lidé – pokud se aktivně podílejí na poskytování pomoci – jsou v daném kontextu považováni za svého druhu „sociální pracovníky“. Předpokládá se, že za koordinování spontánního proudu „filantropicky“ poskytované pomoci odpovídá manažer.

Pokud jde o důraz na rozlišování mezi oblastí působnosti různých pomáhajících oborů, zastánci „administrativního“ pojetí sociální práce nebývají jednoznační. Na jedné straně bývají zvyklí zřetelně odlišovat sociální a jiné agendy, za svou doménu zpravidla považují výkon ustanovení sociální legislativy, a nelibě

nesou, jsou-li jim úřadem svěřovány agendy jiného typu. Na druhé straně chápou vyřizování sociálních agend jako „administraci žádostí“ nebo „vyřizování spisů“ a často jim připadá přirozené, že se příliš neliší od úřednické práce vykonavatelů jiných agend. Stanoviska stoupců „profesionálního“ a „filantropického“ pojetí k rozlišování mezi pomáhajícími obory bývají jednoznačnější. Zatímco zastánci „profesionálního“ pojetí kladou důraz na jasné rozlišení oblastí působnosti²⁰ a pojetí pomoci v sociální práci a v dalších pomáhajících oborech, zastánci „filantropického“ přístupu se na věc dívají právě opačným způsobem. Důraz kladou na to, co podle nich mají různé typy pomáhající práce společné – na to, že pomoc, ať už jakákoliv, je a má být poskytována prostřednictvím vztahu. Z tohoto hlediska jsou pro ně rozdíly mezi oblastmi působnosti různých pomáhajících oborů – s výjimkou medicíny – nepodstatné. Jakákoliv pomáhající práce je pro ně svého druhu „sociální prací“, protože ten, kdo pomáhá, navazuje s klientem, jehož potřeby pomáhá uspokojovat, lidský vztah. Lze proto říci, že z hlediska „filantropického“ pojetí jsou pojmy „sociální práce“ a „pomáhající práce“ totožné.

Pokud zadavatelé sociální práce v ČR – zejména tvůrci české sociální legislativy a zaměstnavatelé sociálních pracovníků – formulují zakázku pro sociální pracovníky, v naprosté většině případů při tom vycházejí z „administrativního“ nebo z „filantropického“ pojetí. Tedy z těch dvou pojetí sociální práce, jejichž zastánci nekladou zásadní důraz na jasné odlišení oblastí působnosti (domény) sociální práce a jiných pomáhajících oborů. Ať už si to zákonodárci a tajemníci obecních úřadů či magistrátů uvědomují nebo ne, skutečnost, že svou zakázku formulují nejednoznačně a při její formulaci nerozlišují mezi „sociální prací“, „poskytováním sociálních služeb“ a „vyřizováním žádostí“, jim umožňuje kontrolovat podmínky výkonu sociální práce.

Domnívám se, že jim to především umožňuje dvě věci. Diktovat sociálním pracovníkům bez diskuse s nimi, jak, komu a co mají poskytovat, a v návaznosti na to sociální pracovníky udržovat ve mzdových kategoriích, které jsou obecně určeny pro úředníky a poskytovatele

služeb s kvalifikací „SŠ“ a nižší. Nezamýšlelým, ale ne nepodstatným důsledkem toho je, že se klientům sociálních pracovníků dostává pouze část pomoci, kterou by jim mohli sociální pracovníci nabídnout. Vykonavatelé „administrativně“ pojatých zakázek mohou klientům poskytnout rychlou praktickou pomoc. Sociální pracovníci, kteří se podílejí na realizaci „filantropicky“ pojatých zakázek, mohou klientům nabízet empatii, vstřícnost a účast. Takové služby, jako je komplexní posuzování životních situací, koncipování, realizace a vyhodnocování dlouhodobě pojaté intervence, naši zadavatelé u sociálních pracovníků objednávají jen sporadicky. Klienti, kteří podle Standardů kvality sociálních služeb uzavírají smlouvy se svými poskytovateli, proto ani netuší, že by něco takového mohli požadovat. A sociální pracovníci jim to zpravidla nenabízejí.

Zaměření českých zadavatelů sociální práce na „administrativně“ a „filantropicky“ pojaté zakázky, a to, že mnozí sociální pracovníci tyto typy zakázek přijímají jako samozřejmost, pravděpodobně způsobilo, že se u nás výzkumem podařilo zaznamenat „administrativně“ a „filantropicky“ pojatou praxi sociální práce, zatímco praxe s prvky „profesionálního“ pojetí sociální práce pozornosti výzkumníků uniká. V roce 2004 jsme uskutečnili případové studie rolí sociálních pracovníků ve dvou domovech důchodců (viz Musil, Hubíková, Kubalčíková, Dvořáková, 2005: 93–96). Narazili jsme tehdy právě a jen na „administrativně“ a „filantropicky“ laděné pojetí těchto rolí.

Pomocí rozhovorů se sociálními pracovníci a jejich vedoucími jsme zjistili, že v obou domovech chápaly činnosti sociální pracovníce jako dílčí a krátkodobé úkoly. Tento pohled se lišil od očekávání stoupenců „profesionálního“ pojetí, podle něhož má sociální práce být dlouhodobým procesem poznávání životní situace klienta, její změny nebo stabilizace.

Krátkodobě pojetí a izolované vnímání se ovšem v obou domovech týkalo částečně odlišné škály činností. V obou domovech očekávala vedoucí, že sociální pracovníce bude:

- vyřizovat agendy spojené s důchody, financemi, příjmem a úmrtím klientů,
- vyřizovat nebo pomáhat s vyřizováním na úradech a v dalších organizacích a v této

souvislosti zprostředkovávat kontakty s organizacemi a s rodinou,

- pomáhat s vyřizováním „osobních věcí“ klientů (např. „pokud někdo potřebuje vyřídit dopisy“).

V domově, který jsme označili jménem „PRCEK“, protože byl z hlediska počtu klientů menší, očekávala vedoucí od sociální pracovníce, že bude kromě uvedeného zajišťovat aktivizační činnost pro větší skupiny klientů. Sociální pracovníce se k těmto očekáváním své vedoucí přiklápěla, navíc však uvedla, že za svůj úkol považuje poskytovat klientům psychickou podporu. Domnívali jsme se, že by v důsledku rozdílu mezi očekáváním vedoucí a svou představou mohla pociťovat napětí. Na otázku, zda jí při plnění úkolů na něco nezbývá čas, odpověděla: „*Tak to si myslím, že ne.*“ V jejím případě to znamenalo, že když jí něco brání poskytnout nemateriální péči, spokojí se s vyřizováním agend, které od ní očekává vedoucí.

V domově, který jsme pojmenovali „GIGANT“, protože byl z hlediska počtu klientů větší, očekávala vedoucí, že sociální pracovníce bude kromě výše uvedeného:

- zastávat roli klíčového pracovníka, který věnuje pozornost zejména nemateriálním potřebám klientů („*dělá něco, co se týká psychiky, co se týká srdíčka těch lidí [...] té dušičky*“),
- poskytovat psychickou podporu a lidský kontakt („*aby s nima někdo mluvil, si [...] k němu sednout a trochu si s ním povyprávět, pohladit*“),
- samostatně rozhodovat o struktuře využití svého pracovního času a o činnostech, kterým se bude věnovat,
- zprostředkovávat služby externích specialistů (např. právníka),
- v případě potřeby a po dohodě s vedoucí jezdit s klienty na víkendové akce („*V sobotu [...] zkusíme, abysme ty klienty dostaly do těch míst, odkud k nám přišli*“).

Vedoucí od sociální pracovníce očekávala především zaměření na uspokojování nemateriálních potřeb klientů, pracovníce však dávala najevo, že v praxi se toto očekávání dostává

do konfliktu s předpokladem, že má zajišťovat také administrativní činnosti („na ty lidi se snažím ten čas udělat [...] pak to zase honím na těch papírech“). Příčinu tohoto napětí viděla v tom, že „je strašně moc té papírové práce. Protože je jedna pracovnice tady na sto lidí, což je teda moc málo“. O stejném problému se zmínila i vedoucí: „...málokdy ty návštěvy dojdou [...] ten kontakt s rodinou nemají, takže my bychom toto všechno měly vlastně nahradit. Ale pořád je tu ten problém časové tísně.“ Napětí mezi plněním administrativních úkolů a prostorem pro přímou práci s lidmi, které sociální pracovnice prožívala, tedy nebylo důsledkem toho, že by její nadřazená preferovala zaměření na sociální agendu. Sociální pracovnice se toto napětí snažila řešit návrhem, aby část práce s agendami „přešla na jiného pracovníka“ a ona by se díky tomu „mohla věnovat víc těm lidem“.

Vedoucí obou domovů zdůrazňovaly, že posláním sociální pracovnice je nahradit klientům domov a vytvořit jim podmínky pro důstojné prožití stáří. Obě v této souvislosti hovořily o uspokojování takových nemateriálních potřeb klientů, jako je touha po mezilidském kontaktu nebo chuť pohovořit si s někým, případně o vnímavosti vůči „méně viditelným“ potřebám obyvatel domova.

Lze tedy říci, že v obou domovech byl deklarován důraz na nemateriální potřeby klientů a na výkon dílčích a krátkodobě chápaných úkolů. Lišil se ovšem důraz na praktický výkon nemateriální pomoci, pestrost představ o tomto typu pomoci a intenzita prožívání napětí, které provázelo nenaplnění očekáváním výkonu nemateriální pomoci. Sociální pracovnice domova PRCEK se těmito činnostem věnovala méně a nepocítovala v této souvislosti výrazné obtíže. Sociální pracovnice domova GIGANT těmito činnostem věnovala více pozornosti a času a hledala způsob, jak překlenout nedostatek času pro nemateriální pomoc.

Nezanedbatelnou součástí představ o roli sociální pracovnice byl v obou domovech důraz na zajištění úředních agend. Rozdíl byl v tom, že v domově PRCEK byl tento „administrativní prvek“ považován za jádro věci, kdežto v domově GIGANT byl vnímán současně jako důležitá věc i jako překážka poskytová-

ní nemateriální pomoci. Lze tedy říci na rozdíl od domova PRCEK bylo v domově GIGANT vnímání role sociálního pracovníka primárně „filantropické“.

Uvedená typologie se opírá o mé dlouholeté zkušenosti a diskuse s lidmi v oboru a podporují ji i dílčí výsledky výzkumu. Přesto se jedná o typologii hypotetickou. Domněnku, že by mohla vcelku přiměřeně vystihovat skutečně existující představy, podporuje skutečnost, že podobnou typologii vytvořila na základě anglické zkušenosti Banks (2001: 144–148)²¹. Ta popsala tři „modely praxe sociální práce“, které označila jako „profesionální“, „technicko-byrokratický“ a „odhodlaný a radikální“.

Zatímco mne při vytváření výše uvedené typologie především zajímala různá pojetí role sociálního pracovníka v praxi, předmětem zájmu Banks byly zdroje etických postojů sociálních pracovníků. Při vymezování uvedených „modelů“ proto vyšla z jiných hledisek²², než která jsem při formulování jednotlivých typů pojetí sociální práce použil já. I tak Banks při vymezování svých „modelů“ používá podobné pojmy jako já. Říká například, že „profesionální model“ chápe sociálního pracovníka jako „autonomního odborníka se specializovanou kvalifikací nabytou vzděláním“, který si při práci s klientem ponechává „značnou nezávislost“, i když je zaměstnancem agentury. Při své práci se přednostně neřídí pravidly zaměstnavatelské organizace, ale „etickým kódem své profese“. Z hlediska „technicko-byrokratického modelu“ je podle Banks sociální pracovník „především pracovníkem své organizace a jeho povinností je vykonávat úkoly a role, které mu předepisuje tato organizace“. Při své práci se přednostně neřídí ani odbornými postupy, ani etickými zásadami svého oboru, ale „pravidly a procedurami, které určuje zaměstnavatelská organizace“. Z hlediska „modelu odhodlaného nebo radikálního poskytovatele pomoci“ je sociální pracovník „člověk, kterého k jeho práci přivedlo osobní odhodlání nebo ideologicky motivovaný zápal pro uskutečňování změny“. V závislosti na tom, zda je motivován „službou lásky“ nebo „marxismem, feminismem či antirasistickým přístupem“, typickým nástrojem změny pro něj je „empatie“ nebo „kolektivní akce“ (Banks, 2001: 145–146.)

Banks konstatuje, že „všechny tři myšlenkové proudy jsou evidentně přítomné v literatuře o sociální práci i v praxi sociální práce“ a dodává, že jejich nastínění je „jako všechny způsoby o kategorizaci umělé, přesto však může sloužit jako způsob poznávání odlišných akcentů, které sociální pracovníci mohou využívat ve své praxi...“ (Banks, 2001: 145–146). Nezbyvá, než dodat, že to platí stejně v Anglii jako v České republice.

Je možné zformulovat společné pojetí sociální práce?

Zamyšlení nad typologií pojetí sociální práce mimo jiné upozorňuje, že zadavatelé mohou podmínky výkonu sociální práce jednostranně kontrolovat proto, že „sociální práce“ je v očích české společnosti něčím nezřetelným – spíše souborem zákonem regulovaných rutinních administrativních úkonů nebo každodenně vykonávaných sebe-obslužných činností než pomáhajícím oborem, jehož pracovníci něco umí lépe než ti ostatní. Domnívám se, že zadavatelům tato představa vyhovuje nejen proto, že jim připadá samozřejmá, ale také proto, že činí sociální pracovníky levnou pracovní silou, na jejíž stanoviska se není třeba příliš ohlížet. Podle mne odsud plyne, že dokud sociální pracovníci nesdělí české společnosti zřetelnou nabídku svého oboru, nemohou se stát rovnocennými partnery svých zadavatelů při rozhodování o zakázce a o výkonu sociální práce.

Předpokladem vyslovení takové nabídky je, aby se stoupenci různých pojetí sociální práce mezi sebou dohodli, co to „sociální práce“ je, případně aby se aspoň domluvili, jaký obraz svého oboru budou veřejnosti a svým zadavatelům společně prezentovat. Nevím jistě, zda sociální pracovníci něco takového chtějí udělat. Pokud ano, měli by nejprve zvážit otázku, zda a případně za jakých okolností je taková dohoda vůbec možná.

Vývoj představ o sociální práci není pro vytváření zásadnějších dohod příliš příznivý. Lorenz (2007: 69) totiž konstatuje, že jejich štěpení a vzájemná izolovanost dlouhodobě narůstá.

Nejen to. Podle sociologů nejsou v soudobé, tzv. „pozdě moderní“ nebo tzv. „postmoderní“ situaci podmínky pro oslovení větších

skupin lidí zřetelnou nabídkou sociální práce příliš příznivé. Pokud vyjdeme z toho, co říkají Lyotard (1993), Giddens (1991) a Beck (1992), dosažení shody v rámci názorově tak heterogenního sociálního útvaru, jakým je pomyslná komunita českých sociálních pracovníků, nemusí být jednoduché. I kdyby se podařilo, přijetí obsahu jejich ujednání zadavateli sociální práce by rozhodně nebylo přímočarou záležitostí. V soudobé situaci podle nich totiž scházejí základní podmínky pro jakoukoliv stabilnější dohodu a pro její širší akceptaci ve společnosti.

V sociologickém myšlení má zásadní místo představa, že předpokladem dohody je „konsenzus“. Ten lze podle Petruska (1996) vymezit jako souhlas účastníků nějaké události v představách i citech, který zvyšuje pravděpodobnost, že se účastníci dané události shodnou, aniž se před tím dohodli. Jednoduše řečeno, že si budou rozumět i bez dlouhého vzájemného vysvětlování svých stanovisek. To podle Lyotarda, Giddense i Becka není v dnešní evropské společnosti dost dobře možné.

Mnozí zakladatelé sociologie se v 19. století domnívali, že konsenzus je předpokladem řádu. V posledních desetiletích však teoretické společnosti tuto představu relativizují. Pochybnost vznikla nejen o tom, že shoda představ a citů může mít podobu spontánního vzájemného „předporozumění“. Objevila se i myšlenka, že ke konsenzu se nedá propracovat ani diskusí, jejímž cílem by byla upřímně míněná snaha účastníků o vzájemné porozumění. To by znamenalo, že potenciální účastníci diskuse o společné nabídce stoupenců různých pojetí sociální práce si dnes nemohou být jisti, že se dopracují k takovému „souhlasu svých představ a citů“, který otevře cestu k jejich stabilní dohodě.

Zmíněné pochybnosti o konsenzu lze stručně vyjádřit v podobě tří tezí. První z nich říká, že „selhání příslibů lepší budoucnosti pro všechny zlikvidovalo věrohodnost představ, že se můžeme společně podílet na realizaci všelidských hodnot“. Druhá konstatuje, že „zájmová společenství jsou dnes přechodná, přeskupují se podle situace, a jsou proto založená na toliko provizorních, nikoli trvalých dohodách“. Třetí teze hovoří o tom, že

„kolektivní, velkými skupinami lidí sdílené vzory života byly nahrazeny nestejnorodou směsicí nabídek životních vzorů, což vyvolalo zásadní nárůst heterogenity životních strategií jedinců“. Lyotard, Beck i Giddens svorně uvádějí všechny tři uvedené teze. Každý z nich ovšem věnuje větší pozornost jedné z nich.

Vzhledem k tomu, že mám k dispozici omezený prostor jedné stati, v dalším textu budu sledovat pouze výklad, který podává Lyotard. Nebudu se zabývat pouze jeho názory na to, proč konsenzus není možný. V zájmu hledání možností dohody mezi stoupenci různých pojetí sociální práce se zaměřím také na otázku, na jakém základě se mohou utvářet dohody v situaci, kdy se tímto základem nemůže stát konsenzus.

Lyotard uvádí, že legitimita lidských institucí a forem společenské praxe je dosahována a uchovávána sdělováním „příběhů“. Ten ukáže posluchačům smysl jejich společného úsilí tím, že se odvolává buď na minulost, nebo na budoucnost (Lyotard, 1993: 29, 52 aj.). Pokud svou legitimitu čerpá z minulosti, jedná se o „*mýtus*“, který se odvolává na prapočáteční, zakládající činy (např. když úkol pracovníků oboru zmírňovat utrpení zdůvodňuje odkazem na biblický příběh milosrdného Samařana). Pokud příběh čerpá svou legitimitu z budoucnosti, jedná se o „*projekt*“, který se odvolává na společnou vůli uskutečňovat emancipační cíle (např. když úkol pracovníků oboru zmírňovat utrpení zdůvodňuje snahou o vybudování spravedlivější společnosti).

Podle Lyotarda (1993: 29, 52 aj.) byly pro moderní společnost 19. a první poloviny 20. století charakteristické legitimizační procesy, které se opírají o „*projekty*“, „*velké emancipační příběhy*“, které popisují směřování lidské historie k lepší budoucnosti pro všechny. Příkladem takto chápaného „projektu“ je například vize „*obohacení celého lidstva pokrokem kapitalistické vědotechniky*“, „*socialismus*“ jako cesta k „*emancipaci práce*“, „*osvícenství*“ jako cesta k „*emancipaci rozumu a svobody*“ a další. Jejich, dnes již ztracená, uhrančivost spočívala v tom, že jejich vypravěči (filozofové a politické elity) nabízeli „*Ideu*“, jejíž realizaci „*je třeba připravit*“ a která má být „*univerzální*“, to je, týká se všech lidí a všech aspektů jejich života.

Lyotard vysvětluje, že „projekty“ tohoto typu ztratily věrohodnost. Stalo se tak proto, že vyprávění o lepší budoucnosti měla v očích adresátů potvrzovat úspěšná realizace „*Ideje*“ (např. *Ideje „svobody“* nebo „*většího bohatství lépe rozdělovaného*“). K té ovšem může dojít až v budoucnu. Politikům tedy nezbyvá, než navozovat dojem stvrzení právoplatnosti „*Ideje*“ tím, že opakovaně konstatují úspěch, který je však věci budoucnosti, a nemohl proto zatím nastat. Tento způsob potvrzování věrohodnosti „velkého příběhu“ se nevyhnutelně stává zdrojem pochybností. (Lyotard: 1993: 30, 52–53.)

„Projekty“ navíc popíraly samy sebe proto, že sice hlásaly „univerzální, všelidské *Ideje*“, svého legitimizujícího účinku však mohly dosáhnout jedině tak, že jejich vypravěči – ideologové a političti představitelé jednotlivých států a stran – spojovali „*Ideje*“, jejichž realizace měla přinést prospěch všem lidem, s osudem konkrétních skupin, zpravidla národů nebo společenských tříd. Vypravěčem a publikem „projektu“, který se odvolává na *Ideu* všelidského dobra, se proto obvykle stávalo „*shromáždění, které reprezentuje lid určitého jednotlivého národa*“. Uhrančivost velkých *Idej* budoucnosti se pak opírala o národní mytologie. Vypravěč si na podporu univerzálního „projektu“ bral jména národních hrdinů a příklady jejich „*ušlechtilé smrti*“. Tímto způsobem deklarovali podle Lyotarda Francouzi „*Vyhlášení lidských práv*“ v roce 1789. (Lyotard: 1993: 52–53.) Analogicky, byť bez odvolání na národní mýty, si počínal Marx, když vysvětloval, že prosazení zájmů dílčí skupiny – dělnické třídy, která až dosud strádala pod jhem kapitalismu – je krokem k emancipaci všech lidí.

Extrémním příkladem vnitřně nesourodého spojení „projektu“ spravedlivé budoucnosti s mytologií dílčího národa byl podle Lyotarda německý „národní socialismus“: „*Jestliže určitá moc opírá svoji autoritu o národní [...] jméno, které je vepsáno do určitého souboru příběhů více méně vybájených, jako je germánská [...] saga, pak se to může dít jen v naprostém rozchodu s dědictvím Vyhlášení lidských práv z roku 1789.*“ Výsledkem není toliko ideový, ale také praktický rozchod s myšlenkou lidských práv, jehož tragickým symbolem je podle Lyotarda Osvětim (Lyotard, 1993: 30, 53).

Více nebo méně drastické zkušenosti tohoto typu nebyly v průběhu 20. století ojedinělé. To podle Lyotarda ve druhé polovině tohoto století vedlo k „likvidaci“ veškeré důvěry v moderní „projekty“, které se legitimizují příslibem uskutečnění univerzálních ideí v budoucnosti: „*To, co se stalo, [...] nenapravitelným způsobem zapisuje do evropského vědomí [...] podezření, že universální historie nesměruje nepochybným způsobem „k lepšímu“.*“ (Lyotard, 1993: 53.) Zde Lyotard (1993: 97) vidí zárodek postmoderní situace, pro kterou je podle něj příznačná „*nedůvěřivost*“ vůči všem příběhům, které v sobě obsahují určitý výklad směřování historie.

Z hlediska příběhu, který vypráví tento článek, je důležité, že jedním z takových „výkladů o směřování historie k lepšímu“ je podle Lyotarda dnes již zdiskreditovaný příběh o „*konsenzu, k němuž se dospěje diskusí*“ (Lyotard: 1993: 98). Likvidace důvěry v moderní „projekty“ byla také likvidací věrohodnosti představy, že společnost může v zájmu všech překlenout svou heterogennost komunikací, která směřuje ke stabilní (dlouhodobé) shodě účastníků o významu probíhajících událostí.

Pokud nadále nemůžeme počítat se stabilitou a jednoznačností konsenzu, existuje ještě nějaká perspektiva pro ty, kteří by se rozhodli usilovat o dohodu?

V postmoderní situaci není podle Lyotarda reálné, aby velké skupiny lidí společně a dlouhodobě přisuzovaly určitým událostem stejné významy. Reálné však podle něj je, aby lidé stále znovu a znovu vytvářeli pomocí dílčích vyjednávání provizorní, přechodné a proměnlivé „*dílčí stability*“, přičemž komunikace o nich se dnes odehrává v rámci „*přediva vztahů, které je složitější a pohyblivější než kdy dřív*“ (Lyotard, 1993: 98, 114–118, 175–176). Toto „*předivo*“ sestává z jedinců, kteří jsou nuceni se každý po svém – podle své osobní životní strategie²³ – orientovat v pestré směsici sdělení a nabídek různé povahy (Lyotard, 1993: 115, Beck: 1992: 131–137; Giddens, 1991: 80–88) a ze sítí různorodých zájmových uskupení. Ta se znovu a znovu přeskupují podle toho, jaký problém je právě předmětem diskuse²⁴ (Beck, 1992: 100–101) a jejich členové v různých situacích a při vyjednávají o různých problémech

diskutují podle měnících se pravidel (Lyotard, 1993: 175–176). Není proto možné počítat s tím, že by vyjednávací strategie všech uskupení byly reakcí na jeden, všeobecně uznávaný model pravidel komunikace. Dílčí, provizorní dohoda je nicméně možná tam, kde účastníci události a diskuse pro danou chvíli přijímají svůj, relativně ucelený soubor pravidel komunikace. (Lyotard, 1993: 175–176.)

Co by tedy Lyotard poradil sociálními pracovníkům, kteří by se chtěli domluvit na tom, co budou společně nabízet společnosti?

Asi by je varoval, aby nepropadli naději, že by je snad k dohodě o „nabídce sociální práce“ spontánně přivedlo široce sdílené předporozumění. Za bláhové by nejspíš označil očekávání, že je možné dospět k takové představě sociální práce, která by byla všemi účastníky diskuse jednoznačně a „navždy“ přijata. Byl by asi přesvědčen, že reálně by mohlo jít o představu vnitřně nestejnorodou a nestálou. Spíše o mozaiku než o jednotitou malbu s jasným ústředním motivem. Asi by považoval za možné, že by stoupence různorodých pojetí sociální práce mohl k „jednacímu stolu“ přivést společný zájem na tom, aby je zadavatelé začali respektovat a přizpůsobili svou zakázku nabídce sociálních pracovníků. (Zcela jistě by si ale nemyslel, že by zastánce různorodých pojetí sociální práce k „jednacímu stolu“ přivedly stejné motivy a stejná představa o tom, co to znamená „kontrolovat vlastní práci“.) Určitě by jim doporučil, aby se především pokusili dohodnout, podle jakých pravidel povedou diskusi, a aby byli připraveni tato pravidla po vzájemné dohodě a podle situace a měnících se podmínek upravovat. Asi by jim také poradil, aby se – kromě dohody o tom, co budou zadavatelům společně nabízet – zabývali otázkou, podle jakých pravidel s nimi budou zadavatelé (zákonodárci a zaměstnavatelé aj.) ochotni o přijetí společně zformulované, zřetelnější nabídky vyjednávat.

Pokud by se sociální pracovníci na něčem dohodli, Lyotard by je asi upozornil, že dosaženou dohodu bude třeba v měnící se situaci obnovovat a že udržování schopnosti společně prezentovat zřetelnou nabídku oboru sociální práce bude vyžadovat spíše trvalé domlouvání a hledání účinných způsobů prezentace

a vyjednávání než poklidné spoléhání se na trvalou shodu. Určitě by připustil, že by to vše mohlo pro účastníky případné dohody být příliš vyčerpávající, mohli by se proto rozhodnout jít každý svou cestou, a sociální práce by se tak zase mohla ztratit v mlhavé představě „neurčitého pomáhání“.

Stručně řečeno, lze předpokládat, že Lyotardova rada by zněla: „Neusilujte jen o vzájemnou akceptaci a hledání společných představ o sociální práci, snažte se především domluvit, jaké strategie komunikace budete mezi sebou a vůči dalším subjektům případ od případu používat.“

„Pět KO“

Z hlediska uvedeného Lyotardova doporučení je důležitá otázka: „Jaké strategie komunikace stoupenci různorodých pojetí sociální práce v ČR využívají?“ Abych napomohl hledání odpovědi, pokusím se vyjasnit, jaké typy strategií komunikace stoupenců různých pojetí sociální práce připadají teoreticky v úvahu. V návaznosti na to se na základě zamyšlení nad svou osobní zkušeností pokusím zformulovat hypotézu o stavu věci a navrhnout, jak by se dalo v zájmu vyjasnění úlohy sociální práce v české společnosti postupovat dál.

Termínem „strategie komunikace“ budu označovat „reakci účastníků určité události na zkušenost, že se jejich představy a stanoviska k tématu, které všichni vnímají jako důležité, liší“. Z hlediska této definice by se „událostí“ mohla stát diskuse českých sociálních pracovníků o obsahu druhého čísla tohoto ročníku časopisu Sociální práce/Sociálna práca, přičemž „důležitým tématem“ by se pro účastníky této diskuse mohlo – přinejmenším hypoteticky – stát „pojetí sociální práce, nabídka zadavatelům a její vliv na zakázku pro sociální pracovníky“. Pokud by se takto vymezená událost odehrála, je velmi pravděpodobné, že by v jejím průběhu sociální pracovníci reagovali na zkušenost, že se jejich představy o pojetí a nabídce sociální práce i jejich názory na zakázku pro sociální pracovníky liší.

Za klíčové charakteristiky „reakce účastníků určité události na odlišnost jejich představ a stanovisek“ budu považovat za první cíle, které si účastníci v souvislosti s prožitkem názo-

rové rozdílnosti kladou, a za druhé pravidla, podle nichž je podle účastníků žádoucí o daném tématu s ohledem na různorodost názorů vyjednávat. Podle Lyotarda (1993: 117–118) tato pravidla vymezují, co je nebo není vhodné sdělovat, a způsoby, jimiž je nebo není vhodné to sdělovat. Z toho, co Lyotard říká, plyne, že tato pravidla jsou v neustálém pohybu, bývají výsledkem „zápasu“ mezi účastníky události, jsou proto v různých situacích různá a je třeba je poznávat případ od případu. Z tohoto důvodu vymezím v dalším textu různé „strategie komunikace“ pouze z hlediska toho, jaké si jejich uživatelé kladou cíle. Otázku, podle jakých pravidel se mohou tyto cíle pokoušet v průběhu různých událostí uskutečňovat, ponechám otevřenou.

Domnívám se, že škálu strategií komunikace, které se mohou v rámci diskuse o pojetí, nabídce a zakázce sociální práce objevit, lze popsat pomocí pěti slov, která shodou okolností všechna začínají dvojhláskou „KO“. Jsou to „konsenzus“, „kooperace“, „koexistence“, „konkurence“ a „konflikt“. Seřazena uvedeným způsobem vymezují škálu reakcí, na které směrem doleva narůstá solidarita a směrem doprava přibývá střetávání. Pokud uvedená slova použijeme pro označení strategií komunikace, slovo „konsenzus“ bude označovat „snahu stoupenců odlišných představ o dosažení souhlasu a uznání společného stanoviska“, zatímco termín „konflikt“ bude označením „snahy stoupenců odlišných představ o uznání vlastních stanovisek potlačením představ ostatních účastníků události“. Škálu možných reakcí na názorové odlišnosti účastníků pomyslné diskuse o pojetí, nabídce a zakázce sociální práce charakterizuje přehledné schéma číslo 3.

Domnívám se, že vzájemnou komunikaci mezi stoupenci „administrativního“, „profesionálního“ a „filantropického“ pojetí sociální práce v české společnosti dnes charakterizuje nejvýstižněji slovo „koexistence“. Zjednodušeně lze říci, že stoupenci „administrativního“ pojetí se historicky zabydleli zejména ve státní správě, zastánci „profesionálního“ pohledu rozvíjí své představy hlavně na vysokých školách a v některých nevládních organizacích a protagonisté „filantropického“ pojetí se

Schéma číslo 3: Možné typy strategií komunikace – reakcí na odlišnost představ účastníků pomyslné diskuse o pojetí, nabídce a zakázce sociální práce

konsenzus	kooperace	koexistence	konkurence	konflikt
snaha stoupen- ců odlišných představ o dosažení souhlasu a uznání společného stanoviska	vzájemná pod- pora společného uznání různých představ všech účastníků	uplatňování vlastních představ bez snahy ovlivňovat uznání představ ostatních účastníků	snaha o uznání vlastních představ prezentací jejich předností před představami ostatních	snaha o uznání vlastních představ potlačením představ ostatních účastníků události

snází prosazováním svých představ měnit administrativním pojetím prostoupený svět organizací sociálních služeb. Rámcově tedy lze předpokládat, že stoupenci každého z těchto názorových proudů působí v jiné institucionální sféře a díky tomu se vzájemně v každodenním životě příliš nepotkávají, nepotřebují a neohrožují.

Na základě osobní zkušenosti si troufám vyslovit domněnku, že se nejčastěji setkávají na konferencích, odborných seminářích či školeních, kde si většinou „melou každý svou“ a do vzájemného vyjasňování rozdílů svých představ se příliš nepouštějí. Pokud k němu sporadicky dojde, vznikne napětí a účastníci diskuse se po kratší názorové výměně „stáhnou“ do bezpečí vzájemné pasivní tolerance²⁵, vědomí si toho, že po návratu na své pracoviště se opět ocitnou „mezi svými“ – tedy mezi lidmi, kteří mají o sociální práci rámcově podobné představy jako oni sami.

Uvedeným způsobem skončil jediný mně osobně známý veřejný konflikt, ve kterém v roce 2000 Valná hromada Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP) vetovala žádost České asociace pečovatelské služby (ČAPS) o členství v Radě pro rozvoj sociální práce s tím, že „pečovatelská služba“ není „sociální práce“. Toto stanovisko ASVSP bylo tehdy silně ovlivněno představou „profesionálně“ chápané sociální práce. Představitelka ČAPS na postoj ASVSP reagovala nesouhlasně. Vyslovila názor, že pečovatelská služba, pro jejíž komplexnost je důležitý „lidský vztah“, zahrnuje činnosti případové sociální práce, konkrétně sociální šetření, řídicí práci, poraden-

ství, sociální terapii a administrativní činnosti (viz Vostrovská, 2001). Skutečnost, že na tento konflikt nenávázala diskuse stoupenců obou stanovisek, mne dodnes trápí a patří mezi motivy, které mě vedly k napsání tohoto eseje.

Domnívám se, že „koexistence“ zastánců různých pojetí sociální práce, jejíž kontury jsem se právě pokusil naznačit, brání tomu, aby čeští sociální pracovníci společně zformulovali a zadavatelům předložili jasnou nabídku sociální práce jako specifického oboru. V důsledku vzájemné pasivní tolerance a nekomunikace mezi stoupenci různých pojetí není ve společnosti subjekt, který by byl v očích zadavatelů schopen zpochybnit mlhavou definici sociální práce jako „běžné úřednické práce“ nebo „laické každodenní obsluhy“.

Dokážu si představit, že by se sociální pracovníci mohli pokusit stávající stav vzájemné pasivní tolerance překonat a dohodnout se. Otázka je, jakou strategii komunikace by mohli ve snaze vstoupit do procesu formulace zakázek s méně mlhavou nabídkou a jako respektu hodní partneři svých zadavatelů využít.

Možnost, že by se zastánci některého z pojetí sociální práce pokusili prosadit na úkor ostatních pomocí „konkurence“ nebo „konfliktu“, se mi zdá být málo pravděpodobná. Hlavním důvodem podle mne je, že ti, kdo inklinují k jednomu ze tří přístupů, se cítí relativně bezpečně ve své institucionální doméně („administrativní“ pojetí ve státní správě, „profesionální“ pojetí ve školství a „filantropické“ pojetí v sociálních službách), přičemž lze předpokládat, že pro zastávce všech tří pojetí je důležitější udržet obsazený institucionální prostor

než expandovat do zbývajících dvou. Obrazně řečeno, i když by myšlenka prosazení vlastního pojetí mohla být pro někoho lákavá, „každý si hlavně hlídá svoje“.

Za málo pravděpodobné rovněž považuji, že by zastánci odlišných představ opustili bezpečí svých institucionálních držav proto, aby hledali kompromis a pokoušeli se na základě „konsenzu“ nahradit stávající různorodost „jednou společnou představou role sociálního pracovníka“. I kdyby se jim podařilo dosáhnout shody, která by podle Lyotarda nejspíš neměla dlouhé trvání, důsledkem snahy o její prosazení v praxi by byly výrazné změny vymezení rolí sociálního pracovníka na úřadech, ve studijních materiálech škol i v zařízeních sociálních služeb. Takový vývoj by sice mohl být zajímavý, nepředpokládám však, že by mezi stoupenci různých orientací převládala touha po změně toho, na co jsou zvyklí, nad snahou zachovat existující relativně bezpečné pozice. Navíc lze předpokládat, že by se shoda o společné představě role sociálního pracovníka brzo rozpadla pod odstředivým tlakem realizačních obtíží, jejichž charakter by byl ve státní správě, ve školství a v zařízeních sociálních služeb pravděpodobně odlišný.

Zdá se tedy, že zbývá jediná možnost, a tou je „kooperace“. Protagonisté odlišných pojetí se mohou pokusit spolu komunikovat s cílem „vzájemně podporovat společné uznání svých odlišných představ o sociální práci“. Základním předpokladem takové „kooperativní komunikace“ by mohlo být vzájemné respektování odlišných pojetí, rozdílných institucionálních domén a různorodých zájmů těch, kdo jsou v nich „usazení“. Výsledkem komunikace podle principů „kooperace“ by mohlo být široké a vnitřně diverzifikované pojetí sociální práce a role sociálního pracovníka. Jádrem takového pojetí by zřejmě mohla být dohoda o pravidlech spolupráce a komunikace mezi poskytovateli „administrativně“, „profesionálně“ a „filantropicky“ pojaté sociální práce v zájmu komplexní – funkce a výhody všech tří pojetí poskytující – nabídky různorodých služeb sociální práce jednotlivým klientům. Tato pravidla by se mohla týkat jak spolupráce mezi poskytovateli odlišně pojatých služeb sociální práce uvnitř jedné organizace, tak jejich spo-

lupráce (a předávání klientů) mezi „administrativně“, „profesionálně“ a „filantropicky“ zaměřenými organizacemi.

Závěr

V úvodu článku jsem vyslovil a v jeho textu jsem rozpracoval dvě hypotézy. První předpokládá různost pohledů na to, co může sociální práce společnosti nabídnout jiného než další pomáhající obory, druhá říká, že v dané chvíli českým sociálním pracovníkům chybí vůle hledat na tuto otázku společnou odpověď. Z toho, co bylo na předcházejících stránkách řečeno, podle mne plyne, že oba tyto předpoklady souvisí. Pokud platí to, co říká Lyotard, různost pohledů a nedostatek snahy o její překonání má společný kořen: pomyslná komunita sociálních pracovníků je – stejně jako celá společnost – rozdělena na do sebe uzavřené segmenty, jejichž členové nepředpokládají, že by v běžném životě mohli s ostatními najít společnou řeč. Různost, kterou jsem se pokusil vyjádřit pomocí typologie pojetí sociální práce, nelze za této situace překonat diskusí, která by šla ke konsenzu.

Z tohoto důvodu nemohu vyjít vstříc těm kolegům, kteří mě během diskuse nad obsahem tohoto článku nabádali, abych předložil návrh společné definice nabídky sociální práce. Návrh, kterému já osobně věřím, mám sice k dispozici, ale nechci jej uvést, abych nevyvolával nerealistickou naději, že ho – nebo nějaký podobný – po dílčích úpravách přijmeme všichni autenticky za svůj. Věřím výše vysloveným radám Lyotarda a myslím, že taková dohoda by byla virtuální a měla jepičí život. Po příslušné konferenci bychom se sice mohli rozejít s pocitem, že „jsme to přece vyřešili“, po návratu do svých domovských organizací bychom však nadále každý po svém praktikovali svá původní nezměněná pojetí. Zadavatelům by nadále otázka, co může sociální práce přinést zvláštěního, nepřišla na mysl a sociální pracovníky by nadále úkolovali činnostmi, které jsem výše nazval „běžným pomáháním“ nebo „všední úředničinou“.

Myslím, že rétorické divadlo, jehož výsledkem by byl virtuální konsenzus, který by nikdo nebral vážně, by naši schopnost oslovit společnost nabídkou něčeho nezastupitelného

neposílilo. Neurčitost veřejného obrazu sociální práce, která podle mne plyne z toho, že si každý své pojetí praktikuje nezávisle na ostatních, bychom snad mohli překonat pomocí strategie komunikativní kooperace, jejíž rysy jsem naznačil výše. V jejím duchu se mohou sociální pracovníci přímo v organizacích, asociacích, obcích nebo regionech, kde působí, pokoušet dohodnout, podle jakých pravidel koordinovat a zaměstnavatelům a místním politikům společně nabízet komplexně pojatou nabídku toho, co dobrého klientům v praxi přináší různé typy sociální práce.

Poznámky

- 1 Sociální pracovníky i sociální pracovnice budu v tomto článku v souladu s konvencemi českého jazyka označovat termínem „sociální pracovníci“. Jsem si přitom vědom, že hovořím o ženách a méně početném hloučku mužů.
- 2 Uvedená formulace navozuje dojem, že „kontrolovat podmínky vlastní práce“ znamená automaticky „zajistit podmínky pro kvalitní výkon vlastní práce“. Jsem si ovšem vědom, že by sociální pracovníci mohli kontrolu podmínek vlastní práce využívat – nebo zneužívat – pro dosažení jiných cílů, než je „kvalita“, a že „kvalitu“ je možné chápat různými způsoby.
- 3 Při psaní tohoto článku se snažím z hlediska vnějšího pozorovatele komentovat dění, kterého se se zaujetím účastním. Občas proto považuji za účelné opustit jazyk pozorovatele a dát čtenáři najevo, že problémy sociálních pracovníků, které se zde snažím „položít na stůl“, považuji za své, přesněji řečeno „naše“.
- 4 Laan (1998 135–139) upozorňuje, že termín „zřetelná nabídka“ může vyjadřovat významy. V širším smyslu je označením pro specifický „profil“ oboru, který vymezuje ta jednání, jež mají být vyhrazena pro osobu vykonávající sociální práci. V užším smyslu označuje tentýž termín představu tzv. komerčního myšlení v sociální práci, které usiluje o dodávání služby jako „produktu zcela hotového, připraveného ke spotřebě a takřka bez všeho kolem“, to je „bez diskusí o tom, jaký má klient problém a jak je možné jej pochopit“. V tomto článku mám na mysli „zřetelnou nabídku“ v širším, prvním uvedeném smyslu.
- 5 Termínem „zadavatel“ označuji subjekt (např. státní organizace, obecní úřad nebo občanské sdružení), který najímá sociální pracovníky, aby v jeho režii pomáhali řešit nějaký problém. Termínem „klient“ označuji subjekt (jedince nebo skupinu), jemuž sociální pracovník pomáhá zvládat jeho obtížnou životní situaci. Zadavatel a klient může být za určitých podmínek jeden a tentýž subjekt, není to ovšem zcela běžné.
- 6 Zadavatelé jsou často bývalými nebo aktuálními pracovníky jiných pomáhajících oborů. Jsouce pověřeni funkcemi manažerů, ve svém rozhodování o podmínkách výkonu podřízených sociálních pracovníků obvykle uplatňují ty představy o sociální práci, které jsou obvyklé v rámci komunity jejich kolegů.
- 7 Zkratkou „MPSV“ označuji Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.
- 8 Podnětná byla diskuse s Dr. Janečkovou a Dr. Bašteckou na konferenci Rady pro rozvoj sociální práce na téma další vzdělávání v sociální práci v únoru 2006 v Brně o tom, kdo má zajišťovat kooperaci pracovníků v sociálních službách při zajišťování komplexní pomoci klientům.
- 9 Ovlivnil mě rozhovor s Dr. Bednářem, Ph.D., o tom, zda sociální práce je „moderní instituce“ nebo „tradičně chápáná pomoc bližnímu“. S doc. Chytilem jsme diskutovali, zda je účelnější prosazovat, aby sociální práce byla „profesionálním“ nebo „polo-profesionálním“ oborem, a zda a proč je žádoucí, aby sociální pracovníci měli zákonem vymezený monopol na poskytování určitých typů služeb. S Dr. Nečasovou, Ph.D., jsme rozebírali otázku, zda by monopol na výkon určitých činností posílil zaměření sociálních pracovníků na specifické potřeby klientů či zda by přinesl riziko, že se sociální pracovníci zaměří na své zájmy více než na zájmy klientů.
- 10 Zamýšlel jsem se, zda česky píšící autoři definují pole působnosti sociální práce jako odlišné od domény jiných pomáhajících oborů (viz např. Matoušek, 2003: 213; Chytil, Nedělníková, Příhodová: 2004; Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005: 14–15; Radostová, Matoušek, Holda, 2006: 130 aj.).
- 11 Jako člen Pracovní skupiny pro sociální vědy Akreditační komise ČR jsme měl možnost s řadou žadatelů o akreditaci studia sociální práce prodiskutovat vztahy mezi sociální prací, psychologií, teologií a pastorem, (sociální)

- pedagogikou, medicínou, geriatrickou péčí aj. Diskutoval jsem také se žadateli, kteří sociální práci považovali za nedefinovanou oblast, která je schopná „nasát“ cokoliv.
- 12 Během projednávání předlohy zákona o sociálních službách na MPSV ČR mě zaujala diskuse o tom, zda a za jakých podmínek mohou sociální práci vykonávat absolventi vysokoškolského studia jiných oborů. Tato diskuse se později přenesla také na jednání Asociace vzdělavatelů v sociální práci.
 - 13 Na základě případových studií čtyř agentur pečovatelské služby bylo možné popsat typické charakteristiky převážně „administrativního“ (Musil, 2004a: 57–68; Musil, Hubíková, Kubalčíková, Dvořáková, 2005: 93–96) a převážně „filantropického“ (Musil, Kubalčíková, Hubíková, Nečasová, 2004: 309–311; Musil, Hubíková, Kubalčíková, Dvořáková, 2005: 93–96; Nečasová, Musil, 2006) pojetí sociální práce ve službách pro seniory. Empirickou studií pokusu o převážně profesionální pojetí sociální práce v konkrétní organizaci se mně dosud nepodařilo uskutečnit. Rysy „profesionálního“ přístupu proto odvozuji z teoretického modelu (Musil, 2004a: 15–18, 110–117).
 - 14 Jakákoliv podobnost je čistě náhodná.
 - 15 Označením „SP“ nahrazuji ve schématu termíny „sociální práce“ nebo „sociální pracovník“.
 - 16 Označením „ŽS“ nahrazuji ve schématu termín „životní situace“.
 - 17 Termínem „peer supervize“ zde označuji zprostředkovávání náhledu kolegou, který má zkušenost ze sociální práce s cílovou populací, která je podobná cílové populaci, s níž pracuje supervidovaný.
 - 18 Praktická láska k bližnímu zde nutně nemusí mít explicitně náboženský význam.
 - 19 Termínem „vzdělávací supervize“ zde označuji poskytování zpětné vazby, jehož cílem je podporovat schopnost učit se novým dovednostem. Termínem „manažerská supervize“ označuji poskytování zpětné vazby, jehož cílem je vytvářet předpoklady pro přijetí instrukcí lidmi v organizaci.
 - 20 „Jasným rozlišením oblastí působnosti“ zde nemyslím „vytyčení nepřekročitelných hranic“. V rámci „profesionálního“ pojetí se počítá s tím, že hranice mezi obory nejsou zřetelné a jejich sféry působnosti se více nebo méně překrývají.
 - „Jasným rozlišením oblastí působnosti“ se zde proto označuje snaha vymezit specifické zaměření – charakteristický předmět pozornosti a typické cíle, které se liší od charakteristického předmětu pozornosti a typických cílů jiných oborů. Předpokládá se, že specifická zaměření je možné vymezit, i když existují více nebo méně rozsáhlé „sféry doteku“.
 - 21 Upozornila mě na to kolegyně Mirka Nečasová.
 - 22 Pojmy, z jejichž hlediska Banks (2001: 145) popisuje rozdíly mezi „*modely praxe sociální práce*“, lze volně přeložit asi následovně: „*identita sociálního pracovníka*“, „*zdroj moci sociálního pracovníka*“, „*pojetí uživatele služby*“, „*středobod pozornosti*“, „*zdroj orientace v roli*“, „*klíčové principy*“ a „*typ organizace, který nejlépe umožňuje výkon praxe podle daného modelu*“.
 - 23 „[...] *k mnohosti výběru z různorodých nabídek [...] vede převaha zkušenosti zprostředkované [...] rostoucí globalizací sdělovacích prostředků [...], média, zejména elektronická, z nás činí ‚bezprostřední‘ diváky představení, která se odehrávají na místech, na nichž nemůžeme být ‚fyzicky přítomní‘ [...]. Ve světě plném alternativních možností volby stylu života se strategické životní plánování stalo obzvláště důležité [...] stalo se prostředkem přípravy [...] vlastního životního běhu každého jedince.*“ (Giddens, 1991: 83–85.)
 - 24 „[...] *v závislosti na specifickém tématu, které je právě ve hře, a na specifické situaci vznikají a opět zanikají přechodné koalice různých skupin a z různých táborů [...]. Jsou to pragmatické aliance [...] Individualizovaná společnost vytváří půdu pro nové a ideologicky různorodě konstituované konflikty [...], které se vymykají dříve obvyklým schématům [...] a týkají se specifických situací a osobností.*“ (Beck, 1992: 100–101.)
 - 25 Osobně jsem to zažil v letech 2005 až 2006 třikrát. Scénář události byl vždy přibližně stejný: Jedinec A prožil překvapení, protože svým nikoli konfrontačně míněným výrokem vyprovokoval jedince B k poměrně ostře odmítavé reakci. Následovala časově omezená výměna jednostranných argumentů („oba mleli svou“), po níž v určitém časovém odstupu následovala smířlivá snaha obou účastníků prezentovat nezaujaté stanovisko k tématu předchozí zaujaté výměny názorů. Ve všech třech případech diskuse dále nepokračovala, přestože jedinec A a jedinec B měli příležitost se setkat.

Použitá literatura

- BANKS, S.: **Ethics and Values in Social Work.** (Second Edition.) Palgrave, Basingstoke 2001.
- BECK, U.: **Risk Society. Towards a New Modernity.** Sage, London etc. 1992.
- GIDDENS, A.: **Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age.** Polity Press, Oxford 1991.
- HOWE, D.: **Social Workers and their Practice in Welfare Bureaucracies.** Gower, Aldershot 1986.
- CHYTIL, O., NEDĚLNÍKOVÁ, D., PŘÍHOĐOVÁ, A.: **The analysis of theoretical concepts and methods of social work in the Czech and Slovakian literature.** In: ERATH, P., LITTLECHILD, B., VORNANEN, R. (eds.), *Social Work in Europe – Description, Analysis and Theories*, ISIS, Eichstätt 2004, pp. 75–85.
- JOHNSON, T. J.: **Professions and Power.** Macmillan, London 1972.
- LAAN V. d., G.: **Otázky legitimace sociální práce.** Albert – ZSF OU, Boskovice – Ostrava 1998.
- LIPSKY, M.: **Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services.** Russell Sage Foundation, New York 1980.
- LYOTARD, J.-F.: **O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem a postmoderní situace.** FÚ AV ČR, Praha 1993.
- MATOUŠEK, O.: **Slovník sociální práce.** Portál, Praha 2003.
- MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.): **Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi.** Portál, Praha 2005.
- MUSIL, L.: **„Ráda bych Vám pomohla, ale ...“ Dilemata práce s klienty v organizacích.** Marek Zeman, Brno 2004a.
- MUSIL, L.: **Standardy kvality a sociální práce v sociálních službách.** *Sociální práce/Sociálna práca*, 1/2004b, s. 53–74.
- MUSIL, L., KUBALČÍKOVÁ, K., HUBÍKOVÁ, O., DVOŘÁKOVÁ, M.: **Kvalifikační potřeby pracovníků v sociálních službách pro seniory.** (Závěrečná zpráva.) Praha: VÚPSV, 2005.
- MUSIL, L., HUBÍKOVÁ, O., KUBALČÍKOVÁ, K., HAVLÍKOVÁ, J.: **Působení politiky sociálních služeb na kulturu poskytování osobních sociálních služeb ve vybrané OSS.** (Průběžná zpráva z první fáze výzkumu.) VÚPSV – výzkumné centrum Brno, Praha 2006. (viz: <http://www.vupsv.cz/publikování/publikace/2006>)
- MUSIL, L., KUBALČÍKOVÁ, K., HUBÍKOVÁ, O., NEČASOVÁ, M.: **Do social workers avoid the dilemmas of work with clients?** *European Journal of Social Work*, Vol. 7, No. 3, November 2004, pp. 305–319.
- NAVRÁTIL, P., MUSIL, L.: **Sociální práce s příslušníky menšinových skupin.** In *Sociální studia*, 5, 2000, 127–163.
- NEČASOVÁ, M., MUSIL, L.: **Pracovní podmínky a dilemata pomáhajících pracovníků. Poznatky z výzkumu charitní pečovatelské služby.** *Sociální práce/Sociálna práca*, 3/2006, s. 57–71.
- PETRUSEK, M.: **Konsensus.** In: **Velký sociologický slovník**, Karolinum, Praha 1996, s. 523–524.
- RADOSTOVÁ, Z., MATOUŠEK, O., HOLDA, D.: **Absolventi katedry sociální práce FF UK Praha v praxi.** *Sociální práce/Sociálna práca*, 2/2006, 114–132.
- VOSTROVSKÁ, H.: **Reálná podoba pečovatelské služby.** ČAPS, Hradec Králové 2001.

Binární imaginace sociální práce. Sociální práce jako „tichá“ profese, nebo morfogenetická společenská instituce?

Binary Imagination of Social Work. Social Work as „Quiet“ Profession or Morphogenetic Social Institution?

Josef Zita

PhDr. Josef Zita působí na katedře sociální práce a sociální politiky PdF Univerzity Hradec Králové. Zabývá se sociologií sociální práce, výzkumnými metodami sociálního výzkumu a profesiografií povolání sociální pracovník.

Abstrakt

Požadavek inovativnosti sociální práce je v ní samotné imanentně přítomen. Nelze od sebe přesněji oddělit inovační zdroje vycházející z její sebereflexe a vnitřního vývoje od rámců, do kterých ji začleňuje společnost. Mezi těmito dvěma hierarchicky odlišnými fenomény může docházet k napětí, zvláště pak v časech „silných“ společenských procesů a situací. Stať reflektuje sociální práci především jako nezbytnou instituci moderní společnosti, kde výpověď o ní je zároveň výpovědí o celé společnosti a jejím sociálním systému. Prostřednictvím zvolených ukazatelů předkládá imaginaci čerpající z reality (sociální práce coby morfostatická instituce) a společenského pohybu (sociální práce jako morfogenetická instituce). V různé míře zastoupení analyzuje její institucionalizaci, informační kapitál a symbolismus, rozporuplnou profesiografii a identitu profese, vztahové (lidský příběh) a výkonové pojetí v přístupech sociální práce, přítomnost byrokracie a projevy nastupující adhokracie, propojování výzkumu s praxí, její připravenost reagovat na započaté společenské reformy, zvládání depistází spojených s „pocitů obtěžování“ v důsledku subjektivních i objektivních interpretací osobami strádajícími deprivací materiální (ve spojitosti s psychosociální deprivací), posuny v kvalifikaci profesionálů, artikulaci pohledů vpřed.

Metodologická opora: obsahová analýza 80 autointerpretací pracovních náplní sociálních pracovníků-praktiků, analogie k výzkumným sdělením a literatuře, imaginace v pojetí metody zakotvené teorie.

Klíčová slova

sociální systém, společenské procesy, profesiografie, institucionalizace, inovace, lidský příběh, narace, byrokracie, adhokracie, referent státní správy a samosprávy – sociální pracovník

Abstract

Requirement of innovation of social work is the immanent symbol of social work. It is impossible to distinguish resources of innovation which stems from its self-reflection and inner development on the one hand and from social influence on its main framework on the other hand. We can expect strong tension between such two hierarchical phenomena, especially in times of “strong” social processes and situations. The paper reflects social work as the necessary institution of the modern society, where the statements about the social work are statements

about the whole society at the same time. By using specific indicators the paper presents imagination derived from reality (social work as morphostatic institution) and imagination derived from social development (social work as morphogenetic institution). With varied focus on its main characteristics the paper presents institutionalization of social work, information capital and symbolism, professiography and its contradictions and searching for its identity, focus on relationships (human story) and performance oriented practice of social work, presence of bureaucracy and rising manifestation of adhocracy, interconnection between research and practice, readiness of social work to react on contemporary social reforms, coping with search for disabled people which is associated with “feelings of obtrusion” as the result of subjective as well as objective interpretation by materially deprived people (in relation to psychosocial deprivation), shifts in qualification requirements of professionals, articulation of future developments etc.

Methodology: Content analysis of 80 auto-interpretations of working conditions and content of work of social workers – practitioners, analogy to research reports and other relevant resources, imagination in the method of grounded theory.

Keywords

social system, social processes, professiography, institutionalization, innovation, human story, narrative approach, bureaucracy, adhocracy, civil servant – social worker

Sociální fenomény si žádají genetických vysvětlení. Sociální práce prošla historickou cestou, pro kterou byly charakteristické axiomatické poznatky, jejichž nadčasovost omezují rámce té které doby. V České republice započaly rokem 2008 reformy, důsledkově pak reforma celého sociálního systému, v němž sociální práce pravděpodobně dozná řady změn. Zatím můžeme jen předpokládat změny ve struktuře, nástrojích, organizaci, jednotlivých branžích a pracovních pozicích. Změny v legislativě již promluvily, následovat budou zřejmě další. Posuvy ve vládních sociálních filozofiích vedou ve svých důsledcích ke změnám v sociální práci. Společnost nutí k inovacím. Řešení stávajících nerovnováh v přístupu neoliberálním však může zakládat nerovnováhy jiné. Sekundární sociabilita společnosti a její formy mění svoji tvář.

Požadavek inovativnosti je v sociální práci imanentně přítomný. Plejádu kupících se otázek, jež se týkají sociální práce a jejích proměn (méně již odpovědí) nalézáme v hojné míře v různých analýzách teoretiků (většinou však v dosti uzavřeném diskursním prostoru) a debatách jejich každodenních praktiků¹ (které ovšem k čidlům veřejnosti zní dosti uzavřeně, část akademiků pak trpí jistým druhem hluchoty k nim). Až v dramatické směsici do ní

promlouvají hlasy konstruktivistů a dekonstruktivistů, idealistů i pragmatiků, druhých modernistů i postmodernistů, holistů i individualistů, objektivistů i subjektivistů, racionalistů a intuitivistů, koneckonců i hlasy další („inside“, „outside“). Méně je již osobnostních, profesně jí blízkých, interaktivních a široké veřejnosti. Ve vlastním prostředí sociální práce v rozpravě roste počet hlasů „zevnitř“, výraznější fundamentální rozprava, která by byla společensky garantovaná, však chybí (vymyká se hlas časopisu Sociální práce). Důsledky? Situace v profesi (Zita, 2005), sociální práce vnímaná a fungující spíše jako instituce morfostatická, obtížnost analyzovat sociální práci systémově autopoeiticky, přítomnost simulákrů², společenská očekávání. Situace v profesi se krystalizuje i tím, že byla jako povolání postavena po bok řady jiných profesních skupin a získala status registrované profese s akademickou hodnotou. Profesi v excelentním pojetí slova smyslu se však asi dohledně nestane a ani o to neusiluje. Jisté je jedno, sociální práce byla, je a zůstane fenomenologickou. Je to společenský jev každodennosti, nikoli pouze sociální v užším slova smyslu, dotýkající se TEĎ, ZÍTRA či v BUDOUCNOSTI potenciálně každého člověka, jeho rodiny, jeho blízkých a známých (Beck, In Konopásek, 1995).

Sociální práce se proměňuje v čase a prostoru. Do epistemologie sociální práce vchází rozměr politický. Pak definice, z čeho se sociální práce skládá a jak má být vykonávána, je silně ovlivněna politickými procesy (Dominelli, 1997). Stát substantivizuje služby sociální práce. Oddělení role státu od sociálního systému je pouze částečné.

Neprináší dlouhodobě očekávaná i neočekávaná společensko-politická situace příležitost i výzvu dívat se na budoucnost sociální práce jiným způsobem, než dosud? V ní hledat sebe samu a vědět, kam se ubírat? Sociální práce se orientuje především na substancionální skutečnosti (klient, skupiny), méně již na objektivní vztahy, v nichž se nachází. Neznamená počátek roku 2008 start veřejně prezentované změny v sociální péči, jako odrazu v širších změnách politických, ekonomických a sociálních, také změny ve společenské, skupinové, lokální i individuální objednávce služeb sociální práce? Přicházejí signály sdělující, že česká sociální práce zažívá zvýšenou míru nejistoty a nestability. Ta ji konečkonců esenciálně provázela v každé době, byť v různé proporcí kontinuálního rozložení pomoci, ochrany, dlouhodobé péče – moci, dohledu, prosazování opatření. Ona pověstná Janusova dvojí tvář: jasu a vlídnosti, ostražitosti a dohledu. Bohužel ta druhá je předkládána veřejnosti společenskými komunikátory až v dramatické verzi a v šedivých a temných odstínech. Instituce, které v makrospolečenské rovině do značné míry reprezentují sociální práci, však většinou mlčí. Přetiskujeme hlas pracovnice jednoho OSPOD: „*Občas by se nás mohl někdo z ministerstva práce a sociálních věcí v televizi a dalších masmédiích zastat.*“ To není imaginace, to je skutečnost. Informační kapitál sociální práce roste jen pomalu.

Z druhého břehu slyšíme hlasy praktiků žehrající na tichost akademiků v interakci a komunikaci s různě k sociální práci naladěnou veřejností. Modální většinu akademické obce v současnosti tvoří mladí pedagogové či výzkumníci, které dělí od doby jejich absolvování profilovaného studia ne vzdálená doba. Jsou nuceni přijmout akademizaci určenou normalizující tlakem dané kariéry, byť sociální práce je oborem především a hlavně antropickým a praktikovaným. Neuzavírají se

však za akademické zdi, přispívají k produkci konceptů či malých paradigmat sociální práce, které jsou v úloze určitého předvoje praktikované sociální práce.

Pojem „tichá, nenápadná profese“ jsem si vypůjčil z nedávno vydané publikace autorek V. E. Cree a A. Davis (2007). Z naslouchání pestré řadě praktiků sociálních pracovníků, z prací mých studentů v kombinované formě studia a z empirických výzkumných šetření mého pracoviště vyvozují tvrzení, že se nemalá část komunity českých sociálních pracovníků s tímto pojmem pocitově a reflexivně ztotožňuje nebo se mu značně přibližuje. „...*sociální práce potřebuje povstat a neschovávat svůj názor; potřebujeme, aby jasně zaznělo, co může nebo nemůže sociální práce nabídnout; potřebujeme být ochotnější přispívat k veřejným debatám o problematických otázkách z různých oblastí a o dopadu chudoby na ty, kdo využívají služeb sociální práce.*“

V teorii propracováváme kulturu profese, kulturu pracovišť. Opominuta zůstává „kultura ticha“, kterou je komunita sociálních pracovníků opředena jako neviditelnou, avšak silnou pavučinou. Ostych, přetíženost, nižší práh profesního sebevědomí, tajuplnost, skromnost či jiné bariéry? I odtud označení „tichá a skromná“ profese. Slabý hlas či mlčení může být komunikačním projevem apatie až bezmoci. Může však být i konotátem nesouhlasu, onoho dozrávání, kdy se podhoubí vzepne k reformní sociální práci, jehož neoddelitelnou součástí budou společenská hnutí a sociální práce se stane více morfogenetickou než morfostatickou společenskou institucí. Přijde radikální imaginace?

Epistemologie sociální práce spočívá také v tom, z jakého pohledu se na sociální práci díváme. Do rozpravy pak vstupují přinejmenším tři možné reflexivity, samozřejmě s vzájemnými přesahy a vztahy, tvořící v souhrnu celistvost. Matice vnímání sociální práce je široká.

1. Sociální práce coby nezbytná společenská instituce.³ Zájmenně KDO (plurál) a PROČ má tvořit institucionální a organizační strukturu sociální práce.

V této určenosti je pro analýzu určující proces institucionalizace sociální práce jako

společenského fenoménu. Soustřeďuje se na aspekty normativní (parametrické), organizační, procedurální, v posledním době i výkonově měřitelné.

2. Metodika sociální práce. Zájmem CO, JAKÉ a CÍLENÉ aktivity nabídnout a JAK uskutečňovat.

Metodiku nelze vyvázat či odtrhnout od institucionalizace. Určující se jeví aspekty instrumentální, vztahové, interaktivní, komunikační, interpretativní a procesuální. Repertoár nabízených služeb sociální práce roste.

3. Sociální práce jako profese. Zájmem KDO (singulár), s JAKÝMI kompetencemi a seberegulativy (plurál i singulár) má (může) kvalifikovanou sociální práci ve společnosti personifikovat.

Pojetí v sobě zahrnuje roli (role) profese. Role v obecném smyslu slouží k popisu vztahů mezi jedincem a okolím či společností. Profesní role s sebou nese společensky normované chování.

Sociální práce se definuje a provádí v akademických a praktických podmínkách. Se zvyšující se kvalifikací profesních sociálních pracovníků, kdy se důraz přesouvá na akreditované odborné vzdělání ve studijním programu sociální práce a sociální politika (retrospektivní imaginace: dříve to byla praxe), zdá se klesající přítomnost úřednických praktik a rituálů profese. Tím se snižuje obava vyslovená P. Bourdieu: „...byrokrat není pouze služebníkem státu, ale také tím, kdo si státem slouží.“ (1998: 116.)

Personifikovaná sociální práce spolu sdílí „dvojdomek“, ve kterém propojení širší nebo užší interaktivní chodbou dochází ke komunikaci „etatizované“ její větve a v (metafoře) symbolicky fungující „čisté“ sociální práce. Jmenované dvě větve lze od sebe přesně oddělit a sledovat pouze cestou abstrakce. V praxi zůstává rozháranost v názoru (požadavku) na to, zda profesionální způsobilost spočívá spíše na postupech a budování vztahů než na měřitelných výsledcích. Státem garantovaná sociální práce se vydává cestou procedurálních výkonů, narůstá instrumentalita technik, administrativa, dokumentovanost, počet sociálních šetření a kontrol, utkává se úřednická

pavučina směrem k odosobnostněným výsledkům výkonů. Nelze vyloučit, že i v naší sociální práci nenalezneme administrátora typu „*truant officer*“ „šetřícího si“ práci. Náročným se stává harmonizování profesionální a osobní identity. Oba, jak postup, tak výsledek, zůstávají v sociální práci důležitými. Potvrzují, že základem v sociální práci je být po boku lidem v jejich životech. Vztahová práce s sebou nese pravděpodobnost, že klienti začnou spolupracovat. Podstatné se v sociální práci projevuje vztahově i generativně.

S institucionalizací a profesionalizací SP roste v ní přítomná byrokracie.⁴ V celkovém sociálním systému, především pak v sociální správě, má své nutné a oprávněné místo. Přítomnost byrokracie (ve Weberově pojetí) pak slouží klientům i sociálním pracovníkům. Prvním v pocitu jistot, že promlouvá demokraticky, to znamená, že se mnou bude jednáno jako s kterýmkoli z klientů, a to podle stanovených pravidel a s malou mírou individuálně separátních zásahů. Sociální pracovníky pak chrání před nespokojenými klienty (ve smyslu jejich práv, ale také povinností).

Přibývá občanů, kteří přijímají poznatek, že i kancelářská práce sociálního pracovníka je velmi důležitá v pomoci lidem, kteří se ocitají v těžké životní situaci, se kterou si sami nedokáží poradit. Ale i ti si občas také „rýpnou“ „za vše můžou úředníci“. Většina sociálních pracovníků potřebuje k výkonu povolání lidský příběh⁵ a k tomu prostor pro interpretaci. Úředník řeší spíše případ nebo problém. Přetíženost části sociálních pracovníků (statisticky v současnosti dokladováno a medializováno u pracovníků OSPOD: terénní sociální pracovníci, kurátoři pro mládež; sociální pracovníci obecních úřadů zajišťující agendu příspěvků na péči) může důsledkově kopírovat poznatek z průzkumu Jonese, který popisoval sociální pracovníky, kteří poskytli explorační rozhovor, jako přetížené zaměstnance a sociální pracovníky jako „...továrnu, jejímž prostřednictvím jsou lidé zpracovávaní“ (Cree, Davis, 2007: 6). Tato analýza nastoluje otázku, v čem je sociální práce sociálněji než jiné pomáhající profese a instituce poskytující sociální služby. Takto formulovaná má však charakter teoretické otázky, jejíž empirická operacionalizace se jeví

obtížnou. V. d. Laan předkládá odpověď v poměrně široké formulaci: „*Otázka společenské-ho obsahu sociální práce souvisí kromě společenské role této práce a společenského charakteru problémů klientů také se společenským postavením sociálních pracovníků.*“ (1998: 182.) Dovožujeme: sociální činnosti, na nichž člověk nezbohatne, prestiž, stigmatizace „mucking“. V dualitě sociální pracovník–úředník sehrává diferencní úlohu i komunikační (odborný) jazyk. Pomineme-li úřednický žargon, který je pro nás prostě občany též zajímavý a bariérový, pak jazyk úřadu je daleko normativnější a formálnější než odborný jazyk sociální práce (i s jeho problémy). V komunikativním jazyce sociálních pracovníků praktiků se objevují konotace s příznaky evokačními, pragmatickými, expresí vními, intenzifikačními a postojovými (citové a estetické hodnocení, zčásti i ideologické). Jazyk sociálních pracovníků by měl být pro klienty srozumitelný, nikoli slova z žargonu, technické termíny nebo zkratky, které nejsou dále vysvětleny. V jiném pohledu lze sledovat u praktiků, kteří prošli či procházejí vysokoškolským studiem, jev „naučených odpovědí“, když v explorativním dotazování odpovídají touto frazeologií.

Dozrává požadavek profesiodigrafického uspořádání a pokrytí celého prostoru sociální práce propracovanými profesionálními schémata v kontextu možné jednoty této široce nastavené a diverzifikované jednoty tohoto povolání. Nelze proto nadále analyzovat povolání a celou sociální práci pouze funkcionálně (sociální pracovníci dělají to a to v jakési jednotě profese), ale též strukturalisticky, neboť právě struktura často určuje a umožňuje funkci (některé z branží sociálních pracovníků k sobě mají blízko, jiné pak si jsou vzdálené). Ještě složitější je to v těch organizacích, kde člověk vykonává v rámci jednoho zaměstnání dvě povolání (referentka správního a samosprávného územního celku-sociální pracovnice, justiční úředník-sociální pracovník, sociální pracovník-administrátor ap.). Některé branže (u jednotlivců je to přehledné) pak rády zdůrazňují „přesahy“ jejich kvalifikace a výkonů do jiných povolání. Povolání sociální pracovník vykazuje homomorfní zobrazení, tedy pouze částečné sjednocení.

V relativně vymezených mantinelech profese a situace v profesi nelze nepřehlédnout zřetelné entropie. Hledisko tří hlavních kategorií profesionálních sociálních pracovníků samo zakládá profesní rozptýl (referenti správních a samosprávných územních celků-náplní práce sociální pracovníci, sociální pracovníci v sociálních službách, sociální pracovníci v neziskovém sektoru⁶). K další diverzifikaci dochází v široké resortní ministerské struktuře a jejich branží sociálních pracovníků, dovedených až do soustavy pracovních pozic. Vynořuje se otázka, zda by určité uvážené a možné sjednocení sociálních pracovníků uvnitř 6 ministerských resortů přirozeně nepřispělo k sjednocení profese a jejímu zřetelnění. V odstavci uváděná strukturace (restrukturace) vede k tomu, že i v mezích profese zůstává sociální práce sporným konáním.

K rozpravě se vynořuje otázka, zda se nevrátit k významné myšlence S. Striežence (1999: 12): „*V sociálnej práci pristupujeme k životu ako k ‚sociálnemu faktu‘.*“ Od sociální práce je očekávána podpora emocionální, ale hlavně praktická. Podle Gavina „...*sociální práce, pokud je opravdu zaměřená na jedince, musí být víc než jen terapie založená na povídání (talking therapies)*“ (Cree, Davis: 152). Emocionální, nebo šířeji psychologická? Má-li mít SP svoji axialitu, pak emoční. Pro sociálního pracovníka není nikdy psychologických znalostí dost. Kompetence k psychologickým úkonům však nemá, viz K. Pavlík (2005: 24).⁷ S. Strieženec obhajoval ústřední pojmovou kategorii sociální práce – sociální terapii.

Všude tam, kde se očekává pomoc z vnějšku, může fungovat známý „placebo efekt“. Kdo věří, že mu bude pomoheno, pak mu pomoheno je již jeho vírou. Nelze nevidět, že i k nám vešla E. Goffmanem popsaná „mravní neviditelnost“ a „univerzální cizost“. Provázene projevy, jako starej se sám o sebe, skupinové identity jsou pro slabé a naivní jedince, stát a vlast (co to je?), žijme pro teď a budoucnost nás nezajímá. Nezajem o druhé pak musí nahrazovat společenské instituce, v tom lze spatřovat (byť paradoxně) i určité jistoty sociální práce do budoucna.

Praktická otázka, „kdo komu vlastně pomáhá“, ke komu a jak (proč) je pomáhání v sociální

práci adresné, se stává otázkou společenskou, ale i politickou. Že je povolání sociální pracovník jenom a pouze pomáhající profesí, bylo již dávno označeno za mýtus. Adresátem pomoci je nejčastěji míněn klient, jedinec. Ve vztahu ke skupinám, společnosti a státu platí spíše pojem služba, ochrana (i jednotlivce vůči jednotlivci), obrana (řekněme proti neoprávněným uživatelům služeb a dávek). V procesu reformem se posune osovost výkonu sociální práce k prosazování opatření a kontrolním aktivitám. Veřejnosti se tak bude sociální práce jevit ještě více byrokratická a tím i distanční.

Ve vysoce individualizované společnosti, která je však zároveň vysoce institucionalizovaná, nemáme kontroly a dívání se do našeho soukromí rádi.

Hranice sociální práce jako nezbytné společenské instituce nelze jednoznačně stanovit destinacemi. Výstižně to dokladuje výrok sociální pracovnice středního věku: *„Po více než deseti letech vlastní sociální práce a vysokoškolském studiu oboru jsem dospěla k svému vymezení jejích hranic. Pak však přišla klientka, aby mi vše rozhodila.“*

Etika, zakotvena v normativních aspektech sociální práce (nikoli v normativních parametrech) v podobě Etického kodexu, asociuje svými požadavky do idealistické imaginace. Ten jistě patří k symbolismu povolání, jeho promluvu do vlastní „široce“ nakročené praktikované sociální práce nalézáme spíše přítomnou ve vnitřním mravním imperativu každého nositele profese než v systémové reflexi výkonu povolání.

Aktuálním se stává mít pochopení pro „pocit obtěžování“, které s sebou nevyhnutelně přináší i vyhledávání pomoci. Se změnami (a zřejmě i s následnými změnami) sociálního systému poroste klientelská skupina lidí, pro které bude žádat o pomoc obtížné a dotýkající se jejich důstojnosti až integrity (tady lze souhlasit s poznatky feministické sociologie a sociální práce). Především máme na mysli část lidí v postproduktivním věku, seniory-důchodce, kteří již z objektivních důvodů nemohou být produktivní, leč by mnozí rádi. V těchto situacích bude vyhledávání pomoci obtížné, snad s výjimkou, když se tito lidé dostanou do zoufalé situace (pokud již nebude pozdě).

Realita je (Berger, Luckmann, 1991) průnikem objektivních daností a subjektivních interpretací. Vládou započaté reformy sociálního a zdravotního systému vstupují do žité každodennosti některých skupin obyvatelstva dopadem „na otevřenou dlaň“. Subjektivně pak nejsou částí populace pocíčovány příznivě, a proto jsou odmítány.

Vyhledávat osoby, u nichž došlo (či dochází) k narušení „přirozeného postoje ke světu“. Svět byl a priori daný a organizovaný, zaručoval pocit potřebného ontologického bezpečí. S reformou systému dochází ke změně významů, ke změně interpretací. Už nebude platit to, co dávalo běžnému člověku jistý pocit zabezpečení a ochrany: „celý život jsem poctivě pracoval a platil si pojištění“. 66letý muž, trpící těžkým diabetes, poloslepý, pohybující se se značnými obtížemi, zakázal manželce a dětem, aby požádali o přiznání příspěvku na péči slovy „přece se teď nebudu takto ponižovat a žebrot o almužnu“ (podzim 2007). K materiální deprivaci kousek, s pocitovým důsledkem psychosociální deprivace a revitalizace u nemalé části seniorské populace. Až dosud sociálně přijímané významy ztrácejí svoji přesvědčivost. Reformy vystavují část sociálních pracovníků do ještě kontrastnějšího „hromosvodu“ společnosti, neboť zvýší tenze a emoce v jejich vně profesní komunikaci. Mění se i pojetí faktu v sociální práci. Neoliberalistický přístup k sociálním otázkám zúžil rozptýl pojetí „fakt“ v sociální práci. Ne vše, co vidíme a především cítíme, bude bráno jako fakt, byť fakt „dílcí“. Fakta zřejmě budou ve větší míře potvřována normou a měřitelným výkonem.

Sociální práce je zatížena humanistickou mytologií, jejíž počátky sahají až k samotným kořenům profesní sociální práce. Tak např. v meziválečném období se profesionální sociální práce v ČSR jen těžko oprostovala od požadavku sebeobětování.

Efektivní a dostupná sociální práce musí mít organizační kontext, který by jí umožňoval další rozvoj. Změny v něm probouzejí imaginaci. *„Sociální pracovníci potřebují podporu, aby mohli svoji práci dobře vykonávat, potřebují kontrolu a příležitost pro sebereflexi a další vzdělávání.“* (Cree, Davis: 158.) Ne vždy se jim potřebné podpory od organizace dostává.

Organizace by měly chránit kapacitu sociálních pracovníků a tím i je samotné, když mají napravovat nedostatky v životech uživatelů služeb sociální práce tak, aby byl současně reflektován souběžný dopad uživatelů služeb na vlastní životy sociálních pracovníků a jejich rodin.

Předjímová imaginace. Kompas imaginace otáčí střelku k sofistikovaným úvahám, z nichž některé sestoupily do sociální reality v podobě sociálních fakt, jak je předkládají N. Luhmann, U. Beck a další ve svých analýzách naší civilizace. U. Beck uvádí pět velkých rizik, která až fatálně vyrůstají v jeho pohledu do ne vzdálené budoucnosti. Mezi nimi je přítomen boj žen s muži. U nás se k tomuto fenoménu ozývají hlasy, které druhá strana může označovat za skeptiky. Např. hlas V. Podraského⁸. Sociální práce se musí adaptovat na procesy individualizace v naší společnosti tak silící. Individualizace umožňuje na straně jedné realizovat veškeré pozitivní predispozice jedince, na straně druhé však může oslabovat mezilidskou solidaritu, až k samotnému ohrožení společenského řádu. Skupinové identity, dříve v Čechách tak početné, pevné a výrazné, chřadnou. Zůstane tato výzva pro českou sociální práci neakceptována? Uváděné statistiky týraných dětí posouvají Českou republiku na jedno z předních míst v Evropě. Nebo jsou to jen statistiky vycházející z konkurenčního dialogu mezi sociálně právní ochranou dětí zajišťovanou státem a některými profilovanými občanskými sdruženími s nepodkopatelnou legitimitou stojícími na straně druhé?

Imaginace nejbližšího vývoje v profesi samotné a snad i pohled vpřed, kam však až lze dohlédnout (dostatečnost zdrojů, směřování, cílenost, adresnost, restrukturalizace)? V současnosti víme, odkud pocházíme, s jistými rozpaky i kdo jsme, ale nejsme si jisti, kam směřujeme. Jasná artikulace zde není. Míra rozdílnosti mezi jednotlivými druhy služeb sociální práce došla značného a dnes i uznávaného rozptylu. Má-li zůstat profesní komunita sociálních pracovníků jednotnou, pak musí být budována individuálně, ale též, a to především, skupinově (vyrovnávání se s fragmentací a diverzitou). Jinak přijdou důsledky, které její již poměrně křehkou univerzabilitu rozloží defini-

tivně. Procesy diferenciací rozčlenění sociální práce nabudou nad procesy integrace (srovnej N. Luhmann, 2006). Pouhá sumativnost neobstojí.

Rozčlenění sociální práce vyvolává problémy identity, hodnot a věrností. Pak může být profesionální věrnost nahrazována organizační věrností. Dokladují to někteří referenti správních a samosprávných celků – sociální pracovníci, kteří neodvozuji svoji profesní identitu od sociální práce, nýbrž od úřadu. Diverzifikace profese probíhala a zřejmě bude i nadále probíhat podle řady os. „...myslím, že je produktivnější přemýšlet o sociální práci jako o vždy rozštěpené od dob svého vzniku v 19. století a vidět její historii jako opakovaně poznamenanou napětím mezi rozpětím a integrací, ve které bylo použito mnoho strategií, aby se pokusily vytvořit spojitost nebo jednotu mimo fragmenty.“ (Clarke, In Parton, 1993: 49.)

Prospektivní imaginace.

- Profese posouvá do popředí expresivní aspekty svého výkonu, podle hledisek citových, volních a časových (proces imaginace vedle představivosti zahrnuje i další psychické aktivity, jako city, motivy, vůli, myšlení). Užívání nových technologií vstupuje do praktikované sociální práce pouze limitovaně, emoce však zůstávají na obou stranách interaktivního vztahu. Expresivnost určují náhlé situace, kde hrozí nebezpečí z prodlení (zápas s časem a někdy i s normou). Fantazijní složky vstupují do intuitivně inovativního jednání, kteréhož nositelem je část mladých absolventů oboru.
- Expresivita spočívá i v tom, že se zvyšuje strukturní rozmanitost příběhů, s nimiž si sociální pracovníci musí poradit, což vyžaduje pružnou interpretaci pravidel.
- Hermeneutická imaginace. I přes patrný malý nárůst mužů v profesi tato zřejmě i nadále zůstává typickým ženským povoláním. Ve vícefaktorovém výkladu tohoto jevu zůstává tíhnutí žen k projevům pečovatelské funkce relevantním. Statisticky jde o rodovou nerovnováhu a volání „hledáme chlapy“ sílí (viz letáky agentur sociální práce). Kde a jak je hledat a poté udržet ve výkonu, to je silná otázka.

- Řada signálů sděluje, že mladí absolventi VOŠS a vysokoškolských studií tíhnou k vztahové sociální práci, méně již k administrativním procedurám. V profesně pracovní ontogenezi, která začíná iniciačním obdobím prvního zaměstnání, však na ně čeká vícero možných perspektiv. V čase svého absolventského hájení jsou většinou flexibilnější, schopní pružné změny úhlu pohledu.
- Vznikající adhokracie sociální práce v superbyrokratizované společnosti přináší změny a proměny. Adhokracie je pohled za byrokracií. Sociální pracovníci přijímají pracovní úkazy *ad hoc*, tj. pro řešení úkolu, který má časový horizont, po němž úvazek končí. Zřejmě je to u koordinátorů projektů a grantových úkolů, pracují též v týmech takto vymezovaných. Výrazné pak u části neziskových organizací, jejich termínovaných střednědobých grantových projektů.
- Ve výzkumu, který je nedílnou součástí sociální práce, roste hlas „expertů praxe“, což jsou uživatelé služeb sociální práce. Narativní přístupy v kvalitativních exploračních navazují atmosféru rozumění a důvěry mezi výzkumníky a praktiky, což ve svých důsledcích dialogicky obohacuje vzdělávání a výcvik v sociální práci. Tím roste schopnost zobrazování vlastních i jiných inovativních představ. V akademických publikacích, statích, sděleních je však těchto idiografických přístupů stále poskrovnu (hlasy „inside“). Naopak u praktiků začíná zdomáčňovat pojetí výzkumu jako přímé metody sociální práce, např. případové studie dokumentované, analyzované a řešené na delší časové ose sociálním pracovníkem řešeného příběhu, jenž není uzavřenou minulostí, nýbrž stálou současností. Rozbíhá se i akční výzkum.

Vstupní a výstupní evaluační procedury, založené na metodologii sociálního výzkumu v sociální práci, se stávají požadavkem.

Naplnující se imaginace.

- Zatímco se instituce, organizace a struktury mění a budou i nadále proměňovat, kvalifikovaný dobrý praktik sociální práce zůstává. Bude se však muset vyrovnávat s na-

stupujícím „novým manažerismem“ a jeho požadavky (i toto přináší zákon č. 108/Sb., o sociálních službách). Sociální práci zůstává charakter veřejné služby. Doloženo: „...*lidské životy jsou složité a jejich problémy zrovna tak, a kdyby tomu tak nebylo, zvládli by to lidé i bez sociálních pracovníků.*“ (Cree, Davis, 2007: 158.) Pro veřejnou službu i u nás začíná platit, že „...*každý sociální vztah je z jistého hlediska směnou*“ (Bourdieu, 2000: 116). Vztah sociálních pracovníků ke klientům musí být profesionální.

Vysokoškolská příprava budoucích sociálních pracovníků a zaváděný systém celoživotního vzdělávání vede k růstu profesních, ale i osobnostních kompetencí realizátorů profese. Zvyšující se profesní vědomí a sebevědomí nelze nevidět. Přes všechny změny a proměny ve společnosti i v profesi jedno zůstává: „[...] *potřebné kvality sociálních pracovníků se nemění, jejich schopnost naslouchat lidem, obhajovat a podporovat potřebné a vidět je v souvislosti s jejich životy.*“ (Cree, Davis, 2007: 12.)

Otázkou zůstává, zda by při zavedení povinné profesní registrace sociálních pracovníků došlo k objasnění některých v textu sledovaných průvodních jevů tohoto povolání. Možná ano, možná i ne. Dilemata provázejí sociální práci od nepaměti. Sama se pak stala dilematickou.

Poznámky

- 1 Vytvářejících zdroj poznání v podobě „sdílené“ epistemologie se svými kritérii: zkušenost, erudice, intuice, svědectví, respektování autority. Doxická přitakávání jsou v sociální práci častá (Zita, 2006: 367).
- 2 Simuláky představují osamostatnělé znaky, které nahrazují realitu. Skutečnost je jiná než jimi prezentovaná. Některé u nás vyučované teorie sociální práce a metody sociální práce uplatňované v zahraničí mají pro naše studenty a praktiky charakter simulákrů. V našich podmínkách je prostě nelze uplatnit. Míru jejich přítomnosti, cílovosti a obsahovosti lze, a to především na bakalářských studiích, rozumně redukovat.
- 3 Pojem použit s odvoláním na E. Durkheima, který vymezil instituce jako vytvořené sociální fakt, formy sociálního jednání a norem trvalé

- platnosti, které jsou pro daný sociální systém charakteristické. Pro nastíněné pojetí pod bodem 1 zdůrazňujeme normativismus. Formy sociálního jednání se váží spíše k bodům 2 a 3.
- 4 Pojem byrokratizace se oddělil od pojmu byrokracie (správa věcí veřejných a metoda rychlého a správného vyřizování věcí občana) a je zatížen negativními konotacemi, jako je povýšené jednání a zdoluhavé vyřizování klientových záležitostí (tak se to může uživateli jevit), byrokratická ritualizace, „nejsem slouhou občana“. V současnosti již slyšíme hlasy, které rozdělují sociální pracovníky na „úředníky“ (žádané a přijímané) a na „byrokraty“ (srovnej Keller)
 - 5 Životní příběh (*life history*) metodologicky zakotvil mezi psychology a sociology, požaduje však profesionálního interpreta (hermeneutika). Každý vyprávěný příběh bývá jedinečný, příběhy lze analyticky komparovat a dospívat k zachycení typů v určitém prostředí (idiografický výzkumný přístup). Prostor pro interpretaci se stal definičním znakem profese sociálního pracovníka. Pokud není, pak z výkonu mizí profese. Imaginace představuje také schopnost vyrovnávat se se změnou a nejistotou.
 - 6 Sociální pracovníci v neziskovém sektoru představují kategorii sociálních pracovníků nejméně rozkrytou a zdokumentovanou.
 - 7 „Sociální poradenství více akcentuje objektivní sociální souvislosti a vliv životních materiálních i sociálních podmínek jedince než detailní souvislosti jeho duševního života a zpravidla spíše než k navození osobnostních změn směřuje ke změnám objektivních podmínek (např. různé druhy materiální pomoci, odstranění nerovností, první pomoc či legislativní změny apod.). V zásadě tedy působí sociální poradenství jako relativně ucelený soubor odborných aktivit směřujících různými cestami k řešení i hmotné a sociální nouze občanů. Pokud spočívá příčina nouze především v osobní rovnici klienta, sociální pracovník obvykle zprostředkovává konzultaci u psychologa.“ (Pavlík, In Mlčák, 2005: 24.)
 - 8 „Fenoménu pravidel života je rozhodující pro zánik jakémkoliv civilizace. Lidé se obvykle přizpůsobí, zvyknou si na nové podmínky. Ti, kteří tak neučiní, zaniknou, ti, kteří tak učiní, se rozmnoží. Ale když ideje k zániku přímo navádějí a pravidla zánik organizují, není pomoci. A právě to činí současná západní kultura.“ [...] „Rozvolnění

harmonie svobody a řádu, prosazování svobody a neuznávání tradičních pravidel řádu znamená útok na rodinu a její harmonii. Lidé se snaží být nezávislí tak, že se nechťejí přizpůsobit opačnému pohlaví (snížit svoji svobodu a zvýšit svoji závislost), muž a žena si nerozumějí (mnohdy na základě zhoubných moderních idejí), vztahy se rozpadají a děti se rodí v nedostačujícím množství a jejich výchova je ohrožena. Prosazována je samostatná, nezávislá žena. Jenže není vyřešena její nezávislost v okamžiku, když má děti; automaticky se stane závislou na manželovi, který nemusí být spolehlivý, a na společnosti. Pokud je nezávislost a svoboda na prvním místě hodnot, potom zcela nutně je rodina až na některém z dalších.“ [...] „Celé kulturní prostředí společnosti vytvořilo zhoubné a terminální pravidlo: Rodina a děti jsou antitezí svobody.“ (Podradský, 2007.)

- 9 Roste počet pracovníků, kteří sice pracují v některém z polí sociální práce, sami sebe však nevnímají coby sociální pracovníky v tradičním generalizovaném a všeobjímajícím pojetí. Proces progresivních diferenciací jednotlivých polí sociální práce zřejmě ještě nedosáhl svého vrcholu. Strategii oficializace profese to zrovna nepodporuje, posiluje to však růst žádoucí specializace.

Seznam literatury:

- CREE, V. E., and DAVIS, A. **Social Work. Voices from the inside.** New York: Routledge 2007.
- BECK, U. **Riziková společnost.** Praha: Sociologické nakladatelství, 2005.
- BERGER, L. P., LUCKMANN, T. **The Social Construction of Reality. The Treatise in the Sociology Knowledge.** London: Penguin Books, 1991.
- BOURDIEU, P. **Teorie jednání.** Praha: Karolinum, 1998.
- BOURDIEU, P. **Nadvláda mužů.** Praha: Karolinum, 2000.
- CLARKE, J. **After Social Work?** In PARTON, N. (ed.). **Social Theory, Social Change and Social Work.** London and New York: Routledge, 2000.
- KELLER, J. **Sociologie organizace a byrokracie.** Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.

- DOMINELLI, L. **Sociology for Social Work**. London: Macmillan Press LTD, 1997.
- KONOPÁSEK, Z. **Zaměstnavatelé a zaměstnanci na poli sociální práce (podkladová studie k řešení problému minimálních standardů pro zaměstnávání sociálních pracovníků**. Praha: 1995.
- LAAN, G. VAN DER. **Otázky legitimace sociální práce**. Boskovice: Albert, 1998.
- LUHMANN, N. **Sociální systémy. Nárys obecné teorie**. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.
- MLČÁK, Z., a kol. **Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty**. Spisy filozofické fakulty Ostravské univerzity, OU č. 158/2005.
- PODRADSKÝ, V. **Společnost: Příčiny zániku evropské civilizace**. Internetová adresa, 19. 12. 2007, přístup neidentifikovatelný.
- STRIEŽENEC, S. **Úvod do sociální práce**. Trnava: Vydavatelstvo AD, 1999.
- ZITA, J. **Epistemologické otázky české sociální práce**. In *SOCIALIA 2006, Sborník příspěvků z X. ročníku konference s mezinárodní účastí* (UHK ve dnech 20.–21. 10. 2006). Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, s. 367–370.
- ZITA, J. **Nalézání identity povolání sociálního pracovníka**. Práce a sociální politika. *Noviny Ministerstva práce a sociálních věcí ČR*, č. 7–8/ 2005, s. 1.

Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci?

Reflections on the Gender Silence or Is Gender a Relevant Category in Social Work?

Radka Janebová

Mgr. Radka Janebová¹ (1972) vystudovala obor sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity a obor sociální práce a sociální politika na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové, kde působí jako asistentka na katedře sociální práce a sociální politiky. Zabývá se především metodami sociální práce a genderovými aspekty sociální práce.

Abstrakt

Život v genderované společnosti vytváří nutnost reflektovat specifické způsoby, kterými sociální problémy a sociální otázky ovlivňují životy žen a mužů. Sociální problémy jsou velmi často genderově založené a to by mělo být podstatným předpokladem pro profesionály potýkající se s těmito problémy i vzdělavatele v profesích, jako je sociální práce. Vzdělávání v sociální práci a každodenní praxe jsou stále necitlivé vůči genderovým nerovnostem. Rozvoj genderové teorie a výzkumu zdůrazňuje význam kategorie gender při porozumění sociálním fenoménům a podpoře genderově rovných způsobů smýšlení a politiky. V tomto článku zkoumám možnosti pro zavedení genderově integrovaného kurikula a praxe sociální práce.

Klíčová slova

gender, sociální práce, sociální konstrukce

Abstract

Living in gendered societies makes it necessary to take into account the specific ways in which social problems and social issues affect the lives of women and men. Social problems are very often gender biased and this would be substantive hypothesis for the professions dealing with these problems, and for the training programmes for professions like social work. Social work education and everyday practice are insensitive to gender inequalities yet. The development of gender theory and research highlights the significance of gender category to understand social phenomena and to support gender-equality ways of thinking and policies. In this article I examine the potential for making the change toward a gender-integrated curriculum and practice of social work.

Keywords

gender, social work, social construction

Úvahy nad genderovým tichem aneb Je „gender“ relevantní kategorií v sociální práci?

Sociální práce je tradičně považována za ženskou profesi, a i když nedisponuji statistickými daty, tak odhaduji, že se v ní i reálně pohybuje výrazně vyšší podíl žen než mužů. Podobné odhady je možno činit i v případě

klientely, kde lze také předpokládat vyšší proporcii žen. V následujícím textu nejsou podíly mužů a žen v profesi i mezi klientelou brány jako náhodný stav, ale jako důsledek kulturních a společenských hodnot, které mohou výrazně určovat životní a kariérní strategie žen a mužů. Jinak řečeno, stávající situace v oblasti sociální práce může být velmi silně

ovlivněna tzv. „genderem“, neboli souhrnem vlastností, rolí, vzorů chování i společenských pozic připisovaných mužům a ženám v naší společnosti (Vodáková, Vodáková, 2003: 342). V tomto textu nahlížím na sociální práci z „genderového hlediska“, což znamená, že se pokouším hledat rozdíly mezi muži a ženami v rozmanitých aspektech sociální práce – přičemž tyto rozdíly vnímám do značné míry jako důsledky sociální konstrukce „ženství“ a „mužství“ – a zamýšlím se nad tím, nakolik tyto společenské představy o ženách a mužích ovlivňují fungování sociální práce.

Česká sociální práce genderové aspekty své existence zatím explicitně netematizovala. Na akademické úrovni sice existuje několik málo textů zabývajících se genderovou tematikou v rámci sociální práce, které buď prezentují zahraniční poznatky a zkušenosti (např. Janebová, 2005, 2006a, 2006b, 2007b, 2008, Tkadlíčková, 2008), nebo se pokoušejí aplikovat vybrané feministické metody do praxe (např. Riglová, Dastlík, 2006), či popisují metody práce se ženami rozdílných cílových skupin – většinou však přímo nereflktují genderovou tematiku (přičemž převládá tematika domácího násilí na ženách). Cílem následujícího textu je reflektovat, jakým způsobem učinit gender relevantní kategorií v české sociální práci. Formulace cíle zahrnuje předpoklad, že se o relevantní kategorii jedná. Tento svůj předpoklad budu v textu odůvodňovat na příkladech ze zahraničí, které upozorňují na relevanci genderu při výkonu profese a na vymezení vztahu mezi posláním sociální práce – respektive profesní odpovědností a myšlenkou genderové rovnosti² (rovnosti mezi ženami a muži). Dále budu prezentovat, co to vůbec znamená integrovat gender do sociální práce, respektive jaké zkušenosti v tomto procesu mají v zahraničí, a nevyhnu se ani úvaze o bariérách a protiarumentech vůči této snaze.

Nelze popírat, že odpovědi, ke kterým dojdou, budou ovlivněny mými vlastními hodnotami, přesvědčeními a zkušenostmi. Z tohoto důvodu považuji za nezbytné vyjasnit svou pozici jednak ve vztahu k feminizmu a jednak ve vztahu k „ideálu“ sociální práce, který preferuji. Velmi zjednodušeně řečeno je feminizmus určitá ideová pozice, ze které vycházím. Vzhle-

dem k tomu, že existuje celá řada feminismů³, je nezbytné jít ve vyjasnění ještě dále. Obecně všechny feminizmy spojuje důraz na nerovnosti mezi muži a ženami. Za své teoretické východisko považují poststrukturalistický feminizmus⁴, který odmítá ideu ženské a mužské přirozenosti, a naopak zkoumá způsoby, jimiž lidé v každodenní vzájemné interakci utvářejí identity mužů a žen, a zaměřuje se na kritiku stereotypů spojených s předpokládanými vlastnostmi, schopnostmi, potřebami a aspiracemi žen a mužů⁵. Následující text se bude vyznačovat zpochybňováním stávajících definic, kategorií a teorií, bude klást důraz na konstrukci sociální reality (společnosti, profese sociální práce, kurikula sociální práce) a konstruovanost identit (mužů a žen, klientů a klientek, sociálních pracovníků a sociálních pracovníků) a za jeho hlavní poslání považují výzvu k dekonstrukci stávajícího genderově nepřilíživého diskursu⁶ sociální práce. Za nezbytné považují zdůraznit rozdíl mezi „dekonstrukcí“ a „destrukcí“. Zatímco „dekonstrukci“ reprezentuje nepřetržité kladení otázek o genezi vzniku sociální reality, což umožňuje nahlédnout od manifestního k latentnímu a sledovat tak celou řadu marginálních diskursů, vyzývajících k novým dialogům, tak „destrukce“⁸ znamená zničení – v tomto případě stávajícího diskursu sociální práce. Destrukce rozhodně není mým cílem, tím je naopak klást nové otázky a představovat alternativní diskursy. Na jedné straně připouštím, že se nevyhnu „postmodernistickému“ podkopávání hodnot tradiční sociální práce, na straně druhé kladení nových otázek nevyklučuje zachování řady „starých“ funkčních hodnot.

Vzhledem k tomu, že se chci zabývat otázkou profesní odpovědnosti sociální práce, je důležité vyjasnit preferované pojetí sociální práce v tomto textu. Mezi sociálními pracovníci a pracovníky neexistuje jednoznačná a jednotná představa o „ideálu“ sociální práce. Osobně se přikláním k tzv. „profesionálnímu ideálu“⁹, který je postaven zejména na hodnotách situačního a komplexního přístupu a metodách sebereflexe a reflexe. Ve vztahu k genderu budu prezentovat myšlenku, že procesy posuzování a rozhodování v situaci mohou být v sociální práci genderově podmíněny.

Relevance genderového hlediska při výkonu sociální práce na příkladech ze zahraničí

Aby bylo zřejmé, o jak relevantní kategorii se jedná, je zapotřebí zkoumat, jak stereotypní představy o mužích a ženách mohou ovlivňovat fungování naší profese. Zatímco v zahraničí se objevuje řada takových genderových analýz¹⁰, tak česká sociální práce na teoretické i praktické úrovni převážně mlčí, jako by existovala v jakémsi genderovém vakuu a genderové konstrukce se jí vůbec nedotýkaly. V odborném diskursu české sociální práce je „sociální pracovník“ typicky popisován jako genderově neutrální a sama profese se prezentuje, jako by měla genderově neutrální organizační rámec, když se hovoří o abstraktních pracovnících, kteří zastávají abstraktní genderově neutrální práci. Mým cílem v tuto chvíli není konstatovat fakt, jak špatná je situace v oblasti genderové rovnosti, zcela naopak se domnívám, že tato situace by měla být pečlivě prozkoumána. Je nebezpečné slepě přenášet do českého kontextu sociální práce výsledky výzkumů z jiných zemí. Abychom zjistili, jaké genderové klima je u nás, musí být toto klima zkoumáno. Jazykem poststrukturalismu: musí být to, co je dosud skryté, učiněno zjevným.

Pro jasnější představu, co to je genderová analýza a k jakým výstupům může vést, představím v následujícím textu dva vybrané příklady nalezené genderovanosti sociální práce ze zahraničí a jejich etické souvislosti. První se bude vztahovat k sociální konstrukci klientství, zatímco druhý k možným dopadům genderové identity pracovníce a pracovníků do praxe. Znovu opakuji, že rozhodně není mým cílem slepě aplikovat tyto zkušenosti u nás, ale chápu je jako inspiraci pro analýzu českou.

Příklad č. 1: Respekt k jedinečnosti vs. genderová konstrukce klientství

Téměř ve všech učebnicích etiky sociální práce se objevuje klíčová hodnota, kterou je respekt k jedinečnosti klientky či klienta. Patrně i většina vyučujících metod sociální práce na školách učí své studentky a studenty, aby pokud možno zapomněli nejružnější kategorizace osobnosti, které si osvojili v psycholo-

gických předmětech, a posuzovali klientky a klienty podle jejich jednání a jeho kontextu. Nicméně, zároveň je třeba reflektovat, že i samotná sociální práce probíhá v určitém kontextu – kulturním, sociálním, organizačním a politickém – který i při nejvyšší snaze pracovníce/pracovníka o respekt k jedinečnosti výrazně ovlivňuje jejich posuzování. Téměř nevyhnutelně pak dochází k nejružnějším kategorizacím či typologizacím klientů a klientek – např. pro byrokratické účely, pro teoretické vysvětlení klientských problémů podle nějaké teorie (psychologické nebo sociologické), nebo jsou méně zjevně vyslovené podle vlastních kritérií pracovníce či pracovníka (Scourfield, 2001).

Genderové analýzy konstrukce klientství ukazují, že kategorizace z hlediska genderu mohou hrát výraznou roli při práci s klientkou. Např. Scourfield (2001) nalezl v kultuře dvou britských úřadů zabývajících se sociálně-právní ochranou dětí výraznou genderovou dichotomii muže jako „zneužívajícího děti“ a ženy jako „pečovatelky“. Postupy pracovníce a pracovníků byly výrazně ovlivněny konstrukcí žen-klientek jako utlačovaných, zodpovědných za ochranu dětí a činících volbu. Na jednu stranu hovořili o značném znevýhodnění žen v komunitě, které mají na svých bedrech odpovědnost za děti i domácnost bez podpory mužů, na druhou stranu upřednostňovali blaho dítěte a znevýhodnění žen (ať už se jednalo o absenci podpory ze strany muže nebo o domácí násilí na ženě) je zajímalo až s ohledem na jeho dopady na děti. Teprve když utlačování žen začaly pociťovat děti, tak se začali tímto problémem zabývat. Ženy tedy nebyly chápány jako subjekty vlastních práv, ale pouze jako subjekty ochrany dětí.

Ženy byly zároveň považovány za odpovědné za ochranu dětí¹¹. Došlo-li k týrání či zneužívání dítěte ze strany muže, předpokládalo se, že to bude žena, která zajistí v rodině pořádek. Místo aby se pracovalo s týrajícím rodičem, byl posilován tlak na ochranu ze strany rodiče, který netýrá. Protože to byli statisticky více muži, kdo zneužíval či týral děti, stávaly se matky hlavním zdrojem ochrany dětí. S násilníky se téměř nepracovalo¹², naopak ženy byly obviňovány, že si vybraly špatné muže.

Na ženu byla přenášena odpovědnost za to, že muž opustí domácnost. Pokud se jí to nedařilo, někteří pracovníci/pracovnice to interpretovali tak, že se vlastně podílí na násilí na dětech. Ženská odpovědnost za ochranu dětí byla prezentována jako jasná volba: buď muž, nebo děti. Tento názor nebral v úvahu řadu omezení, se kterými se ženy musejí potýkat (např. se obávají, že přijdou o děti, muž jim vyhrožuje vraždou jich samých nebo dětí, neumějí si vůbec možnost nezávislosti představit, ekonomická závislost na partnerovi apod.).

Scourfield (2001) si všímá paradoxu tohoto přístupu, kdy jsou na jednu stranu ženy považovány za znevýhodněné a utlačované, ale zároveň je jim prisuzována možnost neomezené volby. Upozorňuje na silící trend v sociální práci, kdy je preferováno zacílení na změny na mikroúrovni před změnou širších okolností. Přestože řada sociálních problémů má původ ve strukturálních příčinách, tak sociální práce se ve svém balancování mezi důrazem na sociální a ekonomický kontext klientských problémů a etikou individuální odpovědnosti přiklání k preferenci druhého. Očekávání, že se klienti či klientky změní, bylo u britských pracovníků a pracovníků mnohem vyšší vůči ženám. Vycházeli z předpokladu, že muži se příliš měnit nenechají, zatímco ženy ano. To vedlo k situacím, kdy přestože byl vznik problému připisován muži, byla za změnu situace činěna odpovědná žena. Na jednu stranu byly ženy vykreslovány pozitivněji než muži, ale zároveň k nim směřovala vyšší očekávání, a pokud je nenaplnily, „mohly spadnout z větší výšky“, zatímco muži „příliš nemohli zklamat“. Předpoklad ženské spolupráce vedl pracovnice/pracovníky k tomu, že v případech, kdy matky nespolupracovaly nebo se chovaly vůči personálu agresivně, bylo takové jejich jednání interpretováno jako nezáměr o dítě pod hlavičkou přesvědčení, že nespolupracující žena má jiné priority než dítě. Podle Scourfielda (2001) tak byly nedostatek pragmatismu či neschopnost prokórnout profesní etiketu zaměňovány za špatný vztah k dítěti.

Konstrukce žen-klientek se tak pohybovala na širší škále mezi negativitou a pozitivitou – ženy byly hodnoceny více pozitivně i více negativně než muži. Tak ženy, které nenaplnily

ideál „dobré matky“ nebo byly dokonce přistiženy při týrání dětí, byly hodnoceny v rámci dokumentace mnohem negativněji než muži při stejných přečinech. Zároveň byla ženská rutinní péče reflektována pouze při nedostatecích (reprezentovaných převážně skrze kritéria „špinavé dítě“ a „nepořádek v domácnosti“), zatímco jakákoliv mužská péče vedla k pozitivnímu vnímání. Turney (2000) tuto situaci označuje jako „feminizaci zanedbávání“, kdy jsou situace zanedbání péče konstruovány jako ženský problém. Scourfield (2002) připomíná, že tyto genderové konstrukce nemusí nutně znevýhodňovat pouze ženy, ale mohou mít nepříjemné důsledky i pro muže, když je předsudek „nemohou se změnit, tudíž s nimi nebudeme pracovat“ vlastně zbavuje klientské subjektivitu¹³. Absence práce s muži v situacích zneužívání či týrání dětí je reflektována řadou dalších autorů a autorek (např. Mullender, 1996; Christie, 2001; Turney, 2000; Hearn, 2001; Daniel, Featherstone, Hooper, Scourfield, 2005; Janebová, 2007), ať již ve smyslu práce s násilníky nebo muži coby potenciálními subjekty pomoci dětem v rodinách, kde dítě týrá jiná osoba.

Důsledky genderově podmíněné konstrukce klientek a klientů se ve švédském kontextu zabýval Kullberg (2004), který zkoumal způsob podpory osamělých otců a matek v situaci nezaměstnanosti ze strany sociálních pracovníků a pracovník. Zjistil, že otcovské problémy byly spojovány více se sférou placené práce, zatímco mateřské problémy byly propojovány s neadekvátním fungováním sociálních sítí. Našel disproporci mezi oficiálními cíli švédské sociální legislativy a její aplikací v běžné praxi. Zatímco švédská legislativa naplňuje podmínky rovnosti, tak praktická rozhodnutí sociálních pracovníků a pracovníků byla dále formována komplexem vazeb mezi organizačními omezeními, administrativními požadavky, profesionálními znalostmi a osobními hodnotami (ohledně pozice mužů a žen v genderové struktuře společnosti). Ukázalo se, že u mužů bylo prioritou získat placenou práci, zatímco u matek převládala strategie adaptace na situaci nezaměstnanosti. Tyto strategie pracovníků a pracovníků dává do kontrastu se švédskými studiemi postojů k placené práci,

kteří naopak dochází ke zjištění, že ženy přikládají placené práci větší důležitost než muži. Nalezené tendence mohly znevýhodňovat jak ženy, u kterých nezaměstnanost bagatelizovaly, tak muže, u kterých mohla být podceňována potřeba udržení jejich sociálních sítí, přestože, jak podotýká Kullberg, existuje právě u nich vyšší riziko sociální izolace než u žen.

Konstrukce klientství se nemusí nutně projevat pouze v sociálně právní ochraně dětí, ale i ve službách spojených s péčí o seniory a postižené lidi, kde propojení mezi feminitou (ženskostí) a péčí vede ke konstrukci žen coby pečovatelek a mužů jako příjemců péče. To může v genderově necitlivé praxi vést ke znevažování a bagatelizování velmi náročné pečovatelské práce žen (pod ideou její „přirozenosti“) (Denney, 1998), k ostrakizaci žen, které odmítají péči vykonávat (Orme, 2003), k ignoraci žen, které jsou netypickými uživatelkami těchto služeb (Orme, 2003) či přehlížení mužů-pečovatelů (Christie, 2001; Hearn, 2001; Bowl, 2001).

Podobně lze nalézt dichotomické pojetí žen a mužů v oblasti sexuálního chování, kde je ženská sexualita především u mladých dívek předmětem zcela odlišných morálních standardů, než je tomu u chlapců (Hudson, Ayensu, Oadley a Patocchi, 1993; Denney, 1998; Dominelli, 2002), v oblasti kriminality, kde bývá ženská kriminalita dvojnásobně stigmatizována (Volf, 2000; Dominelli, 2002) či u rozdílné akceptace ženského a mužského alkoholismu (Abbott, 1995; Dominelli, 2002).

Výše zmíněné příklady ukazují, jak konstrukce klientství podléhá širšímu rámci genderových vztahů. Ženy i muži byli konstruováni jako odlišné kategorie s odlišným chováním a postojem, navíc jako kategorie vztahové, kdy se porozumění mužům i ženám odehrávalo v přímém vztahu ke konstrukci druhého pohlaví (Scourfield, 2001), přičemž tato kategorizace devalvovala klíčovou hodnotu respektu k jedinečnosti klientky či klienta. Zkoumání těchto konstruktů a jejich dopadů na sociální fungování klientek a klientů ve vztahu k profesní odpovědnosti by mohlo být velmi užitečným krokem v procesu kultivace sociální práce.

Příklad č. 2: Imperativ sebereflexe a otázka „genderově neutrálního pracovníka“

Sebereflexe či promýšlení hodnot, přesvědčení, zkušeností, potřeb, životní filozofie a životního stylu jsou považovány za předpoklady profesionální sociální práce. Porozumění sama sobě má napomáhat k tomu, aby při promýšlení situace klientů a klientek nedocházelo k přenášení životního modelu pracovnice/pracovníka na klientky a klienty, ale také k tomu, aby pomáhající porozuměli, jak jejich založení může ovlivňovat jejich přístupy. Nicméně velmi zřídka (alespoň v česky psaných odborných textech¹⁴) se objevuje imperativ sebereflexe vlastní genderové identity. V tomto směru jsou inspirující například příspěvky, které se zabývají vztahem mezi genderem a výkonem moci a autority¹⁵, reprezentované otázkou: Nakolik si ženy a muži přinášejí do profesní arény způsoby, ke kterým byli socializováni na základě svého pohlaví?

Např. Taylor (1995) zjistila, že způsob výkonu moci v sociální práci je výrazně podmíněn aspekty genderové socializace, takže ženy měly díky stereotypům, spojeným s jejich pohlavní rolí, větší problémy při jejím uplatňování. Tyto problémy s mocí připisovala tomu, že atributy jako asertivita, moc a dominance jsou tradičně spojovány s maskulinitou (mužskostí), zatímco role žen ve vztahu k moci byla vždy definována jako ta, která zahrnuje závislost, podřízení a bezmocnost. Podobně Daly (1995) zdůrazňuje, že zatímco pro muže je požadavek výkonu moci a kontroly konzistentní s jejich genderovou rolí, pro ženy může představovat velký problém. Ženy jsou často přitahovány k sociální práci kvůli atributům pomoci, opatrování a pečovatelskému přístupu, ale praxe ve značné míře vyžaduje uplatňování moci a autority. V praktických situacích pak ženy mohou mít problémy nakládat se svou mocí a autoritou nebo oboje *a priori* dokonce odmítají.¹⁶

Ze zahraniční literatury vyplývá, že muži se v souvislosti s vlastním pojetím moci potýkají se zcela opačným problémem než ženy – tedy jak regulovat vlastní moc, aby nedocházelo k jejímu zneužívání. Zajímavé je, že většina odborných textů se zabývá zneužíváním moci mužů sociálních pracovníků nad ženami-klientkami.

Např. Hicks (2001) přisuzuje tuto tendenci sexismu¹⁷ ve společnosti. Muži mohou mocensky působit buď explicitně (např. verbální stereotypizace žen či snižování ženských kompetencí), nebo implicitně, když aplikují přístup, který Arshad (Hicks, 2001) nazývá „anti-sexistický sexismus“ (*anti-sexist sexismus*). Dochází k tomu v situacích, kdy muž, který zná genderovou problematiku a který užívá jazyk genderové rovnosti, reálně přistupuje k ženám s postoji a chováním, které jsou diskriminační a opresivní. Pringle (2001) a Pease (2001) upozorňují, že sexismus se může projevit i v rámci dyády muž–sociální pracovník a muž–klient. Varují před tajným spojenectvím mezi mužem–sociálním pracovníkem a mužem–klientem, které může posilovat opresivní praktiky mužů vůči ženám. Druhý jmenovaný předkládá příklad, jak v rámci skupinové práce s muži, kteří páchali domácí násilí, byla nahrávka sezení předložena k posouzení ženám–supervizorkám a ty identifikovaly momenty, kdy muži sociální pracovníci přehlíželi projevy mužské dominance a privilegii.

Ne vždy musí být odlišný přístup mužů–sociálních pracovníků vůči ženám interpretován jako sexismus. Může se místo toho jednat o snahu zachovat si hranice, jak uvádí Okamoto (2003), který neúměrně direktivní přístup mužů vůči ženám považuje za vědomou strategii k udržení mezi-genderových hranic. Ve své výzkumné studii, kde se zabýval problémy v udržení hranic mezi pracovníky a mladými klientkami, zjistil, že pro muže byla v řadě případů problémem atraktivita klientek a museli řešit sexuální etiku vzájemných vztahů. V této souvislosti zjistil, že jednou ze strategií, které muži–sociální pracovníci rozvíjejí, aby si udrželi hranice ve vztazích s těmito klientkami, je direktivní přístup. V tomto případě se tedy nemusí jednat přímo o zneužití moci, ale spíše o využití moci k dosažení vlastního pojetí profesionality.

Z hlediska autority může být zajímavou otázkou, jak klienti a klientky naopak vnímají a přijímají výkon kontroly ze strany mužů a žen. Jaká rizika lze nalézt u rozmanitých dyád mezi-genderových vztahů, přičemž nejzajímavější výstupy by mohly přijít v případě dyády sociální pracovnice–muž–klient.¹⁸

Není mým záměrem tvrdit, že všechny ženy mají problém aplikovat moc, nebo naopak že všichni muži jsou zrozeni k zacházení s mocí. Spíše chci na základě zahraničních studií upozornit na potřebu reflexe vlastní genderové socializace u mužů–sociálních pracovníků a žen–sociálních pracovník a jejich dopadů na jejich konkrétní praxe. Nicméně stávající pojetí „genderově neutrálního pracovníka“, který není při rozhodování determinován svým genderem, vnímám jako profesionálně neadekvátní.

Jaký je vztah mezi profesionální odpovědností sociální práce a genderovou rovností?

Prvotní problém, spojený s odpovědí na tuto otázku, vzniká při vymezení termínu „profesionální odpovědnost“. V podstatě jedinou oporou pro vyjasnění tohoto pojmu se stává Etický kodex sociálních pracovníků České republiky (2006), ale není jasné, zda je to kodex závazný pro všechny sociální pracovnice a pracovníky v České republice, či nikoliv. Společnost sociálních pracovníků nemá status zastřešující asociace a už vůbec nedisponuje vymahatelností etických zásad po lidech v profesi, kteří nejsou jejími členy či členkami. Nicméně budu vycházet z nepsaného úzu, že tento Etický kodex je považován za klíčový dokument pro české sociální pracovníky a pracovnice.

Profesionální odpovědnost není v Etickém kodexu explicitně vymezena, pouze je nadřazena soukromým zájmům. Jsou zde vymezeny klíčové hodnoty sociální práce: demokracie, hodnota lidských práv a sociální spravedlnosti. Všechny tyto pojmy jsou ovšem spojeny s možností rozmanité interpretace¹⁹, takže jako vodítko na cestě k vymezení profesionální odpovědnosti příliš neposlouží. Nicméně na úrovni jednotlivých pravidel etického chování lze nalézt etická pravidla, která mohou být vodítkem při vymezení profesionální odpovědnosti. Objevuje se zde odpovědnost za posuzování člověka v jeho kontextu (2.1.3), povinnost zasazovat se o zlepšení sociálních podmínek a rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám (2.5.4), a pominout nelze ani pravidla 2.2.2. a 2.2.3,

kde je stanovena spoluzodpovědnost za rozvoj organizační kultury zaměstnavatele. Velmi podstatný je také nový bod 2.5.6., který ukládá sociálním pracovním a pracovníkům, aby požadovali „uznání toho, že jsou zodpovědní za své jednání vůči osobám, se kterými pracují, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu“. Přesto, že zde není popsána možnost konfliktu mezi odpovědností ke klientce/klientovi a odpovědností vůči společnosti či kultuře, uznání možnosti konfliktu mezi jednotlivými odpovědnostmi legitimizuje situace, kdy pracovnice/pracovník na základě pečlivého uvážení situace volí reformní styl práce, tedy namísto tradiční adaptace klienta/klientky na prostředí se pokouší zlepšovat sociální podmínky prostředí.

Výše uvedená interpretace Etického kodexu mě vede k názoru, že pokud dojde k situaci, kdy budou skupiny či jedinci znevýhodněni na základě genderové příslušnosti, jak o tom například pojednává výše uvedený příklad č. 1, jedná se o situaci, která by měla stát v centru pozornosti sociální práce. Aktivita sociální práce by měla vést ke genderové rovnosti. Nicméně tento termín je třeba objasnit, protože jeho výklady mohou být velmi odlišné. Např. Belling (2008) chápe genderovou rovnost velmi kriticky jako prosazovanou „ne-odlišnost“²⁰ mužů a žen či „genderový ráj vzájemně plný identických a zaměnitelných lidských tvorů“, přičemž strategie prosazování genderové rovnosti podle něj povedou k nesvobodnému státu, založenému na systému regulací do přirozeného běhu světa. Z textu nelze zcela rozpoznat, zda Belling vychází z premisy mužské a ženské „přirozenosti“, nicméně jistou premisou je, že stávající stav (rozuměj stav bez systémových opatření k podpoře genderové rovnosti – např. distancování ministerstev i řady měst a obcí²¹ od podpory předškolních zařízení, kdy poptávka po jeslích a školkách na řadě míst v České republice výrazně převyšuje nabídku) považuje za stav svobody.

Naopak poststrukturalistický feminismus zdůrazňuje, že svobodný stát (rozuměj stát bez regulačních a podpůrných opatření) nemusí znamenat zároveň svobodné lidi. Konstruk-

ce identity mužů a žen probíhá v konkrétním kulturním a sociálním kontextu, který výrazně ovlivňuje proces socializace dívek a chlapců od raného dětství a následně jejich životní strategie a možnosti. Schopnost kriticky reflektovat tyto vlivy prostředí na vlastní identitu je pak podmíněná individuální sociální situací. Např. Scourfield (2002) přímo v kontextu sociální práce upozorňuje, že důraz na humanistickou perspektivu osobní autonomie a svobodný subjekt, který může konat, navzdory tlakům společnosti a zformované identity, je problematický až asociální, vzhledem k tomu, že ignoruje zakotvení individuální zkušenosti v kontextu.

Příkladem, který může demonstrovat spornou ideu svobodné volby, je délka pobytu žen na rodičovské dovolené. Šlechtová (2001) srovnávala délku pobytu žen na rodičovské dovolené v České republice a ve Francii a zjistila, že zatímco u nás se nástup matky na rodičovskou dovolenou automaticky předpokládá (ze strany matky i okolí), aniž by byly zvažovány alternativy jako hlídání či jesle (tento předpoklad existuje i u profesí, kde má prodleva významný dopad na kariéru), tak ve Francii ženy naopak zvažují, zda rodičovskou dovolenou vůbec nastoupí. Zatímco Češky zdůvodňují, proč se vrací do práce dříve, než jim vypršela doba rodičovské dovolené, Francouzky cítí potřebu zdůvodnit, proč se případně rozhodly jít na rodičovskou dovolenou naplno. Popisovaná situace v obou zemích ukazuje velmi silný vliv sociálního kontextu, kdy minimální podpora kombinace mateřství a zaměstnání ze strany veřejnosti, politiky a expertů/expertek v podstatě minimalizuje prostor Čechek pro jinou volbu, než je tříletá rodičovská dovolená. Dominující diskurs je založen na vědeckém předpokladu, že malé děti potřebují být s matkou (péči matky nikdo nenahradí), přičemž se ustálila magická hranice tří let věku, která se stává měřítkem kvality té které ženy. Vzhledem k tomu, že ženská identita je propojena s mateřstvím a péčí, tak nálepky „krkavčí matky“, „sobecké matky“ či „kariéristky“ mohou mít pro ženy fatální následky. Naopak alternativní diskursy, které mohou být založeny na předpokladu kompetentního otce, zaměnitelnosti otce a matky v rodičovské roli

či na respektování a slaďování potřeb rodičů a dětí zůstávají upozaděny. Popisovaný diskurs je propojen s představou totalitních kolektivních jeslí a s přesvědčením, že jesle neposkytují vhodné prostředí pro východu dětí, aniž by byla zvažena možnost, že současné jesle mohou fungovat zcela odlišně a aktivně vycházet vstříc potřebám dětí.

Při vědomí kontextuality je pak ze strany poststrukturalistického feminismu genderová rovnost vymezována jinak než např. u Bellinga (2008). Genderovou rovnost reprezentuje takový stav, kdy lidé mají možnost rozvíjet své schopnosti a činit rozhodnutí bez omezení, které jim mohou vytvářet jejich genderové role (Křížková, Pavlica, 2004). Jak takového stavu dosahovat, by mělo být předmětem diskuse. V tomto směru souhlasím s Bellingem, že by měla být velmi pečlivě plánována, analyzována i implementována opatření k dosažení genderové nerovnosti (jako jsou např. kvóty či povinná otcovská dovolená při narození dítěte), ovšem nesouhlasím s tím, aby se problémy spojené s realizací takovýchto opatření stávaly zbraní proti samotné ideji genderové rovnosti.

Na tomto místě je znovu na čase zodpovědět otázku, jaký je tedy vztah mezi profesionální odpovědností a genderovou rovností. Při vědomí omezení daných mou vlastní (feministickou) pozicí docházím k závěru, že genderová identita může znevýhodňovat v určitých aspektech života jak muže, tak ženy, a protože je součástí profesionální odpovědnosti zlepšovat sociální podmínky a rozšiřovat příležitosti pro zlepšení kvality života, pak spadá do odpovědnosti sociálních pracovníků a pracovníků aktivní podpora genderové rovnosti. Otázka profesionální odpovědnosti má však ještě jednu dimenzi a to je vyjasnění vzájemného vztahu genderové rovnosti a odpovědnosti k dítěti. V této souvislosti je důležité hledat odpověď na otázku, jak se česká sociální práce vymezuje při balancování těchto dvou odpovědností. V případě, že podobně jako např. ve Velké Británii (Scourfield, 2001, 2002) dochází k upřednostňování hodnoty ochrany dětí před genderovou rovností, je vhodné reflektovat, nakolik je taková praxe etická. Podobně jako započít debatu k aktuálnímu konzervativnímu diskursu, který prezentuje ochranu dětí a gen-

derovou rovnost jako dvě neslučitelné hodnoty (viz Belling, 2008).

Co znamená integrace genderového hlediska do sociální práce?

Vyjasnění obsahu terminologického spojení „integrace genderového hlediska do sociální práce“ se pokusím započít tak trochu nezvykle tím, že na zahraničních zkušenostech uvedu, co za integraci genderového hlediska považováno není. Teprve následně vysvětlím její podstatu.

Na první pohled se nabízí na otázku relevance genderu v sociální práci poměrně jednoduchá odpověď, vycházející z paralely se západní či severní Evropou, Severní Amerikou či Austrálií, kde se tlaky na tematizaci genderových otázek v sociální práci začaly objevovat již v 70. a 80. letech minulého století. Nicméně bylo by velmi zjednodušující zakládat argumenty ke genderové analýze sociální práce na zkušenostech zemí, kde se sociální práce vyvíjela ve značně odlišném kontextu. Nehledě na to, že i zde je feministicky orientovanými autory a autorkami do značné míry zpochybňována integrace genderových souvislostí do praktické sociální práce. Na teoretické rovině sice existuje řada odborných textů zabývajících se genderovou tematikou ve vztahu k profesi a vzdělávání, ale při hlubší analýze dochází např. Freeman (1990), Nichols-Casebolt, Figuera-McDonough a Netting (2000, 2001) či Orme (2003) k poměrně skeptickým závěrům ohledně integrace genderu do sociální práce. Z pojednání výše zmíněných autorek a autorů lze usuzovat, že se v těchto zemích objevují dva dominující modely tematizace genderu: První je založen na zapracování „specifických ženských problémů“ do teorie (většinou skrze odborné články o specifikách žen a možnostech práce s nimi) a vzdělávacího systému (většinou skrze specializované předměty či kurzy o ženách), přičemž obvykle zužuje genderovou tematiku na práci se ženami a na odlišné atributy mužů a žen. Takový způsob integrace genderu do osnov je ovšem kritizován, protože vede ke „ghettoizaci“ žen jako čehosi deviantního (mimo normu), o čem je třeba se učit, ale nezapadá to do obecných teoretických a praktických principů. Za situace, kdy nejsou dominující teorie a navazující praxe

pozměněny, pak toto tzv. „ženské vědění“ působí jako jakýsi nepodstatný dodatek k vědění v sociální práci.

Druhý model lze lapidárně nazvat „integrace genderového hlediska na papíře aneb tak jsme je nechali vypsat“ a reprezentuje situaci, kdy v zemi existuje řada teoretických pojednání o nutnosti komplexně integrovat genderové hledisko do sociální práce, které ovšem mají minimální dopad jak do praxe, tak do vzdělávacího systému. V rámci tohoto modelu sice došlo k překročení od výzkumu identit žen a mužů ke zkoumání moci, která tyto identity formuje, ale „pouze na papíře“.

Sociální práce, zvažující hledisko gender, má minimálně dvě základní roviny: rovinu teoretickou a rovinu praktickou. Teoretická rovina (reprezentovaná teoretickou základnou, vycházející z výzkumu zakotveného v praxi a předávaná především skrze vzdělávací instituce) by měla jít dále než ke zkoumání rozdílů identit žen a mužů. Nichols-Casebolt, Figuera-McDonough a Netting (2000) integraci genderového hlediska do sociální práce popisují jako snahu kriticky zkoumat, jak gender (či jiné atributy, jako rasa, etnicita, sexuální identita apod.) ovlivňuje rozvoj vědění a způsoby poznávání. Genderově citlivé vzdělávání by pak mělo zahrnovat kritický pohled na dominantní teorie a kritické zhodnocení těchto teorií z hlediska jejich předpokladů, logické důslednosti a empirické validity, mělo by vést ke kritické rekonstrukci alternativních teoretických i praktických přístupů, které zahrnují zkušenosti žen (či jiných ras, etnik, sexuálních identit) v dnešní společnosti a zajišťovat, aby nové teorie byly přístupné nepřetržité reflexi a přehodnocování. Výše zmínění autoři a autorky zdůrazňují, že záměrem této integrace není vyloučit ty, kteří ovládali diskurs nebo z něj nejvíce profitovali před jeho dekonstrukcí (z hlediska většiny feministických proudů tedy bílí muži ze středních tříd), ale naopak zahrnout ty, kteří byli vyloučení (z hlediska genderu, třídy, rasy, sexuální identity apod.), do konstrukce nového vědění. Podstatná je také připomínka, že integrace genderové perspektivy do osnov sociální práce předpokládá přehodnocení dominujících přesvědčení, předpokladů, hodnot a postojů, které lze na-

lézt na řadě škol sociální práce. Podobným způsobem vysvětluje integraci genderového hlediska Orme (2003), která navíc zdůrazňuje, že analýza moci formující identity (mužů a žen) nesmí být redukována pouze na kategorie (mužů a žen), ale musí probíhat i uvnitř těchto kategorií. Tímto se odvolává k pochybením, ke kterým docházelo na počátku druhé vlny feministického hnutí, kdy byla kategorie „žena“ pojímána jako univerzální bez ohledu na rozdílné aspekty života žen jiných ras, etnik nebo lesbických žen.

Sociální práce zahrnující genderové hledisko by měla být odmítavá ke „specificky ženské praxi“ založené na ideji ženské (a mužské) „přirozenosti“ a následně aplikaci „typicky ženských“ a „typicky mužských“ modelů řešení (jako jsou např. programy na podporu „ženských dovedností“). Důvodem pro odmítání takovéto praxe je kategorizace klientely na ženy a muže, což stejně jako všechny další kategorizace zvyšuje riziko zjednodušených „diagnóz“ a rozhodnutí.

Na tomto místě textu mohou předchozí odstavce působit rozporuplně, protože mohou nastolovat otázku, jak lze při odmítání kategorií „muž“ a „žena“ ve prospěch plurality identit realizovat genderově senzitivní²² sociální práci. Poststrukturalistický feminismus tento zdánlivý rozpor řeší rozlišením východisek, cílů a metod. Východiskem je, že „ženská“ a „mužská“ identita mohou být do značné míry sociálně konstruovány skrze kolektivní tlaky v sociálním prostředí, takže může být omezena sebe-determinace jedince při rozvoji vlastní identity. V rámci sociální práce to u klientů a klientek může vést k omezenému náhledu na možnosti řešení problému. Např. rodina, kde je matka na rodičovské dovolené a otec nezaměstnaný, vůbec nezvažuje možnost, že by žena nastoupila do zaměstnání a muž pečoval o děti, přestože tato možnost reálně existuje. Na druhou stranu ani tlaky kolektivního vědomí nejsou absolutní, takže řada jedinců se může vymýkat z kategorie, do které na první pohled přísluší. To znamená, že existuje určitá pravděpodobnost, že např. identita mužů v dané kultuře bude formována totožnými tlaky (např. primární orientace na veřejný sektor reprezentovaný trhem práce), ale na druhou stranu nelze všechny

muže považovat za zcela oddané ideálu hegemonní maskulinity²³. A právě respekt k lidské diverzitě vede k formulaci cíle, kterým je respekt vůči pluralitě identit. Cílem integrace genderového hlediska do sociální práce je tedy osvobodit jedince z předem poměrně striktně vymezených genderových scénářů, které mohou bránit sociálnímu fungování. Vzhledem k tomu, že dosažení plurality identit je během na velmi dlouhou trať, jsou zároveň podporovány regulační mechanismy, jejichž cílem je jednak odbourávat genderové stereotypy (např. kvóty, podpora odchodu mužů na rodičovskou dovolenou) a jednak zlepšovat životní podmínky pro ty, kteří jsou primárně svázáni s privátním sektorem²⁴ (např. podpora zřizování jeslí a školek, podpora politiky rovných příležitostí ve firmách).

Integrace genderového hlediska znamená zavést genderovou analýzu do všech úrovní sociální práce. Brückner (2002) v této souvislosti vyslovuje požadavek, že musí být sledována konstrukce genderu na úrovni kolektivních představ i individuálních konceptů sebe a druhých jako úrovní ve vzájemné interakci. Analýzu genderových vztahů nelze činit bez zkoumání kontextu lidských životů. Integraci genderového hlediska do sociální práce pak nelze zúžit pouze na rozdíly mezi muži a ženami, ať se již bude jednat o klienty a klientky, či sociální pracovníce a sociální pracovníky, ale je třeba zkoumat, jakými kulturními, sociálními, politickými či ekonomickými tlaky mohou být jejich identity konstruovány, tyto tlaky učinit zjevnými a na praktické rovině vyvíjet strategie a metody, jak aktéry situací od těchto tlaků emancipovat.

I praktická rovina integrace genderového hlediska do sociální práce zahrnuje potřebu intervencí od mikroúrovně k makroúrovni. Ze strany poststrukturalismu vychází kritika vůči redukci sociální práce na individuální úroveň, respektive na práci s jednotlivci. V tomto směru je konzistentní s ekosystémovou perspektivou, která klade důraz na centrální kategorii posuzování „člověka v prostředí“. Rozhodování o způsobu intervence je pak závislé na posouzení potřeb a kapacity klienta/klientky a požadavků společnosti při jejich vzájemném balancování. Intervence podle

situačního uvážení může směřovat k práci s klientkou/klientem, v práci s prostředím, nebo ke kombinaci obojího. Genderová perspektiva klade ovšem vyšší důraz na zvažování legitimacy²⁵ požadavků prostředí (např. s ohledem na požadavky a možnosti spojené s výkonem tzv. mužské a tzv. ženské role) a nabízí alternativní otázku, nakolik může být zdánlivá legitimita těchto požadavků považována za racionalizaci²⁶ stávajícího dominujícího diskursu.

Důraz na práci s prostředím znamená podněcovat k diskusi nebo iniciovat změny v prostředí, které může být reprezentováno jak např. rodinou, tak širším kontextem sociálních služeb, sociální politikou, či hodnotami celé společnosti. Např. pokud genderově senzitivní analýza odhalí, že systém služeb pro lidi bez domova ignoruje muže jako rodiče malých dětí, měla by být stávající rutinní praxe odebrání dětí takovýmto mužům nahrazena nejenom apely na změnu nastavení služeb, ale také na změnu diskursu otce jako nekompetentního rodiče. Na druhou stranu by bylo nepřesné nálepkovat gender zohledňující přístup jako čistě reformistické paradigma.

Integrace genderového hlediska do sociální práce tak neznamená pouze analyzovat genderové aspekty sociální práce, ale také zavedení genderově senzitivního přístupu do běžné praxe.

Závěr

Gender jako kategorie porozumění sociální práci se nemusí vztahovat pouze ke dvěma výše zmíněným příkladům, ale podobně relevantní může být ve vztahu k porozumění sociálním problémům, sociálně politickým opatřením či profesi samotné. Např. konstrukce problému „domácího násilí na ženách“ je stále založena na diskursu individuální patologické agresivity konkrétního muže (a neschopné ženy) a alternativní diskurs, zkoumající vztah mezi faktickou nedosažitelností maskulinního ideálu pro většinu mužů v dnešní společnosti²⁷ a domácím násilím jako jednou z cest, jak se stát „opravdovým mužem“, je odmítán jako téměř kacířský²⁸.

Analýza sociálně politických opatření v českém kontextu sice probíhá (např. Tisková

zpráva Otevřené společnosti, o. p. s., a koalice ProEquality k dopadům nové sociální reformy na ženy a muže, 2008), ale pouze ze strany nevládních organizací, zabývajících se oblastí rovných příležitostí. Sociální práce v tomto směru mlčí a otázky, nakolik jsou sociálně politická opatření postavena na genderových stereotypch, respektive jaké dopady mají tato opatření na postavení mužů a žen ve společnosti, nejsou považovány za důležité. Přičemž paradoxně právě politicky budované vztahy mezi neplacenou prací v rodině (kulturně přisuzovanou spíše ženám), placenou prací opatrovanou trhem (kulturně přisuzovanou spíše mužům) a propojení obou sfér k benefitům (či absenci benefitů) sociálního státu charakterizuje sociální politiku každé země (Brückner, 2002).

Sociální práce je někdy vnímána jako „ženská profese“, přičemž tato situace bývá problematizována skrze diskurs „feminizace“²⁹. Nicméně nakolik je její kultura skutečně „ženská“, respektive co by obsah tohoto pojmu znamenal či jak to ovlivňuje status profese ve společnosti nebo pozici mužů v pro ně „netradiční“ profesi, zkoumáno není. Sebereflexe nemusí být nezbytná pouze pro praktiky a praktičky v sociální práci, ale i pro profesi samotnou. Zahraniční studie díky takové profesní sebereflexi nastolily otázky k akceptovatelnosti některých atributů sociální práce, jako jsou například vyšší prestiž mužů sociálních pracovníků (ze strany klientely, spolupracujících i sebe samých) (Ward, 2005; Cree, 2001), vylučování mužů sociálních pracovníků ze sociálně-právní ochrany dětí (Pringle, 2001), naopak tlaky na přítomnost mužů sociálních pracovníků v práci s chlapci a mladými muži, aby docházelo k předávání tzv. „pozitivního rolového modelu“ muže³⁰ (Christie, 2001; Hicks, 2001), horizontální³¹ (Christie, 2001; McLean, 2003; Keppler, 2006) a vertikální diferenciace³² (Walton, 1975; Christie, 2001; McLean, 2003), nebo rovnosti odměn za stejnou práci (Gibelman, 2003; Koeske, Krowinski, 2004).

Otázkou je, proč v českém kontextu sociální práce zůstává gender neviditelný. Hypotéz může být uvedena celá řada. Jednak může tento nezáměr až odpor vycházet z celkového nastavení naší společnosti, která po čtyřiceti

letech totalitního režimu, založeného na proklamované (leč nereálné) rovnosti mužů a žen, vnímá snahy o genderovou rovnost jako příchod nové totality. Také absence druhé vlny feministického hnutí komplikuje schopnost reflektovat tematiku rovných příležitostí ze strany širší veřejnosti. Bez odezvy nezůstal ani „porevoluční“ vliv českých exilantů, především Josefa Škvoreckého, kteří v devadesátých letech prezentovali feminismus v médiích jako militantní ideologii hlásající nadřazenost žen nad muži³³. Gender je pro českou veřejnost stále něco nového, záhadného, obtížně uchopitelného, čeho se logicky bojí (a zcela oprávněně), protože to ohrožuje stávající soubor kulturních norem a hodnot (tento strach již není provázen úvahami o změně kvality života mužů a žen). Část veřejnosti se domnívá, že rovnost mužů a žen již byla v naší společnosti nastolena, protože existuje legislativně zakotvená rovnost práv a povinností bez ohledu na pohlaví, takže „výsledky“, kterých pak individuum dosáhne, jsou závislé na jeho osobní snaze a pili. Toto radikálně liberální pojetí rovnosti ignoruje dopady privátní sféry do oblasti veřejné, genderovou podmíněnost dělby práce a skryté mocenské mechanismy zabudované ve struktuře společnosti. Problémy žen vznikající sociálně skrze řadu genderových stereotypů o „přirozené“ podstatě obou pohlaví pak mohou být prezentovány jako důsledky individuální nekonkurenceschopnosti žen ve společnosti. Z hlediska konkrétních mužů může hrát roli pocit subjektivního ohrožení (a opět zcela oprávněně), protože gender je vztahová kategorie a nelze předpokládat, že změnu genderových vztahů lze realizovat bez toho, že by muži přišli o některé výhody, které získávají při stávající konstelaci sociálních struktur (především jako objekt ženské péče). Distance od feminismu a genderové tematiky lze nalézt i u žen, které se mnohdy obávají důsledků, které pro ně spojování s „genderem“ nebo „feminismem“ bude mít, vzhledem k tomu, že převládá mediální prezentace feministky coby šeredné, bláznivé, neukožené, sobecké a hysterické ženy, či spíše „ne-ženy“. Někdy jsou cíle genderové rovnosti zkresleně prezentovány, jako by šlo o povinnou a kompletní výměnu rolí mezi muži a ženami (všechny

ženy budou nahnány do typicky „mužských“ zaměstnání a všichni muži budou doma na rodičovské dovolené), aniž by došlo k vyjasnění, že se nejedná o výměnu, ale o svobodu reflektované volby – tedy volby nepodmíněné genderovými stereotypy.

Domnívám se, že překonání těchto předsudků a neznalostí by sociální práci jen prospělo. Je to podle mého názoru cesta, jak se přiblížit humanitnímu ideálu profese sociální práce, a to bez ohledu na to, jak se bude vyrovnávat se soudobými modernizačními tlaky³⁴. Pokud tedy nedojde k apokalyptické vizi zániku sociální práce, kterou nastiňuje Chytil (2007), a sociální práci se podaří zachovat svou legitimitu (v případě, kdy se modernizační trendy neukáží tak radikální, jak je to některými autory a autorkami modernizace předvídáno³⁵), či se pesimistická vize zániku naplní a bude hledána legitimita nová – např. „v rozvoji komunit prostřednictvím komunitní ekonomiky“ (Chytil, 2007: 70) – pak by genderová perspektiva měla být integrovanou součástí sociální práce. A především ve druhé ze zmíněných cest vývoje je tato perspektiva aktuální, aby „pospolitosti sobě rovných, které se budou navzájem chránit v situaci, když zmodernizovaná společnost to nedokáže“ (2007: 69), nefungovaly systémově na úkor žen (anebo mužů) a diskurs tzv. „přirozené“ komplementarity rolí se nestal staronovým „velkým příběhem“.

Integraci genderového hlediska do sociální práce vnímám jako užitečnou jak v rovině teorie, tak praxe. Genderové výzkumy mohou napomoci zviditelnit genderovanost sociálních struktur i denní praxi znovu-vytváření genderu skrze systém kulturních norem a hodnot. Genderová analýza je příležitostí ke změně, je to cesta, jak bojovat proti jednomu z centrálních principů sociální regulace (vedle rasy či etnika, třídy a sexuální identity). Systém vzdělávání jako médium mezi teorií a praxí má při pohledu na Minimální standard vzdělávání v sociální práci „velké rezervy“ z hlediska genderové citlivosti³⁶, takže v tomto směru může být aktivní Asociace vzdělavatelů v sociální práci. Nicméně pro skutečnou integraci genderového hlediska do sociální práce by bylo vhodné vyhnout se modelu „specificky

ženských problémů“ a izolovaných předmětů či kursů, a naopak spíše zapracovat genderovou perspektivu do kurikula jako celku a podobně postupovat i v případě celoživotního vzdělávání. Lze předpokládat, že integrace genderového hlediska do praxe, pokud k ní vůbec začne docházet, bude dlouhodobou záležitostí. Nicméně gender by měl zůstat tématem výzkumu, vzdělávání a praxe tak dlouho, dokud bude jedním z pilířů společenské a osobní moci.

V předchozím textu jsem došla k závěru, že princip genderové rovnosti je konzistentní s profesionálními zásadami sociální práce. Obojího lze dosahovat skrze sledování kontextů a komplexity situace, mocenskou sebereflexi, vědomí vlastní pozicnosti a permanentní reflektování situace. Proto se naskytá otázka, proč při takovéto shodě principů „komplikovat“ situaci české sociální práce požadavkem integrace genderového hlediska. Není v podstatě profesionální sociální práce již sama o sobě genderově integrovaná? Tento článek jsem psala právě proto, že odpověď neznám. Ta zatím zůstává skryta v genderovém tichu.

Poznámky

- 1 E-mail: radka.janebova@uhk.cz;
adresa: Mgr. Radka Janebová, katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, Hradecká 1227, 500 02, Hradec Králové.
- 2 „Koncept, který říká, že všichni lidé mají svobodu rozvíjet svoje osobní schopnosti a činit tak bez omezení, která určují přísné genderové role, a že rozdílné chování, aspirace a potřeby žen a mužů budou považovány za rovné a budou stejně hodnoceny a podporovány.“ (Náklady a zisky rovných příležitostí pro ženy a muže, 2007.)
- 3 V anglosaských odborných publikacích jsou nejčastěji prezentovány feminismy liberální, radikální, socialistický a poststrukturalistický/postmodernistický, které se v mnoha směrech vzájemně liší a mohou mít až protikladná východiska či cíle.
- 4 Pokud budu v dalším textu používat termíny „feminismus“ či „feministický“, mám na mysli poststrukturalistickou konotaci těchto pojmů.

- 5 Přestože gender vnímám jako proměnnou, kterou chci zkoumat, a poststrukturalistický feminismus jako svou ideovou pozici, nelze od sebe oba pojmy jednoznačně oddělit. Gender nelze považovat za neutrální (či nekonfliktní) analytickou kategorii, protože z feminismu vychází a zabývá se strukturální a symbolickou podstatou procesů konstrukce ženství a mužství (Sokolová, 2004).
- 6 Podle Foucaulta určitý celek výpovědi, debata zainteresovaných lidí o porozumění skutečnosti, která může i nemusí ovlivňovat určitou společenskou praxi v určité epoše a kultuře. Charakteristickým znakem diskursu je uplatňování určitých pravidel, dávajících projevům v diskursu různé meze. (Kappl, 2004: 20.)
- 7 Kappl (2004: 33) podle Derridy vymezuje „dekonstrukci“ jako snahu příběhy (texty, vyprávění, teorie apod.) uchopit „zevnitř“, klást si otázku, jaký je jejich význam, co vypovídají jejich klíčová slova, ale i opomíjené detaily, jaké jsou jejich skryté předpoklady, či dvojznačnosti. Výstupem dekonstrukce může být nalezení řady dalších alternativních vyprávění k dominantnímu příběhu, která jsou potlačována.
- 8 V užším slova smyslu je ovšem metoda „destrukce“ považována za první fázi procesu „dekonstrukce“ – v tomto užším smyslu slova se tedy o „destrukci“ pokouším také.
- 9 Tento „profesionální ideál“ je většinou prezentován v opozici k tzv. „administrativnímu ideálu“, reprezentovanému preferencí dodržování pravidel a výkonem administrativních činností (např. Janebová, Musil, 2007b).
- 10 Genderová analýza je vysvětlována jako „studium rozdílů v potřebách, podmínkách, přístupu ke zdrojům, kontrole majetku, rozhodovacích pravomocí atd. mezi muži a ženami“ (Náklady a zisky rovných příležitostí pro ženy a muže, 2007).
- 11 Diskurs mateřství a „mýtus mateřství“ vycházel ze tří přesvědčení: 1. že všechny ženy potřebují být matkami, 2. že všechny matky potřebují své děti a 3. že všechny děti potřebují své matky. Ženy byly chápány jako ty, kdo vědí lépe, co dělat s dětmi, protože to více odpovídá jejich přirozenosti. (Scourfield, 2001.)
- 12 Pracovníci a pracovnice viděli jedinou možnost pomoci ve skupinové práci se ženami, která bude zaměřena na odbourávání mýtů o domácím násilí. Česko je v tomto směru ještě o krok pozadu, protože jsme zatím ve fázi, kdy jsou s těmito mýty díky vzniku intervenčních center pro oběti domácího násilí seznamování pracovníci/pracovnice z OSPOD.
- 13 Daniel, Featherstone, Hooper, Scourfield (2005) označují za hlavní faktory bránící spolupráci s muži např. strach žen sociálních pracovníc z agresivity těchto mužů, nedostatečnou organizační podporu pro takovou spolupráci, absenci vymezení „co to je být „dobrým otcem“, rozdílné hodnotové systémy mezi organizacemi a uživateli služeb a vliv sociálních struktur.
- 14 I když například Laan (1998) upozorňuje na to, že ženy-sociální pracovnice při práci v situacích domácího násilí na ženách by měly reflektovat, jak jejich pohlaví může ovlivňovat balancování mezi rozhodnutím „zasáhnout“ či „nezasáhnout“ v situacích domácího násilí na ženách.
- 15 „Moc“ lze vymezit podle Yelaji (Musil, 2004: 92) jako schopnost způsobit takovou změnu chování klienta, která odpovídá záměrům pracovníka/pracovnice. Oproti tomu „autorita“ pomáhající(ho) spočívá v přesvědčení klienta, že když jej bude chtít sociální pracovnice/pracovník ovlivnit, tak její/jeho snaha je oprávněná a díky tomu může být úspěšná. Následně lze rozlišit dva druhy autority: „přidělená autorita“ spočívá v uznání vlivu, který plyne z postavení pracovníka/pracovnice v organizaci, zatímco „přirozená autorita“ je založena na uznání osobních a profesních kvalit pracovníka/pracovnice.
- 16 Tento přístup může být navíc škodlivý vůči zájmům klientů/klientek samotných, protože „připojení k řádu“ v určitých situacích nelze dosáhnout bez užití moci a autority.
- 17 Sexismus bývá většinou charakterizován jako zvýrazňování rozdílů mezi muži a ženami a zdůrazňování nadřazenosti mužů nad ženami.
- 18 Například Felton (1986) v rámci psychoterapeutických vztahů zjistila, že uznání autority žen-terapeutky může být pro muže velmi obtížné.
- 19 Např. interpretace „sociální spravedlnosti“ konzervativce bude odlišná od liberální feministky a její interpretace zase od radikální feministky.
- 20 Pro lepší vyjasnění kontextu uvádím celou citaci Bellingova (2008) vymezení termínu genderová rovnost, který popisuje skrze snahu o dosažení následujícího cíle: „Jedním z nich je odstranění

- přetrvávajících odlišností pohlaví např. v diferenciaci do různých profesních sektorů formou pozitivní diskriminace. Jinými slovy, formálně-právní rovnost doplnit i reálnou ne-odlišností. Pojem odlišnosti je pak někdy, ve snaze o snazší prosazení cílů politiky rovnosti, nahrazován ne zcela odpovídajícím pojmem rovnosti.“
- 21 Zatímco v případě mateřských škol lze hovořit alespoň o legislativní a finanční podpoře ze strany obou aktérů (ministerstev a municipalit), tak v případě jeslí se dá říci, že ministerstvo zdravotnictví se „distancuje“ a ministerstvo práce a sociálních věcí se vyslovuje přímo proti nim s tím, že „podporuje výchovu dětí do 3 let v domácím prostředí kvůli zájmům dítěte“ (Národní zpráva o rodině, 2004).
 - 22 Neboli gender reflektující či beroucí v úvahu.
 - 23 Převládající typ maskulinity, který je v dnešní době charakterizován čtyřmi maskulinními kódy, že opravdový muž je nezávislý, ovládá druhé, je agresivní a především není ženský (Badinter, 1999).
 - 24 Jazyk užívaný při prosazování tohoto cíle často užívá genderově neutrální termíny, jako „rodice“ či „pečující osoby“ (namísto „ženy“), protože tento diskurs počítá s určitou diverzitou privátního sektoru, tedy i s možnostmi, že pečovatelskou roli zajišťují muži.
 - 25 Termín legitimita vztahuje k hodnotě humanity – nakolik lze požadavky prostředí považovat za oprávněné z hlediska nejvyšších humanitních ideálů.
 - 26 Racionalizaci vnímám jako strategii sloužící ke zdůvodnění určitého stavu.
 - 27 V době krize sociálního státu je pro většinu mužů obtížné zůstat nezávislými a ovládat druhé. Prolínání mužských a ženských rolí (především invaze žen do mužského světa) komplikuje snahu naplnit imperativ „nebýt ženský“, takže jediným dostupným imperativem se stává „agresivita“. (Van Elst, 1994.)
 - 28 Zde vycházím z vlastní zkušenosti s prezentací této hypotézy.
 - 29 Diskurs „feminizace“ profesí je založen na negativním a problematizovaném vnímání těch společensky významných profesí, kde začínají převládat nebo výrazně převládají ženy, jako jsou např. učitelství, lékařství či právě sociální práce. Naopak u společensky nepřiliš prestižních zaměstnání (např. uklízení, pečovatelsství) k takové problematizaci nedochází, podobně jako nejsou problematizovány ty profese, kde převládají muži („maskulinizace“ byznysu či politiky problematizovány nejsou).
 - 30 Citovaní autoři výrazně kritizují „mužský rolový model“ a polemizují s ním, protože ten zahrnuje implicitní předpoklad, že mužský terapeut je při práci s chlapci vždy lepší.
 - 31 Podíl mužů a žen v různých oblastech sociální práce a související prestiž těchto oblastí.
 - 32 Podíl mužů a žen na vedoucích pozicích.
 - 33 V novém miléniu se rétorika pozměnila – termín „feminismus“ nahradil „gender“ a „nadržeznost“ vystřídala „totalita“.
 - 34 Chytil (2007) mezi zásadní řadí individualizaci, funkční diferenciaci, racionalizaci, generalizaci, proměny struktur společnosti, proměny sociální, kolonizaci veřejného privátním a nejistotu.
 - 35 Chytil (2007) jmenuje např. Jana Kellera, Ulricha Becka a Zygmunta Baumana.
 - 36 Na úrovni jednotlivých škol nedokážu situaci posoudit, vzhledem k tomu, že by to vyžadovalo důkladnou analýzu kurikul vysokých a vyšších odborných škol.

Seznam literatury:

- ABBOTT, A. **Substance Abuse and the Feminist Perspective.** In VAN DEN BERG, N. **Feminist Practice in 21st Century.** Washington: NASW Press, 1995, pp 258–277.
- BADINTER, E. **XY. Identita muže.** Bratislava: Aspekt, 1999.
- BELLING, V. **Průnik agendy rovnosti žen a mužů do rodinné politiky a jeho důsledky u nás a v Evropě.** Veřejné slyšení Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice Senátu ČR ze dne 22. ledna 2008 na téma „Rovnost příležitostí mužů a žen – přirozený vývoj nebo sociální konstrukce?“
- BOWL, R. **Men and Community Care.** In CHRISTIE, A. **Men and Social Work.** Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave, 2001, pp 109–125.
- BRÜCKNER, M. **On social work and what gender has go to do with it.** *European Journal of Social Work*, 2002, Vol. 5, No 3, pp 269–276.
- CREE, V. E. **Men and Masculinities in Social Work Education.** In CHRISTIE, A. **Men**

- and **Social Work**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave, 2001, pp 147–163.
- DALY, C. **An Historical Perspective on Women's Role in Social Work in Canada**. In TAYLOR, P., DALY, C. **Gender dilemmas in Social Work. Issues Affecting Women in the Profession**. Ontario: Canadian Scholars' Press Inc., 1995.
- DANIEL, B., FEATHERSTONE, B., HOOOPER, C. A., SCOURFIELD, J. **Why Gender Matters for Every Child Matters**. *British Journal of Social Work*, 2005, Vol. 35, pp 1343–1355.
- DENNEY, D. **Social Policy and Social Work**. Oxford: Clarendon Press, 1998, pp 113–160.
- DOMINELLI, L. **Feminist Social Work Theory and Practice**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave, 2002.
- Etický kodex sociálních pracovníků České republiky**. Společnost sociálních pracovníků, 2006.
- FELTON, J. R. **Sex Makes a Difference How Gender Affects the Therapeutic Relationship**. *Clinical Social Work Journal*, 1986, Vol. 14, No. 2.
- FIGUEIRA-MCDONOUGH, J., NETTING, E., NICHOLS-CASEBOLT, A. **Subjugated knowledge in gender-integrated social work education: Call for a Dialogue**. *Affilia*, 2001, Vol. 16, No. 4, pp 411–431.
- FREEMAN, M. L. **Beyond Women's Issues: Feminism and Social Work**. *Affilia*, 1990, Vol. 5, No. 2, pp 72–89.
- GIBELMAN, M. **So how far have we come? Pestilent and persistent gender gap in pay**. *Social Work*, 2003, Vol. 48, No. 1, pp 22–32.
- HEARN, J. **Men, Social Work and Men's Violence to Women**. In CHRISTIE, A. **Men and Social Work**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave, 2001, pp 63–86.
- HICKS, S. **Men Social Workers in Children's Services: 'Will the Real Man Please Stand Up'?** In CHRISTIE, A. **Men and Social Work**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave, 2001, pp 49–62.
- HUDSON, A., AYENSU, L., OADLEY, C., PATOCCHI, M. **Practising feminist approaches**. In HANVEY, CH., PHILPOT, T. **Practising social work**. London and New York: Routledge, 1993, pp 93–105.
- CHYTIL, O. **Důsledky modernizace v sociální práci**. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2007, č. 4, s. 64–71.
- CHRISTIE, A. **Gendered Discourses of Welfare, Men and Social Work**. In CHRISTIE, A. **Men and Social Work**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave, 2001, pp 7–34.
- JANEBOVÁ, R. **Otázky moderní feministické sociální práce: Emancipatorní, nebo genderově specifická sociální práce?** *Sociální práce*, 2005, č. 3, s. 86–98.
- JANEBOVÁ, R. **Gender aspekty v sociální práci s rizikovou mládeží**. In TRUHLÁŘOVÁ, Z., SMUTEK, M. **Riziková mládež v současné společnosti**. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006a, s. 52–66.
- JANEBOVÁ, R. **Feministické perspektivy v praxi sociální práce**. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2006b, roč. 7, č. 2.
- JANEBOVÁ, R. **Když je klientem muž...** In SMUTEK, M., KAPPL, M. **Proměny klienta služeb sociální práce – Social Work Client Metamorphoses**. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007a, s. 317–336.
- JANEBOVÁ, R. MUSIL, L. **Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc**. *Sociální práce*, 2007b, č. 1, s. 50–61.
- JANEBOVÁ, R. **Moc a autorita: genderové hledisko**. In JANEBOVÁ, R., KAPPL, M., SMUTEK, M. **Sociální práce mezi pomocí a kontrolou**. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 39–55.
- KAPPL, M. **Metody sociální práce s jednotlivcem**. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004.
- KEPPLER, Z. **Gender and Social Work Supervision**. *The Manitoba Journal of Child Welfare*, 2006, Vol. 5, No. 1.
- KOESKE, G. F., KROWINSKI, W. J. **Gender-Based Salary Inequity in Social Work: Mediators of Gender Effect's on Salary**. *Social Work*, 2004, Vol. 49, No. 2.
- KŘÍŽKOVÁ, A., PAVLICA, K. **Management genderových vztahů. Postavení žen**

- a mužů v organizaci. Praha: Management Press, 2004.
- KULLBERG, CH. **Work and Social Support: Social Workers' Assessments of Male and Female Clients' Problems and Needs.** *Affilia*, 2004, Vol. 19, No. 2, pp 199–210.
- LAAN, VAN DER, G. **Otázky legitimacy sociální práce.** Boskovice: Albert, Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, 1998.
- MCLEAN, J. **Men as Minority. Men Employed in Statutory Social Care Work.** *Journal of Social Work*, 2003, Vol. 3, No. 1, pp 45–68.
- MULLENDER, A. **Rethinking Domestic Violence. The social work and probation response.** London and New York: Routledge, 1996.
- MUSIL, L. „Ráda bych vám pomohla, ale...“ **Dilemata práce s klienty v organizacích.** Brno: Marek Zeman, 2004.
- NICHOLS-CASEBOLT, A., FIGUEIRA-MCDONOUGH, J., NETTING, E. **Change strategies for integrating women's knowledge into social work curricula.** *Journal of Social Work Education*, 2000, Vol. 36, No. 1, pp 65–78.
- Náklady a zisky rovných příležitostí pro ženy a muže.** Sborník textů. Gender Studies, 2007.
- Národní zpráva o rodině.** MPSV, 2004.
- OKAMOTO, S. K. **The Function of Professional Boundaries in the Therapeutic Relationship Between Male Practitioners and Female Youth Clients.** *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2003, Vol. 20, No. 4.
- ORME, J. **'It's Feminist Because I Say So!' Feminism, Social Work and Critical Practice in the UK.** *Qualitative Social Work*, 2003, Vol. 2, No. 2, pp 131–153.
- PEASE, B. **Developing profeminist practice with men in social work.** *Critical Social Work*, 2001, Vol. 2, No. 1.
- PRINGLE, K. **Men in Social Work: the Double-edge.** In CHRISTIE, A. **Men and Social Work.** Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave, 2001, pp 35–48.
- RIGLOVÁ, A., DASTLÍK, L. **Příspěvky k genderově senzitivní sociální práci s ženami a zylantkami.** Organizace pro pomoc uprchlíkům: Praha, 2006.
- SCOURFIELD, J. B. **Constructing women in child protection work.** *Child and Family Social Work*, 2001, Vol. 6, No. 1, pp 77–78.
- SCOURFIELD, J. B. **Reflections on Gender, Knowledge and Values in Social Work.** *British Journal of Social Work*, 2002, Vol. 32, No. 1, pp 1–15.
- SOKOLOVÁ, V. **Současné trendy feministického myšlení.** In **ABC feminismu.** Brno: Nesehnutí, 2004, s. 199–213.
- ŠLECHTOVÁ, H. **Není „mateřská“ jako mateřská a rodičovská dovolená. Jak dlouho je normální být s dítětem doma v České republice a ve Francii.** Gender on-line, 2001, [cit. 20. 9. 2005]. Přístup z: <http://www.genderonline.cz/tisk.php?id=221>
- TAYLOR, P. **Power and Authority in Social Work.** In TAYLOR, P., DALY, C. **Gender dilemmas in Social Work. Issues Affecting Women in the Profession.** Ontario: Canadian Scholars' Press Inc., 1995.
- Tisková zpráva Otevřené společnosti, o. p. s., a koalice ProEquality k dopadům nové sociální reformy na ženy a muže.** 2008.
- TKADLČÍKOVÁ, L. **Feministická terapie.** In JANEBOVÁ, R., KAPPL, M., SMUTEK, M. **Sociální práce mezi pomocí a kontrolou.** Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 195–199.
- TURNER, D. **The Feminizing of Neglect.** *Child and Family Social Work*, 2000, Vol. 5, No. 1, pp 47–56.
- VAN ELST, T. **Gender-specific social work with men and boys.** In HESSER, K. E., KOOLE, W. **Social Work in the Netherlands: Current Developments.** Utrecht: SWP, 1994, pp 24–34.
- VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. **Rod ženský. Kdo jsme. Odkud jsme přišly, kam jdeme?** Praha: SLON, 2003, s. 342.
- WALTON, R. G. **Women in Social Work.** London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1975.
- WARD, L. **Men 'winning' caring profession sex war.** *The Guardian*, 2005, July 26.
- WOLF, N. **Mýtus krásy.** Bratislava, Aspekt: 2000.

Přínos sdružení Dlouhá cesta pro matky a rodiny vyrovnávající se se ztrátou dítěte

Contributions of the Association The Long Way for Mothers and Families of Dead Children

Zdeňka Dohnalová, Libor Musil

Mgr. Zdeňka Dohnalová¹ je doktorskou studentkou na katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zde také působí jako výzkumná pracovnice. Zabývá se tématem hodnot a etikou v sociální práci. V časopise Sociální práce/Sociálna práca pracuje jako editorka akademické části.

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc.,² je vedoucím katedry sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde vyučuje kurzy zaměřené na teorii a organizační kulturu sociální práce a metodické kurzy k psaní závěrečných prací. Zabývá se výzkumem utváření přístupu sociálních pracovníků k práci s klienty v organizacích.

Abstrakt

Občanské sdružení Dlouhá cesta je jedinou organizací v České republice, která je primárně zaměřena na pomoc rodinám po úmrtí dítěte. Tento článek vychází z kvalitativního výzkumného šetření zaměřeného na pozůstalé matky, jež se v této organizaci angažují. Autoři přibližují čtyři fáze vyrovnávání se se ztrátou dítěte a představují nabídku pomoci Dlouhé cesty v jednotlivých stádiích. Dále předkládají předběžný návrh složení personálu a pracovní náplně pomáhajících pracovníků regionálních středisek pomoci rodičům zesnulých dětí, o jejichž zřizování sdružení Dlouhá cesta usiluje.

Klíčová slova

rodina, matka, smrt dítěte, pomoc pozůstalým, Dlouhá cesta, o. s.

Abstract

Civil association The Long Way is the only organization in the Czech Republic for helping families after bereavement. This study results from a qualitative study, which explores the experiences of surviving mothers from this association. The authors presents the four periods of adapting to the loss of a child and what help The Long Way offers for families of dead children. Also authors mention the preliminary scheme of staff structure and workload for social (helping) workers in regional centers about which the Long Way attempt.

Key words

family, mother, bereavement, help for surviving relatives, The Long Way association

Úvod

Smrt dítěte představuje extrémní zásah do života jeho rodiny. Úmrtí radikálně mění celý život pozůstalých – jejich svět je navždy jiný a nikdy už nebude takový jako dřív.

V České republice se o úmrtí dětí příliš nemluví³; smrt vlastního dítěte je pro většinu lidí

nepředstavitelná. Přesto u nás zemře ročně přibližně 1 000 dětí do 19 let. A zároveň mnoho dalších mladých lidí nad 19 let umírá při dopravních nehodách, v důsledku těžkého úrazu, nemoci nebo jiné tragické události (Úvodní, [2007]). Smrt dítěte je pro jejich přátele a rodiny spojena se silným stresem. Lékařské studie

v Dánsku prokázaly, že smrt dítěte urychluje smrt rodičů, zejména matek. Podle dánského lékaře Jorna Olsena hrozí pozůstalým rodičům, kteří se se zármutkem nevyrovnejí, „riziko brzkého úmrtí“ (Olsen, 2003).

V naší zemi působí jediná organizace, která je primárně zaměřena na pomoc rodinám po úmrtí dítěte. Je to občanské sdružení Dlouhá cesta (dále jen „sdružení“ nebo „Dlouhá cesta“), jehož cílem je psychická i praktická podpora rodičů a rodin, kterým zemřelo dítě.

Smrt bývála v historii běžnou součástí života rodiny. Umíralo se nejen ve stáří, ale velmi často umíraly právě děti. Možný (1990: 42) uvádí: „Kdyby smrt dítěte byla pro ně takovou ranou, jakou utrpí rodiče smrtí malého dítěte dnes, překročila by prostě častá smrt jejich lidsky omezenou schopnost snášet utrpení.“ Možný se domnívá, že vysoká úmrtnost dětí byla důvodem, proč do nich rodiče nemohli po citové stránce investovat tolik, jak je tomu dnes.

O tom, co znamená být v současnosti v českém prostředí rodičem vyrovnávajícím se se ztrátou dítěte, však zatím příliš mnoho nevíme. Vedení snahou pomoci členkám Dlouhé cesty zformulovat představu služeb, které by sdružení mohlo v budoucnu v souladu se svým záměrem nabízet rodičům zesnulých dětí, jsme v únoru 2008 položili pět z nich otázku: „S čím potřebují rodiče pomoci v souvislosti s odchodem⁴ jejich dětí?“ Abychom mohli životní situaci rodičů po úmrtí dítěte lépe pochopit, rozhodli jsme se nejprve zjistit, jak členky Dlouhé cesty vnímají vyrovnávání se se ztrátou dítěte, které v době našeho šetření prožívaly a dosud prožívají. Pomocí skupinové diskuse, individuálních rozhovorů a analýzy patnácti deníkových záznamů a dopisů maminek zemřelých dětí jsme mimo jiné zjistili, že naše respondentky vnímají proces zvládání života po úmrtí dítěte jako strukturovaný a – částečně ovlivněny četbou odborné nebo naučné literatury – jej ze svého hlediska rozdělují do čtyř fází. Rozhodli jsme se toto jimi uznávané členění respektovat, a naše poznatky proto v dalším textu interpretujeme v kontextu jednotlivých, členkami Dlouhé cesty rozeznávaných fází zvládání života po úmrtí dítěte.

Respondentky, jejichž příběhy jsou dostupné na webových stránkách Dlouhé cesty⁵, ne-

necháváme v anonymitě a uvádíme jejich skutečná křestní jména. Životní osudy některých z nich byly medializovány, protože tyto maminky se zveřejněním svých vlastních příběhů pokoušejí posílit povědomí lidí o cílech a činnosti svého občanského sdružení. Snaží se působit na laickou i odbornou veřejnost a rozpoutat diskusi o problematice umírání a smrti dětí, protože toto téma považují za zahalené množstvím zkreslených a zavádějících informací.

Na následujících stránkách nejdříve představíme sdružení Dlouhá cesta, dále se budeme věnovat jednotlivým fázím vyrovnávání se se ztrátou dítěte, popíšeme pomoc, kterou sdružení v současné době pozůstalým rodičům nabízí, a přiblížíme předběžný návrh složení personálu a pracovní náplně pomáhajících pracovníků regionálních středisek pomoci rodičům zesnulých dětí, o jejichž zřizování sdružení Dlouhá cesta usiluje.

Sdružení Dlouhá cesta

Občanské sdružení Dlouhá cesta bylo založeno počátkem roku 2005 s posláním pomáhat matkám a celým rodinám, které se musí vyrovnávat s úmrtím dítěte. Sdružení vzniklo z iniciativy dvou maminek, Martiny Hráské a Bibiany Wildnerové, které spolu prožívaly nemoc a následně také smrt svých dětí v motolské nemocnici. Prvotní impuls k založení vzešel od Martiny asi půl roku po úmrtí jejího syna. *„První měsíc jsem vůbec nevěděla, kdo jsem, co jsem. Dědala jsem velký úklid, ten druhý měsíc jsem teprve začínala chápat, co se stalo. No a potom jsem se začala snažit v tom hledat nějaký ten smysl. Začala jsem pátrat, jestli něco u nás existuje, zjistila jsem, že existují sdružení v Německu, Anglii, Americe. Tak jsem se rozhodla, proč to nezkusit.“* (Martina) Prvotní motivací k založení sdružení byla snaha dát životní tragédii nějaký smysl, význam. *„Nechtěla jsem, aby můj život byl stejný jako předtím.“* (Martina) Druhým důležitým impulsem bylo zjištění, že společné sdílení svých pocitů s matkami, které mají obdobnou zkušenost, velmi pomáhá: *„My jsme se potkaly na dětské onkologii v Motole, setkávaly jsme se na oddělení transplantace kostní dřeně a pak po úmrtí dětí jsme se potkávaly a zjistily jsme, jak je to úžasná opora; jak je to úžasná opora, když se můžeme sejít s někým, kdo nás takto pochopí,*

protože s rodinnými příslušníky to bylo dost problematické, s kamarádama a v práci už vůbec ne. Strašně důležité je to sdílení.“ (Bibiana)

Posláním Dlouhé cesty je psychická i praktická podpora matek a rodin, kterým zemřelo dítě, a postupné zlepšování jejich psychické a fyzické kondice. Každá zátěžová situace, kterou rodina společně prožívá, se zapisuje do fungování a do komunikace mezi jejími příslušníky. Zármutek spojený se smrtí dítěte má dlouhodobý vliv na zdraví rodičů a na vztahy mezi členy rodiny. Tragédie totiž může v rodině odstartovat sérii dalších nešťastných událostí. Člověk, který žije v dlouhodobém stresu, snáz onemocní, prohlubují se partnerské krize, dochází k rozvatům manželství, vyskytují se problémy se sourozenci zemřelých dětí, nedorozumění v zaměstnání, časté jsou také sebevražedné myšlenky atd. (Dlouhá, [2007]). Cílem sdružení je snaha předcházet, popř. eliminovat tyto nežádoucí jevy související s úmrtím dětí.

Předseda, místopředseda, ekonom sdružení a členové jeho Rady pracují pro organizaci dobrovolně ve svém volném čase. Většina z nich jsou rodiče, kteří prožili bolestnou zkušenost ztráty dítěte a jsou zárukou citlivého výběru a vedení všech aktivit i kontaktů (Občanské, [2007]). V naprosté většině případů se jedná o pozůstalé matky.

Maminky ze sdružení by rády do budoucna rozšířily povědomí o Dlouhé cestě do té míry, aby personál v nemocnicích, hasiči, policisté, úředníci na matrikách a další profesionálové přicházející do styku s pozůstalými matkami a otci měli k dispozici propagační materiály o sdružení, které by rodičům mohli předávat. Jednou z možností je, že by policisty, kteří rodičům sdělují zprávu o tragickém úmrtí, doprovázel dobrovolník s vlastním prožitkem smrti dítěte. V plánu je zřízení krizové nonstop telefonní linky určené speciálně pro všechny, kteří se vyrovnávají s úmrtím dítěte.

Dlouhá cesta by v rámci projektu **Nejsi sám** ráda vytvořila síť vyškolených pracovníků (rodičů, psychologů atd.) po celé České republice, kteří by se stali průvodci rodičům po ztrátě dítěte v jakémkoliv věku a jakýmkoliv způsobem. Tito průvodci by podle představ členek sdružení poskytovali pozůstalým rodičům podporu v následujících oblastech:

- *psychické* (např. nenechávat rodiče samotné, pokud nechtějí; v případě, že mají potřebu mluvit pořád dokola o tragickém úmrtí, naslouchat jim; pomoci jim zvládat vlastní reakce i reakce okolí),
- *pragmatické* (např. pomáhat s vyřizováním úředních záležitostí, zajištěním pohřbu),
- *informační* (napomáhat rodičům například se zjišťováním informací o tom, kde je tělo dítěte, co se s ním bude dít dál, zda si mohou urnu s popelem nechat doma nebo popel rozprášit na oblíbeném místě, zda mají právo nahlížet do policejních spisů, zažalovat viníka nehody atd.),
- *ekonomické* (např. když je třeba zajistit prostředky na převoz těla dítěte z ciziny nebo když rodina nemá dostatečné prostředky na uspořádání pohřbu).

S tímto plánem souvisí další cíl Dlouhé cesty: zřízení stálých regionálních středisek pomoci rodičům zesnulých dětí. Na náměty na budoucí složení a náplň práce personálu těchto středisek jsme se mimo jiné zaměřili v průběhu našeho šetření, jehož výsledky představíme v dalších kapitolách tohoto článku.

Dlouhou cestu mohou kontaktovat rodiče, kterým zemřelo dítě v jakémkoli věku (tedy i před narozením) a z jakýchkoliv příčin. *„Na naše setkání přišla jednou 78letá maminka, které zemřel dospělý, téměř šedesátiletý syn. V tu chvíli jsem si uvědomila, že rodiče, kteří přežijí své dítě, to těžce zasáhne, ať jsou v jakémkoli věku.“* (Jitka)

Také není rozhodující doba, která uplynula od vlastního úmrtí, a bez limitu je i časový horizont nabízené pomoci: *„My to nemáme stanovený, jak dlouho s námi člověk může být v kontaktu. Prostě do té doby, do kdy je to potřeba. My to tak cítíme, ať si třeba přijde po deseti, patnácti letech, to je jedno. My to nemáme stanoveno jen na akutní dobu. A co to je akutní doba? U některé maminky to může být i po patnácti letech. Ale samozřejmě chceme odchytnout ty začátky.“* (Ema) Dlouhá cesta je proto otevřena všem pozůstalým rodičům a celým rodinám bez ohledu na věk, národnost, náboženství či profesi.

Na své aktivity se zatím členové sdružení snaží vydělat finanční prostředky pomocí kulturních a sportovních akcí. Dalším zdrojem jsou

finančních dary od sponzorů. Jak jsme již uvedli výše, členové Dlouhé cesty pracují pro sdružení ve svém volném čase a kromě toho mají ještě svá zaměstnání. Tento stav se lidem ze sdružení jeví nadále jako neúnosný. Počet zájemců o poskytované služby stále narůstá. Dlouhá cesta proto usiluje o začlenění svých aktivit do systému sociálních služeb a o profesionalizaci své činnosti. Některé maminky jsou ochotny, po doplnění potřebného vzdělání a zařazení sdružení do sítě poskytovatelů sociálních služeb, vzdát se své původní profese a pracovat pro Dlouhou cestu na hlavní pracovní poměr.

Fáze procesu vyrovnávání se ze ztrátou dítěte

Špatenková (2008: 53) upozorňuje, že členění procesu truchlení⁶ na fáze (nebo stadia) je sice do značné míry iluze, ale označuje ji za užitečnou iluzi. Pomáhá totiž strukturovat chaotickou diverzitu různých reakcí v čase. Pozůstalí nemusí procházet všemi fázemi, někteří truchlíci určité fáze přeskočí, jiní zůstanou v některé fázi dlouhou dobu a jiní mezi fázemi oscilují sem a tam. Průběh těchto fází je ovlivněn celkovou životní situací rodiny a také skutečností, zda rodiče měli pouze jedno dítě, které zemřelo, nebo mají více dětí (Špaňhelová, [2008]).

Členění procesu truchlení bylo již dříve popsáno a pojmenováno v literatuře (např. Kubíčková, 2001). Přesto zde označujeme fáze, které odpovídají stadiím truchlení popsaným jinými autory, vlastními termíny. Ty jsme – vedeni snahou reprodukovat jazyk a úhel pohledu členek Dlouhé cesty – převzali z rozhovorů s nimi.

Naším záměrem bylo poskytnout členkám Dlouhé cesty volný prostor k popisu toho, co v procesu vyrovnávání se se ztrátou dítěte prožívaly, jaké byly jejich potřeby a jaký význam pro ně měla a má prožitá zkušenost v dalším životě. Tímto způsobem jsme zjistili, že členky sdružení vnímají proces zvládání ztráty dítěte jako rozdělený do následujících fází:

- „fáze 0 – před úmrtím dítěte“
- „fáze 1 – bezprostředně po úmrtí dítěte“
- „fáze 2 – pozvolný návrat do reality“
- „fáze 3 – opravdový návrat do reality“

V návaznosti na tyto poznatky jsme pak se členkami sdružení diskutovali o potřebách, jejichž

uspokojení je podle nich v jednotlivých fázích nedostatečně pokryto nabídkou služeb pomoci rodičům, kterým zemřelo dítě. Pomocí kategorizace těchto nedostatkových služeb jsme následně vytvořili návrh složení a pracovní náplně personálu potenciálních regionálních středisek pomoci rodičům zesnulých dětí.

Během šetření jsme komunikovali s matkami. Ty se vyjadřovaly nejen o svých prožitcích, ale také o pocitech a potřebách celých rodin. „Smrt se zpravidla realizuje v kontextu rodiny, smrtí člena rodiny je tak narušena struktura, stabilita a fungování celého rodinného systému.“ (Špatenková, 2008: 44.)

Fáze 0 – před úmrtím dítěte

Fází vyrovnávání se se ztrátou prochází ještě před samotným úmrtím dítěte rodiče nevyléčitelně nemocných dětí. Lékaři nedávají rodičům na přežití dítěte žádnou nebo minimální naději a jeho život tím zařazují do terminálního stadia. Rodiče musí začít žít s vědomím, že jejich dítě dříve či později předčasně zemře. Fáze 0 začíná v době, kdy si rodiče tuto možnost připustí, a končí úmrtím dítěte. „Počátek procesu zármutku je spjat se znalostí situace a časově spadá do období, kdy je nemocný a jeho rodina informována o závažnosti stavu, nebo kdy obě strany vytuší neblahou prognózu z kontextu událostí.“ (Haškovcová, 2000: 87.)

Akceptace hrozící ztráty je značně ambivalentní, neboť i rodiče, navzdory objektivní situaci, doufají v nečekaný příznivý zvrat (Haškovcová, 2000). Ve shodě s tímto tvrzením vyznívají deníkové zápisy maminek těžce nemocných dětí: „*Asi 4 měsíce před smrtí jsme to věděli, žádná šance, jenom čekání. Na smrt se nedá připravit, pořád čekáte do poslední chvíle, že se něco stane, zázrak, nebo prostě něco.*“ (Bibiana)

Haškovcová upozorňuje, že na přijetí vážné nemoci s reálnou hrozbou smrti má výrazný vliv věk dítěte. Je třeba rozlišovat mezi prožíváním předškolních dětí, dětí ve věku školní docházky, v pubertě a v adolescenci. V těchto obdobích se liší psychická zralost, osobní zkušenost a pojmový aparát dětí a s tím i jejich prožívání nemoci. Například malé děti si většinou myslí, že naprosto všechno, co je v životě potká, mohou ovlivnit rodiče. Některé z nich proto mohou

vnímat svoji nemoc jako osobní selhání rodičů, kteří nezabránili jejich stonání. Tento typ hostility vůči rodičům je relativně častý a z hlediska rodičů zhoršuje jejich již tak složitou a nešťastnou situaci. Některé děti jsou naopak přesvědčeny, že jsou příčinou neštěstí svých plačících nebo slzy skrývajících rodičů. V intencích této logiky je utěšují a ujišťují, že až zemřou, tak jim, tedy rodičům, bude lépe. Ošetřující by měli na tyto skutečnosti rodiče včas upozornit a pomáhat jim zvládat bolestnou komunikaci (Haškovcová, 2000: 59). Tato autorka doporučuje tlumit negativismus vůči členům rodiny nabídkou aktivního a realizovatelného programu pro nemocné děti.

Psycholožka Špaňhelová poukazuje na nebezpečí pocitů viny u rodičů, kteří si mohou vyčítat, že jejich dítě muselo prožít tolik bolesti, spojené s náročnou léčbou, a psychická trápení, s nimiž mu nemohli nijak pomoci (Špaňhelová, [2008]).

Období, kdy dítě prochází obtížnou léčbou, je samozřejmě nesmírně zatěžující pro celou rodinu. A to po všech stránkách. Některé matky musí přestat chodit do práce a starají se o dítě. Otcové a další děti v rodině se musí nové situaci přizpůsobit. Manželský svazek se v této době buduje na jiné úrovni. Chod domácnosti, ale především trvalost a hloubka vztahu mezi manželi jsou podrobeny velké zkoušce. Mnohé manželské páry tato zkušenost stmelila, naopak některá manželství se pod tíhou těchto událostí rozpadla (Špaňhelová, [2008]). Svoji osobní zkušenost popisuje Bibiana následovně: „*Onkologická léčba je strašně náročná nejen pro dítě, ale i pro všechny příslušníky rodiny. Dítě vás potřebuje 24 hodin denně. Člověk se začíná měnit, mění se vám hodnoty, mění se vám život, vztahy k lidem i k okolí. Přichází pokora. Všechny důležité problémy jdou stranou, je tady jen jeden – boj o přežití.*“ (Bibiana)

Dolista uvádí, že pokud je pečováno o terminálně nemocného v rodině, prožívá celá rodina s postiženým členem velkou psychickou, fyzickou a časovou zátěž. Proto nejen postižený, ale celá rodina potřebuje podporu v rámci dalších sociálních vazeb (Dolista, 2005: 104).

Jaké jsou tedy potřeby rodičů v této nesmírně náročné životní fázi? Respondentky, které si prožily toto období, shodně uvedly, že jim chy-

běl dostatek informací o tom, co se kolem nich děje, co bude následovat a co mají očekávat.

Jedno z nejtěžších dilemat, které rodiče nevyléčitelně nemocných dětí řeší, je otázka, mají-li své dceři či synovi sdělit, že umírá. Martina a Bibiana se tuto skutečnost snažily před svými dětmi utajit. Obě se shodují, že to bylo velmi náročné. Martina např. musela volat do nemocnice a upozorňovat ošetřující personál na to, že Ondřej neví o tom, že umírá. Ondřejovi bylo v té době 17 let a jemu samotnému se zdálo divné, že nepodstupuje další léčebnou terapii.

Rodiče cítí potřebu být na smrt dítěte připraveni a musí se rozhodnout, např. zda být přítomen okamžiku smrti.⁷ Martina požadovala asi týden před úmrtím svého syna po lékaři podrobné informace o tom, jak pravděpodobně bude smrt jejího dítěte probíhat. Emu, jejíž syn umíral v nemocnici po autonehodě, lékař zrazoval od toho, aby byla se svým dítětem ve chvíli jeho úmrtí. Ema dodnes nechápe, jaký k tomu měl důvod, a nakonec se sama rozhodla strávit se synem i poslední momenty jeho života. Pomajsllová (2006: 52) popisuje, jak se matka, jejíž syn podlehl zhoubnému onemocnění, vyrovnává s faktem, že syn umřel bez toho, že by mu byla nablízku: „Po jedné dávce cytostatik byl Honza v noci převezen z hematologie na ARK, kam matka opět nebyla vpuštěna. Honza v noci na ARK zemřel. Matka spala na hematologii, odkud Honzu v noci převezli, tam za ní ráno přišel lékař z ARK oznámit jí, že Honza v noci zemřel. Dodnes vyčítá tamním lékařům, že ji na ARK nevpustili a že nemohla být do poslední chvíle s Honzou.“

O postojích lékaře k umírajícím a jeho příbuzným rozpoutala diskusi Elizabeth Kübler-Rossová⁸, která je označována za průkopnici hnutí za humanizaci smrti. Tato lékařka pozoruje a popisuje tabu smrti v moderní společnosti tak, jak se projevuje v procesu komunikace s pacientem v terminálním stadiu a v procesu péče o takového pacienta (Kübler-Ross, 1978, 1992, 1995).

Z toho, co zaznělo v předchozích odstavcích, jasně vyplývá žádost o zlepšení komunikace a spolupráce mezi rodiči, respektive matkami, a ošetřujícím personálem. Matky postrádají vyšší míru citlivosti a vnímavosti lékařů a sester. Uvítaly by z jejich strany větší respekt k jejich

představám o dalších potřebných krocích souvisejících s pobytem jejich dítěte v nemocnici, s jeho úmrtím a následně po jeho smrti.

Ve výpovědích respondentek dále velmi významně zazníval požadavek potřeby psychické podpory, kterou očekávaly od svého nejbližšího okolí. Sociální vztahy pomáhají překonávat těžkou životní situaci a přispívají ke zvládnutí aktuální krize. Rodinné vztahy zaujímají nezastupitelné místo, nicméně nelze se omezovat pouze na ně. Několik měsíců, někdy i let, žily tyto maminky v nemocničním prostředí, a proto přirozeně očekávaly psychickou oporu ze strany personálu. „*V nemocnici pracuje psycholog, který se zabývá dětma, je taky pro rodiče, ale v rámci léčby, ale ne když to dítě umře. Jeho práce končí, když dítě umírá.*“ (Bibiana) Psychickou podporu, kterou personál zdravotnického zařízení neposkytoval dostatečně, nacházely členky Dlouhé cesty nejčastěji u ostatních matek nemocných dětí, se kterými například sdílely i pokoj na nemocniční ubytovně. Mezi těmito maminkami často vznikl hlubší vztah a díky tomu například sdružení Dlouhá cesta vzniklo.

Sdružení se zaměřuje na pomoc rodičům po úmrtí dítěte. V této počáteční „fázi 0“ tedy nenabízí žádnou formu přímé pomoci. Maminky z Dlouhé cesty by však rády působily na lékaře a ostatní zdravotnický personál, aby přehodnotil svůj vztah k nemocným v terminálním stadiu a jejich rodinám. Na naléhavost potřeby zkvalitnění péče o umírající poukázal i výzkum „Umírání a paliativní péče v ČR (situace, reflexe, vyhlídky)“ (Umírání, 2004).

Fáze 1 – bezprostředně po úmrtí dítěte

Předchozí fáze se týkala rodičů, kterým zemřelo dítě po dlouhodobé nemoci a oni měli teoreticky prostor a čas se na odchod dítěte připravit. Fáze 1 se již vztahuje na všechny pozůstalé rodiče. Toto období začíná smrtí dítěte a končí přibližně po pohřbu nebo jiné formě rozloučení se zesnulým. Z důvodu následně uvedených odlišností rozdělíme kapitolu shrnující pocity a potřeby rodičů v této fázi na pododdíly podle toho, zda jsou rodiče nuceni se vyrovnávat s neanticipovanou (viz níže pododdíl A), nebo anticipovanou (viz níže pododdíl B) ztrátou dítěte. Nakonec se – v pododdíle C – pokusíme shr-

nout, jaké kroky a prožitky čekají bezprostředně po ztrátě dítěte všechny rodiče, ať už ztrátu bylo možné anticipovat nebo ne.

A. Dítě zemřelo náhle, tragicky nebo po krátké nečekané nemoci

Neanticipovaná ztráta je ztrátou náhlou. „*Je to jako rána palicí do hlavy.*“ (Jitka)

Špaňhelová shrnuje sled prožitku rodičů po nečekané ztrátě: přichází otřes, zoufalství, beznaděj, vztek, člověk nevěří dané skutečnosti. Následuje smutek, žal, prázdnota, pocit, že život pro vás ztrácí smysl (Špaňhelová, [2008]). Většina těchto pocitů pramení z faktu, že se rodiče z minuty na minutu dostali do tragické situace, kterou nepředpokládali. Často se také dostávají neopodstatněné výčitky svědomí („kdybych mu nekoupil motorku, pořádky by tu byl“, „měl jsem ho víc hlídat“).

Truchlícím po nečekané ztrátě často delší dobu trvá, než si připustí, že smrt milované osoby je realitou. Někteří odborníci (Špaňhelová, 2007, Špatenková, 2008, Haškovcová, 2000) doporučují jako nejrychlejší způsob, jak uznat realitu ztráty, strávit nějakou dobu se zemřelým a přiznat si, že smrt je opravdu skutečná. „(...) vidět zemřelého, dotknout se ho, rozloučit se s ním – říci něco, co pozůstalí považují za důležité, ale co už říci nestihli.“ (Špatenková, 2008: 25.) Ve shodě s názorem těchto autorek se vyjadřuje maminka, která náhle ztratila devatenáctiletou dceru při autonehodě: „*My jsme tady na chodbě měli ještě u botníku závěs a já nevím proč, já jsem vždycky za ten závěs koukla, jestli tam není ta Nikolka [...] potom jsem se setkala s dvěma maminkami, který se na ty mrtvé děti šli podívat, na tu pohřební službu [...] já jsem odmítla, že si chci pamatovat Nikolku tak, jak odcházela. [...] to bylo pro ně dobrý v tom smyslu, že oni přijali to, že to dítě se nevrátí, rozumíš. Mně Nikolka odešla na pouť, takže já jsem ji potom tak jakoby čekala.*“ (Halbrštátová in Sommerová, 2006.)

Truchlící po neanticipované ztrátě jsou více ohroženi patologickými reakcemi na ztrátu. Často svůj hněv obrací vůči nějaké osobě – hledají viníka, věnují se pátrání apod. Toto chování je někdy pro okolí velmi obtížně akceptovatelné, což může vést k sociální izolaci truchlícího (Pomajsllová, 2007: 22).

Při nenadálém úmrtí musí být provedeno šetření okolností smrti. Do vyšetřování se obvykle kromě zdravotníků zapojují také policisté, popř. hasiči. Skutečnost, že došlo k úmrtí dítěte, oznamuje příbuzným, v první řadě rodičům, zpravidla policii. „Ale musím říct, že ti policisté byli asi na podobné situace speciálně školení, protože se chovali velmi empaticky a profesionálně.“ (Jitka)

Rodiče dětí, které zemřely náhlou smrtí, prostrádali v první chvíli kromě psychické opory především informace o tragédii, při které dítě zemřelo, a o prvních krocích, jenž by měli podniknout. Jitka, která přišla o syna při železničním nehodě poblíž Chocně, popisuje absenci informací následovně: „Policie nám sice nechala číslo na choceňskou pobočku, ale s manželem jsme stejně nevěděli, jestli jet do Chocně, nebo co vlastně máme dělat. To informační vakuum, které potom nastalo, bylo hrozné. [...] Nikdo s námi příliš nekomunikoval, nevěděli jsme zpočátku ani to, na které pohřební službě je Jaromír uložený.“ (Jitka) Na nedostatek informací o nehodě často poukazují rodiče i několik měsíců po úmrtí dítěte. Následující věty si poznamenala maminka, jejíž syn utonul při plaveckém výcviku: „Mrzí mě [...], že ze školy ani z bazénu se nám do dnešního dne nikdo neozval, aby nám alespoň trochu přiblížil, co se v ten osudný den stalo. Jen z doslechu, z novin a částečně od policie se dozvídáme, co se vlastně stalo. Ale od nikoho, kdo byl u toho, když Lukin zemřel.“ (Iveta)

Ve specifické situaci jsou rodiče, kterým zemře jejich dítě před, při nebo těsně po porodu.⁹ Lucie, jejíž dcera zemřela těsně před narozením, se domnívá, že porodnice nejsou na situace spojené s úmrtím dětí připraveny a pro tyto maminky zde není k dispozici žádný podpůrný systém pomoci. Odcházejí z porodnice bez miminka, na které se těšily. Některá zařízení však s možností úmrtí dětí alespoň částečně počítají. Špatenková (2008: 138–139) v příloze své knihy Poradenství pro pozůstalé zveřejňuje vzor Certifikátu pro pozůstalé a vzor Parte a otisku nožiček, které jsou v případě potřeby k dispozici na Novorozeneckém oddělení NsP Nové Zámky.

Kromě psychického šoku se maminky, kterým dítě zemře během porodu, musí vyrovnávat například i s ekonomickými nesnázemi spo-

jenými s touto neočekávanou událostí. „Já jsem měla nastoupit na další mateřskou, měla jsem pobírat ty dávky [...] a dostávala jsem tu podporu šest neděl místo půl roku. Ta žena je psychicky na tom špatně a navíc musí řešit finanční otázky.“ (Lucie)

B. Dítě zemřelo po vyčerpávajícím boji s nevyléčitelnou chorobou

Rodiče dětí, které zemřely po dlouhé nemoci, zažívají podobné pocity jako rodiče, kterým dítě zemřelo nečekaně a náhle. Avšak truchlící, kteří ztrátu antcipovali, mají většinou určitý prostor a čas se na ztrátu alespoň částečně psychicky připravit.

Matky, které se se svými dětmi pohybovaly v prostředí nemocnice několik měsíců, popřípadě i let, uvádějí, že se se smrtí spolupacientů svých dětí setkávaly již dříve. Byly tedy s procesem umírání v nemocnici seznámeny. „Už jsme věděli, na jakém pokoji děti umírají a jak vypadají rodiče, kterým zemře dítě.“ (Bibiana)

Mnohé maminky, které o své děti pečovaly v době jejich nemoci, po jejich smrti popisují dvojnásobné pocity smutku a zároveň úlevy, že trápení jejich blízkých skončilo. Martina, matka sedmnáctiletého syna, který zemřel na rakovinu, a ona byla v době úmrtí s ním, popisuje své pocity následovně: „My jsme byli v nemocnici, byli jsme sami na pokoji a v momentě, kdy přestal dýchat, jsem cítila strašně klid, strašně klid. Říkala jsem si, tak konečně je konec tomu trápení. Konečně je opravdu ticho, klid, žádná bolest.“ (Martina)

Výpověď této maminky potvrdil v dokumentu Olgy Sommerové „Přežili jsme svoje děti“ i známý pediatr a onkolog MUDr. Pavel Boček: „Ono to úmrtí dítěte, ať to zní paradoxně, už není to nejhorší – ta vlastní smrt. Nejhorší je to umírání nebo to sdělení, že opravdu jsme na konci, že nemáme možnost cokoliv dělat. To je asi to nejtěžší. A pak další samozřejmě těžké je to, když oni vidí, jak to dítě chátrá, jak prostě strádá na základě buď tedy bolesti, nebo vysloveně tedy chřadne. Ten nádor nad ním vítězí a to je samozřejmě strašně těžké období pro Ty rodiče. A měl jsem rodiče, kteří si přáli, aby to skončilo, protože to bylo pro ně vysvobození i pro to dítě. To tak brali. Čili ta vlastní smrt v mnoha případech, pokud je to tento případ, pokud to není ta

náhlá, tak je jakoby paradoxně úlevou.“ (Boček In Sommerová, 2006).

Tato skutečnost ovšem nic nemění na tom, že pocity rodičů, kteří ztrátu anticipovali, jsou, jak jsme již uvedli výše, velmi podobné pocitům rodičů, jejichž dítě zemřelo náhle a nečekaně.

Rodiče v prvních chvílích po úmrtí potřebují samozřejmě psychickou oporu, které se jim v nemocnici, kde nevyléčitelně nemocné děti většinou umírají¹⁰, podle výpovědí respondentek nedostává. „[...] *A vlastně i když jsem tam zůstala sama v pokoji [po smrti dcery, poznámka autorů] tak za mnou kromě doktorů nikdo nepřišel. Sdělí vám pragmatický záležitost, kde si můžete vyzvednout oblečení, ale ta psychická pomoc není. Jdete domů bez dítěte, které už nikdy neuvidíte.*“ (Bibiana)

Pomoc nabízí nemocniční personál v okamžiku, kdy je evidentní, že zoufalá matka situaci vlastními silami není schopna unést. Dvě z maminek, které se zúčastnily našeho šetření bezprostředně po smrti svých dětí, navštívily psychiatra (v obou případech se jednalo o neanticipovanou ztrátu), nicméně s odstupem času tuto odbornou pomoc nehodnotí jako adekvátní. Namísto psychické opory jim byly nabídnuty léky na zklidnění, popř. antidepresiva. Proti zbytečné medicinalizaci pozůstalých důrazně vstupuje Špatenková (2008). Upozorňuje, že truchlení není nemoc, která se dá vyléčit pomocí léků. „Je to práce, náročná fyzická i psychická práce a pozůstalý, chce-li svůj zármutek ošetřit, musí pro to něco udělat, ne pasivně čekat, že to přejde samo. Nepřejde.“ (Špatenková, 2008: 52.)

C. Kroky a prožitky rodičů po anticipované i neanticipované ztrátě

Rodiče bezprostředně po úmrtí dítěte potřebují okamžitou podporu, aniž by na ni museli čekat nebo o ni sami žádat. Domníváme se, že nejvhodnější dobou pro navázání kontaktu s nabídkou pomoci s pozůstalým rodičem je zhruba do 24 hodin po úmrtí dítěte. Pokud se jim pomoci nedostane od blízkých, nejsou hospitalizováni v léčebném zařízení nebo nevyužijí krizových center, není pro ně připravena žádná konkrétní forma veřejné pomoci.

Jedním z nejtěžších kroků je oznámení smutné zprávy dalším členům rodiny – sourozencům, prarodičům atd. Tato povinnost leží

obvykle na rodičích. V další řadě je potřeba o úmrtí informovat kamarády, školu, kterou dítě navštěvovalo, úřady atp.

Následují další nezbytná jednání, která vyžaduje český legislativní systém. Rodiče musí převzít věci svého zemřelého dítěte¹¹, vyřizovat obřady (např. ohledně vystavení úmrtního listu) a navštívit notáře, který zajišťuje vyřízení pozůstalosti. Rodina je také postavena před rozhodnutí, zda uspořádat pohřeb a jakou formou by měl proběhnout. Některé maminky popisovaly jednání s pracovníky pohřební služby jako nesmírně stresující, jednu maminku však jejich korektní jednání naopak uklidňovalo.

Je potřeba si uvědomit, že všechny tyto kroky musí rodiče vykonávat pod nesmírným psychickým tlakem. „*Nejhorší bylo čekání po odchodu Lukina. Vzhledem k tomu, že nás naše neštěstí potkalo v pátek před Vánoci, museli jsme s vyřizováním pohřbu čekat až na 27. prosince.*“ (Iveta)

V této fázi se také rodiče musí vyrovnávat s nepředvídatelnými reakcemi okolí, které často neví, jak k pozůstalým přistupovat. „*V práci a mezi známými to bylo různé. Někdo se choval mile a přátelsky, poslali kytku nebo esemesku, jiní dychtili po podrobnostech a necitlivě vyzvídali. [...] Když jsem ztratila syna, jako by se mě ostatní najednou báli. Někteří, i blízcí lidé, raději přešli na druhý chodník, aby se se mnou nemuseli potkat.*“ (Jitka) Ze strany okolí se také maminky nezdávka setkávají s frázemi, které Špatenková nazývá planým utěšováním a považuje je za naprosto bezvýsledné a bezúčelné. Jednou z těchto útěch je i věta: „Musíte být silná!“ Pozůstalá matka se však cítí všelijak – zraněná, zlomená, bezmocná, zoufalá, ale rozhodně ne silná (Špatenková, 2008: 69). Mezi dalšími příklady nevhodného utěšování uváděly respondentky: „*Musíš to nějak zvládnout, to jsem vždycky nesnášela.*“ (Martina) Nebo: „*Říkali nám: ‚Držte se. A já vždycky. Ale čeho?‘*“ (Jitka)

V některých případech se také stává, že rodiče o svém mrtvém dítěti začínají zjišťovat závažné informace, o kterých neměli do té doby ani tušení (např. při vyklizení věci dítěte). Dostávají se u nich další otřes z toho, že své dítě vlastně pořádně neznali. Časté jsou také stavy, kdy rodiče začnou s mrtvým dítětem komunikovat, např. ve snu nebo při tzv. denním snění, vidí ho

jít po ulici atp. Začínají se obávat o svůj psychologický stav („*strach, že jsem se žalem zbláznila*“), a proto často svému okolí tyto zážitky zamlčují. V této fázi jsou také rodiče, zejména matky, silně ohroženy sebevražednými myšlenkami, často je zahlcuje touha „jít za svým dítětem“. „*Moje největší touha byla jít za Laurinkou. To byla pro mě úplně přirozená myšlenka. Připadalo mi úplně nenormální tady zůstat bez ní. [...] Ten svět přestane existovat.*“ (Yveta)

Fáze 2 – pozvolný návrat do reality

Tuto fázi zahajuje pohřeb, popř. jiná forma rozloučení s dítětem a v mnoha případech končí do třinácti měsíců¹² po úmrtí. Po období hlubokého vnitřního žalu se většinou člověk chce vrátit zpět do aktivního života. „*Člověk hledá cestu, jak z té černý díry ven.*“ (Jitka) Rodiče začínají znovu chodit do práce, zažívají první výročí a svátky bez dítěte, řeší praktické otázky – např. co s věcmi a s nábytkem, který po jejich dceři nebo synovi zůstal. Matky a otcové ovšem stále prožívají neukončený pocit očekávání, že se dítě vrátí.

Mnohé maminky uvádějí, že tato fáze pro ně byla psychologicky nejnáročnější. „*V prvních dnech [po úmrtí syna, poznámka autorů] jsem fungovala jako robot, musela jsem toho spoustu zařídit, v té době byli navíc tatínek, tchán i babička v nemocnici, takže jsem pořád jezdila sem a tam a prostě jsem musela fungovat. Vůbec mi nepřipadlo podstatné a nechápala jsem, že mé tělo potřebuje jíst, spát a pít. [...] Pořád jsem musela někam jezdit, do krematoria nebo do školy. Měla jsem díky tomu pocit, že pro Jaromíra něco dělám, že pro něho ještě můžu něco zařídit.*“ (Jitka) „*Do pohřbu mi bylo paradoxně líp než po něm, protože jsem alespoň pro Ondru mohla ještě něco udělat. [...] Nejhorší období začalo asi měsíc po jeho smrti, kdy mi začalo docházet, že už ho opravdu nikdy neuvidím, že už ho neobejmu, že se už nikdy nevrátí. To trvalo asi rok.*“ (Martina)

V této fázi mohou stále pokračovat myšlenky na sebevraždu, popřípadě jiné sebepoškozující tendence. Matky velmi často popisovaly, jak byly samy zaskočeny svými nestandardními reakcemi. Na jednu stranu se u nich projevila vlna hyperaktivity, kdy měly například potřebu uklízet a přestavovat dům či byt, na druhou stranu

často řešily problém, jak ráno vůbec vstát z postele a odejít do zaměstnání.

V zaměstnání se rodiče v této fázi zvládání důsledků úmrtí dítěte potýkají s problémem soustředění se na práci a s množstvím komunikačních bariér ať už s kolegy na pracovišti nebo se zaměstnavatelem. Špaňhelová ([2008]) doporučuje, aby rodič sám dal vhodnou formou najevo, jak si přeje, aby se k němu ostatní chovali. Tento způsob zvolila po smrti svého syna i Jitka: „*Poprosila jsem kolegu v práci, aby všem poslal mejl, že mi nejvíc pomůžou, když se ke mně budou chovat jako dřív, úplně normálně. To prolomilo ledy a oddychli si vlastně všichni.*“ (Jitka)

Ve výpovědích respondentek stále zazníval požadavek na získávání informací. V této fázi rodiče vítají informace dvojího druhu. Do první skupiny patří praktické informace: například rodiče, jejichž dítě zemřelo při tragické nehodě, často řeší otázku, jakým způsobem žádat o náhradu škody, rodiče zesnulých dospělých dětí usilují o svěření vnoučat do vlastní péče atd. Druhou kategorií bychom mohli označit jako „informace skýtající orientaci“: rodiče například hledají v duchovní literatuře odpověď na otázku po smyslu tragédie, zajímají je příběhy lidí, kteří podobnou ztrátu také zažili atp. V této a následující fázi bývají pro některé rodiče zemřelých dětí značně atraktivní různá transcendentálně zaměřená společenství nebo sekty.

Manželé spolu začínají budovat vztah, který se opírá o společné zvládání jiných problémů, a má tudíž jiný obsah, než měl jejich vztah před smrtí dítěte. Otcové, kteří jsou také velmi hluboce smrtí dítěte zasaženi, nemusí být v této situaci schopni plnit funkci sociální opory rodiny. Ženy mají tendenci o dítěti stále mluvit a připomínat si je, někteří muži však tuto potřebu nesdílejí, mohou se uzavřít do sebe, nechtějí například ani vyslovovat jméno mrtvého dítěte. Tato situace často vyvolává konflikty. Mnoho párů řeší nesoulad v sexuálním životě, nezřídka se však objevuje i snaha co nejrychleji počít nové dítě, přestože maminky žijí v nadměrném stresu, což komplikuje jejich možnost otěhotnět nebo donosit dítě. Někteří rodiče začínají uvažovat o adopci.

Zatímco v první fázi vyrovnávání se se smrtí dítěte jsou rodiče často zcela zahlceni svým

žalem, v této fázi začínají věnovat větší pozornost pozůstalým sourozencům.

Jak bude ztrátu bratra nebo sestry sourozenec prožívat, záleží na jeho povahových vlastnostech, na jeho věku a na věkovém rozdílu, který mezi sourozenci byl, a také na tom, jestli sourozenec zůstal jedináčkem, nebo je v rodině více dětí (Špaňhelová, [2008]). Někdy se stává, že se sourozenec po smrti sestry nebo bratra začne chtít podobat jí nebo jemu – snaží se rodičům zemřelého nahradit. Mění své zájmy, vzhled, přátele. Někteří sourozenci řeší ambivalentní vztah vůči mrtvému. Na jednu stranu velmi truchlí, na druhou jsou na něj naštvaní, že si „dovolil umřít“, že je tady nechal a způsobil rodičům velikou bolest.¹³ Děti také někdy trpí neutuchající péčí rodičů, která je jim mnohdy až na obtíž.

Fáze 3 – opravdový návrat do reality

Počátek této fáze začíná zhruba rok po úmrtí dítěte a v nejlepším možném případě pokračuje po celý život pozůstalých rodičů, kteří již mají bolestné zážitky „zpracované“ a jsou schopni žít nový život bez svého dítěte. Špatenková (2006: 139) však připomíná, že bolestná ztráta dítěte je specifická forma zármutku, která se v mnoha ohledech odlišuje od obvyklých reakcí na ztrátu. „Jako zarmoucená matka nepřestáváte truchlit, i když intenzita vašeho smutku se v průběhu času mění. Je to nepředvídatelné – a je to na celý život. [...] Bolestná ztráta matky (ale i otce) je celoživotní proces opětovného přizpůsobování se realitě života se ztrátou, opětovného se učení žít bez dítěte.“ (Špatenková, 2006: 139.)

V tomto období potřeba pomoci zvenčí slábne. Naopak mnoho rodičů cítí, že by své zkušenosti rádi předali ostatním pozůstalým rodičům. Mají potřebu být potřební, stát se lepší: „Člověk si říká, že když odešla taková bytost, která ještě nestihla nikomu ublížit, tak by se každý měl stát trochu lepším, aby ho tady alespoň trochu nahradil.“ (Jitka)

Karásková (2008) podotýká, že zvláště ženy se často upínají na pomoc podobně postiženým – ať už rodičům či třeba dětem, které trpí stejným nemocněním, na jaké zemřel jejich potomek.¹⁴

Část rodičů zesnulých dětí se v této fázi rozvádí, vyměňuje byt, někteří se odstěhují z města nebo odjedou do ciziny. Říkají, že „začínají žít

nový život“. Jak však varuje Špatenková (2008: 69), „před zármutkem se nedá utéci – ani do alkoholu, ani do drog, ani do hyperaktivity, ani na druhý konec světa“.

Nabídka sdružení Dlouhá cesta pro jednotlivé fáze vyrovnávání se se ztrátou dítěte

V předchozí kapitole jsme se seznámili s jednotlivými fázemi vyrovnávání se se ztrátou dítěte. Nyní obrátíme pozornost k otázce, jakou pomoc Dlouhá cesta rodičům při zvládání důsledků úmrtí jejich dětí nabízí. Nejprve slovy členek Dlouhé cesty popíšeme stávající stav věci. Potom obrátíme pozornost k jejich názorům na to, jaké pomoci se rodičům zesnulých dětí stále nedostává. Tyto jejich představy jsme se souhlasem členek sdružení „přeložili“ do jazyka zakázky rodičů, kteří ztratili dítě, pro různé typy pomáhajících pracovníků regionálních center, která by Dlouhá cesta v budoucnu ráda zřizovala.

Nejprve stručně shrneme současnou nabídku sdružení.

A. Fáze 1 – bezprostředně po úmrtí dítěte

Zástupkyně sdružení pozůstalé rodiče samy nekontaktují ani nevyhledávají. Řídí se heslem: „Dobro se nesmí vnucovat.“ Nejdůležitější podmínkou navázání kontaktu je, že rodina nebo některý z jejich členů (velmi často je to matka) musí sám projevit o pomoc sdružení zájem.

Pozůstalí se o sdružení dozvídají z internetu, z médií, od svých blízkých, přátel atd. Podnět k navázání kontaktu dávají maminkám často ostatní členové rodiny, kteří se jim snaží zprostředkovat pomoc: „První kontakt s Dlouhou cestou byl přes mou bývalou tchyni, se kterou máme hezký vztah; ona mi zavolala, já jsem byla měsíc naprosto zavřená do sebe a izolovaná. Nechtěla jsem prostě ani tady nějak pokračovat, a ona mi se tedy snažila nějak pomoci. Řekla mi, že existuje nějaký sdružení a já jsem neposlušala, okamžitě jsem vypla a řekla jsem, že to nemůže nikdo pochopit, to, co cítím. A ona mi řekla, ne, zastav. To je právě sdružení maminek, které si tím prošly. To jediný, co mě zaujalo, protože to je nepřenosný, to co má člověk v sobě. Tak já jsem řekla, no dobře, později. To byla moje reakce. Až nějak budu schopna o tom mluvit.“ (Yveta)

V tomto období nabízí matky z Dlouhé cesty rodině nebo některému z jejich členů provázení. Tomuto účelu slouží návštěvy v rodině, individuální (tváří v tvář, telefonní nebo internetové) rozhovory, rodiče si mohou příběhy jiných rodin, kterým zemřelo dítě, přečíst na webových stránkách Dlouhé cesty. Maminky ze sdružení jsou ochotny rodičům zprostředkovávat vlastní zkušenosti z jednoho z nejobtížnějších období svého života. Důraz přitom kladou hlavně na vcítění se do pocitů těch, kdo právě prožívají bolestnou ztrátu. V případě potřeby mohou členky sdružení zprostředkovat kontakt s psychologkou sdružení.

B. Fáze 2 – pozvolný návrat do reality

Pozůstali rodiče kontaktují Dlouhou cestu nejčastěji v tomto období – zhruba od konce prvního do třetího měsíce po smrti svého dítěte. Provázení, které je typické pro období bezprostředně po úmrtí syna nebo dcery, v této fázi často pokračuje. Kromě něho mají členky sdružení připraveno několik projektů. Mezi nejvyužívanější z nich v současné době patří:

Setkávání na Dlouhé cestě. Jedná se o pravidelná sobotní setkání rodičů a dalších členů rodiny za účasti psychologky. Vždy je připraven doprovodný program, např. přednáška. Svěpomocná skupina se ovšem schází hlavně proto, aby její členky (bývají to nejčastěji maminky) měly možnost setkat se s lidmi, kteří se vyrovnávají se stejně tragickou životní zkušeností, a sdílet s nimi pocity a prožitky. V současnosti každé setkání navštíví kolem třiceti žen. Schůzky se konají přibližně jednou za tři měsíce, prozatím pouze v Praze a v Brně.

Barevný anděl.¹⁵ Tento projekt je pravděpodobně více než jiné aktivity Dlouhé cesty znám z médií. Smyslem je změnit prostředí pozůstalého sourozence a pomoci utužit vztahy v rodině poznamenané úmrtím dítěte. Sdružení rodině pomáhá s přestavbou dětských pokojů, ve kterých před úmrtím vyrůstaly děti společně, a které proto dítěti ztrátu sourozence připomínají. Podmínkou je, aby se na realizaci přestavby podílela celá rodina. Cílem je prohloubení vzájemné komunikace. Na financování projektu se buď zcela, nebo zčásti podílí sdružení.

Carpe Diem. Tento projekt byl zahájen v květnu 2008. Jedná se o dvoudenní víkendov-

vé rekondiční pobyty pro maminky a další členy rodiny zaměřené na zlepšování psychické a fyzické kondice. Náplní pobytu je cvičení (jóga, bodystyling, břišní tance), výtvarná činnost, přednášky a relaxace. Maminky, které mají obdobné životní zkušenosti, spolu tráví volný čas, ve kterém mohou navzájem sdílet své pocity.

C. Fáze 3 – opravdový návrat do reality

Již jsme se zmínili o tom, že v této fázi u rodičů zesnulých dětí sílí sklon pomáhat podobně postiženým rodičům. Z této jejich motivace se zrodil projekt **Nejsi sám**, v jehož rámci navazuje sdružení Dlouhá cesta dlouhodobější spolupráci s rodiči, kteří již zkušenost ztráty dítěte „zpracovali“ a své prožitky jsou schopni sdílet s ostatními.

Rodiče, kteří se na poskytování tohoto typu pomoci sami „necítí“ nebo ji z nějakého důvodu nechtějí poskytovat, mohou i nadále využívat celého spektra nabídky pomoci Dlouhé cesty.¹⁶

Pro všechna období vyrovnávání se se ztrátou jsou pro rodiče připraveny jednorázové akce. Jedná se např. turistické výšlapy se vzpomínkou na všechny zemřelé děti účastníků, společné vycházky, sportovní charitativní dny, divadelní představení, výstavy, přednášky atd.

Návrh na rozšíření nabídky služeb Dlouhé cesty

V této kapitole představíme rámcový návrh personálního obsazení a pracovní náplně pomáhajících pracovníků plánovaných regionálních středisek pomoci rodičům zesnulých dětí. Východiskem jeho formulace byla stanoviska šesti členek Dlouhé cesty získaná během skupinového rozhovoru nad otázkou: „S čím potřebují rodiče pomoci v souvislosti s odchodem jejich dětí?“ Maminky z Dlouhé cesty popsaly, jakou podporu podle jejich osobní zkušenosti potřebují rodiny, do jejichž životní situace zasáhlo úmrtí dítěte. Na základě rozboru jimi zformulovaných potřeb podpory navrhujeme, aby v regionálním středisku působilo a svou podporu rodičům zesnulých dětí nabízelo pokud možno pět následujících kategorií pomáhajících pracovníků:

- případový sociální pracovník,
- komunitní sociální pracovník,
- psycholog,

- členové svépomocné skupiny („peers“),
- dobrovolníci.

Tito pomáhající pracovníci by v zájmu uspokojení potřeb podpory rodičů zesnulých dětí plnili následující úkoly a vykonávali následující činnosti.

Případový sociální pracovník

Úkolem případového sociálního pracovníka by bylo s rodiči navázat kontakt, informovat je o tom, jaký vývoj událostí mohou očekávat a jaké problémy před nimi mohou – zejména ve vztahu s nemocnicí, úřady a dalšími organizacemi – vyvstat a co bude v této souvislosti třeba řešit. Případový sociální pracovník by měl rodiče ve fázi 0 provázet „tím, co se děje“, usnadňovat jim kladení a řešení takových obtížných otázek, jako je: „Lze dítě připravovat na smrt?“, a v případě potřeby rodičům zprostředkovat psychologickou nebo psychiatrickou pomoc. Měl by jim poskytovat poradenství při řešení problémů, které nejsou schopni řešit vlastními silami, například ve věci sociálních dávek v případě, že pobyt v nemocnici s dítětem povede ke ztrátě zaměstnání.

Ve fázi 1, bezprostředně po ztrátě blízkého, by případový sociální pracovník rodičům, kteří zpravidla bývají dezorientovaní, poskytoval nebo zprostředkoval informace o tom, kde je dítě, co je třeba udělat (kam jet, zajít nebo zavolat, co zařídit, kde, jak vyřídit pozůstalost, zařídit pohřeb atd.). Měl by jim také poskytovat poradenství v otázce práv, například jejich práva „nahlížet do spisů“, možnosti nechat si blízkého „doma“ („rozprášit popel na zahradě“...). Podobně jako ve fázi 0 by měl případový sociální pracovník rodičům v případě potřeby zprostředkovávat podporu psychologa. V této souvislosti hovořily členky Dlouhé cesty například o tom, že mnoho rodičů napadne „jít za dítětem“, chtějí s dítětem „komunikovat“ a „mají strach, že se zbláznili“.

Ve fázi 2, po pohřbu, by mělo být úkolem případového sociálního pracovníka zprostředkovat právní pomoc (při řešení žalob, náhrad škody, v případě, že po úmrtí dospělých dětí zůstanou vnoučata) a poskytovat podporu při zvládání nejistoty ve věci zaměstnání („Kdy jít do práce?“, „Zůstat v původním zaměstná-

ní?“). Důležité je, aby rodiče měli s kým komunikovat o životě po ztrátě dítěte. Mají totiž „potřebu mluvit o tom furt dokola“ a kladou si přitom takové otázky: „Jak ráno vůbec vstát?“, „Co změnit a co nechat tak?“, „Počít nebo adoptovat další dítě?“ ... Případový sociální pracovník může s rodiči o těchto otázkách hovořit sám, hlouběji porozumět jejich potřebám a v návaznosti na to jim zprostředkovat kontakt se svépomocnou skupinou, s psychologem či s dalšími pomáhajícími pracovníky.

Ve fázi 3, kdy jde o „opravdový návrat do reality“, by měl případový sociální pracovník rodičům pomáhat při hledání orientace v situaci, kdy pocítují touhu „být potřební“, předávat a sdílet své zkušenosti a řeší otázku: „Jak žít, aby z nás ten, na koho vzpomínáme, měl radost?“. Sám nebo ve spolupráci s psychologem by měl rodičům pomáhat zvládat potíže „snadné kořisti pro sekty“, do nichž se podle členek Dlouhé cesty někteří z nich dostávají ve snaze „obracet se k víře“. Rovněž ve spolupráci s psychologem by měl poskytovat podporu při řešení problémů, které vyvolává rozdílná reakce partnerů („jeden o tom chce mluvit a druhý ne“) a skutečnost, že „vztahy se rozpadají“. V případné rozvodové situaci může být pro rodiče užitečné poradenství ve věci sociálně-právní ochrany dětí.

Komunitní sociální pracovník

Jeho úkolem by mělo mimo jiné být vytváření a organizování provozu systému, který by zajišťoval informovanost potenciálních klientů o službách střediska a navazování prvních kontaktů se zájemci o služby střediska. Měl by také hledat odpověď na otázku: „Jak koncipovat a nabídnout služby střediska rodičům, kteří z různých důvodů nedokážou sami požádat o pomoc?“ Překážkou jim může například být prostý ostych, ale také strach ze zveřejňování důvěrných věcí, nedostatek orientace v systému služeb, nezvyk využívat takové instituce, jako je „svépomocné sdružení“ apod.

Důležitým úkolem komunitního sociálního pracovníka by mělo být organizování spolupráce s dobrovolníky a podpora vzniku a činnosti svépomocných skupin nejen rodičů, ale také sourozenců zesnulých dětí. Ti podle členek Dlouhé cesty „chtěli vlastní svépomocnou skupinu“.

Svépomocné skupiny dávají někdy přednost své nezávislosti na vnější podpoře, současně však mohou mít nesnáze se zajištěním místnosti, kde by se mohly scházet, nebo potřebují administrativní podporu při psaní projektů a žádostí o dotace. Tato pomoc může být rodiči vítána zejména ve fázi 3, když rodiče „*chtějí být užiteční*“ a hledají způsob, jak tuto svoji touhu naplnit. Svěpomocné skupiny také někdy potřebují obhajobu. Například v případě, že jejich činnosti nepřejí úřady apod. Naše zkušenosti z komunální politiky například říkají, že zastupitelé v obcích nemají rádi, když se „*vynoří nová nevládka a zas někdo nový chce dotace*“. Není těžké si představit, že se v obci najdou lidé, kteří nelibě ponesou pravidelné schůzky „výrostků“, kteří se bez dozoru rodičů scházejí na schůzkách svépomocné skupiny sourozenců zesnulých dětí.

Hlavním úkolem komunitního sociálního pracovníka by mělo být působení na postoje a reakce lidí v sociálním prostředí rodičů. Členky Dlouhé cesty v této souvislosti hovořily o potřebě usilovat o změnu přístupu lékařů, právníků, notářů, policistů nebo „*úředníků*“, kteří vůči – namnoze nejistým a dezorientovaným – rodičům zesnulých dětí někdy nejsou dost ohleduplní a nebyvají dostatečně vnímaví k jejich potřebám.

Členky Dlouhé cesty považují také za důležité, aby „*někdo*“ soustavně působil na mínění a reakce veřejnosti a média („*aby se to téma otevřelo*“, protože média „*nechcou o tom mluvit*“), ale také zaměstnavatele a sousedy. Podle maminek ze sdružení by bylo třeba dosáhnout, „*aby dokázali reagovat*“, „*na to nezírali s otevřenou pusou*“ a nevytvářeli fámy a pomluvy typu: „*To je ta, co neudělala parte.*“

V této souvislosti by mělo být úkolem komunitního sociálního pracovníka spolupracovat s „*peery*“ (členy svépomocné skupiny), kteří mohou podrobněji popsat problémové reakce okolí, a s dobrovolníky, kteří mohou pomáhat při organizaci kampaní apod. Ve spolupráci se členy těchto dvou skupin by komunitní sociální pracovník mohl také shromažďovat a rodičům poskytovat informace o knihách, časopisech, internetových adresách a dalších zdrojích informací, rad a inspirace.

Psycholog

Rodiče řeší ve všech fázích vývoje situace, která je ovlivněna ztrátou dítěte, řadu otázek a problémů, jejichž prožívání vyžaduje pomoc psychologa.

Stojí před takovými otázkami, jako je: „*Být přítomen smrti, nebo ne?*“ Zjistí, že o dítěti něco nevěděli, neznali ho a prožívají „*druhý šok*“. Nevědí, „*jak to říct*“ rodině. „*Co s věcmi po dítěti?*“ Prožívají otázky vlastní viny. Ptají se: „*Co ta smrt znamená? Proč mě to potkalo? Co mě to má říct? Proč my a ne ostatní?*“ Chtějí „*jít za dítětem*“, „*mluví s ním*“ a nevědí, jestli „*se nezbláznili*“. Prožívají první Vánoce bez dítěte. Partneri obtížně hledají smysl toho, co se stalo, jeden nechápe způsob, jímž na ztrátu dítěte reaguje ten druhý, prožívají nesnáze v sexuálním životě, třeba proto, že „*ještě se to nehodí*“. Nedokážou se soustředit na práci a strádají psycho-somatickými důsledky prožívání ztráty dítěte. Vidí, že sourozenci zemřelého „*se s tím obtížně vyrovnávají*“, nedokážou o tom mluvit, jsou hyperaktivní. Snaží se pomáhat rodičům tím, že „*přebírají roli zemřelého*“, „*chtějí třeba jít studovat to, co měl studovat on*“ nebo se bojí plakat, aby netrápili rodiče. Ti je mohou ve snaze usnadnit jim prožívání role pozůstalého vystavovat rizikům hyperprotektivity.

Někomu pomůže, když o těchto a podobných otázkách mluví ve svépomocné skupině. Někomu pomůže, když je rozebere se sociálním pracovníkem a ujasní si s ním, co řešit napřed a co nechat na později. Někomu však uvedené otázky přinášejí dlouhodobé strádání, nekonečnou úzkost, přivádějí ho k vážné míněným úvahám o odchodu za dítětem... V těchto případech může být pomoc psychologa navýsost potřebná. Členky Dlouhé cesty to jasně deklarovaly.

„Peers“ a svépomocná skupina

Možnost sdílet zkušenosti a vyslechnout rady těch, kdo sdílejí podobný osud, je podle členek Dlouhé cesty pro rodiče zásadní ze dvou důvodů. Je pro ně zdrojem pochopení a nabízí jim možnost být užiteční těm, kdo se ocitli v podobné situaci.

V rámci regionálního střediska by mohli být členové svépomocné skupiny svým „*peerům*“

užiteční nejen díky sdílení zkušenosti a prožitků. Mohli by se také stát zasvěcenými poradci sociálních pracovníků a psychologů. Případového i komunitního sociálního pracovníka mohou například inspirovat, když hledají způsob, jak ovlivnit postoje lékařů a úředníků k jejich klientům nebo ovlivnit přístup veřejnosti, médií a politiků k problému rodičů zesnulých dětí. Ve spolupráci se sociálními pracovníky se mohou stát těmi, kdo nabídnou rodičům, kteří bezprostředně prožívají ztrátu blízkého, první kontakt a psychickou podporu.

Dobrovolníci

Součástí činnosti centra může být řada činností, pro jejichž výkon nemají ti, kdo pracují s rodiči jako se svými klienty, potřebnou kapacitu. Například komunitní sociální pracovník může při zajišťování informovanosti potenciálních klientů o službách střediska potřebovat, aby někdo roznesl letáky. Případový sociální pracovník může potřebovat, aby se někdo po určité době pravidelně scházel s některým z rodičů a povídal si s ním, když nechce být sám. Svépomocná skupina chystá akci a nikdo nemá čas jít vyzvednout občerstvení. Je třeba sledovat časopisy a zachytit nové články, které by mohly klienty střediska zajímat. Sourozencům zesnulých může přijít vhod akce s programem, třeba turnaj ve fotbale. Při psaní projektů je třeba udělat hodně administrativní práce nebo okopírovat nějakém podklady...

Tyto a další činnosti se mohou nakupit a nedostatek kapacity na jejich provedení může v něčem překazit plány na rozvoj služeb střediska. Pokud by se těchto činností ujali dobrovolníci, kteří by byli odborně vedeni komunitním sociálním pracovníkem, může to znásobit potenciál celého týmu střediska. Každý rodič, který to potřebuje, by mohl mít svého „partáka“ pro chvíle samoty. Osvětová kampaň by se mohla zaměřit na celé město místo na jednu nebo dvě ulice. Kdyby více lidí napsalo článek, bylo by možné oslovit čtenáře několika deníků. Projekt, který by neměl nikdo čas napsat, by bylo možné podat díky tomu, že jej administrativně zpracuje dobrovolník. A tak dál.

Tyto a další činnosti mohou být pro motivované lidi příležitostí udělat něco pro blízké, kteří to potřebují.

Závěr

Občanské sdružení Dlouhá cesta stojí teprve na začátku své činnosti. Maminky z tohoto sdružení stojí před ambiciózním cílem – nabídnout pozůstalým rodinám komplexní nabídku služeb srovnatelnou se situací v západní Evropě. Jsou přesvědčeny, že k tomu nezbytně potřebují podporu státu, a to nejen finanční. Je proto podle nich třeba ve společnosti podnítit debatu o umírání a smrti dětí, protože ať se nám to líbí nebo ne, k úmrtím dětí, která jsou vždy tragická, bude docházet i nadále. Pokud bude toto téma pro veřejnost tabu nebo zůstane na okraji její pozornosti, nebudeme podle členek Dlouhé cesty pro pozůstalé rodiny schopni vytvořit takové podmínky, které by jim usnadnily zdoluhavé vyrovnávání se se ztrátou dítěte a s jejími praktickými, psychickými či sociálními důsledky.

Na úplný závěr tohoto článku bychom rádi uvedli citát pozůstalé matky, které ostatní maminky ze sdružení Dlouhá cesta pomohly vrátit se na cestu zpět do života: „*Myslím, že kdyby nebylo Dlouhé cesty, tak jsem na tom daleko hůř. Jako, myslím, že bych byla pořád na té propasti a pořád bych chtěla jít za ní. Protože ta touha byla 24 hodin nonstop. Až jsem pochopila, že jsou maminky, které to přežijí. Dokonce normálně fungují, jsou schopny jíst, já jsem nemohla jíst, jsou schopny spolykat jídlo. Tak jsem pochopila, že asi můžu být taková maminka, že to není výjimka, že se to stává. Že prostě maminky musí jít dál.*“ (Yveta)

Poznámky

- 1 Kontakt na autorku: dohnalova@fss.muni.cz.
- 2 Kontakt na autora: musil@fss.muni.cz.
- 3 Např. ani čeština nemá jednoslovný výraz pro pozůstalého rodiče, jak je tomu třeba u vdov/vdovců, sirotek atp.
- 4 Jedna ze zásad poradenství pro pozůstalé zní, že poradce má používat konkrétní pojmy jako „zemřel“ nebo „zahynul“ a ne neurčité pojmy typu „odešel“, „spí“ apod. Tato zásada vychází z přesvědčení, že pokud pozůstalí „žijí v bludu“, že jejich blízký někam „odešel“, a může se tudíž vrátit, není vhodné je v tom podporovat. Tato zásada i její zdůvodnění může být diskutabilní, protože vede k nerespektování pozůstalého a jeho úhlu

- pohledu a v určitých situacích může poradce vést k tomu, že klienta, pro něhož je konfrontace s faktem úmrtí blízkého těžko snesitelná, zraňuje nebo trápí. V této souvislosti je zajímavé, že když jsme členky požádali o uvedení vhodného znění otázky, doporučily, aby zněla: „*S čím potřebují rodiče pomoci v souvislosti s odchodem jejich dětí?*“
- 5 www.dlouhacesta.cz.
 - 6 Truchlení je nedílnou součástí procesu vyrovnávání se s úmrtím dítěte.
 - 7 Pokud je to samozřejmě prakticky uskutečnitelné.
 - 8 S některými kontroverzními názory této autorky polemizuje Haškovcová (2000: 77). Kübler-Rossová celá desetiletí pečovala o umírající a tato práce ji dovedla k víře, že po smrti následuje jiná forma existence. Haškovcová se domnívá, že Kübler-Rossová zaměňuje fakta a víru a že díky své odborné autoritě ovlivňuje mínění dalších lidí, kteří „uvěřili její víře“ prostě proto, že ji předkládá právě ona.
 - 9 Pro rodiče v této situaci jsou určeny stránky www.anjely.sk.
 - 10 Rada studií uvádí, že 80 % zemřelých osob zemře právě v nemocnici (Benoliel, 1979, Nuland, 1996, Gierler, 1996 in Přidalová, 1998).
 - 11 Věci zesnulého dítěte se předávají v igelitovém pytli, což maminky, které se zúčastnily výzkumu, považují za nepříjemné a vůči nim za neohleduplné.
 - 12 Tato doba je stanovena s ohledem na nutnost prožít si i první výročí úmrtí a pohřbu dítěte.
 - 13 Tyto pocity nezřídka zažívají i samotní rodiče.
 - 14 Mediálně známý je např. případ Venduly Svobodové, která po smrti své dcery založila nadační fond Kapka naděje pro děti nemocné leukémií.
 - 15 Bližší informace jsou k dispozici na stránkách www.barevnyandel.cz.
 - 16 S výjimkou projektu Barevný anděl, jehož využití je limitováno jedním rokem od úmrtí dítěte.

Seznam literatury:

- Dlouhá cesta.** (Leták.) [2007].
- DOLISTA, J.** 2005. **K podpoře důstojnosti člověka v terminálním stadiu.** *Sociální práce*, 3, 2005, s. 100–107.
- HAŠKOVCOVÁ, H.** **Thanatologie. Nauka o umírání a smrti.** Praha: Galén, 2000.
- Občanské sdružení Dlouhá cesta.** [2007] www.barevnyandel.cz/showpage.php?na-

[me=Dlouhá cesta](http://www.dlouhacesta.cz/) [on-line] [28. 3. 2008]

- KARÁSKOVÁ, I.** **Přežili jsme svoje dítě. Jak s tím žít dál?** http://ona.idnes.cz/?ona_vztahy_ves [on-line] [28. 3. 2008]
- KUBÍČKOVÁ, N.** **Zármutek a pomoc pozůstalým.** Praha: ISV nakladatelství, 2001.
- KÜBLER-ROSS, E.** **To Live Until We Say Good-Bye.** New York: Fireside, 1978.
- KÜBLER-ROSS, E.** **Hovory s umírajícími.** Hradec Králové: Signum unitatis, 1992.
- KÜBLER-ROSS, E.** **Odpovědi na otázky o smrti a umírání.** Praha: EM Reflex, 1995.
- MOŽNÝ, I.** **Moderní rodina (mýty a skutečnosti).** Brno: Blok, 1990.
- OLSEN, J., MORTENSEN, P. B., PRECHT, D. H., LI, J.** 2003. **Mortality in parents after death of a child in Denmark: a nationwide follow-up study.** *The Lancet*, 361, 2003, February 1, s. 363–367.
- POMAJSLOVÁ, D.** **Úmrtí dětí, truchlení rodičů jako reakce na ztrátu a zármutek jako krize.** Magisterská diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta UK, 2007.
- PŘIDALOVÁ, M.** 1998. **Proč je moderní smrt tabu?** *Sociologický časopis*, Vol. 34, 1998, s. 347–361).
- ŠPAŇHELOVÁ, I.** 2008. **Rodina po ztrátě dítěte – PhDr. Ilona Špaňhelová.** www.dlouhacesta.cz/?page=rodina-po-ztrate-dite-phdr-ilona-spanhelova [on-line] [18. 3. 2008]
- ŠPATENKOVÁ, N.** **Jak řeší krizi moderní žena.** Praha: Grada, 2006.
- ŠPATENKOVÁ, N.** **Poradenství pro pozůstalé.** Praha: Grada, 2008.
- Umírání a paliativní péče v ČR (situace, reflexe, vyhlídky).** Projekt podpory rozvoje paliativní péče v České republice v programu Public Health Nadace Open Society Fund. Praha, 2004.
- Úvodní slovo.** [2007] <http://www.dlouhacesta.cz/?page=uvodni-slovo> [on-line] [22. 11. 2007]
- Jiné zdroje:**
- SOMMEROVÁ, O.** **Přežili jsme svoje děti.** (Filmový dokument.) 2006.

Monitoring a analýza kvalifikačních potřeb ve Švédsku¹

Monitoring and Skill Needs Analysis in Sweden

Lenka Klimplová

Mgr. Lenka Klimplová, M.A.,² je postgraduální studentkou na katedře SPSP FSS MU v Brně. Zabývá se tématem nových sociálních rizik a rolí zaměstnavatelů. Podílí se na výzkumném projektu „Nová sociální rizika trhu práce a potřeby reformy jeho politické regulace po vstupu ČR do EU (monitoring a vyhodnocení potřeb)“.

Abstrakt

Stať prezentuje metodiku monitoringu a analýzy kvalifikačních potřeb ve Švédsku, která je založená na dotazování zaměstnavatelů a sledování dalších sociálně-ekonomických proměnných. Právě monitoring a analýza kvalifikačních potřeb se jeví jako vhodný nástroj k redukci tzv. nových sociálních rizik ve sféře placené práce, především pak rizik spojených se vstupem na pracovní trh a rizik spojených s adekvátní kvalifikací pro uplatnění se na trhu práce.

Klíčová slova

monitoring, analýza kvalifikačních potřeb, Švédsko

Abstract

The article presents a methodology of a monitoring and skill needs analysis in Sweden, which is based on a questioning of employers and on a monitoring of other socio-economic variables. The monitoring and skill needs analysis seem to be appropriate means helping to reduce so-called new social risks emerging in the sphere of paid work, especially problems in entering the labor market and problems in gaining adequate training in a more flexible labor market.

Key words

monitoring, skill needs analysis, Sweden

1. Úvod: Flexibilita trhů práce jako jedno z nových sociálních rizik

Taylor-Gooby vymezuje ve své studii *New Risks, New Welfare* (2004) nová sociální rizika jako „rizika, jimž musejí lidé v průběhu svého života čelit a jež jsou výsledkem ekonomických a sociálních změn spojených s přechodem k postindustriální společnosti“ (Taylor-Gooby, 2004: 2–3). Jedním ze čtyř procesů, které se na vzniku nových sociálních rizik podílejí, jsou změny na trzích práce spojené především s technologickým pokrokem, který redukuje počet nekvalifikovaných manuálních pracovních míst v průmyslovém sektoru. To s sebou přináší zesílení vztahu mezi vzděláním a zaměstnáním. Lidé s nižším vzděláním jsou mnohem více vystaveni riziku

sociálního vyloučení a vzhledem k přerušované pracovní kariéře s nestabilním příjmem a odvodů na sociální zabezpečení čelí také problémům spojeným s oprávněním na získání sociálních dávek (Taylor-Gooby, 2004, Timonen, 2004).

Třemi klíčovými novými sociálními riziky ve sféře placené práce tedy jsou (Taylor-Gooby, 2004: 19):

- problémy se vstupem na pracovní trh,
- problémy s udržení stabilního, sociálně zajištěného a slušně placeného zaměstnání, a s tím spojené problémy se získáním nároků na dávky sociálního zabezpečení (dávky v nezaměstnanosti, starobní důchod atp.),
- problémy se získáním adekvátní kvalifikace na mnohem flexibilnějším pracovním trhu.

Jedním z nástrojů, který pomáhá redukovat především riziko spojené se vstupem na pracovní trh a riziko spojené s adekvátní kvalifikací pro uplatnění se na trhu práce, je monitoring kvalifikačních potřeb konkrétního regionálního pracovního trhu spojený s prognózami vývoje situace na tomto trhu práce, na základě nichž může příslušný regionální úřad práce plánovat a následovně realizovat odpovídající opatření aktivní politiky zaměstnanosti ke zvýšení uplatnitelnosti uchazečů o zaměstnání na trhu práce, a to především z rizikových skupin (mladí lidé, ženy vracějící se po mateřské dovolené, lidé v předdůchodovém věku, lidé z etnických a národnostních minorit, lidé s nízkou kvalifikací).

Jako příklad dobré praxe s prováděním prognóz a sestavováním tzv. barometrů žádaných a „nadbytečných“ profesí může sloužit Švédsko, které má s tímto analytickým nástrojem dlouholeté zkušenosti. Právě prezentace švédské metodiky monitoringu a analýzy kvalifikačních potřeb založené na dotazování zaměstnavatelů a sledování dalších sociálně-ekonomických proměnných je cílem této stati.³

2. Monitoring a analýza kvalifikačních potřeb

Na úvod je důležité položit si otázku, co je vlastně záměrem analýzy kvalifikačních potřeb a prognóz vývoje na regionálním trhu práce. Autoři švédské metodiky (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006) zdůrazňují především dva hlavní cíle, a to 1. předpovědět potřeby nábory pracovních sil v krátkodobém a střednědobém horizontu a 2. analyzovat potřeby na kvalifikaci těchto pracovních sil. Na základě těchto znalostí pak mohou úřady práce plánovat a designovat rekvalifikační a tréninkové programy pro uchazeče o zaměstnání.

Dalším zdůrazňovaným cílem je rozšířit vědomosti pracovníků úřadů práce o potřebách lokálních zaměstnavatelů a posílit kontakty úřadů práce s firmami v regionu. Právě spolupráce služeb zaměstnanosti se zaměstnavateli se jeví v českém prostředí ve srovnání se Švédskem podhodnocená (Klimplová, 2007).

Informace o lokálním trhu práce a potřebách lokálních zaměstnavatelů mohou pomoci zvýšit profesionalitu pracovníků úřadů práce a přispět k tvorbě realistických a účinných operačních plá-

nů (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006). Strannefors (2004) přitom klade důraz na zřetelné propojení mezi stanovenými operacionalizovanými cíli politiky zaměstnanosti⁴ a výsledky prognóz. Výsledky prognóz i analýzy kvalifikačních potřeb by tak měly napomoci k formulaci cílů politiky zaměstnanosti, určení priorit programů APZ a jejich obsahu i cílových skupin.

Výsledky však mohou být využity i dalšími sociálními partnery, jako např. krajskými či obecními samosprávami a univerzitami při rozhodování o budoucnosti vzdělávacího systému a jednotlivých vzdělávacích programů nebo např. přímo zaměstnavateli (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006).

2.1 Metodologie krok za krokem

Strandberg, Strannefors, Sundqvist (2006: 4) prezentují metodologii pro vytváření analýzy kvalifikačních potřeb krok za krokem:

1. Vytvoření hodnověrného vzorku podniků.
2. Vytvoření dotazníků pro získání základních informací.
3. Rozhovory s klíčovými osobami ve vybraných podnicích.
4. Shrnutí a zpracování sebraných dat.
5. Analýza dat a jejich zasazení do širšího ekonomického kontextu s cílem předpovědět možné požadavky na pracovní sílu regionálně i celostátně.
6. Ustavení lokálních konzultačních skupin s účastí zástupců samosprávy, zaměstnavatelských organizací i zástupců ministerstva školství. Úkolem konzultační skupiny je podpora pro realizaci rozhovorů ve firmách, poskytnutí zpětné vazby na výsledky analýzy, využití těchto výsledků pro vlastní aktivity členů konzultační skupiny a jejich rozšíření mezi další zainteresované sociální partnery.

Jednotlivým krokům se detailněji věnují následující podkapitoly.

2.1.1 Vytvoření vzorku pro analýzu

První otázkou, kterou musíme při vytváření vzorku pro analýzu zodpovědět, je, zda do analýzy budou zahrnuty společnosti, či pracoviště (pracovní místa). Vzhledem k tomu, že cílem analýzy jsou regionální prognózy a regionální monitoring kvalifikačních potřeb, je vhodnější

zvolit jako jednotku analýzy pracovní místa. Společnost se totiž může skládat z mnoha pracovišť rozmístěných po celé zemi, a jak upozorňuje Strannefors (2004), využijeme-li jako jednotku analýzy společnost (namísto pracovního místa), může se stát, že dostaneme informace jen z regionu, kde sídlí centrála dané společnosti, ale již ne z regionů, kde má společnost pobočky.

Druhým krokem při vytváření vzorku je podle švédských autorů (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006; Strannefors, 2004) rozhodnutí, zda monitoring a analýza budou prováděny celostátně, či regionálně. Ve Švédsku, jak již bylo uvedeno, preferují vzhledem k výše uvedeným cílům analýzy (prognózy regionálních potřeb nábory pracovních sil v krátkodobém a střednědobém horizontu, analýza potřeb na kvalifikaci těchto pracovních sil, posílení kontaktů úřadů práce s regionálními zaměstnavateli) regionálně a lokálně zaměřené studie, jejichž výsledky následně umožňují sociálním partnerům řešit zjištěné problémy (zacílení programů APZ, úprava vzdělávacích kursů vzhledem k potřebám trhu práce atp.).

Třetím rozhodnutím při tvorbě vzorku je, které sektory by měly být do monitorování začleněny. Strandberg, Strannefors, Sundqvist (2006) doporučují zaměřit se napoprvé na privátní sektor (zemědělství, lesnictví, těžební průmysl, průmyslová výroba, stavebnictví, velkoobchodní a maloobchodní prodej, doprava, pohostinské a ubytovací služby, finančnictví, obchod s nemovitostmi a pronájmy, drobné podnikání) a z analýzy vyloučit veřejný sektor.⁵

Čtvrtým krokem je určit, jak velké společnosti (pobočky) do analýzy zahrnout. Do roku 2006 ve Švédsku dotazovali společnosti s větším počtem zaměstnanců než 4 – použité kategorie byly 5–19, 20–49, 50–99, 100–199, 200–499 a 500+ zaměstnanců (Strannefors, 2004), přičemž ze společností (poboček) s 5–99 zaměstnanci byl pro dotazování vybrán vzorek, společnosti se 100 a více zaměstnanci byly (s výjimkou velkoměstských oblastí) dotazovány všechny. Od roku 2007 jsou do vzorku pro dotazování zahrnuty i společnosti s 1–4 zaměstnanci.

Posledním krokem pro vytvoření vzorku je určení hladiny významnosti výsledků analýzy (95 % nebo 70 %). Ve Švédsku volí většinou 95 % hladinu významnosti.

Nyní potřebujeme úplný a důvěryhodný registr společností (poboček) v daném regionu, z nichž bude vybrán náhodný stratifikovaný vzorek (tzn. vzorek stratifikovaný podle jednotlivých průmyslových odvětví⁶). Ve Švédsku tento náhodný stratifikovaný výběr na žádost úřadů práce provádějí statistické úřady. Autoři švédské metodiky podotýkají, že je velmi důležité pro další výpočty znát velikost výběru, tzv. malé n , a velikost základního souboru, tedy všech pracovních míst, tzv. velké N .

Pokud je výběr dokonale stratifikován, můžeme výpočty provádět následujícím způsobem: zvýší-li se počet zaměstnanců malého n o 0,9 %, jediné, co musíme udělat, je vynásobit velké N 1,009. Není-li výběr dokonale stratifikován, je nutné provést určité převážení, aby bylo možné provést tyto výpočty. (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006: 5.)

Velikost vzorku je otázkou kvality dat, stejně jako dostupnosti personálních i finančních zdrojů pro provedení dotazování, následného zpracování dat i jejich analýzy. Záleží i na počtu odvětví či regionů v analýze – čím je jich více, tím větší vzorek je vyžadován (Strannefors, 2004). A naopak, čím je vzorek větší, tím diverzifikovanější stratifikace může být provedena (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006).⁷

Strannefors (2004) upozorňuje, že existuje mnoho důvodů, proč není možné vytvořit náhodný stratifikovaný výběr. V takovém případě rozhodují samy jednotlivé úřady práce, které zaměstnavatele navštíví a budou dotazovat. Nicméně je podle Stranneforse důležité, aby základní kritéria výběru dotazovaných stanovala centrální Správa služeb zaměstnanosti. Je na místě podotknout, že na základě tohoto výběru je prakticky nemožné statisticky kalkulovat změny hodnot pro základní soubor (např. změny zaměstnanosti, nábor nových zaměstnanců atd.). Použití této metody tak vyžaduje ze strany analytika zkušenosti a vědomosti o situaci na regionálním trhu práce spolu se širším socio-ekonomickým kontextem, jimiž může kompenzovat statistické nedostatky výběru.

2.1.2 Strukturovaný rozhovor

Navzdory vyšším finančním nákladům i větší časové náročnosti preferují autoři švédské metodiky před rozesláním dotazníků použití osobního⁸

(v krajním případě telefonického) strukturovaného rozhovoru se zaměstnavateli.⁹ Přínosem takovýchto interview je mimo jiné navázání užších osobních kontaktů mezi zaměstnavateli a pracovníky úřadů práce (v roli tazatelů).

Při sestavování otázek pro rozhovor bychom měli mít na paměti cíle analýzy a monitoringu – prognózy vývoje situace na trhu práce jak kvantitativně (počet najímaných x propouštěných zaměstnanců), tak i kvalitativně (požadované x „přebytečné“ profese). Data by tedy měla přinést nástin budoucích trendů na regionálním pracovním trhu, co se týče najímání nových zaměstnanců, žádaných profesí, kvalifikačních předpokladů i dovedností, a poskytnout tak základ pro plánování programů APZ i dalších aktivit sociálních partnerů (viz výše).

Otázky by před plošným použitím měly být otestovány na panelovém vzorku a případné nesprávně interpretované otázky opraveny, či zcela odstraněny. Strannefors (2004) nicméně zdůrazňuje, že pokud je to jen trochu možné, měly by otázky pro opakované dotazování po půl roce či roce zůstat nezměněny proto, aby data byla porovnatelná v čase.¹⁰ Otázky by také měly být stejné pro všechny regiony s možností přidat nějakou extra otázku v regionu, kde je potřeba získat nějakou specifickou informaci.

Příklad otázek strukturovaného rozhovoru pro privátní společnosti, používaný toho času ve Švédsku, uvádíme v Příloze. Tyto otázky poskytují základ pro vedení interview a nejsou designovány tak, aby je zaměstnavatelé vyplňovali sami (jako v případě dotazníku). Účelem dialogu tazatele (pracovníka úřadu práce) se zaměstnavatelem je získat co nejlepší představu o aktivitách společnosti (pobočky) a jejích očekáváních.¹¹ Tazatel by měl zaměstnavatele přesvědčit, že poskytnuté informace přispějí k lepšímu pochopení pracovního trhu a to že následně usnadní společnosti najmout vhodnou pracovní sílu, například díky tomu, že úřad práce poskytne uchazečům o zaměstnání vhodnou rekvalifikaci či jiné odborné vzdělávací kurzy na základě požadavků zaměstnavatelů (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006).

2.1.3 Ekonomické indikátory

Monitoring kvalifikačních potřeb není založen jen na analýze dat z rozhovorů se zaměstnavate-

li, ale je třeba tato data zasadit do širšího rámce zohledňujícího situaci na trhu práce, ekonomickou situaci země, stejně jako situaci na světových trzích. Pro přípravu prognóz je švédskými autory doporučována také analýza časových řad základních sociálně-ekonomických proměnných (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006).

Co můžeme považovat za hlavní ekonomické indikátory? Takové proměnné, „které pomáhají odhadnout budoucí vývoj“ (Strannefors, 2004: 6). Tyto indikátory mohou být v jednotlivých zemích rozdílné, v závislosti na struktuře ekonomiky, nicméně za hlavní ekonomické indikátory totožné pro většinu zemí považuje Strannefors objem zakázek pro výrobní sektor (rozlišený dále na domácí a zahraniční odbyty), pro stavební průmysl a částečně i pro privátní průmyslové služby (včetně architektonických zakázek). Jak autor podotýká, „nárůst objemu zakázek vede k nárůstu objednávek a to znamená, že podniky budou mít v budoucnu co dělat. To má nejprve za následek nárůst přesčasů, ale v dlouhodobější perspektivě nárůst počtu zaměstnanců“ (ibid. 6). Při dotazování zaměstnavatelů ve Švédsku je objem objednávek zjišťován otázkami, zda se poptávka po zboží a službách za posledních šest měsíců změnila a jaká jsou očekávání zaměstnavatelů týkající se zakázek pro následující rok (viz Příloha, otázka 1). Tyto informace jsou doplněny o ekonomická data poskytovaná Statistickým úřadem.

Dalšími ekonomickými indikátory mohou být obrat maloobchodních prodejců, signalizující ochotu domácností utrácet, či počet nově registrovaných pracovních míst (jako signál ekonomické aktivity) nebo změny úrokové míry atp.

Sledujeme také časové řady hodnotící vývoj importu a exportu, privátní spotřebu, spotřebu veřejného sektoru, investice a změny v hodnotě akcií. Také se snažíme určit meziroční nárůst HDP. Růst přitom podle Stranneforse (2004) závisí na dvou hlavních faktorech: na počtu odpracovaných hodin a na růstu produktivity. To je podstatné si uvědomit při tvorbě prognóz vývoje trhu práce. Pokud se předpokládá, že zaměstnanost výrazněji poroste, je důležité mít na paměti, že růst produktivity bývá slabší v období velkého růstu zaměstnanosti, a naopak. To znamená, že silný nárůst zaměstnanosti přinese také značný

nárůst počtu pracovních hodin, a tudíž nárůst HDP by měl být podobný nárůstu pracovních hodin. Pokud je nárůst HDP neodůvodnitelně výrazný, vyvstává otázka, zda je tak silný růst produktivity realistický, anebo zda není odhad trendů v zaměstnanosti příliš optimistický (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006). Realita je, jak podotýká Strannefors (2004), oproti těmto zjednodušujícím vysvětlením mnohem komplikovanější, podstatné však je, že dobrá prognóza vývoje trhu práce musí obsahovat logické zdůvodnění a musí být konzistentní s očekávaným ekonomickým vývojem jak národním, tak celosvětovým.

Co se týče globálních ekonomických trendů, doporučuje Strannefors sledovat data různých mezinárodních organizací (OECD, MMF, EU) i prognózy zemí ovlivňující ekonomiku daného národního státu.

2.1.4 Analýza dat z dotazování zaměstnavatelů

Zpráva o prognózách vývoje trhu práce by se měla zabývat třemi základními tématy, vycházejícími z odpovědí zaměstnavatelů (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006; Sundqvist, Strandberg, 2006):

- a) poptávka pro produktech a službách (jako indikátor byznys cyklu),¹²
- b) zaměstnanost (pokles či nárůst),
- c) potřeba a nabídka pracovní síly (nábor a uchazeči o zaměstnání).¹³

Ad a) Poptávka po produktech a službách může být odhadnuta na základě odpovědí zaměstnavatelů na otázku číslo 1 (viz Příloha). Musíme však být obezřetní, neboť relevantní nástin budoucích trendů dostaneme pouze tehdy, zahrnuje-li výběrový soubor větší množství firem. Pokud je výběrový soubor malý, nemůžeme „příliš využít výhod plynoucích z této otázky“ (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006: 12). Je-li výzkum prováděn dlouhodoběji, je možné srovnávat odhady firem jednoho sektoru v jednom roce a jejich skutečné výsledky v roce následujícím. Tím získáme další data, díky nimž budeme schopni provádět ještě přesnější prognózy (ibid.).

Ad b) Výsledky rozhovorů ukazují změnu v zaměstnanosti mezi současností a situací za rok (podle odhadů zaměstnavatelů, otázka

3 a 4 v Příloze), která může být vyjádřena také procentuálně za celý sektor či celý národní nebo regionální pracovní trh. Pokud jsou známy počty všech zaměstnaných, může být změna celkového počtu zaměstnaných vyjádřena i v absolutních číslech (ibid.).

Ad c) Pro potreby úřadů práce je pravděpodobně nejzajímavější informace o náboru pracovních sil. Autoři švédské studie však podotýkají, že zde není jednoznačná korelace mezi počtem náboru nových pracovníků a změnou v počtu registrovaných uchazečů o zaměstnání. Zvyšující se poptávka po pracovní síle samozřejmě bude mít vliv na míru nezaměstnanosti, ale je zde mnohem více faktorů ovlivňujících tento efekt. Takovými faktory mohou být nabídka a poptávka určitých dovedností a kvalifikací, vzdělanostní či regionální disproporce atp. (ibid.).

Při prognózách vývoje trhu práce je nutné též zohlednit počty osob, které v blízké budoucnosti odcházejí do důchodu (viz otázka 4a při dotazování), a také se pokusit získat informace, kolik osob dané kvalifikace opustí v následujícím roce vzdělávací zařízení (Strannefors, 2004). I tyto informace mají výrazný vliv na správnou predikci vývoje na pracovním trhu.

Závěrečná zpráva prognostikující tento vývoj by měla kombinovat kvantitativní data a kvalitativní deskriptory očekávaných trendů, včetně konkrétní specifikace skupin ohrožených vyloučením z trhu práce,¹⁴ profesí či oblastí, kde hrozí nezaměstnanost ve zvýšené míře. Na základě této podrobné analýzy pak mohou být rozpracovány efektivní operační plány pro činnost úřadů práce i dalších sociálních partnerů (ibid.).

2.2 Barometr profesí

Dobrý vodítkem pro plánování rekvalifikačních a vzdělávacích programů ÚP je tzv. barometr profesí. Dvakrát ročně posuzují švédské úřady práce budoucí vývoj 200 různých profesí – u každé z těchto profesí označí ÚP,¹⁵ zda poptávka po této profesi v příštím roce poroste (mírný či výrazný nárůst poptávky), poptávka zůstane nezměněna, nebo poklesne (mírný či výrazný pokles poptávky). Obdobně je posuzována i možnost náboru nových zaměstnanců (škála: výrazný nedostatek pracovní síly, menší nedostatek pracovní síly, rovnováha, mírný nadbytek pracovní síly, výrazný nadbytek pracovní síly).

Tabulka 1: Barometr profesí (ukázka)

Profese se zvyšující se poptávkou po pracovní síle	Profese s občasnou poptávkou po pracovní síle	Profese s klesající poptávkou po pracovní síle	Profese s nadbytkem pracovní síly
Auditor	Elektrikář	Pomocná síla ve zdravotnických zařízeních	Ekonomický asistent/ sekretář
Skladový dělník	Dělník ve dřevozpracujícím průmyslu	Učitel v základní škole	Recepční
Osobní asistent	Malíř	Vychovatel v mateřské škole	Pomocná síla v kuchyních a restauracích
Univerzitní učitel	Řezník	Telefonista	Uklízeč v hotelech a kancelářích
Telefonní prodejce	Elektrikář	Číšník	Dělník ve stavebním průmyslu
Učitel v mateřské škole	Lékař		Inspektor životního prostředí a ochrany zdraví
Učitel pro gymnázium	Zubní lékař		Úředník
Řidič zemědělských strojů	Porodní asistent		Řidič nákladních aut
	Zdravotní sestra		Montér (kovových, gumových a plastových zařízení)
	Zubní hygienista		Pracovník pro ochranu majetku
	Psycholog		
	Instalatér		
	Opravář nákladních aut		
	Kovář		

Zdroj: Arbetsmarknadsutskifter, Dalarnas län 2006 (vlastní překlad).

Poznámka: Nejsou uvedeny všechny profese prezentované v uvedeném materiálu, jsou vybrány jen některé na ukázkou ke každé z kategorií.

Ve Švédsku je téměř 400 úřadů práce a Správa služeb zaměstnanosti tak dostane téměř 400 odhadů toho, které profese budou poptávány v příštím roce. Na základě toho je vypočítán tzv. „nedostatkový index“¹⁶ („shortage index“, Strannefors, 2004: 7) a sestaven tzv. barometr profesí. Zde je na místě podotknout, že ač je tento barometr sestaven na základě odhadů úřadů práce, je konzultován s dalšími sociálními partnery (především zaměstnavatelskými organizacemi a zaměstnavateli) s cílem dosáhnout co největší reliability informací poskytnutých následně veřejnosti.

Barometr profesí je jednak cenným nástrojem úřadů práce pro plánování obsahu

rekvalifikačních a vzdělávacích kursů (Strannefors, 2004; Sundqvist, 2007), jednak – díky tomu, že je úřady práce dvakrát ročně publikován a dostupný široké veřejnosti – napomáhá tomu, aby veřejnost měla přehled o situaci na trhu práce a o profesích, o něž je mezi zaměstnavateli zájem a o které naopak firmy zájem nejeví. Vzhledem k tomu, že je barometr profesí prezentován v „laické“ a velmi jasné podobě (viz Tabulka 1), je pochopitelný i pro ty, kteří nemají dostatečné znalosti a informace o trhu práce. Barometr profesí tak poskytuje všem základní informaci o zájmu zaměstnavatelů o jednotlivé profese, a přenáší tak na jednotlivce odpovědnost za rozhodnutí

o investici do odpovídajícího vzdělání (ať již školního, nebo ve formě dalších vzdělávacích či rekvalifikačních kursů), a potažmo tedy o budoucí profesi, která bude na trhu práce uplatnitelná.

3. Závěr

Jak je z výše prezentovaného textu patrné, analýza a monitoring kvalifikačních potřeb – ve formě jednoduchého barometru profesí i prognózy vývoje pracovního trhu – se jeví jedním z účinných nástrojů, jak diagnostikovat rizika spojená se vstupem na pracovní trh a rizika spojená s adekvátní kvalifikací pro uplatnění se na trhu práce (jedny z tzv. nových sociálních rizik ve sféře placené práce, viz Taylor-Gooby, 2004). Na základě korektní a konkrétní analýzy těchto problémů mohou úřady práce flexibilně reagovat na měnící se poptávku po určitých kvalifikacích a operativně měnit zaměření vzdělávacích a rekvalifikačních programů s cílem vyhovět kvalifikačním požadavkům zaměstnavatelů na pracovní sílu, a zvýšit tak uplatnitelnost uchazečů o zaměstnání na trhu práce.

Analýza a monitoring kvalifikačních potřeb však není vhodným nástrojem jenom pro úřady práce. Informace z obdobných šetření jsou využitelné i dalšími sociálními partnery (vzdělávacími institucemi, krajskými či obecními samosprávami) např. při tvorbě střednědobých plánů týkajících se zaměření vzdělávacího systému atp. Šetření jsou bezesporu zajímavá i pro zaměstnavatele a zaměstnavatelské organizace, které mohou využít údaje o kvalifikačních dispozicích pracovních sil v regionu např. pro plánování dalších podnikatelských aktivit a investic v daném regionu.

Poznámky

- 1 Tato studie vznikla s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR – NPV II. (Projekt 2D06009, Nová sociální rizika trhu práce a potřeby reformy jeho politické regulace po vstupu ČR do EU. Monitoring a evaluace potřeb.)
- 2 Kontakt na autorku: Mgr. Lenka Klimplová, M.A., katedra SPSP FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno, e-mail: klimplov@fss.muni.cz.
- 3 Stať vychází z informací a zkušeností získaných

během autorčiny pracovní-studiijní stáže na úřadě práce ve švédském Falunu a z materiálů získaných v průběhu této stáže (Strannefors, 2004; Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006; Sundqvist, Strandberg, 2006; Sundqvist, 2007).

- 4 Deklarovanými obecnými cíli politiky zaměstnanosti ve Švédsku jsou jednak dobře fungující trh práce a jednak plná zaměstnanost a rostoucí prosperita skrze zboží a trvale udržitelný rozvoj. Tyto obecné kvalitativní cíle jsou od počátku roku 2001 kvantifikovány a operacionalizovány s cílem zpřehlednit a zkonkrétnit cíle pro každého pracovníka služeb zaměstnanosti i pro následné vyhodnocování výsledků. Pro rok 2006 AMS (Arbetsmarknadsstyrelsen, švédská Správa služeb zaměstnanosti) stanovila následující cíle: 1. Počet nově registrovaných nezaměstnaných mužů a žen, kteří najdou zaměstnání do 90 dnů od registrace na ÚP, v porovnání s rokem 2005 poroste. 2. Podíl mužů a žen, kteří do 90 dní po ukončení programu „anställningsstöd“ (pro déle než rok nezaměstnané subvence platu ve výši 50 % po dobu 6 měsíců) naleznou zaměstnání, bude minimálně 65 %. 3. Podíl mužů a žen, kteří do 90 dní po ukončení vzdělávacího kursu (rekvalifikace) naleznou zaměstnání, bude minimálně 70 %. 4. Podíl osob s handicapem, kteří získají (subvencované nebo nesubvencované) zaměstnání, v porovnání s rokem 2005 poroste. 5. Podíl mužů a žen, kteří jsou částečně nezaměstnaní déle než 12 měsíců, oproti roku 2005 poklesne. 6. Podíl dlouhodobě (více než 100 dní) nezaměstnaných mladých lidí (18–24 let) v porovnání s rokem 2005 poklesne. (Klimplová, 2007.)
- 5 Veřejný sektor (zdravotnictví; školství – předškolní, primární, sekundární, celoživotní vzdělávání; administrativa; osobní služby) je ve Švédsku monitorován a analyzován dotazováním všech obecních a krajských samospráv, a ne na základě vytvoření vzorku podniků jako sektor privátní.
- 6 Pokud provádíme celostátní analýzu, tak vzorek stratifikujeme také podle regionů.
- 7 Ve Švédsku je ve výběru 14 000 pracovišť, s návratností odpovědí kolem 85 % (Strannefors, 2004).
- 8 Zkušenosti ze Švédska ukazují, že využití osobní rozhovoru je spolehlivější a data získaná tímto způsobem jsou důvěryhodnější než při použití telefonického rozhovoru, nebo dotazníku

- s předem daným výčtem odpovědí (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006).
- 9 Srovnání výhod a nevýhod použití dotazníku a strukturovaného rozhovoru viz např. Disman, 1993.
 - 10 Ve Švédsku provádějí dotazování zaměstnavatelů a následné prognózy a analýzy kvalifikačních potřeb každého půl roku (na jaře a na podzim).
 - 11 Poměrně často se stává, že zaměstnavatelé nevědí přesné počty zaměstnanců, které v příštím roce najmou, či propustí. Jakousi představu o budoucím vývoji svého podniku by však měli mít, proto zde mluvíme o očekáváních a po zaměstnavatelích požadujeme odhad (se zdůrazněním toho, že všechny poskytnuté informace zůstanou důvěrné a budou prezentovány jen jako agregovaná data).
 - 12 Tento indikátor poskytuje jen jakýsi náznak, jakým směrem se bude národní (či regionální) ekonomika v následujícím roce ubírat. Nemůže sloužit jako přesný ekonomický indikátor (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006).
 - 13 Autoři zdůrazňují rozdíl mezi objemem a obrátem pracovní síly. Zaměstnanost ukazuje počet zaměstnaných osob v určitém čase a její změna může variovat od počtu nábory nových pracovních sil. Informace o počtu přijímaných zaměstnanců a kvalifikačních požadavcích na tuto novou pracovní sílu by měla být porovnána se statistikami uchazečů o zaměstnání a jejich kompetencemi (Strandberg, Strannefors, Sundqvist, 2006).
 - 14 Jak v této souvislosti upozorňují Strandberg, Strannefors, Sundqvist (2006), specifikace rizikových skupin by neměla být příliš obecná – nestačí konstatovat, že rizikovou skupinou jsou např. mladí lidé, cílem analýzy kvalifikačních potřeb by naopak mělo být určit, kteří mladí lidé patří mezi nejohroženější.
 - 15 Na každém úřadě práce takto hodnotí jednotlivé profese více vybraných zaměstnanců ÚP (vedoucí pracovníci, analytici, i ti, co mají na starosti kontakt se zaměstnavateli). Údaje jednotlivých pracovníků jsou zprůměrnovány a průměr poskytuje údaj za celý ÚP.
 - 16 „Nedostatkový index“ je vypočítán na základě odpovědí ÚP na otázku možnosti nábory nových pracovních sil následovně: „výrazný nedostatek pracovní síly“ je ohodnocen skórem 5, „menší nedostatek pracovní síly“ skórem 4, „rovnováha“ skórem 3, „mírný nadbytek pracovní síly“

skórem 2, „výrazný nadbytek pracovní síly“ skórem 1. Všechny hodnoty (ze všech ÚP) pro jednu profesi jsou sečteny a suma je vydělena počtem odpovědí (počtem ÚP, které odpověděly). Výsledné číslo ukazuje, které profese budou podle odhadů pracovníků ÚP na trhu práce chybět (skóre 4 a větší) a které naopak přebývat (skóre 2 a menší).

Seznam literatury:

- Arbetsmarknadsutskifter. Dalarna län, till årssiftet 2006/2007.** [*Prognóza vývoje na trhu práce. Region Dalarna, na roky 2006/2007.*]. Falun: Länsarbetsnämnden, 2006.
- DISMAN, M. **Jak se vyrábí sociologická znalost.** Praha: Karolinum, Univerzita Karlova, 1993.
- KLIMPLOVÁ, L. **Švédská politika zaměstnanosti včera a dnes.** In MAREŠ, P., HOFÍREK, O. (eds.). **Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze.** Str. 101–118, 2007.
- Private Sector Interview Questionnaire.** Stockholm: Arbetsmarknadsverket, 2007.
- STRANDBERG, H., STRANNEFORS, T., SUNDQVIST, J. **Skill Needs Analysis. Manual.** Stockholm: Swedish National Labour Market Board, 2006.
- STRANNEFORS, T. **Forecasting Handbook.** WLE Report 8. Stockholm: Swedish National Labour Market Board, 2004.
- SUNDQVIST, J. **Methods of Using Skill Needs Analysis Data in Labour Market Training Planning.** PowerPoint prezentace. Falun: Länsarbetsnämnden, 2007.
- SUNDQVIST, J., STRANDBERG, H. **Skill Needs Analysis. Creating a Forecasting Report.** PowerPoint prezentace. Stockholm: Swedish National Labour Market Board, 2006.
- TAYLOR-GOOBY, P. (ed.). **New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State.** Oxford: Oxford University Press, 2004.
- TIMONEN, V. **New Risks – Are They Still New for the Nordic Welfare States?** In TAYLOR-GOOBY, P. (ed.). **New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State.** Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 83–110.

PŘÍLOHA: Struktura dotazování privátních společností ve Švédsku

Identifikace firmy: pracoviště, adresa, kontaktní osoba, telefon, fax, e-mail, typ společnosti

1. Proběhla nebo očekáváte nějakou změnu v poptávce po vašich produktech/službách?

	Vzrostla	Nezměnila se	Klesla
– v posledních 6 měsících	☐	☐	☐
– v následujících 6 měsících	☐	☐	☐
– 6–12 měsíců dopředu	☐	☐	☐

2. O kolik (procentuálně) může vaše pracoviště zvýšit produkci (průmysl), případně prodej produktů a služeb (privátní služby)?

- před tím, než investujete do provozovny, strojů, vybavení
- před tím, než najmete nové pracovníky

3. Počet všech zaměstnanců na vašem pracovišti*Odhadněte budoucí požadavky na základě svých znalostí o společnosti a odvětví průmyslu/služeb.*

Před rokem..... Nyní..... Za rok..... Za 2 roky.....

4a) Počet zaměstnanců, které předpokládáte najmout, a počet těch, kteří předpokládáte, že pracoviště opustí.*Zahrňte i pracovníky na částečný úvazek, ale ne sezónní pracovníky, na ty se ptá otázka 4b.*

- a) počet zaměstnanců před rokem (stejně jako ot. 3)
- b) počet těch, kteří odešli do důchodu či jinak v uplynulém roce
- c) počet najatých v uplynulém roce
- d) počet zaměstnanců v současnosti (a – b + c)
- e) počet těch, kteří předpokládáte, že odejdou během následujícího roku
- f) počet těch, které předpokládáte najmout během následujícího roku
- g) počet zaměstnanců za rok (d – e + f)

4b) Počet sezónních a prázdninových pracovníků na vašem pracovišti

- celkový počet najatých v posledním roce (12 měsíců)
- celkový počet těch, které předpokládáte najmout v nadcházejícím roce (12 měsíců)

5. Která povolání budete potřebovat najmout v nadcházejícím roce?

ISCO kód	Povolání	Počet osob	Vzdělání/ zaučení	Pracovní zkušenost	Požadavky na kvalifikaci
.....			☐	☐	
.....			☐	☐	
.....			☐	☐	
.....			☐	☐	

6a) Zaznamenali jste nedostatek pracovní síly při obsazování volných pracovních míst v posledních 6 měsících?

- ano
- ne (jdi na ot. 8)

6b) V čem byl nedostatek a jak zabránil rozvoji pracoviště?

- ☐ nedostatek odborně vzdělaných/zaučených pracovníků -----> ☐ zabránil rozvoji pracoviště
☐ nedostatek pracovníků s odpovídajícími zkušenostmi -----> ☐ zabránil rozvoji pracoviště
☐ další problémy při náboru zaměstnanců -----> ☐ zabránil rozvoji pracoviště

Nedostatek jakých povolání

Povolání	ISCO kód	Zabránilo rozvoji pracoviště
.....		☐
.....		☐
.....		☐
.....		☐

7a) Jak bylo najímání pracovníků ovlivněno nedostatkem pracovních sil?*(může být uvedeno více odpovědí)*

- ☐ Nebyli jsme schopni najmout pracovníky
☐ Najmout někoho trvalo déle než obvykle
☐ Snížili jsme naše požadavky týkající se vzdělávání, kvalifikace, zaučení
☐ Snížili jsme naše požadavky týkající se zkušeností s povoláním
☐ Snížili jsme naše požadavky týkající se sociálních dovedností
☐ Najali jsme zahraniční pracovníky
☐ Nabídli jsme vyšší mzdu
☐ Nabídli jsme další benefity
☐ Jiná opatření

7b) Jaké důsledky měl nedostatek pracovních sil pro vaše pracoviště?*(může být uvedeno více odpovědí)*

- ☐ Najali jsme zaměstnance z agentury
☐ Stávající zaměstnanci museli pracovat více
☐ Vnitřní přeškolení stávajících zaměstnanců
☐ Nakoupili jsme služby (outsourcing)
☐ Museli jsme odmítnout objednávky
☐ Produkce/služby klesly
☐ Plánovaná expanze byla odložena
☐ Zvažovali jsme přestěhování celé nebo části produkce do zahraničí
☐ Nedostatek pracovních sil neměl žádné důsledky

8. Můžete kvantifikovat, o kolik procent vzrostla průměrná mzda (na zaměstnance) v posledním roce?*

Celkem na pracovišti
 U dělníků (vybrané kategorie podle ISCO)
 U vysoce vzdělaných profesionálů a akademiků (vybrané kategorie podle ISCO)

Zdroj: Private Sector Interview Questionnaire, 2007 (vlastní překlad, upraveno)

* Tato otázka se snaží zjistit, zda nedostatek pracovních sil povede k růstu platů (jako první signál rostoucí inflace).

Vysoká škola Sládkovičovo sa profiluje na reformnú paradigmu sociálnej práce

Stejně jako v minulém čísle představujeme slovenskou školu. Tentokrát se však jedná o školu soukromou a navíc nedávnou založenou. Vysokou školu Sládkovičovo zastupují v rozhovoru prorektorka prof. PhDr. **Tatiana Sedová, CSc.**, a vedoucí katedry sociální práce PhDr. **Monika Čambáliková, CSc.**

Kedy bola vaša škola a katedra založená?

Naša škola je súkromnou školou, ktorú založila právnická osoba *Vysoká škola Visegrádu, s. r. o.*, a získala od vlády Slovenskej republiky štátny súhlas pôsobiť ako súkromná vysoká škola s názvom *Vysoká škola v Sládkovičove* k 31. 5. 2005. Katedra sociálnej práce bola založená zároveň so vznikom VŠS a jej zakladateľom bol doc. PaedDr. Štefan Strieženec, CSc. Žiaľ, doc. Strieženec už na katedre nepôsobil, lebo zanedlho po jej založení zomrel. V súčasnosti je vedúcou katedry PhDr. Monika Čambáliková, CSc.

Aké je zameranie katedry?

Zámerom katedry je profilovať výučbu a študijný program v intencii reformnej paradigmy sociálnej práce, ktorá je v kontexte poskytovateľov vzdelávania v sociálnej práci na Slovensku menej zastúpená. Pri rešpektovaní rozličných typov sociálnej práce akcentujeme vzhľadom na naše zameranie spojitost sociálnej práce a sociálnej politiky a v týchto intenciách je formulovaný aj akreditovaný študijný program (bakalárskeho aj magisterského stupňa štúdia). Pri zachovaní vzdelávacích štandardov a jadier nosných predmetov kladieme dôraz na ekonomické, právne, sociologické a politologické disciplíny.

Naším cieľom je nielen poskytnúť študentom solídnu orientáciu v sociálnej práci, jej druhoch, metódach a prístupoch, ale zároveň aj prostredníctvom praktických skúseností naučiť poslucháčov, aby dokázali pôsobiť ako aktéri komunitného plánovania a projektovania, či sociálneho rozvoja podniku a podnikovej sociálnej politiky.

Od septembra 2008 otvárame po prvý raz aj magisterské štúdium, ktoré orientuje študenta na formovanie prístupu ku klientom v organizácii, na manažovanie v sociálnej práci a tvor-

bu sociálnych programov a ich implementácie v organizácii. Do študijného programu sme sa rozhodli zaradiť aj problematiku kvality v sociálnej práci a službách (kurz manažerstva kvality, napr. CAF).

Na druhom stupni štúdia venujeme osobitnú pozornosť sociálnemu poradenstvu a teoretickým súvislostiam a vzťahu sociálnej práce s inými odbormi, posilňujeme metodológiu empirického výskumu.

Aká je podoba praxe na vašej katedre?

Prax je významnou časťou študijného programu. Po úvodnom predpraxovom seminári poslucháči bakalárskeho stupňa absolvujú povinnú prax v rozličných zariadeniach podľa dostupnosti a vlastného výberu. Študent sa ocitá v roli zúčastneného pozorovateľa, pričom ide o mapovanie zariadenia, jeho činnosti a zážitkové učenie, ktoré potom vyhodnocuje v skupine spolu s vedúcim praxe. Kladieme dôraz na participatívny prístup. V novom školskom roku 2008/2009 plánujeme inovácie praxe na základe cielených požiadaviek zo strany všetkých relevantných inštitúcií a zariadení, s ktorými sme nadviazali kontakt.

Spolupracujete s niektorou školou podobného zamerania? Ako?

Prostredníctvom externých pedagógov máme kontakty s katedrami sociálnej práce a katedrami príbuzných odborov najmä z Bratislavy, Trnavského a Nitrianskeho kraja.

Nadviazali ste spoluprácu s niektorou zahraničnou školou?

Nadviazali sme spoluprácu s CHUO univerzitou v Tokiu, ktorá má podobné zameranie ako naša škola. Po návšteve predstaviteľov tejto inštitúcie v marci 2008 pokračuje vedecko-výskumná spolupráca na medzinárodnom

Informácie o prijímacom konaní:

Nájdete na webovej stránke: www.vssladkovicovo.sk/rektorat/uvod/prihlaska-na-vss/

V praxi sa nám osvedčila predovšetkým ústna forma prijímacieho pohovoru s každým uchádzačom. Umožňuje nám to nielen preveriť vedomostnú úroveň uchádzača a jeho motiváciu o štúdium, ale tiež uchádzač – náš budúci študent tu môže formulovať svoje očakávania od štúdia na našej katedre.

Počet študentov: **563** študentov

projekte zameranom na podnikovú kultúru a sociálnu prácu v podniku. Je pripravená aj zmluva o vzájomnej spolupráci medzi našou školou a univerzitou CHUO. Prirodzene, máme eminentný záujem nadviazať spoluprácu hlavne s českými pracoviskami a veríme, že v novom školskom roku sa nám to podarí.

Môžete priblížiť špecifiká školy?

Vysoká škola v Sládkovičove má v súčasnosti dve fakulty: Fakultu práva Janka Jesenského a Fakultu sociálnych štúdií, s dvomi študijnými programami: sociálna práca, verejná politika a verejná správa.

Katedra sociálnej práce v súlade so svojím profilom zorganizovala počas svojej krátkej existencie konferenciu o exklúzii a sociálnej situácii na Slovensku a celoživotnom vzdelávaní, vydala recenzovaný zborník s rovnomeným názvom a prvý diel učebného textu o filozofických základoch sociálnej práce.

Ako vyzerá život študentov v priestoroch školy?

Z pohľadu pedagóga sa kontakt s nimi realizuje hlavne prostredníctvom oficiálnych aj neformálnych konzultácií, pričom sa značne využíva aj elektronická komunikácia. Študenti majú okrem knižnice k dispozícii internet, presadzujeme moderné formy vyučovania prostredníctvom informačných technológií. Prednášky sa usilujeme sprístupniť aj formou powerpointovej prezentácie na internete. Škola aj katedra má svoju webovú stránku. Mnohí poslucháči pracujú v dobrovoľníckych združeniach pomáhajúcich rozličným klientom a niektorí externisti dokonca aj prevádzkujú zariadenia poskytujúce sociálne služby.

Problém však vidíme v tom, že viacerí externisti študujú, aby v zmysle zákona o štátnej alebo verejnej službe, napr. policajti, vyhovelí požadovaným kvalifikačným predpokladom a profesiu sociálneho pracovníka nebudú vykonávať. Je otázne, do akej miery sú potom motivovaní osvojiť si teoretické poznatky aj praktické schopnosti. Vzhľadom na túto skutočnosť je naším cieľom prostredníctvom kvalitného pedagogického zboru a kvalitného dvojstupňového študijného programu zvýšiť počet denných študentov.

Čo všetko bude vedieť váš absolvent?

Hoci absolventa bakalárskeho stupňa pripravujeme univerzálne v rámci povinných, povinne voliteľných a výberových predmetov, musí absolvent vedieť využívať a aplikovať teoretické poznatky v rôznych sférach sociálnej práce. V rámci sociálno-psychologického výcviku si poslucháči osvoja základné komunikatívne zručnosti s akcentom na vyjednávanie a riešenie konfliktov. Posilňujeme aj metodológiu sociálneho výskumu, hlavne štatistické metódy a kvalitatívne metódy sociálneho výskumu. Študenti majú možnosť na základe výberových predmetov dotvárať aktívne svoju profiláciu.

Na aký hodnotový systém je orientovaná vaša škola?

Ak máte na mysli sociálnu prácu ako akademický odbor, sú to kultúrny pluralizmus, univerzalizmus ľudských práv, ľudská dôstojnosť a sloboda spolu so sociálnou spravodlivosťou. Jednoducho hodnoty, ktoré priniesol rozvoj európskej humanistickej tradície so zreteľom na sociálny liberalizmus.

Pripravil Pavel Bajer

Príprava sociálnych pracovníkov na terénnu sociálnu prácu s dysfunkčnou rodinou

Silná pasivita a odkázanosť ľudí na pomoc štátu sú všeobecne známe dôsledky éry socializmu. Tomuto fenoménu sa nevyhla ani slovenská rodina. Mnohí ľudia akoby nechápali, že nikto, a teda naozaj NIKTO nie je zodpovedný za ich spôsob života, za ich postoje, hodnoty ani konanie. Nielen starší ľudia ostali bezradne „visieť“ v sociálnom systéme, ale aj mnoho mladších ľudí, ktorí prišli o prácu a doteraz čakajú, že im ju štát zabezpečí. Jedným z mnohých dôsledkov takéhoto stavu bolo neplatenie nájomného a dodávky energií, čoho následkom bolo deľovanie rodín na ulicu.

Mnohé rodiny neplatia nájomné, pretože nemajú na živobytie, a tak im narastá dlžoba na nájomnom, mnohí sa nedokázali vysporiadať s meniacim sa trhom práce a ostali nezamestnaní a sú bez stáleho a dostatočného zdroja príjmov. Mnohé rodiny žijú ako neúplné, bez jedného živiteľa rodiny, niektoré rodiny sa nedokážu vymaniť z kolotoča požičiavaní si peňazí aj na základné živobytie, alebo majú v rodine člena trpiaceho ochorením, resp. postihnutím. Mnohí ľudia sa len nedokážu mobilizovať pre zmenu svojej sociálnej aj hmotnej núdze.

Zákonné normy sú postavené tak, že štát spustí intervenciu v prospech človeka vtedy, keď sa tento ocitne v hmotnej alebo sociálnej núdzi. Zákon striktné menuje tieto stavy a situácie ako aj spôsob svojej intervencie. Čo však s celou plejádou ľudí a rodín, ktoré ešte ako tak stoja na pokraji sociálnej krízy a stačilo by veľmi málo, aby sa do tej priepasti nezrútili?!

Nový model sociálnej práce s rodinou

ASSP (občianske združenie Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov) začalo intenzívne pracovať na budovaní nového modelu sociálnej práce s rodinou. Za cieľ sme si stanovili na maximálne možnú mieru eliminovať prepád vybraných rodín do sociálnej siete, a tak predchádzať ich chudobe. Ako kritérium výberu rodín sme si zvolili výšku dlžoby rodín na nájomnom a energiách.

Svoj program sme postavili na niekoľkých princípoch: na spolupráci s magistrátom, na využití práce kvalifikovaných dobrovoľníkov, na profesionalite práce s rodinami, na individuálnom prístupe a práci v teréne.

Spolupráca s magistrátom sa začala v roku 2003, kedy sme s primátorom mesta Bratisla-

va podpísali dohodu. Na základe tejto sme počas celého obdobia spolupracovali aj s oddelením sociálnych vecí, s bytovým oddelením, s finančným oddelením, s oddelením nájmu a predaja nehnuteľností a tiež so správcovskou spoločnosťou.

Počas trvania programu od roku 2003 sa vystriedalo v projekte okolo 50 dobrovoľníkov. V súčasnosti máme tím, ktorý sa stabilizoval a v ktorom systematicky pracuje 12 vysokoškolských študentov končiacich ročníkov Katedry sociálnej práce pri Pedagogickej fakulte UK a deväť absolventov tejto katedry, ktorí majú svoju vlastnú prácu a aktivity pre rodiny vykonávajú len popri zamestnaní. Všetci dobrovoľníci pracujú celý čas bez nároku na odmenu, pri práci využívajú vlastné mobilné telefóny a na vlastné náklady dochádzajú za rodinami, svoj voľný čas trávia v práci s rodinami a na supervízii.

Profesionálny prístup k riešeniu problémov dysfunkčných rodín sme postavili na práci v teréne. Naši sociálni pracovníci dochádzajú za rodinami do ich bytov a ich klientom je celá rodina. Najviac využívanými metódami sociálnej práce programu sú: poradenstvo so všetkými svojimi technikami, vyjednávanie, intervencia a zastupovanie. Prísne sa riadime zachovaním dôvernosti informácií a dôstojnosti klienta. Hlavnou stratégiou nášho programu je motivovanie rodiny k zmene životného štýlu. Dobrovoľníci – sociálni pracovníci majú kedykoľvek k dispozícii svojho individuálneho supervízora a povinnosť raz mesačne sa podrobiť skupinovej supervízii.

Individuálny prístup v našom programe znamená, že presadzujeme systém „case management“. Sociálni pracovníci – dobrovoľníci

(z bezpečnostných dôvodov preferujeme dvojice), po nakontaktovaní sa s rodinou prostredníctvom sociálneho pracovníka príslušnej mestskej časti, si dohodnú miesto a čas stretávania sa s rodinou. Väčšina rodín súhlasí s návštevami v ich bytoch, pretože je to pre nich pohodlnejšie. Naši sociálni pracovníci pracujú klasickým spôsobom, sledujúc proces: sociálna diagnostika rodiny, vybudovanie plánu terapie a uzatvorenie kontraktu s rodinou, vlastný proces terapie s využitím rôznych metód sociálnej práce a silne rozvinutým komponentom spolupráce s inými odborníkmi (najmä právnikmi, špeciálnymi pedagógmi, psychológmi, psychiatrami, policajťmi, inými sociálnymi verejnými, ale najmä neziskovými organizáciami). Po ukončení sa ešte spracováva katamnéza prípadu. Počas celej práce s rodinou si dvojica sociálnych pracovníkov – dobrovoľníkov vedie riadne evidenciu konzultácií, ale najmä dokumentáciu celého prípadu. Máme spracované jednotné záznamové hárky klienta (v papierovej verzii aj v elektronickej podobe). Prísna dôvernosť informácií je zaistená tak, že hárky sú uložené v uzamykateľnej skrinke a elektronicky na externom USB kľúči.

Práca v teréne

Posledným základným princípom nášho programu je práca v teréne. Dvojica sociálnych pracovníkov – dobrovoľníkov dochádza po telefonicknej dohode za klientmi k nim domov. Často krát sú to lokality pomerne nebezpečné, preto chodia dvojice. Priamo v domácnosti klientov sa proces diagnostiky výrazne skraca, čím dochádza k zefektívneniu celého procesu práce s rodinou. Sociálni klienti majú často pomerne komplikované partnerské aj rodinné vzťahy, ktoré by sme na našom pracovisku v ASSP len veľmi ťažko identifikovali. To isté sa týka aj spolupráce s ostatnými členmi rodiny. Buď nemajú dostatok peňazí na prístupovanie k nám do ASSP, alebo jednoducho nemajú vhodné oblečenie, alebo majú klienti iné dôvody, prečo nebudú chcieť zapojiť do terapie všetkých členov rodiny. Keď však prichádzame za rodinou domov, chciac-nechciac sa zapoja všetci. Je to veľmi náročné pre sociálnych pracovníkov, no terapia je oveľa kvalitnejšia. Vždy sa medzi členmi nájde niekto (často krát to žiaľ

býva dieťa), kto sa zmobilizuje a začne s nami spolupracovať, čím núti aj ostatných členov k mobilizácii.

Základným *indikátorom úspešnosti* programu sme si stanovili primárne zníženie dlhu jednotlivých rodín a mobilizáciu potenciálu rodiny na zmenu životného štýlu.

Výstupom z tohto programu bola tvorba *kurzu* Terénna sociálna práca s dysfunkčnou rodinou, ďalej tvorba publikácie *Vedenie sociálneho prípadu* a otvorenie Rodinnej poradne.

V kurze Terénna sociálna práca s dysfunkčnou rodinou nám MŠ SR akreditovalo 280 hodín teórie (115 hodín) a praxe (165 hodín) práce s rodinou.

Vzdelávanie sociálnych pracovníkov

Cieľom vzdelávacej aktivity je naučiť sociálnych pracovníkov pracovať s dysfunkčnou rodinou v jej prirodzenom prostredí tak, aby rodina bola schopná svoju dysfunkciu eliminovať na minimálnu mieru.

Cieľovou skupinou sú sociálni pracovníci Slovenska, ktorí pracujú v sociálnych inštitúciách a poradniach na úrovni verejnej aj neverejnej správy s úplným stredným odborným alebo úplným stredným všeobecným vzdelaním zhruba tri roky so sociálnym klientom.

Počas výučby sa využíva celý repertoár didaktických metód. Od prednášky, participatívnych metód, cez tréning zručností, modelovanie, hranie rolí, prípadové štúdie, videotréning a iné. Účastníci pracujú vždy samostatne, skupinovo na vyučovaní, ale pracujú aj formou domácich úloh v teréne. Veľa priestoru sa necháva na kazuistickú prácu, nahrávanie na kameru a audiozáznamy.

Prvý blok kurzu je venovaný sociálno-psychologickému výcviku v komunikácii, asertivitě a konfliktoch.

Obsah kurzu je zložený z poznatkov o rodine (psychologický, sociologický, právny aspekt), je venovaný formám a metódam sociálnej práce, špeciálny dôraz sa kladie na sociálne poradenstvo a sociálnu terapiu, etickým princípom, psychohygiene a supervízii. Tento kurz niekoľkokrát finančne podporilo aj MPSVR SR. Vždy nové kurzy otvárame každý rok, v roku 2007 nám idú dva súběžne. Napriek tomu, že sme školné náklady znížili

na minimum, do kurzov sa nám stále hlásia takmer výlučne sociálni pracovníci mimovládnych organizácií. Pár výnimiek tvorili pracovníci ÚPSVaR a zo samosprávy sa dalo zaškoliť len 12 ľudí z mestských častí Bratislavy a dve pracovníčky z Piešťan, napriek tomu, že sme poslali primátorom ponuku do vyše 70 miest Slovenska.

Záverečná skúška sa skladá z dvoch častí: písomnej a ústnej. Každý frekventant kurzu musí spracovať kazuistiku jednej dysfunkčnej rodiny, s priebehom sociálnej terapie od sociálnej diagnostiky až po uzavretie prípadu. V ústnej časti frekventant obhajuje túto svoju kazuistiku pred supervízorom a skupinou spolužiakov.

Na základe výsledkov práce s neplatičmi nájomného sme napísali a vydali za finančnej podpory Matra Kap Holandsko *publikáciu* *Vedenie sociálneho prípadu*, ktorá je na trhu veľmi dobre predajná.

Neplatenie nájomného je samozrejme dôsledkom nejakých zlyhávanií istých funkcií jednotlivých členov rodiny a rodiny ako celku. V práci s našimi klientmi sme sa stretávali najmä s ľuďmi, ktorí mali problémy so zodpovednosťou nielen voči iným, ale aj voči sebe. Neplatili výživné, nemali prácu, boli chorí, závislí, financie si získavali nelegálnym spôsobom alebo na druhej strane to boli ľudia, ktorí trpeli dôsledkami takéhoto správania. Rozhodli sme sa od konca roka 2005 na základoch projektu *Konečná, vystupovať!*, venovanom neplatičom nájomného, postaviť program *Rodinná poradňa*. Tento projekt podporuje Bratislavský samosprávny kraj. Okrem povolenia na vykonávanie poradenstva sme získali aj akreditáciu MPSVR na sanáciu rodín a systematicky pracujeme s bratislavskými rodinami v systéme case managementu. Sme hlboko presvedčení, je to jediná efektívna cesta, ako rodinám pomôcť.

Eva Mydlíková

Problémové, nezvladatelné chování klienta

Naslouchání

Když Tě požádám, abys mi naslouchal,

a ty mi začneš radit,

není to, o co jsem Tě žádal.

Když Tě požádám, abys mi naslouchal,

a ty mi začneš říkat, proč bych se neměl cítit tak, jak se cítím,

popíráš to, co cítím.

Když pro mě uděláš něco,

co jsem schopen zvládnout a musím to pro sebe udělat sám,

posiluješ můj strach a slabost.

A tak prosím, prostě mi jen naslouchej,

a pokud chceš mluvit,

mluv, až budeš na řadě,

a já Tě budu poslouchat.

Výše uvedené verše pocházejí z básně neznámého autora, se kterou jsem se setkala v jednom z domů zabezpečujících podporované bydlení pro lidi s mentálním postižením v anglické organizaci *Brothers of Charity Services Merseyside* (BOC) v Liverpoolu. V této organizaci jsem strávila velmi užitečné dva měsíce a ráda bych se nyní podělila o zkušenosti a inspiraci, které jsem zde získala a načerpala.

Před třiceti lety byla tato organizace velkou institucí, čítala přibližně 160 klientů a 16 zaměstnanců. Klienti žili ve čtyřech obrovských dvouposchodových vilách, ve kterých první patro – obrovská velká místnost – využívali jako jídelnu a společenskou místnost zároveň a patro druhé jako ložnice. Neexistoval zde žádný individuální přístup, klient neměl ani své soukromí, ani své věci, vše bylo všech. Současnost BOC, tak jak jsem ji poznala já, vypadá docela jinak. Její přeměna během posledních třiceti let mě velice zaujala právě v návaznosti na naši českou sociální situaci, kdy vešel v platnost nový sociální zákon s „novými“ požadavky kvality. Zavádějí se Standardy kvality sociálních služeb, školí se noví inspektoři, poskytovatelé sociálních služeb musí projít velkými změnami.

Podotýkám, že nespatřuji tento velký krok kupředu v BOC Merseyside v její ekonomické situaci, ale především v jejím hodnotovém systému a přístupu ke klientovi, který se postupem času díky anglickým Bílým knihám *Better Services for*

Mentally Handicapped a Valuing People měnil až do své současné podoby.

Knihy *Better Services for Mentally Handicapped* vyšla v roce 1971 a její význam spočívá především v tom, že jako první začala hovořit o nutnosti deinstitucionalizace, rušení velkých zařízení a zřizování menších jednotek, kde mohou klienti lépe dojít naplnění svých potřeb.

Teprve druhá uvedená kniha, *Valuing People*, vydaná v roce 2001, začala otevřeně mluvit o hodnotě a důstojnosti člověka a o jeho právech, nezávislých na postižení.

Jádrem *Valuing People* jsou čtyři základní principy: **právo, nezávislost, volba a začlenění**. Anglická vláda klade důraz na občanská práva, která mají všichni lidé nerozdílně, ať už s postižením, nebo bez něj. Je-li to potřebné, mají být tato práva uplatňována s nutnou mírou podpory, která není překážkou naplnění těchto práv.

Co se týče nezávislosti, říká *Valuing People*, že v žádné jiné oblasti není její podpora důležitější než právě u lidí s mentálním postižením. Upozorňuje však na to, že má své meze – být nezávislý neznamená konat vše bez pomoci.

Každý, i sebevíc postižený člověk má právo rozhodovat o svém životě a je toho schopen. Lidé s vážnějším stupněm postižení jsou, se správnou podporou a pomocí, schopni rozhodovat přinejmenším o svých každodenních záležitostech.

V rámci začlenění je potřebné, aby se lidé s postižením stali součástí většinové společnosti. Je

potřeba umožnit jim podílet se na činnostech, které jiní konají dennodenně.

Jak jsem se již výše zmínila, spatřuji velký posun BOC Merseyside především v jejím hodnotovém systému a přístupu ke klientovi. Ten je, alespoň z mého pozorování, odlišný v porovnání k našemu přístupu k klientovi. Nejvíce jsem toto spatřovala u klientů s problémovým, nezvladatelným způsobem chování, které vykazuje znaky sebepoškozování, ohrožování zdraví či dokonce života sebe nebo ostatních.

V mé dosavadní praxi v českých zařízeních jsem viděla způsob řešení tohoto problému pouze formou restriktivních opatření. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, tato opatření značně omezuje, což je podle mého názoru správné a ku prospěchu uživatelů služeb. Avšak mnozí poskytovatelé nepochopili řádně myšlenku tohoto omezení a nacházejí jiné cesty, jak uživatele „zpacifikovat“. Mou zkušeností je odvoz do psychiatrické léčebny. (Termín „zpacifikovat“ jsem našla přímo v nejmenované dokumentaci jednoho uživatele.)

Spolu s přednáškami na téma *Jak zvládat problémové chování? – hmaty a chvaty* působí na mě české chápání nezvladatelného chování jako problém či nemoc člověka s postižením, který musíme nějakým způsobem řešit. Nejlépe způsobem nejvíce pohodlným, který nás nebude nic stát.

Anglický přístup naopak hledá v problémovém chování klienta příčinu. Někdy se muselo něco stát, aby klient jednal tak, jak jedná. I člověk, který je v organizaci svým nezvladatelným chováním „vyhlášen“, se nechová stejným způsobem dennodenně. Něco ho vyprovokuje a on jedná tak, jak jedná. Jde tedy o určitý konflikt mezi dvěma, popř. více stranami. Mezi stranami sobě rovnými.

Absolvovala jsem na toto téma jednodenní kurs nazvaný *Aktivní přístup ke konfliktu*. Ústřední věta tohoto kursu byla: „*Tohle se mi nelíbí (tohle nechci), a chci to změnit (zastavit)!*“ Lektor nás vedl k tomu, abychom si uvědomili, nakolik jsme navyklí na určité stereotypy a nakolik nás jejich narušení dokáže vykoletit. V případě, že se jedná o věci důležité, jsme i my schopni jít a rozbít talíře o zeď. Stejně je tomu i u lidí s postižením. Rozdíl spočívá pouze v tom, že my „normální“ jsme vybaveni rozumovými schopnostmi natolik, abychom si své chování uvědomovali. – A upřímně řečeno, i přesto vykazují někteří z nás známky silně „nezvladatelného“ chování. Lidé s mentálním

postižením nejsou vždy schopni chápat důsledky svého jednání. Navíc, ne vždy jsou díky svému omezení schopni vyjádřit to, co se jim nelíbí, co se má změnit nebo co se má zastavit. Nedokážou najít správná slova, mají problémy s výslovností nebo nemluví vůbec, nacházejí se ve stresové situaci. Pracovníci naopak často neposkytují uživatelům dostatečný prostor a čas k tomu, aby se mohli vyjádřit, dělají rychlé závěry a předpokládají, že uživatel se stejně nedokáže vyjádřit, a ignorují jeho pokusy.

Báseň *Naslouchání*, kterou jsem uvedla v úplném začátku tohoto příspěvku, mi přišla velice trefná. Skrze své zkušenosti z různých pracovišť jsem poznala, jak mnohdy víme nejlépe, co nám chce uživatel sdělit, a nepotřebujeme ho vyslechnout. Říkáme si: „Co zase chce? Neustále něco potřebuje...“, a rázem už uživatele přehlízíme. Potom ale není divu, že jeho chování je takové, jaké je.

Problém tedy nespočívá jen na jedné straně. Klientovi se může kdykoli něco nelíbit, ale na nás je, abychom rozpoznali, co se mu nelíbí, vrátili se ke zdroji problému a podle toho se zachovali.

Toto vše je nutné si při práci s klientem s problémovým chováním uvědomovat. Jednání, jakým se klient projevuje, není takovým proto, že je to „ten klient, který tohle prostě dělá“. Vše má svůj důvod. I když stupeň postižení má vliv na chování klienta, nemůžeme říct, že je jediným a hlavním důvodem.

Když už problémová situace nastane, je důležité zkusit se podívat zpětně na to, co bylo na začátku. Co mohlo klienta vyprovokovat k tomu, že se takto zachoval? Co dělal on a co, jako pracovník, jsem dělal já? Často přijdeme na to, že skutečně nemusí jít o jednostrannou záležitost – problémové chování klienta, ale o dvoustranný problém – konflikt klienta a pracovníka.

Michaela Smetanová, DiS.

Seznam literatury:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Valuing People: A New Strategy for Learning Disability for the 21st Century. London: Department of Health, 2001.

A proactive approach to conflict. Cheshire: SPACE, 2005.

BRADLEY, A. Starting Work with People with Learning Disabilities – induction. Worcestershire: BILD Publications, 2001.

Selbsttherapie aneb Jak jsem přestal pomáhat

Velmi mnoho se mluví o pomoci rodinám, jejichž děti jsou ohroženy ústavní výchovou, vymýšlí se pilotní projekty, prožívají se zklamání nad „zbytečně“ vydanou energií.

Jak se můžeme dívat na přístupy pomáhajících organizací:

Jedno ze základních hledisek může být *poradenství* versus *terapie*. Zde je jednoduché rozlišení.

U *poradenství* je nositelem změny ten, kdo má patent na rozum – ten radící, klient zůstává v pozici pasivní, není nositelem změny i přes to, že změna se jej významně dotýká.

Výhodou tohoto přístupu je rychlost změny, jde o svérázný typ manipulace, za účelem docílení žádoucího efektu, který znamená šťastný konec. Radost, „dokázali jsme to“ – my organizace. Nevýhodou tohoto přístupu je to, že poradce nesmí odejít z procesu změny, pokud odejde, dojde zpravidla k okamžitému regresi do stadia, které je ještě horší, než bylo před započítím spolupráce.

Terapeutický přístup – nositelem změny je klient. Terapeut je osoba doprovázející klienta, nastavující zrcadlo. Ten však, kdo hledá jiné možnosti, je klient. Terapeut nehodnotí, neschvaluje navržené změny, ale doprovází klienta ve změně. Ctí jeho vůli realizovat klientův návrh na jeho změnu. Nevýhodou tohoto přístupu je velká pomalost změny. Změny přicházejí velmi pozvolna, plíživě, někdy téměř neznatelně. Každou skokovou změnu musí terapeut „podržet“, aby klient měl čas změny zažít, prožít, aby změny se staly stálostí. Neexistují zde snadná řešení, šťastné konce ovšem bývají. Výhodou tohoto přístupu je to, že terapeut i klient se mohou kdykoliv rozloučit, ten, kdo inicioval změnu, volil cestu – byl klient. Změna není závislá na energii terapeuta. Výsledný efekt, „dokázali jsme to“, je radostí klienta.

Jak tyto přístupy mohou vypadat v praxi

Jsou dvě neziskové organizace, zabývají se dětmi ohroženými ústavní výchovou.

Existuje rodina, kde jsou prokazatelné problémy s dětmi.

Přístup poradenský:

Objektivně – společensky – je zde problém, ale rodina jej nevidí jako problém, prostě žije

svým způsobem života. Mají však konflikt s OSPOD.

My jsme ti hodní, kteří vám přišli pomoci. Chcete, aby vám sociálka neodebrala děti? Ne, nechceme. Co potřebujete? Ledničku, palivo na zimu, dvakrát měsíčně vám uděláme nákup, hlídejte, aby děti chodily do školy. Zařídili jsme doučování dětí, mají co jíst, mají splátkový kalendář na energie atd. Naši asistenti tam chodí jednou či dvakrát týdně, vyřizujeme s nimi sociální dávky. Rodinu držíme pohromadě, není výrazný důvod řešit situaci ústavní výchovou dětí. Pomoc přišla za minutu dvanáct, ale vše se podařilo, zvládneme to. Máme čárku do statistiky.

Rodina si zvykla, že je někdo, kdo za ně řeší problémy, svět se rozdělil na dobré – kteří pomáhají, a zlé – kteří chodí kontrolovat. Děti si vštípily, že za ně někdo vždy vše vyřeší, a my jako organizace máme postaráno, protože jsme si vychovali nové klienty – až děti dorostou, budou na tom stejně jako jejich rodiče dnes.

Přístup terapeutický:

Objektivně – společensky – je zde problém, ale rodina to nevidí jako problém, prostě žije svým způsobem života. Mají však konflikt s OSPOD.

Nabízíme pomoc, třeba děti k nám dojdou, můžeme s nimi pracovat. Prostě žijeme s dětmi v rámci jejich možností, měníme jejich pohled na společnost, čekáme, až sami přijdou se „zakázkou“. Máme zázemí, kam mohou přijít i rodiče, ale základem je iniciativa rodičů a dětí, pomůžeme jim ve všem, s čím chtějí pomoci, ale ledničku nedostanou, dostanou „jen“ pomocnou ruku, jak k ledničce dojít – nikoliv ji zadarmo dostat.

Děti chodí na doučování – nikoliv proto, že to někdo zařídil, ale protože samy chtějí. Rodina se udržela pohromadě, není nutno řešit ústavní výchovu. Změnili svůj způsob života, i když třeba o výraznou změnu nešlo, ale jejich děti vědí, že každý čin má své následky, rodiče o ně stojí.

Rodina to dokázala – ten, kdo má čárku do statistiky, je rodina, nikoliv organizace.

Pokušení dnešní doby

Naše doba je zaměřená na slast, čili orientace na okamžitý výsledek, jednoduché řešení, šťastný konec.

Dáme děti zpět do rodiny – biologické.

„Chcete své dítě zpět?“ – otázka sugestivní.

„Ani ne.“

„Vemte si dítě domů – dostanete přídavky, ledničku, pračku, doučování.“

„No tak jo, když jinak nedáte, tak my si toho Pepíka vezmeme domů.“

Pepík tam přijde, jeho přijetí není dáno přijetím, touhou rodičů, vztahem. Pepík se stane dítětem ulice, ale zvenku to vypadá jako šťastný konec – dítě je v rodině. Rodina funguje v rámci koexistence s pomáhajícími organizacemi.

Ruku na srdce, toto se děje i s dětmi v pěstounské péči (které již svůj domov mají) – vrátíme dítě jeho biologickým rodičům. Chvályhodné heslo.

Kdo je však rodičem – ten, kdo uskutečnil pohlavní akt, ten, kdo porodil? Osobně si myslím, že rodičem je ten, kdo dítěti dal přijetí, dal mu vztah.

Orientace na proces – dítě již nemělo rok návštěvu biologických rodičů, hledejme pro dítě jiné možnosti, prostor, kde může zažít přijetí, aby jednou mohlo přijmout své děti. My tak sice přijdeme o své budoucí klienty, ale je to lepší pro dítě.

Statistiky jsou neúprosné, na 4 500 dětí máme 650 pěstounských párů, je snadné podlehnout pokušení šťastných a snadných konců.

Následující věty z praxe by měly být dostatečnou výstrahou:

V rámci našeho provozu provozujeme Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, tzv. krizová lůžka.

Přijali jsme dívku ve věku 14 let s jejími sourozenci. Velice mě zaujal dialog, který vedla s naší pracovníci: „Teto, proč chodíš do práce?“

„Abych měla peníze a mohla si koupit, co potřebuji, a jsem ráda kolem dětí.“

„A teto, ty nemáš sociálku, že musíš chodit do práce?“

Podle mého názoru toto dítě má již vžitý model sociálního chování, který jen velmi těžko změní – sociálka je mým zaměstnáním.

A tak jsem přestal pomáhat. Cítím se více doma v terapiích, chci, aby děti měly domov, ale nikoliv za jakoukoliv cenu. Je složité v praxi rozlišit poradenský a terapeutický přístup, zpravidla je to poznat až za několik měsíců práce.

Vést daňové poradenství je jedna věc a vytvářet domov dětem je věc druhá, diametrálně odlišná.

Žiji svůj život, jsem článek řetězu, jeden, ale nikoliv osamocený. Nemůžu změnit svět, ale můžu odvést poctivou práci na svém místě, v prostoru a čase, který mi byl svěřen, a s dětmi, se kterými jsem měl tu čest se setkat a ještě se setkám.

...a když chcete mít krásný anglický trávník, zastříhávejte jej, vápněte jej a dělejte to asi tak 300 let...

Mgr. Petr Fabián,
ředitel Dětského centra Čtyřlístek v Opavě

Kolektiv autorů: Kazuistické práce účastníků projektu Vzdělávání pro pracovníky sociální péče, Česká asociace pečovatelské služby, Praha 2008.

„V dnešní uspěchané době je pečovatelská důležitou profesí. Stárí může být bolestné i krásné a na nás, pečovatelkách, je, aby bylo víc krásné a méně bolestné,“ připomíná ve své práci pečovatelka Zdeňka Hloužková. Tato úvaha se stala mottem publikace obsahující 104 nejlepších kazuistických prací pracovníků a pracovníků pečovatelské služby, kteří se v průběhu dvou let účastnili celorepublikového projektu Vzdělávání pro pracovníky sociální péče. Projekt připravila Česká asociace pečovatelské služby (ČAPS) a finančně jej podpořil Evropský sociální fond a státní rozpočet ČR. Každý ze 618 účastníků zakončil kurs kazuistickou prací zpracovanou na základě osobní zkušenosti z odborné péče o klienta.

Připomeňme ještě jeden citát z jiné knížky – Jiří Voskovec a Jan Werich: Korespondence I. V roce 1957 Jan Werich svému příteli do Ameriky napsal: „Je divné a od jinak moudré Přírody dosti neočekávané, že to zařizuje s lidmi tak, jak to zařizuje. Když jsi mladý, máš plno síly a výdrže, ale celkem hovno víš. Když jsi starý, věděl bys a chtěl bys toho udělat haldy, ale jsi unaven a končíš. Takže ta Příroda není bez vady.“

Příběhy klientů, viděné očima pečovatelek a pečovatelů, jsou právě o touze zůstat užitečný a vážený ve stáří i v nemoci. Vyjadřují někdy zklamání, že tomu tak není. Příběhy rovněž hovoří o moudrosti a osamělosti. Tím větší patří obdiv profesionální pečovatelské službě, která se na týdny, měsíce a často i roky stává nohama a rukama svých těžce nemocných klientů. Pojátkem všech příběhů je lidskost, která se stala samozřejmou součástí pečovatelské profese – nejrozšířenější sociální služby u nás. Úkolem této publikace je ukázat profil činností, se kterými se setkávají pracovníci v sociálních službách ve své každodenní praxi. Jednotlivé kazuistiky byly vybrány tak, aby zachytily co nejširší spektrum uživatelů služeb, různorodost prostředí, ve kterých bývají služby poskytovány, i pestrost využívaných forem práce pro zabezpečení klientů.

Jak dokládají kazuistické práce, profesionální pečující jsou vystaveni mimořádnému stresu – setkávají se s umíráním a bolestí, musejí překonávat stud klientů – ať už z toho, že jim s tak intimními úkony, jako je svlékání, koupel a krmení, pomáhá cizí člověk, nebo třeba z toho, že nezvládli výchovu dětí a potřebnou péči jim musí poskytovat pečovatel. Musejí trpělivě reagovat na hořkost uživatelů služby z toho, že byli zvyklí o sobě rozhodovat a nyní o nich rozhoduje někdo druhý. Zklamání, často pramenící z pocitu bezmoci, méněcennosti a samoty klienta, se často projevuje agresí – nedůvěrou, nadávkami, úzkostlivým mlčením, podezíráním a obviňováním. To všechno jsou závažné a citlivé otázky, které na každého pečujícího kladou velké nároky. K nim se ještě nezřídka přidává obtížné prostředí – špína, zápach, hmyz, domácnosti bez vody, s naprosto nevyhovujícím vybavením – i péče samotná, která ve své instrumentální části zahrnuje každodenní starost o lidi inkontinentní, s opruzeninami či proleženinami. Nepříjemnosti čas od času zažívá pečovatelka i s rodinou klientů. O co méně času mají blízcí lidé na společné chvíle s nemocnými rodiči a příbuznými, o to více puntičkářsky kontrolují provedené úkony, vytýkají chyby při péči a stěžují si na práci pečovatelek. A přitom všem je pečovatelská profese navíc i fyzicky náročná dřina, často srovnatelná s nejtěžší manuální prací, především jde-li o těžce nemocného, dlouhodobě ležícího pacienta.

Pečovatelská služba je oblastí, ve které jsou zaměstnány převážně ženy, a to ženy s nižším vzděláním. Tomu bohužel odpovídá i její prestiž na trhu práce a finanční ocenění. Přesto, jak je vidět z publikovaných kazuistických prací, nepostrádají pečovatelky a pečovatelé humor a lásku ke své profesi. Nechybí jim chuť získávat nové znalosti, učit se novým dovednostem a vyzkoušet je v praxi. České asociaci pečovatelské služby se podařilo díky publikovaným příběhům ukázat, co všechno pracovníci sociálních služeb umějí, ale také připomenout jejich významnou roli nejen v oblasti služeb sociální péče, ale i prevence.

Publikované příběhy se čtou jako napínavá detektivka. Zvědavost v nás vyvolávají popisy křehkého a laskavého pečování o lidi, kteří

kdysi byli úspěšnými lékaři, vědci, učitelkami, politiky, řediteli či řemeslníky. Publikace je také razantní odpovědí všem těm, kteří si stále pletou pečovatelky s uklízečkami. Z prací je patrné, že k modernímu pečovatelskému patří odborné znalosti, psychologické dovednosti i smysl pro týmovou práci. Pečovatelky při péči využívají supervizi, konzultací s praktickými i odbornými lékaři, psychiatry, rehabilitačními pracovníky a zdravotními sestrami z domácí ošetrovatelské péče. Obdiv zasluhuje kombinace profesionality a lidskosti, která dokáže postavit na nohy seniory po několika mozkových příhodách, vrátí důstojnost dlouhodobě týrané postižené ženě, rozmluví uzavřeného agresivního seniora, zmírní hrůzu ženy s demencí ze sprchování, nasměruje pečovatelku k využití psychologického přístupu ke kverulantské klientce s obsedantní poruchou, před níž prchají ostatní pracovníci domova i spolubydlíci. Silné jsou příběhy spojené s péčí o mladé ženy, které onemocněly nevléčitelnou nemocí, mají malé děti a rodina respektuje jejich přání žít doma. Pečovatelská služba je ve většině případů rovnocenná službě asistenční. Pečovatelská služba pomáhá klientům nejen z fyzických svízeli, ale vrací jim to hlavní, o co přišli dlouhodobým pobytem na lůžku nebo ztrátou svých nejbližších – důstojný život, částečnou či úplnou soběstačnost, a tudíž možnost zůstat doma, ve svém prostředí, a především smysl života a radost. Nejlepší kazuistické práce jsou vhodnými příklady dobré praxe pro studenty VŠ nebo VOŠ, oboru sociální práce či sociální pedagogiky. Jsou užitečnou a praktickou pomůckou i pro pedagogy i studenty středních škol.

Publikace vyšla na závěr dvouletého projektu *Vzdělávání pro pracovníky sociální péče*. České asociaci pečovatelské služby se podařilo využít originální metodiky: výukové předměty měly 28 odborných garantů – psychology a psychiatry, zdravotní sestry, lékaře, sociální pracovníce, ergoterapeuty a hygieniky, kteří vytvořili základní učební texty. V nich proškolili téměř 200 lektorů v osmi regionech. Podařilo se tak vytvořit celorepublikový, obsahově i kvalitativně jednotný vzdělávací systém a položit základy pro celoživotní

vzdělávání této profese. Kursy přinesly komplexní a moderní pohled na pečování a pečovatelské. V průběhu každého běhu proběhlo 24 kursů. K výukovým předmětům patřily: První pomoc spojená s praktickým výcvikem; Zdravověda, v jejím rámci byla i přednáška o prevenci poranění u pečovatele; Krizová intervence; Základy péče o nemocné; Hygiena; Epidemiologie; Výživa – příprava pokrmů a speciálních diet; Estetika, kde se hovořilo o našich smyslech ve stáří, protetických pomůckách, ale také o image bez ohledu na věk a handicap; Úvod do psychologie a psychologie osobnosti; Stárnutí; Komunikace; Přehled sociálních služeb; Osobní asistence; Právní minimum; Bezpečnost práce; Dávky sociální péče; Aktivizační techniky; Péče o domácnost; Pomocné techniky pro zvládnutí stresu a vyhoření pro pracovníky sociální péče. Obsahová i formální stránka kursu byla tvořena na základě celorepublikového dotazníkového šetření mezi členskými organizacemi ČAPS. Absolventi kursů tudíž korespondují s představou zaměstnavatelů o „ideálně vyškoleném“ pracovníkovi sociálních služeb.

Jindřich Kadlec

Lenka Orgoníková, Zuzana Faldynová:
Vzdělávací a poradenské programy pro absolventy. AKLUB, Krnov, 2007.

Tato poměrně útlá publikace v podstatě představuje zkušenosti z realizace programů pro nezaměstnané absolventy na Krnovsku a Bruntálsku. Není nijak novým faktem, že absolventi škol jsou tzv. rizikovou skupinou na trhu práce, nicméně někomu by se mohlo zdát, že spojení pojmů *vzdělávací programy* a *absolventi* je poněkud zvláštní, vždyť absolventi právě ukončili vzdělávací proces (minimálně jeho první etapu), a proč tedy v tomto momentu vůbec uvažovat o dalších vzdělávacích programech?

Hned v úvodu však autorky čtenáři poměrně přehledným způsobem ozřejmí daný jev, respektive jeho příčiny a důsledky. Následující tři kapitoly představují základní typy programů zaměřených na nezaměstnané absolventy. První kapitola pojednává o vzdělávacích programech a rekvalifikačních kurzech, další kapitola se zabývá motivačními kursy

a třetí vysvětluje systém poradenského servisu. Tyto kapitoly vždy nejdříve blíže specifikují dílčí aspekt problému nezaměstnanosti absolventů, na který ten který program reaguje, a následně popíší krok za krokem jejich konkrétní obsah. Velmi zajímavým doplňkem jsou poznámky a zkušenosti lektorů z realizace jednotlivých programů či kursů a také ukázky z příběhů konkrétních mladých lidí, kteří se ocitli v obtížné životní situaci nezaměstnanosti.

Poněkud zářející jsou však genderově nesené názvy rekvalifikačních kursů. Názvy kursů jako je *obchodní manažer* a *asistentka moderní firmy* podle mého názoru posilují diskriminační praktiky na trhu práce a přispívají k jeho genderové segmentaci. Autorky sice zdůrazňují vazbu mezi volbou profese či studovaného oboru a situací na trhu práce, nicméně poněkud postrádám alespoň stručnou analýzu lokálního trhu práce zaměřenou konkrétně na srovnání reálné kvalifikace (nezaměstnaných) absolventů a potřeb krnovských a bruntálských zaměstnavatelů, zejména co se týká jejich požadavků na vzdělání, schopnosti a dovednosti pracovní síly.

Čtvrtá kapitola popisuje a částečně také shrnuje zkušenosti a poznatky z realizace jednotlivých programů a také přináší doporučení pro práci s danou skupinou a pro implementaci podobných programů. V poslední kapitole jsou prezentovány a stručně komentovány výsledky velmi jednoduchého dotazníkového šetření mezi nezaměstnanými absolventy na Krnovsku a Bruntálsku. Cílem šetření bylo zjistit, zda absolventi v průběhu studia získali nějakou pracovní zkušenost, jakým způsobem práci hledají, co od ní očekávají a jaká je jejich motivace k získání práce.

Publikaci lze zcela jistě doporučit jak samotným absolventům, tak pracovníkům úřadů práce, kteří realizaci obdobných programů zvažují. Mladým lidem na počátku pracovní kariéry (ale v podstatě i na počátku vzdělávací dráhy) pomůže uvědomit si možná rizika, kterým mohou být na trhu práce vystaveni. Pro sociální pracovníky na úřadech práce či v neziskovém sektoru může tato publikace posloužit jako inspirace, ale také jako kuchařka podávající podrobný recept, jak na to. Jen

bych ještě publikaci vytkla pochybení ve smyslu formálních náležitostí citací, neboť v seznamu citované literatury jsou uváděny tituly, které v samotném textu nejsou nikde reálně citovány.

Blanka Plasová

Vladimír Plesník: Dlouhodobý aktivizační program pro nezaměstnané. Reintegra, Krnov, 2007.

Předkládaná publikace působí spíše jako závěrečná zpráva z realizace konkrétního aktivizačního programu pro nezaměstnané. Publikaci chybí úvodní kapitola, která by čtenáři specifikovala její základní cíl a zasadila ji do kontextu, je proto poměrně obtížné odhalit konkrétní záměr autora, ale také cílovou populaci, kterou by měla publikace oslovit. K hlavnímu cíli publikace se v podstatě vztahuje pouze poznámka pod čarou číslo 8 (str. 17), kde autor uvádí, že „*tato publikace se věnuje především přínosům a vlivu dlouhodobého aktivizačního programu*“.

První kapitola se věnuje potřebám nezaměstnaných a motivům k práci, které popisuje a dokládá na výpovědích tří nezaměstnaných osob. Poněkud genderově stereotypně na mě působí výroky v rámci podkapitoly týkající se potřeby sociálních kontaktů, kde autor uvádí, že pro uspokojení této potřeby „*muži mohou chodit například na šipky, na fotbal, na karty nebo jen tak posedět do hospody*“, zatímco ženy podle autora „*mohou cvičit aerobik, chodit na společné akce rodičů s dětmi, mohou zajít s kamarádkami do cukrárny nebo se s nimi vzájemně navštěvovat doma*“. V následující kapitole jsou popsány cíle dlouhodobého aktivizačního programu pro nezaměstnané a také jeho jednotlivé prvky a obsah na konkrétním příkladu programu pro osoby se zdravotním postižením v lokalitě Krnovsko a Bruntálsko.

Návaznost mezi první a druhou (v podstatě nejobsáhlejší) kapitolou sice nemusí být každému zcela zřejmá, nicméně předpokládám, že autor chtěl poukázat na to, že daný program do určité míry reaguje na uvedené potřeby nezaměstnaných. Třetí kapitola se zaměřuje na vymezení charakteristik skupiny nezaměstnaných, která se zúčastnila programu popsaného v předchozí kapitole.

Hned v úvodu kapitoly se říká, že konkrétní výsledky realizace tohoto typu programů jsou závislé jak na profesním a osobnostním potenciálu nezaměstnaných účastníků programu, tak na situaci na daném trhu práce a také na kvalitě lektorů kursů. Nicméně se zde nakonec dozvíte pouze dílčí socio-demografické charakteristiky účastníků, ale pak již bohužel chybějí alespoň základní informace o dalších uvedených intervenujících faktorech, a kapitola tak působí poněkud neúplně.

V posledních dvou kapitolách autor celkem zdařile hodnotí přínos a účinky aktivizačního programu. Ve čtvrté kapitole jsou hodnoceny z hlediska zlepšení postavení účastníků na trhu práce či přímo získání nového zaměstnání a v páté kapitole se autor snaží o prozkoumání vlivu programu na sociální důsledky nezaměstnanosti. Nicméně i zde citelně postrádám alespoň stručnou analýzu

lokálního trhu práce, případně i zhodnocení zmiňované kvality lektorů kursu, což by účinky programu vhodně dokreslilo a zasadilo do kontextu.

Domnívám se, že publikace může velmi dobře posloužit jako informativní příručka pro potenciální zájemce o daný program či pro jiné relevantní aktéry (např. pro zaměstnavatele). Pokud však měl autor v úmyslu oslovit i odbornou veřejnost, bylo by vhodné alespoň v závěru diskutovat příležitosti a limity daného programu, jeho kritické či problematické aspekty a uvést vlastní doporučení pro jeho realizaci. Aby publikace plnila vědeckou či analytickou funkci, musela by jít podle mého názoru více pod povrch. Co se týká formálních náležitostí, je nutné podotknout, že citace nemají standardní formát a navíc chybí i seznam použité literatury.

Blanka Plasová

Časopis Sociální práce/Sociálna práca – Ceny inzerce

2. nebo 3. strana obálky 160 x 230 mm	15 000 Kč
4. strana obálky 160 x 230 mm	18 000 Kč
Formát 160 x 230 mm – celá vnitřní strana číslo 1 a 2	8 000 Kč
Formát 160 x 230 mm – celá vnitřní strana	6 000 Kč
Formát 160 x 115 (80 x 230) mm – 1/2 vnitřní strany	4 000 Kč
Formát 80 x 115 mm – 1/4 vnitřní strany	2 000 Kč
Formát 40 x 67 mm – 1/8 vnitřní strany	1 500 Kč
řádková inzerce	150 Kč za řádku

Objednávky inzerce a kontakt na redakci:

ASVSP – Sociální práce/Sociálna práca
Joštova 10, 602 00 Brno
Tel.: +420 549 497 788
e-mail: socprace@fss.muni.cz
www.socialniprace.cz

Požadované technické parametry:

- formát pdf, jpg (rozlišení 300 dpi), popř. Word
- černobílé zpracování

U celostránkové inzerce prosím počítejte s 3 mm spadavkou (přesahem mimo stránku) a 15 mm u hřbetu časopisu, které skryje vazba.

Na vaše přání inzerát zpracujeme. Za grafickou práci si účtujeme částku od 500 do 2 000 Kč.

Kampaň Měsíc bláznovství v Brně

Akce Zeď bláznovství završila měsíční kampaň nazvanou Měsíc bláznovství, kterou každoročně pořádá sdružení Práh. Sdružení Práh pracuje v Brně od roku 1999 s lidmi s duševním onemocněním. Prostřednictvím akcí Měsíce bláznovství chtějí pracovníci, klienti a dobrovolníci sdružení napomoci k lepšímu porozumění problematice duševních onemocnění a přispět k boření mýtů a předsudků, které v této oblasti stále panují.

Měsíc bláznovství nabízí řadu akcí – od odborných přednášek, přes divadelní vystoupení a koncerty až k happeningu Zeď bláznovství, kterým chce Práh oslovit nejširší veřejnost. Zeď byla nainstalována od 28. do 30. dubna na brněnském náměstí Svobody a každý kolemjdoucí se zde mohl vypsát ze svého bláznovství. Důkaz, že kousek bláznovství či šílenství má v sobě snad každý z nás, předkládala každodenně hustě popsaná plocha. Lidé šli z ledasčeho... Rodiče ze svých dětí, žáci z učitelů, studenti z maturit, důchodci z ministra zdravotnictví Tomáše Julínka, zaměstnanci z šéfa a mnozí z nás se svěřili, že šílí nejvíce sami ze sebe. Na zdi se objevily však i výkřiky nadšení a štěstí – kdekdo je bláznivě zamilovaný, někdo je blázen do zmrzliny, někdo šíleně rád jezdí na kole, někdo je blázen do šerifkové vůně.

Mimo to, že ze sebe mohli procházející lidé vyventilovat na zeď své pocity a názory, měli možnost získat informace o službách sdružení Práh a dozvědět se více o různých psychiatrických diagnózách. Ti nejodvážnější se pak pustili do hry Vylosuj si svou diagnózu! Výherci této hry získali krátký příběh člověka s určitými psychiatrickými problémy, který zachycoval, s čím se asi potýká během jednoho úplně obyčejného dne. Hráč dostal za úkol za-

myslet se nad příběhem a zůstat během dne s představou, že se ocitl v kůži člověka z příběhu. Zkušenost dne s psychiatrickou diagnózou měla být co nejpravdivější, proto bylo číslo vylosované diagnózy hráči napsáno na kůži na viditelné místo. Lidé s psychiatrickou zkušeností se totiž často musí vyrovnávat s předsudky okolí, s tím, že nosí nálepku „blázná“.

Popsanou Zeď bláznovství si mohli návštěvníci prohlédnout v měsíci květnu v Café Práh, které sídlí v přízemí galerie Vaňkovka v centru Brna. Zde si každý přečetl, co přivádí lidi k šílenství, či do čeho jsou blázni, a třeba to porovnal se svými pocity. Uklidnit se a došleť mohli návštěvníci u dobré kávy v nekuřáckém prostředí kavárny, kde obsluhují klienti sdružení Práh.

Jitka Žáková,
sociální pracovnice sdružení Práh

Byznys nahradí na výstavišti modlitby a přednášky

Místo obvyklých veletrhů, výstav a dalších komerčních akcí bude hostit letos v červenci pavilón F brněnského výstaviště účastníky katolické charismatické konference, která nabízí možnost vzájemného povzbuzení se ve víře. V Brně se koná tato akce po loňské premiéře, už podruhé.

Po několikaleté přestávce se vydal na loňskou konferenci pan Luboš, žijící nedaleko jihomoravské metropole. Už doma si v představách promítal, jaké to asi bude – konference na brněnském výstavišti, to tu ještě nebylo. „*Znám to tam z různých výstav, ale v životě mě nenapadlo, že by tento stánek byznysu a blýskavých pozláték dnešní doby mohl posloužit k něčemu takovému, jako je setkání lidí, od malých dětí až po důchodce, kteří chtějí udělat něco dobrého pro tento svět tím, že začnou na sobě pracovat a obrátí svou mysl k Bohu,*“ konstatuje. Už tento fakt pro Luboše znamená velký impuls a výzvu k přijetí Božího pozvání a zažití Boží přítomnosti. Na vlastní kůži se přesvědčil na konferenci, že skutečně platí Ježíšovo prohlášení: „Kde jsou dva, nebo tři ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.“

Duchovní obohacení zažívá na charismatické konferenci paní Marcela z Brna. „*Když mi syn spal, ráda jsem věnovala svoji pozornost duchovním pořadům, které mě otevřely srdce v mnoha rozmezích víry,*“ říká mladá maminka, která oceňuje, že přítomnost dětí nikomu nevadila a rodiče s dětmi měli svůj vyhraněný prostor, kde se mohli volně pohybovat, či se o přestávkách věnovat nápadům svých ratolestí. Také ji oslovilo, jak se účastníci přesně na čas dostávají na přednášky, aby mohli svou mysl i srdce obohatit a odcházet s povzbuzením do víru většinou negativního shonu dnešní doby.

Za svým způsobem výjimečnou akci považuje konferenci její pravidelná účastnice, paní Markéta z Prahy. „*Nejsou to exercicie, ale zároveň jejich funkci zčásti plní. Konference mi poskytuje znovuoživování duchovního života, sebrání další odvahy k důvěře v Boha. Akce je výjimečná i v tom, že se ji účastní hodně lidí a tak člověk může poznávat víru spousty dalších lidí,*

což je velikým povzbuzením,“ sděluje Markéta. Manželé Tomáš a Jana z Prahy jezdí na konferenci pro dobrý program, setkání se po roce se známými lidmi a v neposlední řadě prožít čas, kdy je možné, na rozdíl od exercicií, více v denním režimu si volit. K programu se vyjadřuje i Markéta. Nejvíce si cení přednášek a možnosti pobýt v kapli, ostatní části programu pro ni mají doplňující význam pro dotvoření celku. Na konferenci může zažít čas ztišení i čas společenství, čas pro duchovno i pro obyčejná lidská setkání. „*Moc se mi líbí dělený program v pátek večer – mohu si vybrat, co je mému srdci nejbližší. Většina z nabízených variant programu se dotýká oblastí z běžného života křesťana,*“ oceňuje.

Jak Markéta, tak Tomáš s Janou také chválí konferenční kapelu za výborné dotváření atmosféry při modlitbách chval. Tomáše a Janu rovněž přitahuje dětské divadlo a čtvrtelní večerní koncert chval. „*Na konferenci jsou i skvělé mše svaté, neuspěchané, prožívané v radosti a opravdu slavné,*“ dodávají.

Konferenci může být přínosná i pro ty, co se jí nezúčastní. Přednášky se totiž zaznamenávají na cd a dvd nosiče, které lze zakoupit. „*Koupila jsem přednášku Vojtěcha Kodeta, neboť vím, že o něm někdy můj manžel mluví. A vzhledem k tomu, že se mnou nebyl na konferenci, chtěla jsem mu alespoň přednášku tohoto známého kazatele donést domů, což mělo velký úspěch,*“ vypráví Marcela.

Žádná akce, ani konference, se nemůže obejít bez organizátorů. Velký hold pořadatelům vzdávají Luboš i Marcela. „*Obdivuji všechny lidi, kteří se starají o zajištění všech organizačních záležitostí a Boha, jak se stará o svůj lid,*“ zakončuje své postřehy Luboš.

Pavel Bajer

OBJEDNÁVKA PŘEDPLATNÉHO 2008 Tuto objednávku vystříhnete a odešlete na adresu redakce	
Jméno a adresa objednatele (uvádějte prosím včetně čísla popisného a PSČ):	
Fakturační adresa (Uvádějte prosím tehdy, je-li fakturační adresa odlišná od adresy zasilací. Platí pro objednávky organizací.):	
tel./mobil:	e-mail:
IČO, DIČ objednatele:	
Závazně objednávám předplatné časopisu SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA:	
☐ celý ročník 2008 (set 4 čísel) ☐ (vypište počet kusů)	
☐ ks 1/08 Soc. práce s lidmi s duševní nemocí ☐ ks 2/08 Spol. zakázka a naše odpovědnost	☐ ks 3/08 Podniková sociální práce ☐ ks 4/08 Duchovní rozměr v sociální práci
Prosím o zaslání minulých čísel (vypište počet kusů):	
☐ ks 4/07 Praxe a supervize v sociální práci ☐ ks 3/07 Sociální práce s lidmi se závislostí ☐ ks 2/07 Sociální práce s imigranty ☐ ks 1/07 Role sociálního pracovníka ☐ ks 4/06 Bezdomovectví* ☐ ks 3/06 Organizační kultura* ☐ ks 2/06 Domácí násilí** ☐ ks 1/06 Sociálně-právní ochrana dětí** ☐ ks 4/05 Probační a mediační služba** ☐ ks 3/05 Rovné příležitosti**	☐ ks 2/05 Sociální práce s rodinou** ☐ ks 1/05 Aktivní politika zaměstnanosti ☐ ks 4/04 Hodnoty a etika v sociální práci* ☐ ks 3/04 Komunitní práce* ☐ ks 2/04 Rodina a péče o seniory* ☐ ks 1/04 Standardy kvality v sociální službě* ☐ ks 4/03 Sociální práce v romských komunitách* ☐ ks 3/03 Teorie a metody sociální práce* ☐ ks 2/03 Děti a náhradní výchovná péče* ☐ ks 1/03 Vzdělávání
* Čísla označená hvězdičkou již nejsou dostupná v tištěné podobě. Můžeme Vám je zaslat v el. formátu (PDF – pro Acrobat Reader). Cena je shodná s cenou výtisku. V případě zájmu toto číslo odešleme na Vámi uvedenou e-mailovou adresu. Velikost souboru se pohybuje kolem 3 MB. ** Tato čísla si můžete zdarma stáhnout z našich webových stránek.	
Druh předplatného (zakřížkujte):	
☐ studentské – 4 x 99 Kč za rok 2008: celkem 396 Kč ☐ občanské – 4 x 129 Kč za rok 2008: celkem 516 Kč ☐ pro organizace – 4 x 229 Kč za rok 2008: celkem 916 Kč	
Studenty (kromě MU) žádáme o zaslání potvrzení o studiu (možno i e-mailem scan ISiCu – oboustranně). Výtisky starších čísel časopisu (do roku 2005 včetně) prodáváme za nižší cenu oproti ceně za ročníky 2006 a 2007. Cena jednoho staršího výtisku činí: 189 Kč pro organizace, 89 Kč pro občany nebo 59 Kč pro studenty.	
Platbu provedu (zakřížkujte): ☐ složenkou ☐ převodem z účtu	
Adresa redakce: Časopis Sociální práce/Sociálna práca • ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno • tel.: +420 774 324 983 (13–16 hodin) • fax: +420 549 491 920 • IČO: 49465619, číslo účtu: 777630001/2400 (E-banka) • e-mail: socprace@fss.muni.cz • www.socialniprace.cz	
Podpis/podpis a razítko:	

Správní rada Diakonie ČCE vyhlašuje výběrové řízení

na místo
ŘEDITELE/ŘEDITELKY STŘEDISKA

Místo výkonu: Diakonie ČCE, středisko v Praze 5 Stodůlkách, Vlachova 1502/20, Praha 13-Stodůlky

Požadavky: vysokoškolské nebo vyšší odborné vzdělání, tříletá praxe v řídicí pozici, komunikační schopnosti, schopnost zpracovávat projekty, členství v církvi vítáno, ochota přijmout a respektovat křesťanskou orientaci organizace.

Příhlášku k výběrovému řízení tvoří: motivační dopis obsahující základní osobní údaje a adresu, strukturovaný profesní životopis, kopie dokladu o nejvyšším ukončeném vzdělání, výpis z trestního rejstříku ne starší 3 měsíce.

Příhlášku zašlete do **30. 7. 2008** na adresu: Diakonie ČCE, Belgická 22, 120 00 Praha 2 či e-mailem: kalus@diakoniecce.cz. Zn. VŘ. Výběrové řízení se koná 12. srpna 2008 ve středisku. Termín nástupu: listopad 2008.

občanské sdružení pro osvětu,
poradenství, supervizi
a spolupráci v oblasti
(hromadných) neštěstí

RAFAE

Občanské sdružení **Rafae**
otevívá kurz

Krizová intervence a první psychosociální pomoc

Kurz se skládá ze 150 hodin teoretické, praktické a sebezkušenostní přípravy rozdělené do 8 víkendových bloků. Kurz začíná v říjnu 2008.

Odborný garant: PhDr. Bohumila Baštecká .
Cena kurzu: 9500 Kč.

Kontaktní osoba: Šárka Svačinová
Tel.: 777 627 746, e-mail: surik@post.cz
Více informací hledejte na www.rafae.cz.

OBČANSKÉ SDRUŽENÍ INSTAND

Institút pro podporu vzdělávání a rozvoj kvality
ve veřejných službách
5. května 1323/9, 140 00 Praha 4

Chcete získat přehled o Standardech kvality sociálních služeb?
Chcete být dobře připraveni na inspekci sociální služby, kterou poskytujete?
Využijte naši nabídku vzdělávacích seminářů akreditovaných MPSV a ČAS pro management a pracovníky sociálních a zdravotních služeb!

Z naší nabídky doporučujeme například:

- Vybrané standardy kvality s důrazem na Standard č. 5: 16. - 18. 9. 2008
- Videotrénink interakcí – podpora komunikace při práci s klienty sociálních služeb (Standard č. 5): 15., 22. a 29. 9. 2008
- Projektové řízení: 25.9. 2008
- Poslání a cíle, jednání se zájemcem o službu, ind. plánování (Standard č. 1, 3 a 5): 1. – 3. 10. 2008 a další...

Dále nabízíme:

- Konzultace k naplňování standardů kvality – osvědčená vzdělávací a podpůrná metoda pro pracovníky sociálních služeb
- Audity kvality - podpora rozvoje kvality poskytovaných služeb v souladu s platnou legislativou, především standardy kvality sociálních služeb - audity jsou kromě podpory vzdělávání pracovníků přípravou na povinné inspekce sociálních služeb

Další informace:

web: www.instand.cz **e-mail:** info@instand.cz **tel:** 261 218 584, 739 052 050

KATOLICKÁ CHARISMATICKÁ KONFERENCE

Brno, výstaviště BVV, 9.–13. července 2008

Motto konference: „Kdybys znala Boží dar...“ (Jan 4,10)

Přednášející:

Veronika Barátová, P. Michael Slavík, P. Vojtěch Kodet, P. Tomáš Holub, P. Aleš Opatrný, P. Petr Karas, Ignác a Františka Muchovi, Kateřina Lachmanová, Augustin a Viola Svobodovi, P. Bogdan Stepien, Josef Zeman, P. Pavel Semela, P. Marek Orko Vácha, Roman Čiviš a další.

Informace a přihlášky na www.cho.cz nebo na tel.: 777087736 (18–20 hod.)

PROGRAM

Středa 9. 7.

od 12.00 hodin registrace v pavilónu F v areálu brněnského výstaviště BVV
19.00 – 21.00 **mše sv. v katedrále na Petrově** (biskup Vojtěch Cikrle), adorace (komunita Emmanuel)

Čtvrtek 10. 7. program v pavilónu F brněnského výstaviště BVV

9.00 **přednáška „Setkání u studny“** (Jan 4,1–42) (P. Michael Slavík)
15.00 **přednáška „Papírový Ježíš“** (Jan 4,25–26) (Ignác a Františka Muchovi)
16.45 **mše sv.** (P. Aleš Opatrný)
19.00 **koncert chval – Richard Čanaky se skupinou F.B.I.**

Pátek 11. 7. program v pavilónu F brněnského výstaviště BVV

9.00 **přednáška „Pokání a naše úhybné manévry“** (Jan 4,18n) (P. Tomáš Holub)
15.00 **přednáška „Bůh nikomu nestraní“** (Jan 4,9) (P. Petr Karas)
16.45 **mše sv.** (P. Marcel Javora)
19.30

Paralelní večerní programy na různých místech v Brně:

1. Biblické tance (komunita Blahoslavenství)
2. Přístupové cesty Zlého (P. Vojtěch Kodet)
3. Jak nás děti vychovávají ve víře (Augustin a Viola Svobodovi)
4. Obět v manželství. Touhy a iluze (Dr. Josef Zeman)
5. Modlitební společenství – jak na to? (P. Bogdan Stepien a Tomáš Pindák)
6. Každodenní zápas o priority (Roman Čiviš)
7. Křesťan a příroda (P. Marek Orko Vácha)

Sobota 12. 7. program v pavilónu F brněnského výstaviště BVV

9.00 **přednáška „Kdo nežízí, ať nechodí!“** (Jan 7,37) (P. Vojtěch Kodet)
11.00 **mše sv.** (P. Pavel Semela)
15.00 **přednáška „Misionáři bez lodí“** (Kateřina Lachmanová) + pásmo svědectví
19.30 – 21.00 modlitba za účastníky konference

Neděle 13. 7. program v pavilónu F brněnského výstaviště BVV

9.00 **přednáška „Mým pokrmem je konat vůli toho, který mne poslal“** (Jan 4,34) (Veronika Barátová)
11.00 **mše sv.** (P. Pavel Senkyřík) a závěr konference

Pozn.: Změna programu vyhrazena! Aktuální rozpis najdete na internetu na <http://konference.cho.cz>

Paralelní dětský program pro děti od 4 let. Možná účast také na části programu. Vstup hlavní branou výstaviště BVV.

Poděkování partnerům:

Hlavní mediální partnerství:

Katolický
týdeník